

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

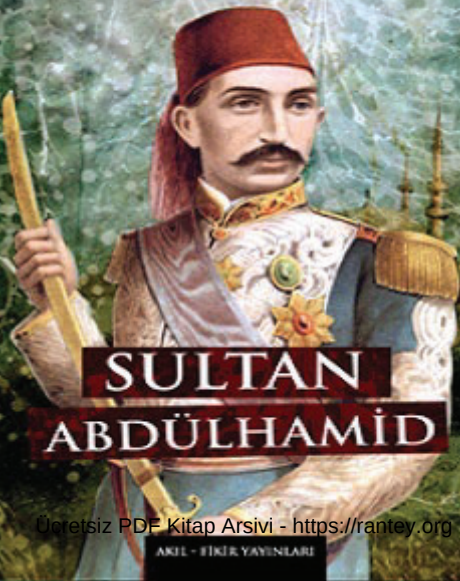
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA ŞAKİR

**SULTAN
ABDÜLHAMİD**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

AKIL - FİKİR YAYINLARI

SULTAN ABDÜLHAMİD

Nisan 2010

SULTAN ABDÜLHAMİD / ZİYA ŞAKİR

Copyright© Akıl Fikir Yayınları - Nisan 2010

Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları

KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir

İÇ DÜZEN: Akıl Fikir

BASIM: Nisan 2010

DİZİ: Edebiyat - Biyografi

AKIL FİKİR YAYINLARI

Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No:3
Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL

Tel: 212 - 520 98 90 / 97 Fax: 212 - 527 06 77

e-posta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ZİYA ŞAKİR

SULTAN ABDÜLHAMİD

AKIL FİKİR YAYINLARI

Yayınevi Notları:

Bu kitap aslına sadık kalınarak basılmış ancak günümüz gençlerinin daha rahat faydalanması için cümlelerin akışına uygun olarak bazı kelimelere parantez içinde güncel anlamları verilmiştir.

Bu eser ilk önce “Yıldız Sarayı’nda Bir Haremağasının hatıraları” ismi ile Son posta gazetesinde 2 Ekim 1937 – 25 Ocak 1938 Tarihleri arasında 113 tefrika olarak yayınlanmıştır. 1943 senesinde de Muallim Fuat Gücüyen-er Anadolu Türk kitap deposu yayınevinde “İkinci Sultan Hamid şahsiyetleri ve hususiyetleri” ismiyle basılmıştır.

Tefrikanın yayın takdiminin yapıldığı 2 Ekim 1937 Son Posta Gazetesinde yer alan röportajında Üstad Ziya Şakir çok iddialı bir şekilde “Bu eserim öyle bir eser olacak ki... Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamid hakkında başka eser yazılamayacak... Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmayacağım.” demektedir. Bu röportajı sonraki sayfalarımızda aynen yayınlıyoruz .

İÇİNDEKİLER

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ	7
SULTAN HAMİD'LE, NASIL TANIŞTIM?	15
NİSBETİYEKÖŞK'Ü VAKASININ İÇYÜZÜ	21
SAHTE GÖZYAŞLARIYLA BAŞLAYAN BİR CÜLUS MERASİMİ	31
SULTAN HAMİD'İN İLK İŞLERİ	49
SULTAN HAMİD'E İLK MUHALEFET	65
DELİ MEHMET VAKASI	79
SULTAN HAMİD DEVRİNDE İLK TATİL OLUNAN GAZETE	85
SULTAN HAMİD'İN BURNUNDAN GELEN BİR ZAFER SEVİNCİ	87
KANLI BİR MUKABELE	91
ALİ SÜAVİ EFENDİ'NİN ZUHURU	97
ABDÜLHAMİD, NELERLE UĞRAŞIYOR?	103
HİÇ ÜMİT EDİLMEYEN BİR VAKA	107
SULTAN HAMİD HAKKINDA UYANAN İLK ŞÜPHELER	115
HAREM DAİRESİNDE MÜHİM BİR HADİSE	121
SULTAN HAMİD'İ TELAŞA DÜŞÜREN YENİ BİR HADİSE	133
SULTAN HAMİD, MİTAT PAŞA'YA KARŞI NE DERECEDE	
SAMİMİ İDİ? VE ONA, SADARETİ NİÇİN VERMİŞTİ?	139
MİTAT PAŞA YÜKSELİYORMU, YOKSA FELÂKET	
UÇURUMUNA MI SÜRÜKLENİYOR?	
143	
LORT SALESBURY	153
MİTAT PAŞA'NIN BAŞINA İNEN FELÂKET DARBESİ	159
ALİ SUAVİ EFENDİ'NİN İKİ YÜZLÜLÜĞÜ	169
NAMIK KEMAL'İN TEVKİFİ VE TEB'İDİ	175
SULTAN HAMİD'E İLK SUİKAST	179
SULTAN HAMİD'İ YILDIZ SARAYI'NA KAÇIRAN SEBEPLER	185
ÇIRAĞAN SARAYI VAK'ASININ İÇYÜZÜ	189
YILDIZ SARAYINDA HAREM HAYATI	201
ŞEHZADE VE SULTAN SARAYLARI	237

HAMAM KÜLHANINDA YANAN KIZ	249
ŞEHZADE BURHANETTİN EFENDİ İLE MASLÛB	
CAVİT BEY'İN ZEVCESİ	257
TERSAN'IN MACERASI	261
HATİCE SULTAN'IN MEŞHUR AŞK MACERASI	265
FECİ BİR DÜELLO	
283	
SULTAN HAMİD'E YAPILAN KORKUNÇ BİR TEHDİT	291
MEŞHUR,YILDIZ MUHAREBESİ	305
SULTAN HAMİD'İN KORKU VE EVHAMINI	
ARTTIRAN SEBEPLER	327
SULTAN HAMİD VE ERMENİ KOMİTACILARI	339
SULTAN HAMİD'İN GARİP HAREKETLERİ	349
NÖBET ODASI	361
YILDIZ TİYATROSU	379
SULTAN HAMİD VE MAVROYANI PAŞA	393
SULTAN HAMİD'İN ŞAHSİ HAYATI VE HUSUSİYETLERİ	417
SULTAN HAMİD, NE YERDİ, NE İÇERDİ?	481
SULTAN HAMİD'İN, GÜNLÜK MEŞGULİYETLERİ	495

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN ARAŞTIRMACI GAZETECİSİ:

ZİYA ŞAKİR

Hayatı

Ziya Şakir (Soko) 1884 yılında İstanbul'da ailesinin Aya-sofya civarında bulunan evlerinde dünyaya gelmiştir. Doğ-duğu ev ünlü Sultanahmed yangınında yanınca, evlerinin de bulunduğu yangın bölgesinin üzerine ünlü Sultanahmed Cezaevi inşa edilmişti. Bir zamanlar ünlü İttihâdçılar ve Na-zım Hikmet gibi sol görüşlü aydınların gün saymış oldukları bu ünlü cezaevi sonradan restore edilmiş ve günümüzde tu-ristik Four Seasons Oteli olarak hizmete girmiş bulunmak-tadır.

Ziya Şakir'in babası Hacı Şakir Bey, Sivas'ın Divriği ilçe-sine bağlı Bahtiyar Fenk köyünde Hasanbeyoğulları adıyla anılan ünlü bir sipahi ailesinin soyundan gelmedir. Divriği nüfus siciline kayıtlı bu ailenin atalarının Sultan IV. Murad ile birlikte Bağdat seferine katılmış oldukları bilinmektedir. Ziya Şakir babasını Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günle-rinde kaybetmiştir.

Ziya Şakir'in annesi Huriye Melek Hanım ise aslen Kon-ya'lıdır. Konya Beyşehir'de Avşar Bağları'nın sahipleri olarak ünlenmiş olan Saçlızadeler ailesinden gelmektedir. Huriye Melek Hanım, Sultan I. Mahmud döneminde memuriyet hayatına adım atıp, Sultan II. Abdülhamid döneminde te-kaüde sevk edilmiş olan Teberdân-ı Hassa Kethüdâsı Hacı Mustafa Efendi'nin biricik kızıdır.

Ziya Şakir tahsil hayatına Divanyolu'nda bulunan

Burhân-ı Terakkî Mektebi'nde ibtidâî ve rüşdiye eğitimi görerek başlamıştır. Babası Hacı Şakir Bey askerlik vazifesiyle Bursa'ya tayin olununca Bursa İdâdîsi'ne girmiş, bir yıl okuduktan sonra babasıyla beraber İstanbul'a dönmüş ve Vefa İdâdîsi'nin ikinci sınıfına başlamıştır. İlk eseri olan "Köylü Kızı" başlıklı manzumeyi henüz 16 yaşındayken İrtikâ' dergisinde yayınlarak yazı hayatına atılmış oldu. Ziya Şakir'in şiir ve şarkıları İrtikâ', Musavver-i Fennî, Edeb ve Terakkî dergilerinde birbiri peşisıra çıkmaya başlayınca, Vefa İdâdîsi'nin okul idaresi tarafından gazete ve dergilerde yazı yayınlamaması konusunda uyarıldı.

Vefa İdâdîsi'ndeki okul sırasında sağında eski Lazistan Mebusu Süleyman Sudi (Süleymanov), sol tarafında da daha sonra şair ve romancı olarak ünlenecek olan Midhat Cemal (Kuntay) oturduğu için, yazı yazmaya çoktan aşık olmuştu. Bu nedenle, yazılarına ara vermek yerine, eserlerini bir süreliğine "Hüseyin Servet," "M. Ziya," "Hamid Nuri" gibi takma adlarla yayınlarak, bu durumdan yakayı sıyırmak zorunda kaldı. Okul müdürü Suad Bey'in onu korumak için çırpınmasına rağmen, okul mubassırı "M"nin hakkında vermiş olduğu bir jurnal neticesinde, okulda önce sorguya çekildi, ardından da tutuklandı. Üzerinden "evrâk-ı muzır-ra" çıkmamış olduğu için, birkaç gün sonra hemen salıverildi, ancak artık genç yaşta "Jöntürk" olarak mimlenmişti. Tam da bu günlerde, Halep Jandarma Alayı'na tayin edilmiş olan babası ile birlikte Halep'e gitti ve idadi eğitimini Halep İdâdîsi'nde gözlerden uzak bir şekilde sessiz sedasız tamamladı.

Üç yıl boyunca uzak kalmış olduğu İstanbul'a geri döner dönmez, yayın hayatına yeniden atıldı. O sıralar arkadaşı Enis Avni Terakkî dergisinin başyazarlığını bırakıp

Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmış olduğu için, onun yerine başyazar olarak dergiyi çıkarmaya ve artık yazılarını kendi adıyla "Ziya Şakir" olarak imzalamaya başladı. 1906 yılına gelinceye kadar, hem Terakkî dergisinin başyazarlığını üstleniyor, hem de Hukuk Mektebi'nde okumaya devam ediyordu. 1906 yılında Hanımlara Mahsûs Gazete'nin ve onun çocuk okurlar için çıkarılmakta olan kardeş yayın organı Çocuklara Mahsûs Gazete'nin başyazarlığını üstlendi. 24 Temmuz 1908 günü ilan edilen II. Meşrutiyet'e kadar bu iki gazeteyi başarıyla yayınlamayı sürdürdü.

Ziya Şakir Halep'te babasının yanında gönüllü sürgünde bulunduğu üç yıllık süre içerisinde, Sultan II. Abdülhamid tarafından Helep'te zorunlu ikamete memur edilmiş olan Abidin Paşa'nın konağında misafir olarak da kalmıştı. Abidin Paşa'nın büyük oğlu Ahmed Muhtar Paşa, Sultan II. Abdülhamid döneminin önde gelen askerlerinden ve Harbiye Mektebi hocalarındandı. Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu ve Abidin Paşa'nın torunu olan Sermet Muhtar (Alus) ise o yıllarda babasının Vezneciler'deki konağında özel müallimlerden ders almakta olan edebiyat heveslisi bir gençti. Zaten akran olan Ziya Şakir ve Sermet Muhtar hemen yakın arkadaş olmuşlardı. Ahmed Muhtar Paşa yazmayı planladığı Feth-i Celîl-i Konstantiniyye kitabının ön çalışmaları için Ziya Şakir'i Fatih Kütüphanesi'nden başlayarak İstanbul'un bütün kütüphanelerde dolaştırmaya ve araştırmasının bütün hazırlık çalışmalarını ona yaptırmaya başlayınca, Ziya Şakir'in içindeki tarih araştırmaları tutkusunu da iyice alevlendirmiş oldu.

Ziya Şakir, Hukuk Mektebi'nde o dönemin genç şairlerinden Tahsin Nahid ile tanışmış, Üsküdar Salacak'ta oturmakta olduğu Münif Paşa yalisından komşu olduğu Avukat

Mustafa Baha ile çabucak kaynaşmış, onun vasıtasıyla ünlü İttihâdçı Manyâsizade Tevfik Bey ile tanıştırılmıştı. Ziya Şakir o yıllarda Satvet Lütfü'nün rehberliğinde Sultan II. Abdülhamid karşıtı Cemiyet-i İnkilâbiye'ye gizlice üye olmuştu. Bu cemiyetin gizli yayın organı olan Mecnûa'-i İnkilâb'ı Hukuk Mektebi talebelerinden Behçet Bey ile birlikte ipek teksir yoluyla basmakla kalmıyor, "Abdül-Müheymen" mahlasıyla bu siyasi derginin başyazarlığını da üstlenmiş bulunuyordu.

1906 yılında, Avukat Mustafa Baha Bey'in rehberliğinde, Galata'daki Tahtaburünyan Han'daki yazıhanede tahlif edildi ve böylece İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ne de kabul edilmiş oldu. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 23 Temmuz 1908 gününe kadar, hem bu iki illegal siyasi cemiyetin çeşitli faaliyetlerine gizlice katılıyor, hem de bir yandan Sultan II. Abdülhamid taraftarı olan Hanımlara Mahsûs Gazete ve Çocuklara Mahsûs Gazete'nin başyazarlığını sürdürüyordu. İttihâd ve Terakkî Cemiyeti dağa çıkıp Sultan II. Abdülhamid'i çaresiz II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda bırakınca, Ziya Şakir hemen "Vatan Kardeşlerime" başlıklı gayet heyecanlı bir bildiri yayınladı. II. Meşrutiyet'in ertesinde kapanacak olan bu dergilerin yönetiminden hemen çekilerek, kendisini "İstibdâd Faciâları" ve "Aşk ve Vazife" gibi yurtseverlik ve hamiyetperverlik temalarını işleyen "vatanî piyesler" yazmaya verdi. II. Meşrutiyet'in çalkantılarla dolu ilk iki yılında siyasetten, memuriyet hayatından ve basından uzak kalmayı tercih etti.

1910 yılına gelindiğinde, eski arkadaşları Muhlis Sabahaddin ve Suphi Nuri (İleri) ile birlikte Genç Türk gazetesi ni çıkarmaya başladı. Muhlis Sabahaddin ve Suphi Nuri yönetimindeki gazetenin mecliste İttihâdçılar'a muhalif olan

Demokrat Fırka yanlısı yazıları, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti erkanının dikkatini ve nefretini üzerine çekti. Bunun üzerine, Ziya Şakir onbirinci sayıdan itibaren Genç Türk gazetesinin yönetimini üstlenmek durumunda kaldı. Ziya Şakir Genç Türk'deki başyazarlık köşesinde Talat Paşa'nın Dahiliye Nezaretindeki başarısızlıklarını bir bir sıralayan ve onu hemen istifa etmeye çağıran şiddetli bir açık mektup neşredince, Talat Paşa Dahiliye Nazırlığı'ndak görevinden çekilmek zorunda kaldı. İttihâdçılar'ın bütün şimşeklerini üzerine çekmiş olan Ziya Şakir ise çareyi kapağı Mısır'a atmakta bulmuştu. Kahire'de sinema sanatıyla tanıştı, "Sultan'ın Gözdesi" isiminde bir senaryo yazdı, önce film çekimleri için İskenderiye'ye geçti. Daha sonra, filmi çekecek olan İtalyan şirketi ile pazarlık etmek üzere Napoli'ye gittiği günlerde İtalyan orduları Trablusgarb'a saldırınca, İstanbul'a geri dönmek durumunda kaldı. İstanbul'da vapurdan indiğinin hemen ertesi günü tevkif edildi ve Bekirağa Bölüğü'nde zindana atıldı. Kısa süren yargılamanın sonucunda önce geçici olarak Kastamonu'ya, oradan da artık bütün İttihâd ve Terakkî Cemiyeti muhaliflerinin sürgün yeri olarak büyük ün yapmaya başlamış olan Sinop'a sürgün edildi. Bu arada İttihâd ve Terakkî Cemiyeti yeniden hükümete gelmiş, bir kez daha Dahiliye Nazırı koltuğuna oturmuş olan Talat Paşa da Ziya Şakir'in sürgünde çektiği sıkıntı ve çileleri duymuştu. Bir buçuk yıl kadar Sinop'ta siyasi sürgün olarak yaşadık-tan sonra, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın hakkında verdiği özel af emriyle cezası affedilmiş ve İstanbul'a geri gönderilmişti. İstanbul'a varır varmaz, Dahiliye Nezaretine götürüldü ve kendisiyle artık tanışmak ve barışmak isteyen Talat Paşa'nın odasına çıkartıldı. Talat Paşa, Ziya Şakir'in ellerinden tuttu ve "artık barışalım!" dedi. Talat Paşa'nın kendisine

önermiş olduğu memuriyet teklifini geri çeviren Ziya Şakir, yine onun önerisiyle, Süleyman Nazif'in çıkarmakta olduğu Hak gazetesinde onu kırmamak için bir süre yazdıktan sonra yeniden evine çekilmeyi tercih etti.

Balkan Savaşı 1912 yılında patlar patlamaz, küçük kardeşi Kâzım Şakir ile birlikte Bursa'ya geçti ve gönüllü olarak Bursa Taburu'na katıldı. Bursa Taburu savaşın başında Edirne Kalesi'ne gönderilince, Edirne muhasarası ve savunmasının "bütün fecâat ve mahrûmiyetlerine göğüs germiş" ve bu arada başçavuş rütbesine yükseltilmişti. Nöbet dışında kalan bütün boş zamanlarında günlük olarak "Edirne Muhasarası" notları tutmaya başladı. Kendisinin ilk tefrikası olan "Mechûl Asker" in yanı sıra, "Edirne Müdâfaası" başlıklı geniş tefrikasında da bu günlüklerden fazlasıyla faydalanmıştır. Edirne düştükten sonra, iki buçuk ay kadar yaralı olarak Edirne Hilâl-i Âhmer Hastahanesi'nde Bulgar askerlerinin elinde esir kalmış, yaraları iyice iyileştikten sonra da Bulgar işgali altındaki Edirne'den kaçmayı başararak, İstanbul'a geri gelmiştir. Enver Paşa'nın ünlü Şarköy Çıkartması'na bizzat katılan Ziya Şakir, Edirne'nin Bulga işgalinden kurtuluşuna da şahitlik etmiştir. Savaştan sonra İstanbul'a yeniden geri döndüğünde, Talat Paşa onu bu sefer Ertuğrul gazetesinin başına geçmek üzere Bursa'ya göndermişti.

Birinci Dünya Savaşı başlayınca, Bursa'da Menzil Hat Müfettişliği ve Merkez İnzibat Kıt'ası Kumandanlığı yaptı. Bir yandan başyazarlığını da yapmakta olduğu Ertuğrul gazetesini çıkarıyor, diğer yandan da sayıları giderek artmakta olan asker kaçaklarına karşı amansız bir mücadele yürütüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Orduları'nın yenilgisiyle bitip, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Sultan Vahdeddin ve İstanbul hükümetlerinin baş-

latmış olduğu İttihâdçı avından Ziya Şakir de payına düşeni aldı. Bursa'dan kaçıp Bilecik ve Geyve taraflarında saklandı, nihayet Arifiye civarlarında yakalandı. Önce İstanbul'a, daha sonra da yargılanmak üzere Bursa'ya getirildi. Yargılanmanın sonucunda Eskişehir'e sürgüne gönderildiyse de, Erzurum Kongresi'nin toplanmasının ve Milli Mücadele'nin fiilen başlamasının hemen ardından, Eskişehir'deki diğer Bursa'lı İttihâdçılar Hakkı Baha Bey ve Bursa Mebusu Ahmed Efendi ile birlikte gizlice Bursa'ya geri döndü. Sultan Vahdeddin'in Bursa'ya vali olarak atamış olduğu İhtilâfçı Nemrûd (Kürd) Mustafa'nın 25-30 kadar genç İttihâdçı tarafından vilayetten zorla alınıp Mudanya'dan tekme tokat vapura bindirilmesi ve İstanbul'a geri gönderilmesi eyleminde yer alan İttihâdçılar'dan birisi de Ziya Şakir'den başkası değildir. Bu olaydan birkaç gün sonra Bursa Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti kuruldu, cemiyetin "irşâd ve istihbârât şubesi" şefliğine de Ziya Şakir getirildi. Cemiyet namına bir yandan Mudanya üzerinden Anadolu'ya geçmek isteyen vatanseverlere önderlik ve rehberlik ediyor, diğer yandan da Ertuğrul gazetesinde İstanbul hükümetleri ve bilhassa Damad Ferid hükümeti aleyhinde yazılar yayınlayarak, Bursa'da basılan gazetelerin bir kısmını da el altından İstanbul'a gönderiyordu. Önce Kuvva-yı Milliye ile çalışmak üzere Soma Cephesi'ne gitti. Ancak, daha sonra Bursa'nın boşaltılması kararlaştırınca, Ankara'ya geçti ve Sivas'ta yeni kurulmakta olan Temyiz Mahkemesi'nin İstidâ' Şubesi Başkatipliği'ni üstlendi. Bu görevde dört ay kadar çalıştıktan sonra istifa edip Ankara'ya geri döndü, bir yandan serbest avukatlık yapmaya, bir yandan da İrâde-i Milliye gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Sivas'ta bulunduğu sürede Amerikalılar'ın ilgisini çekince, Sinop ile Sivas arasında yapılması planla-

nan ancak hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek olan, Chester Demiryolu İmtiyazı Projesi'nde çalışmaya başladı. Milli Mücadele başarıyla sonuçlanıp da Cumhuriyet ilan edilince, çoktan beri hasretini çektiği İstanbul'a geri döndü. Mütareke İstanbulu'nun değişen koşullarında bir türlü aradığını bulamadığı için, İnhisarlar İdâresi'ne girdi, önce Diyarbakır, sonra da Antep'te görevlendirildi.

Yeni harflerin kabulünden bir yıl kadar sonra, 22 Kasım 1929 günü, Ziya Şakir'in ilk tefrikası olan "Mechûl Asker" in ilk bölümü Vakit gazetesinde yayınlandı. Bu arada, İnhisar İdâresi'ndeki görevi de İstanbul'a nakledilmişti. "Mechûl Asker" in tefrikası sürerken, Son Posta gazetesinde Ermeni İsyancıları ve Tehciri'ni ele alan "Kan Dalgası" tefrikası yayınlanmaya başladı. Bu iki tefrikanın yayını sürerken, yeni çıkarılacak olan Yeni Gün gazetesinde yayınlanmak üzere "Bektaşılık" tefrikasını kaleme almaya çoktan başlamıştı bile. Son Posta gazetesinde Ziya Şakir'in tarih tefrikalarının başlıca adresi olmuştur. Bu gazetede birbiri ardına o kadar çok sayıda tefrikası yayınlanmaya başlamıştır ki, bir süre sonra Ziya Şakir bu gazetede çıkan bazı tefrikalarını adının son harflerinden oluşan "A.R." imzasıyla yayınlamak durunda kalmıştı. Yirmi sene zarfında, çoğu tefrika halinde yayınlanmış, onlarca da sonradan kitap haline getirilmiş olan toplam 140'tan fazla esere imza atmış "velûd," yani verimli bir yazardır. Ayrıca, çeşitli imzalar altında farklı dergilerde yayınlanmış binden fazla tarih makalesi bulunmaktadır. Bu makaleleri için, bir repörtajında "Ziya Şakir'in muhtelif gazete ve mecmualarda intişar etmiş olan bine yakın tarihi makalesi toplanacak olursa, tarihin hurda (ayrıntılı) bahis ve hadiselerine aid mühim külliyyat husule gelir" dediği bilinmektedir. Ziya Şakir'in Yüksek Ticaret Mektebi mezunla-

rından Hasan Eryüksel'e vermiş olduğu bu kapsamlı repör-taj, 1949 yılında Anıl Matbaası tarafından Ziya Şakir: Hayatı ve Eserleri başlığıyla yayınlamıştır.

Ziya Şakir'in eserleri yalnızca tefrika tarih araştırması ve tarihi romanlar ile sınırlı değildir. Mısır'da genç yaşta tanışmış olduğu sinema dünyası da her zaman ilgisini çekmeye devam etmiştir. Trablusgarb Harbi başlayınca çekilmeden kalan "Sultanın Gözdesi" senaryosunun ardından senaryolar yazmaya devam etmiş, beyaz perdeye aktarılmış olan ilk senaryosu "Çanakkale Geçilmez!" filmi dönemin gişe rekorlarını kırmıştır. "Allah'ın Cenneti" filmi çok rağbet görmüş, Atatürk'ün son günlerini ve cenaze merasimini anlatan "Ebedi Meşale" filmi ise izleyici rekorları kırmıştır. İstanbul'da ve Paris stüdyolarında çekilmiş olan "Beyaz Esire," Balkanlar, Mısır ve Hindistan'da büyük ilgi görmüş, ancak yurda girişi yasaklanmış olduğu için Türk seyircilere bir türlü ulaşamamıştır. Ziya Şakir'in "Nasreddin Hoca" adlı basılmış bir senaryosu ve "Hatay Yıldızı," "Atatürk'ün Çocukları," "Ruhlar Mucizesi" ve "Sarı Kurdela" isimli basılmamış film senaryoları da vardır.

Ziya Şakir'in basılmış kitaplarının çoğunluğu II. Dünya Savaşı yıllarında Muallim Fuad Gücüyener tarafından kurulmuş olan Anadolu Kitap Deposu tarafından basılmıştır. Aynı yıllardan itibaren İstanbul Çemberlitaş civarında oturmaya başlayan, Ziya Şakir, 1959 yılında gözlerini yaşama kapamıştır.

Araştırmacı ve Edebi Kişiliği

Ziya Şakir'in edebiyatçı kişiliğiyle tarihçi kimliği içiçe örülmüş gibidir. Hayatı boyunca tarih ile ilgili araştırma-

lar yapmış, belge ve bilgi toplamaya gayret etmiştir. Eserlerinin listesinden de açıkça anlaşılacağı üzere, Ziya Şakir tarih araştırmacısı olarak ilgisini üç konu başlığı üzerine yoğunlaştırmış gibidir: İslamiyet'in ilk yüzyılı ve İslam tarihinin önde gelen kişiliklerinin yaşam öyküleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılındaki "yakın tarih"i, ve Orta Asya Türk dünyasının önde gelen kişilikleri.

Ziya Şakir'in İslam Tarihi üzerine yazdıkları arasında, "Kerbela Vak'ası," "Bektaşilik," "Allah'ın Arslanı Ali," "Asr-ı Saâdetde İslam Ordusunun Harbleri," "Hazret-i Muhammed'in Husûsî, İctimâî ve İlmî Hayatı" ve "Hazret-i Fatima" gibi tefrikalar ön plana çıkmaktadır. Yakın Tarih çalışmaları arasında, "Otuz Sene Evvel Bizi İdare Edenler," beş kısım halinde tefrika edilmiş olan "İttihâd ve Terakkî Tarihi," "Sultan Reşad ve İttihâdçılar," "Beşinci Murad," iki kısım halinde tefrika edilmiş olan "Osmanlı Hanedanı Göçerken," "Cihan Harbine Nasıl Girdik?" ve "Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?" en fazla dikkat çeken çalışmalarıdır. Sultan II. Abdülhamid döneminde hakkında verilmiş olan bir jurnal sonucunda Bursa'ya gitmek, İttihâdçı olmasına rağmen İttihâd ve Terakkî döneminde Mısır'a kaçmak ve Kastamonu ve Sinop'da da sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmış olduğu için, Sultan II. Abdülhamid'in istibdâd yılları (1876-1909) ile İttihâd ve Terakkî Cemiyeti liderliğindeki II. Meşrutiyet dönemi üzerine uzmanlaşmış bir araştırmacı gazeteci olarak ün salmıştır.

Orta Asya Türk dünyasının tarihi kişilikleri arasında, "Avaroğlu," "Üç Bozatlı: Timurlenk," "Oğuz Han," "Cengiz Han" ve "Kubilay Hakan" gibi tefrikaları burada sayılmaya değer.

Ziya Şakir'in edebiyat dalında verdiği ürünlerin de içeriği genellikle tarih ile alakalıdır. "Gavur Mehmed'in Maceraları," "Kara Cehennem," "Hilâl ve Zambak," "Ölüm Mangası," "Hatice Sultan," "Üç Bozathı," "Kırık Madalya," "Baysan" ve "Çayır Güzeli" önemli tarihi romanları arasında sayılmalıdır. Burada yeri gelmişken, Ziya Şakir'in çoğu eski harflerle yayınlanmış olan ilk roman denemelerinin hemen tamamının "Z. Melek" ve "Bahtiyar Frenkligil" gibi takma adlarla veya imzasız olarak yayınlanmış olduğunu da hatırlatalım.

Ziya Şakir'i günümüzde pek moda olan "araştırmacı gazetecilik" mesleğinin kurucularından ve öncülerinden birisi olarak ele almak gerekir. Son derece "velûd," yani verimli bir yazar olan Ziya Şakir'in çeşitli konularda ve farklı alanlardaki tefrikaları aynı anda kaleme alma becerisini gösterbilmiş nadir yazarlardan birisi olduğu biliniyor. Tefrika eserlerini araştırmasını tamamladıktan sonra evine çekilip kaleme aldığını, ve kitap tamamlanmadan tefrika olarak neşrine başlanmasına da izin vermediğini biliyoruz. Bu da, onun tefrika eserlerinin "tefrika eser" özelliklerini taşımasını engellemiştir.

Bilindiği üzere, Osmanlı ve Türk basınında tefrika yazarları eserlerini tefrika ilerledikçe yazmaya devam ederler ve okuyuculardan gelen tepkilere göre tefrikanın akışını ve olayların niteliğini sürekli değiştirirlerdi. Ziya Şakir ise tefrika edilecek eserini bitirmeden gazeteye teslim etmemekle ünlü bir yazardır. Bu nedenle, Ziya Şakir'in tefrikalarının kitap olarak yayına hazırlanması büyük zahmet gerektirmektedir. "Tefrika eser"lerin ikinci bir özelliği de tefrika yazarlarının ücretlerinin günlük yayınlanan satır başına göre hesaplanarak, gündelik olarak ödenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu günlük ödeme şekli, tefrika eser yazarlarının

eserlerini “pehlivan tefrikası” gibi uzattıkça uzatmalarına, daha fazla para kazanabilmek için akla hayale bile gelmeyecek yöntemlere başvurmalarına da yol açmaktadır. Örneğin, yirminci asır Türk edebiyatında romancıların manzara ve karakter tahlillerine büyük yer ayırmaları geleneği vardır. Bazen pencereden içeri dolan ışık hüzzemesinin yarattığı ışık oyunlarının veya perdenin camdan içeri dolan havayla çırpınarak dalgalanışının günler boyunca anlatılması gibi biraz anlamsız kaçan ve uzun uzadıya girilen aşırı uzun ve ayrıntılı tahliller tefrika eserleri doldurmuşlardır. Bu gibi tasvirler, aslında eseri tefrika olarak yayınlanmakta olan romancının ya o günkü kısmı yetiştiremediğinden romanın tefrikasının aksamaması için yer verdiği ara parçalardan oluşmakta, ya da yazarın para kazanma hırsıyla romanın tefrikasının “pehlivan tefrikası gibi” uzadıkça uzamasını sağlamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Yaşamında yazarlıktan başka gelirleri de olduğu anlaşılan, kendisi için “yazılarında hiçbir maddi ihtirasa kapılmamıştır” dedirten ve her zaman maddi açıdan kalemine muhtaç olmamakla övündüğü bilinen Ziya Şakir’in tefrikalarında bu “ma’badı var” durumu asla gözükmez.

Ziya Şakir’in iyi bir araştırmacı, tarih okuyucusu, edebiyatçı ve en önemli özgün eserler veren bir yazar olduğuna da burada sırası gelmişken değinmek gerekir. Ziya Şakir’in eserleri o dönemin ünlü terkihiyle “te’lîf ve tercüme” yani Batılı bir kaynaktan Türkçe’leştirerek yapılmış birer adaptasyon çalışması değildir. Batılı kaynaklardan tercüme yaptığında hemen kaynak ve yöntem belirtir, kendi özgün araştırmalarını ve fikirlerini kendi özgün cümleleriyle yazan özgün bir yazardır. Dönemi itibarıyla ondan bugünkü modern dipnotlama ve kaynak gösterme kurallarına harfiyyen

uymasını beklemek haksızlık olur. Ancak, iyice kapsamlı okunduğunda, kitaplarının temel kaynaklarına hep değinmiş olduğunu, uyguladığı yöntemi okurlarına her zaman kısaca aktarmış olduğunu gözlemleriz. Ziya Şakir kendi değer yargılarını hiç saklamadan okuyucularına açıklıkla sunan, kendi bildiğini okura mutlak gerçekmiş gibi aktaran, okurunu kendisi gibi düşünmeye teşvik eden, siyasi propaganda- dan çok siyasi ajitasyona değer veren bir dönem yazarıdır. Objektif olmak gibi bir kaygısı hiç yoktur. Döneminin önde gelen hemen bütün tarih yazarları için geçerli olduğu gibi, onun bu özelliği de eserleri okunur ve okutulurken kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır.

Ziya Şakir döneminin halk diliyle yazmayı seçmiş bir yazardır. Yazılarını Arapça ve Farsça tamlamalar, süslü deyişler ve upuzun cümleler ile kaleme almaya bayılan Osmanlı aydınlarından dil açısından da kolaylıkla ayrılır. Havass'ın değil, Avam'ın sesi olmayı seçmiş, dil bilen ve sofistike yazılardan hoşlanan aydınlara seslenmektense, kitlelere hitap etmeyi her zaman tercih etmiştir. Bu yazıda bilerek kullanmış olduğum “yakayı sıyırmak,” “kapağı atmak” gibi pek çok canlı deyim onun lügatinde de yer almaktadır. Dilinin çok sade oluşu onu günümüz okurları için hâlâ okunur kılmakta, küçük istisnalar dışında dilinin yeniden sadeleştirilmesine zaten hiç gerek kalmamaktadır. Dilinin sade ve anlaşılır oluşu, Ziya Şakir'in pek çok Osmanlı aydını ve yazarının aksine bugün de keyifle okunabilmesini sağlamaktadır. Tefrika ve basılı eserlerinin tamamının 1928 tarihli harf devriminden sonra yeni harflerle basılmış olması da Ziya Şakir'in dil açısından unutulup kalmamış olmasına yardımcı olmuştur.

Abdülhamid Dönemi

Ziya Şakir'in Sultan Hamid ve İmparator Mikado kitabı, Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'i dönemin Japon İmparatoru Mikado ile karşılaştırarak, onu "karşılaştırmalı tarih" alanında da bir ilk olmaya doğru götürüyor. Osmanlı ve Japon tarihinden seçilmiş bu iki çağdaş mutlaki hükümdar portresinin karşılaştırılması, Avrupalı Batı modeli modernleşme karşısında doğulu iki "müstebid" yani mutlakiyetçi hükümdarın direniş çabalarını gözler önüne seriyor. Kitap ayrıca bu iki "Doğulu" hükümdarın birbirlerinden nasıl etkilendiklerini ve Batılı güçler karşısında direnebilmek için birlikte nasıl yollar aramış olduklarının ayrıntılı bir hikayesi. Bu anlatının temelinde, Sultan II. Abdülhamid'in Japonya'yı ziyaret etmesi için göndermiş olduğu Ertuğrul Fırkateyni'nin, Japon halk inanışında Japonya'yı dış güçlerden koruduğuna inanılan Kamikaze rüzgarlarına dayanarak, dönüş yolunda batışının hazin öyküsünü de bulacaksınız. Sultan II. Abdülhamid'in ilgisini Japonya'ya çeken şey ise aslında Japonlar'ın yirminci asrın ilk çeyreğinde göstermiş oldukları inanılmaz büyük askeri başarılarıdır. Mançurya'nın Japon işgaline girmesiyle sonuçlanan Çin – Japon savaşı; 1905 yılında Rusya'da ilk sosyalist devrimin gerçekleşmesi ile sonuçlanan ünlü Japon – Rus Harbi, Osmanlı sarayını derinden etkilemiş olmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı bir güç olarak algılanan Rusya'nın "küçük ve uzak" bir ada ülkesi olan Japonya karşısında almış olduğu askeri hezimet, Osmanlı İmparatorluğu'nun "el-gâzi" mahlaslı hükümdarı Sultan II. Abdülhamid'i günümüzün moda deyiimiyle "Japon modeli"nin sırlarını öğrenmeye itmiş görünüyor. Osmanlı İmparatorluğu'nu yapılan son yedi savaşta büyük hezimetlere uğratmış ve yedinci yenilgi-

de Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarını kabusa çevirmiş olan Rusya Çarlığı, Japonya karşısında yenilip küçük duruma düşünce, Sultan II. Abdülhamid de bu durumdan bazı dersler çıkarmanın gereğini hissetmiş olmalı.

Yirmi beş yıl kadar önce genç bir master tezi yazarı olarak keşfetmiş olduğum ve derslerimde öğrencilerime şevkle tanıttığım Ziya Şakir hazinesi, artık yeniden kendi okuyucularıyla buluşuyor. Keyifli bir Ziya Şakir okuması dilerim...

Yard. Doç. Dr. Yavuz Selim Karakışla
Boğaziçi Üniversitesi
Tarih Bölümü.

“Bir Haremağasının Hatıraları” Bize neler öğretecek? Ziya Şakir’le Bir Mülakat*

Son Posta’ya “Bir Haremağasının hatıraları”nı yazacak olan Ziya Şakir’in apartmanının kapısını çalıyorum. Bir dakika sonra yakın tarihin en canlı romanlarını yazmış olan kuvvetli muharririn çalışma odasındayım.

Bu odada insanların oturmaları için ne kadar az yer ayrılmışsa dosyalara, resimlere ve dolaplara da o kadar fazla mevki verilmiş.

— Üstad, diyorum, şu Haremağasının Hatıralarını bana anlat.

Ziya Şakir soruyor:

— Sen “Son Posta” kari mi sin (*okurumusun*)?

— Evet, hem senin kari in im (*okurunum*), hem de Son Posta’nın!

— Öyleyse Son Posta’da okursun...

— Fakat ben her kariden (*okuyucudan*) daha ne meraklı bir kari im...

— Ya senden daha meraklılar varsa, onlar da birer birer buraya gelirlerse halim ne olur?

Gülüşüyoruz. Ziya Şakir anlatıyor:

— Bu haremağasını iyi tanıyorum. Abdülhamid’in otuz üç senelik saltanat devrinde her zaman onunla beraber bulundu. Selamlıkta o vardı, haremde o vardı,

devlet işlerinin görüldüğü zaman o vardı, yani o tam manasıyla sarayın içini, cıcığını gördü. Bu adam şimdiye kadar hiçbir kimseye bir şey söylememişti. Fakat bana bütün gördüklerini, bildiklerini anlattı.

— Bu romanda, bu haremağasının anlattıklarını yazacaksınız öyle mi?

— Hayır, yalnız onun anlattıklarını yazsam belki tek taraflı ve biraz dar bir görüş olur. Şuraya bak!

Ziya Şakir yerinden kalkmıştı. Büyük bir dolabın kapısını açtı.

— Görüyor musun?

Bakıyordum ve görüyordum. Fakat gördüğüm şeylerden bir şey anlamıyordum. Bunlar bir takım dosyalar ve defterler. Kapalı kaplarından ne olduğunu anlamak gayri mümkün...

Bir dosya çıkardı:

— Bunlar Abdülhamid'in şahsına ait evrak.

Turalı kâğıtlar üzerine yazılmış bir takım yazılar gördüm.

Bir başka dosyayı önüme koydu.

— Maliye Nazırı Ziya Paşa temiz bir insandı. Abdülhamid devrinde gördüklerini yazmıştı. Ailesi onun hatıralarını bana hediye etti. İşte bu dosyada da onlar var.

Ziya Şakir dosyaları birbiri ardına dolaptan çekiyordu.

— Mütareke devrinde harbiye nazırlığı etmiş olan topçu ferîği Ferit Paşa'nın hatıraları. İşte yüzbaşılık-tan müşirliğe yükselinceye kadar geçen hayatında Abdülhamid'in doktorluğunu yapan bir zatın notları.

— Üstad sen bütün istibdat devrinde yaşamış adamların hatıralarını elde etmişsin...

— Henüz daha bitmedi.

Şu yazılara bak.

— Kadın yazısı...

— Evet, iyi bildin... Küçük yaşında saraya giren, sonradan başkalfa, başhazinedar olan bir kadının hatıraları. Bu hatıralar arasında öyle satırlar okudum ki, saray tabiriyle, hiçbir şehirlinin kulağına sızmamış olan gizli hakikatleri öğrendim.

— Üstad, bu hatıraları şunun hatırası, bunun hatırası diye ayrı ayrı mı yazacaksın?

— Hayır... Bütün bu hatıraları “Haremağasının hatıraları” eserimde toplayacağım. Yıldız Sarayı çatısı altında geçen ve şimdiye kadar kimsenin öğrenmemiş olduğu hadiseleri anlatacağım. Bu eserim öyle bir eser olacak ki... Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamid hakkında başka eser yazılamayacak... Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmayacağım.

— Bu eserde bizim de şuradan buradan duyduğumuz bazı kısımlar olacağını zannederim.

— Olabilir, fakat duyulan ve kulaktan kulağa yayılan birçok noktaların da ne kadar yanlış olarak duyulmuş olduğunu anlatacağım ve işin hakiki cephesini

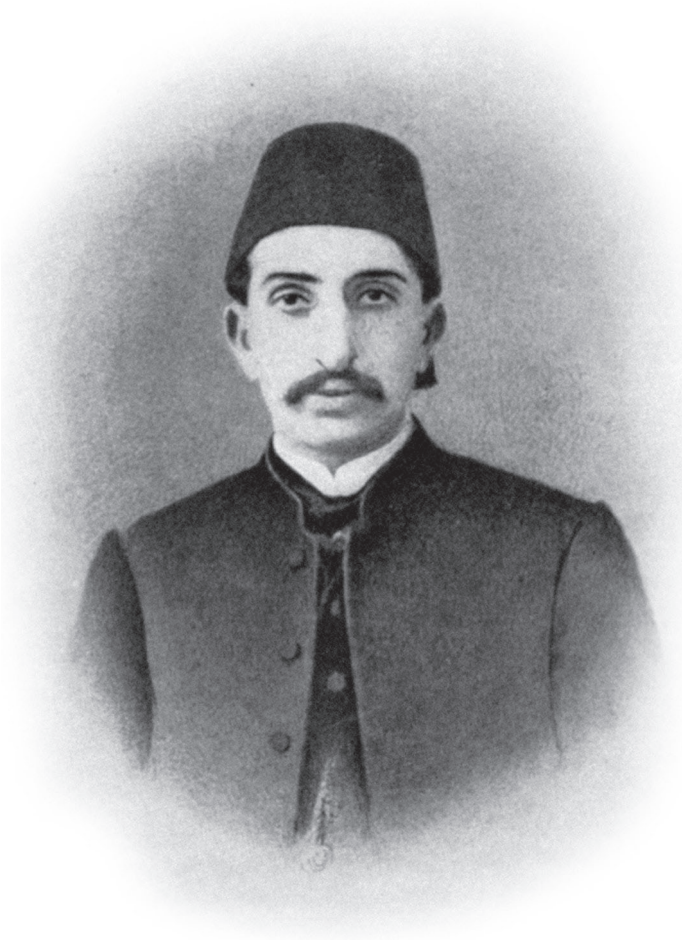
aydınlatacağım!

— Abdülhamid’in harem hayatından da bahsedilmişti.

— Harem de yaşamışların, Abdülhamid’in harem hayatını otuz üç yıl yakından görmüş olanların bildiklerini yazan oldu mu, hayır değil mi? İşte ben bunları da yazacağım. Ve “Haremağasının hatıraları” Abdülhamid devrinin en doğru bir saray tarihi olacak.

Ziya Şakir, biraz evvel dolaptan çıkardığı dosyaları yeni baştan dolaptaki yerlerine sırlamaya başlamıştı. “Haremağasının Hatıraları” romanının müsveddeleri masasının üzerinde Son Posta sütunlarına geçecekleri zamanı bekliyorlardı.

*2 Ekim 1937 tarihli Son Posta gazetesinde İ.H. imzasıyla yayınlanmıştır.

SULTAN HAMİD'LE, NASIL TANIŞTIM?

Sultan Hamid'in Sarayı'na intisabım (*girişim*) çok mühim bir vaka ile başlar. Ben, üç arkadaşım-la beraber Mısır'dan İstanbul'a getirilmiştim. Arkadaşlarımdan ikisi Sultan Aziz'in Sarayı'na, biri, Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin konağına yerleştirilmişti. Ben de Sultan Murad'ın sarayına verilmiştim.

O tarihte Sultan Murat, henüz veliaht idi. Beni, çok sevmişti. Ben de, on sekiz yaşlarındaydım. Mısırdaki beni satan -aslı nesli Türk- bir kereste tüccarının yanında, çok güzel Türkçe öğrenmiştim. Aynı zamanda zeki ve çeviktim. Onun için, başta veliaht Murat Efendi olduğu halde, sarayda herkese kendimi sevdirmiştim.

Saraydan, nadiren çıkıyordum ve çıktığım zamanda, ya Sultan Aziz'in Sarayı'na veyahut da, Şeyhülislam'ın konağına giderek yalnız eski arkadaşlarımla görüşüyor ve gene çarçabuk saraya dönüyordum. Bu hareketim de, saraydakileri ayrıca memnun ediyordu.

Altı ay, böylece geçmişti. Nihayet bir yağmurlu ve fırtınalı gecede, Sultan Aziz tahttan indirilmiş, saltanat makamına, ilk efendim olan Sultan Murat geçirilmişti.

Saraylarda, en garip ve en ibret alınacak bir şey varsa, o da, bir padişahın tahttan inmesi, bir diğerinin, onun tahtına çıkmasıdır. Bir taraf hüngür hüngür ağlarken, diğer taraf, katıla katıla güler. İşte ben bu hali, ilk defa olarak Sultan Aziz'in tahttan indirildiği gece gördüm. Beşiktaş Sarayında, Hünkâr Dairesi'nde kadınların ağlamaları ve feryatları yürekler parçalarken, bizim veliaht dairesinde de kadınlar, kızlar odadan odaya koşuşuyorlar, sanki tahta bizzat kendileri çıkmış gibi, büyük bir sevinç hissediyorlardı.

Hal'i (*tahttan indirilmesini*) müteakip Sultan Aziz, evvelâ Topkapı Sarayı'na götürülmüştü. Dört gün sonra, Çırağan Sarayı'nın üst tarafındaki "Feriye" dairesine getirilerek hapsedilmişti. Biz de, artık Sarayın büyük Hünkâr Dairesine geçerek yerleşmiştik.

Hiç unutmam bir Pazar günü idi, Sultan Aziz'in Feriye dairesine getirilmesi, üzerinden üç gün geçmişti. O sabah erkenden Saray'a korkunç bir haber gelmişti:

"Sultan Aziz kendini öldürmüş." Bu haber, Sarayı altüst etmişti.

Ağalardan bazıları, gizlice gitmişler, Saray'a bitişik karakola nakledilen Sultan Aziz'in kanlı cesedini görmüşlerdi. Bende bu arzuya kapıldım. Bir bahane ile Başağa'dan izin aldım. Koşa koşa evvelâ Feriye dairesine gittim. Hünkâr dairesinden geldiğimi söyleyerek

kapıdaki nöbetçilerin arasından geçtim. Arka taraftan dolaşarak karakol binasına ilerledim.

Karakolun önü kalabalıktı. Kapının karşısında, sıra ile konulmuş olan kanepelerin üzerinde, Sadrazam Rüştü Paşa, Şeyhülislam Hayrullah Efendi, “Şuray-ı Devlet” reisi Mithat Paşa, Serasker Avni Paşa oturuyorlardı. Sultan Aziz’in mabeyincilerinden Fahri Bey’in ağlaya ağlaya söylediği sözleri dinliyorlardı.

Bazı askerler ve saray ağaları, karakolun arka tarafındaki bir pencereden bakıyorlardı. Ben de aralarına sokuldum. Gördüğüm manzara, şu idi: Dar ve basık tavanlı bir oda. Yerde kirli tahtalar. Ortada, kenarları patlamış yırtık bir ot minder. Üzerinde, beyaz keten geceliği ile yatan Sultan Aziz. Kolları, dirseklerine kadar sıvalı ve kan içinde. Ağzı, yarı açık, tavana bakıyor gibi duruyor. Kirpiklerinin aralığından, sönmüş gözleri görünüyor. Göğsü ile dizlerinin arası, yırtık ve kirli bir pencere perdesi ile örtülü...

O anda, cuma selâmlıklarında, düz beyaz atının üzerinde heybet ve azametle kurulan, sanki, insanlığın fevkinde yaratılmış bir mahlûk imiş gibi, emsalsiz bir gurur ile ağır ağır etrafına bakınan adam gözümün önüne geldi. O adam, bu mu idi? Şu yırtık ot minderinin üzerinde, ağzı ve gözleri yarı açık, insanlardan merhamet dilenir gibi boynu bir tarafa çarpık, üstüne eski bir perde atıvermiş. Sefil ve perişan bir halde yatan adam mı idi?

Daha fazla bakmaya dayanamadım. Hemen kendimi sokağa attım. Süratle Beşiktaş Sarayı'na geldim. Ve-

liaht dairesinin kapısından girdim. Sahili takip ederek bizim Hünkâr dairesine geçecektim.

O zamana kadar metanetime muhafaza etmiştim. Fakat sahildeki bahçeyi geçerken, artık gözyaşlarımı zapt edemedim. Hem ağlıyor, hem de gidiyordum. Birdenbire tok ve kalın bir ses işittim:

— Baksana, lala!..

Başımı çevirdim. Veliaht Hamid Efendi ile göz göze geldim.

Onun da gözleri nemli idi. Çehresi, derin bir hüznün içindeydi. Aramızda, şu muhavere (*konuşma*) geçti:

— Ne ağlıyorsun?

— Malum ya, efendimiz.

— Oradan mı geliyorsun?

— Evet, efendimiz.

— Hangi daireye mensupsun?

— Hünkâr dairesine, efendimiz.

— E, oraya niçin gittin?

— Kapı yoldaşları gitmişler, bendeniz de merak ettim. Fakat keşke gitmeseydim, efendimiz.

— Çok mu müteessir oldun?

— Pek çok, efendimiz.

Veliaht, duraladı. Bir şey soracaktı. Fakat sormadı. Gözlerini karşı sahillerde gezdirerek:

— Pekâlâ... Hadi git, diye mırıldandı. Yerle beraber

bir temenna¹ ettim. Geri geri çekildim. Süratle yoluma devam edecektim. Fakat tekrar veliahdın sesini işite-
rek tevakkuf ettim:

— Lâla!.. Adın ne, senin?

— Kulunuzun adı, Beşir, Efendimiz.

— Pekâlâ...

Sultan Abdülaziz

1 Öne doğru eğildikten sonra doğrulurken eli başa götürerek verilen se-
lam

Sultan Murat

NİSBETİYEKÖŞK'Ü VAKASININ İÇYÜZÜ

O güne kadar, Abdülhamid Efendi'ye bu kadar yakın temas etmemiş ve bir tek söz dahi söyleşmemiştim. Fakat Allah bilirken, kuldandan ne saklayayım, o günden itibaren, Sultan Hamid'e karşı bir temayül hissettim ve kendi kendime:

— Keşke, onun dairesinde olsaydım, dedim.

Bu da, sebepsiz değildi. Çünkü Sultan Aziz'in ölümünü işittiği dakikadan itibaren, delilik eserleri gösteren efendim Sultan Murad'ın hastalığı yüzünden Sarayın harem dairesi pek tatsız bir hale gelmişti. Artık bütün işimiz, gücümüz, hekimlerle hocaları, mecnun padişahın odasına götürüp getirmeye inhisar etmişti.

Aradan, takriben bir ay kadar geçmişti, talih ve tesadüf beni çok mühim bir sırra ağâh (*haberdar*) etti.

Bir gece sabaha yakın valide dairesinde nöbet değiştirip yatak odama giderken, Navekmisal ismindeki genç saraylıya rast geldim. Aramızda şu kısa ve heyecanlı muhavere (*konusma*) geçti:

— Yatmadın mı? diye sordum.

— Hayır.

— Nöbetçi misin?

— Hayır.

— Ee... Ne geziniyorsun?

— Hiç.

— Hiç, ne demek?

— Kız, büsbütün yanıma sokuldu. Kulağıma fısıldadı:

— Lâla sus, çıldıracağım.

— Niçin?

— Bir şey işittim de, onun için.

— Ne işittin?

— Korkuyorum. Nasıl söyleyeyim? Fakat bunu söylemek de lazım.

— Korkma. Bana söyle.

Kız, titriyordu. Adeta, dudaklarını kulağıma dayadı:

— Şehzadeleri zehirleyeceklermiş.

— Kim?

— Korkuyorum. Söyleyemem. Mümkün değil, onun ismini söyleyemem.

Meselenin ehemmiyetini anladım. Navekmisal'i bir köşeye çektim:

— Kuzum, kapı yoldaşı, bildiğini anlat. Belki bir

felâketin önüne geçeriz, diye, onu güçlkle ikna ettim.

Kızı dinlerken onun korkmasına hak veriyordum. Ve ben de korkumdan titriyordum.

Navekmisal'den öğrendiğim şeyin hülasası, şu idi: Bu kız, Valide Sultan'ın yatak odasında gecelik bohçasını hazırlarken, yatak odasına bitişik küçük odada bir fısıltı işitmişti. Merak ederek kapının aralığından dinlemişti. Konuşanlar, Valide Sultan ile Nakşifend Kalfa ismindeki eski bir saraylı idi. Fısıltı ile konuşulan sözlere nazaran efendimizin kurenasından² Şeydi Bey vasıtasıyla şehzadelere bir ziyafet verilecek, bu ziyafette şehzadeler zehirlenecekti. Valide Sultan birkaç kere söz arasında:

— Bunların vücudu kalkmadıkça, aslanım saltanat süremeyecek. Deli diye, tahttan indirilecek. Belki de, Sultan Aziz gibi öldürülecek. Evladım feda olacağına, onlar feda olsun, demişti.

Anladım ki, mesele cidden mühimdi. Korkusundan tiril tiril titreyen Navekmisal'e:

— Sakın kimseye bir şey çıtlatma. Mahvolursun, diye sıkı sıkı tembih ettim. Odasına gönderdim. Bende, dört kapı yoldaşım ile beraber yattığımız odaya çekildim. Yatağıma girdim. Fakat o gece sabaha kadar gözlerimi yummadım.

Şimdi, ne yapabilirdim? Sükût etsem, büyük bir cinayetin vukuuna sebebiyet verecektim. Sükût etmesem, kime ne söyleyecektim? Bu cinayeti tertip eden,

² Bir padişâhın yakınında bulunan ve onun sohbetine iştirak edenler. Yakınlar. Arkadaşlar.

doğrudan doğruya valide Sultanı. Hâlbuki Valide Sultan kime şikâyet edilebilirdi?

— Hâşâ, bu Arap da, bu kız da yalan söylüyor, deyi-verse, ben de, Navekmisal de mahvolup giderdik.

Bütün düşüncelerim, bir noktada toplanıyordu. Usulcacık gidip veliaht Abdülhamid Efendi'ye meseleyi çıtlatmak. Fakat buna nasıl cesaret edebilirdim? Ya, meseleyi ortaya döker de, benim ismimi de ortaya atıverirse? Valide Sultan, tabii söylediklerini inkâr edecekti. Gene bizim başımıza çorap örülecekti.

O geceyi tamamıyla uykusuz geçirdim. Ve hiçbir şeye de karar veremedim.

Ertesi gün garip bir tesadüf, imdadıma yetişti. Öğle vaktine doğru, valide dairesinde nöbetçi iken, harem kapısından bir haber geldi:

— Şeyhülislâm Efendi, zât-ı şahanenin afiyetlerini sormaya gelmişler. Bu vesileden istifade ederek hazretlerine de tazimatlarını (*saygılarını*) arz ediyorlar.

Valide Sultan, bu habere karşı, bir teşekkürle iktifa etmedi (*yetinmedi*):

— Çabuk, Şeyhülislam Efendi'yi alın, buraya getirin, diye, emir verdi.

Koştuk. Şeyhülislam Hayrullah Efendi'yi davet ettik. Valide Sultan'ın hususi salonuna getirdik.

Valide Sultan, bir şala bürünerek, Şeyhülislam'ı huzuruna kabul etti. Oturmak için yer gösterdi. Kahve şerbet söyledi.

Evvelâ, Efendimizin hastalığından bahis açıldı. Valide Sultan:

— Maşallah, tebarekâllah, aslanım, bir haftadan beri artık tamamıyla afiyette. Yiyorlar, içiyorlar, hatta kalfalarla şakalaşıyorlar, fakat biz, nazar değer diye, harice bir şey söyletmiyoruz. Beş on gün daha geçmesini bekliyoruz. Şehirde aslanım için söylenen sözleri işitiyorum. Doğrusu, dilhun oluyorum (*içim kan ağlıyor*), diye, şikâyeteye başladı.

Bu şikâyeti, “Vükelâ”ya da teşmil etti (*vekillere de getirdi*):

— Ne gariptir ki, onlar da aslanıma adeta deli nazarıyle bakıyorlar, dedi.

Şeyhülislam efendi, Valide Sultan’ın bu sözlerinden ürkerek:

— Hâşâ Sultanım, böyle bir şey, kimsenin aklından geçmez, diye, teselliler verdi.

Valide Sultan, bunları dinledikten sonra, söze şöylece devam etti:

— Aklıma bir şey geliyor. Bilmem, siz ne dersiniz? Malûm ya, aslanım, biraderlerine pek düşkündür. Mesela veliaht Hamid Efendi’yi çok sever. Hakeza, Reşat Efendi’yi, Kemaleddin Efendi’yi, Nureddin Efendi’yi de, ikide birde sual eder. Diyorum ki efendileri, köşklere birine davet etsek, kendilerine bir ziyafet versek, aslanımı da oraya götürsek. Hem, evladımın biraz gözü gönlü açılır, hem de bu mesele şehirde duyulur, aslanımın artık afiyet kesp ettiğine (*kazandığına*) herkes-

te kanaat hâsıl olur. Bilmem, siz ne buyurursunuz?

Bu sözleri işittiğim anda vücudum buz kesilmiş, tiril tiril titremişti. Demek ki, Navekmisal'in işittiği sözler, artık acı bir hakikat şekline girmek üzereydi.

Şeyhülislam efendi, derhal Valide Sultan'a cevap verdi:

— Buyurduklarınız, aynı keramet ve isabettir Sultanım. Hatta ferman buyurursanız, vükelâdan bazı zevat da, maiyeti seniyelerinde bulunsunlar, dedi.

Valide Sultan, büyük bir sükûnetle mukabele etti:

— Evet, hoş olur. Lâkin malûm ya, aslanımın başına bu hal, ürkünmeden geldi. Şimdi, kalabalıktan hoşlanmıyorlar. Hatta odalarına, iki üç kalfadan fazla girmesini istemiyorlar. Onun için kendilerini biraderleriyle baş başa bırakmak daha doğru olur.

Şeyhülislam efendi, buna da cevap verdi:

— Çok münasip, Sultanım. Nasıl ferman buyurursa, öyle olsun, dedi ve biraz daha konuştuğundan sonra, çıkıp gitti.

Fakat Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin bu ziyareti, bana mühim bir fikir ilham etmişti.

Ertesi gün, öğle vaktine kadar nöbete girmeyecektim. Sabahleyin erkenden, baş ağadan izin alarak doğruca Kuruçeşme'de oturan Şeyhülislam Efendi'nin yanına gittim. Oradaki arkadaşımı görerek:

— Aman Bilâl. Beni, gizlice efendi hazretleriyle görüştür, diye rica ettim.

Şeyhülislam Efendi'nin huzuruna çıktığım zaman:

— Efendi hazretleri! Size mühim bir sır söyleyeceğim. Hâşâ, size temin teklif etmek haddim değil. Fakat can cümleden aziz, eğer, beni ele vermeyeceğinize, Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederseniz, söylerim, dedim.

Hayrullah Efendi, yemin ettikten sonra da, meseleyi olduğu gibi naklettim.

İnsani ve vicdani bir vazife ifa ettiğim için memnun bir şekilde Saray'a döndüm. Şeyhülislam, ne yapıp yapıp, bu cinayetin önüne geçeceğine emin olduğum için, artık müsterihdim. Mamafih (*bununla birlikte*) gene, sabırsızlıkla neticeyi bekledim.

Netice ne oldu? diyeceksiniz. Hülâsa olarak, onu da arz edeyim.

Sonradan öğrendiğime göre, Şeyhülislam'da evvelâ benim gibi şaşırmış. Bu mühim meseleyi dallandırmadan, bu büyük facianın önüne nasıl geçebileceğini düşünmeye başlamış. Nihayet kararını vermiş. Yalı komşusu, Sadaret mektupçusu Memduh Bey'i yalısına davet etmiş. Fazla tafsilat vermekten çekinerek sadece:

— Kuzum beyim. Siz, vaktiyle Sultan Mecid'e mabeyin kâtipliği ettiniz. Bilirim, onun şehzadelerini de seversiniz. Ben, “efendiler hazeratının” bir tehlikeye maruz bulunduklarını hissediyorum. Galiba, Valide Sultan kendilerine bir ziyafet tertip ettirecek. Zinhar (*asla*) bu ziyafete iştirak etmesinler. Birer bahane

göstererek gitmesinler. Makam ve mevkiim itibariyle bunu ben kendilerine söyleyemem. Mahremane bir şekilde siz bir icabına bakın.

Memduh Bey de doğrudan doğruya şehzadelere bir şey söylemeğe cesaret edememiş. O da doğruca gitmiş veliaht Sultan Hamid Efendi'nin eniştesi. Damat Mahmut Paşa'yı³ görerek meseleyi olduğu gibi nakletmek istemiş. Fakat Memduh Bey, Damat Mahmut Paşa'ya gittiği zaman yanında, Şair Ziya Bey ile Namık Kemal varmış. Tabii, onların yanında Paşa'ya bir şey açmamış. Onların gitmesini beklemiş. Onlar gittikten sonra, Şeyhülislam'dan işittiklerini nakletmiş. Damat Mahmut Paşa da, o esnada bir iş için kendisine gelen, Sultan Hamid'in kilercisi Osman Ağa'ya işi anlatmış:

— Veliaht efendimiz, sakın bu ziyafete gitmesinler. Biraderlerine de münasip birer vasita ile haber göndersinler, demiş.

Sultan Hamid, bu haberi alınca, son derecede memnun olmuş:

— Bu meselede bize sadakat gösterenleri unutmayacağım, diye, haber yollamış.

Üç gün sonra, mabeyinci Seyid Bey, Sultan Hamid Efendi'ye gelerek:

— Şevketmeab efendimiz selâm buyurdular. Yarın, Nispetiye Köşkü'ne teşrifinizi ferman buyuruyorlar.

3 Bu Damat Mahmut Paşa, Prens Sabahaddin Bey'in pederi olan zât dedesidir. Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın zevcidir. Sonraları, Mitat Paşa ile Taif kalesine gönderilmiş. Orada, Mitat Paşa ile beraber, esrarengiz bir surette vefat etmiştir. Sırası gelince, gerek Mithat Paşa'nın ve gerek bu zâtın ne suretle vefat ettiklerine dair malûmat verilecektir. Z.Ş.

Birlikte taam edecekler (*yemek yiyecekler*), demiş.

Sultan Hamid Efendi hiçbir şey hissettirmeyerek,

— Biraderin iltifatlarına, teşekkür ederim. Ancak şu var ki, ecnebi sefirlerini resmen huzurlarına kabul etmedikçe, kendisiyle görüşemeyeceğim. Şimdilik bu ziyafet tehir edilsin, diye cevap vermiş.

İşte böylece, hem kendisini, hem de biraderlerini bu gizli tuzaktan halâs etmiş (*kurtarmış*).

Aradan kısa bir zaman geçti. Sultan Murat hal'edilerek (*tahttan indirilerek*) saltanat makamına, Sultan Hamid Efendi geldi. O gün, gene Saray'ın içi altüst oldu. Valide Sultan öfkesinden ortalığı kırıp geçiriyor, büyük sofada, hasırların üzerine oturmuş, yakasını paçasını yırtarak:

— Dilerim Bâr-i Hüdâ'dan sebep olanlar, sebepsiz kalsın, diye feryat ediyordu.

Bu gürültü arasında, kapı yoldaşlarından biri, koşarak geldi:

— Çabuk aşağıya in. Yeni Hünkâr'ın baltacılarından biri, acele seni görmek istiyor, dedi.

Aşağıya koştum. Kapıda, sabırsızlıkla beni bekleyen baltacı ile karşılaştım. Kulağıma eğildi:

— Efendimiz, ferman buyurmuşlar. Acele sizi istiyorlar. Beraber gideceğiz, dedi.

Cülus (*tahta çıkma*) karışıklığı, kadınların feryatları zihnimi altüst ettiği için, hiçbir şey düşünecek halde değildim. Bundan dolayı, büyük bir korku içinde bal-

tacıyı takip ettim. Yeni padişah, henüz veliaht daire-
sinde bulunuyordu. Beni görür görmez, gülümsedi:

— Gel bakalım Beşir Ağa. Amcamın vefatı günü
gözüme girmiştin. Sonra da, bize karşı gösterdiğin sa-
dakati öğrendim. Seni, kendime musahib⁴ alıyorum.
Bundan sonra da sadakatten ayrılma, dedi.

İşte, Sultan Hamid'e ve onun Sarayı'na böylece in-
tisap ettim (*girdim*).

Sultan Abdülhamid'in musahiplerinden biri

4 Musahipler, padişahların hususî hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Başlıca vazifeleri, padişahın İradelerini, lâzım gelenlere tebliğ etmektir. Bu itibarla musahipler, sarayca en nüfuzlu şahsiyetlerdir.

SAHTE GÖZYAŞLARIYLA BAŞLAYAN BİR CÜLUS MERASİMİ

Yalnız basit ve cahil adamlar arasında değil, Hatta münevverler arasında bile garip bir fikir yerleşmişti. Güya Sultan Hamid, cülusundan (*tahta çıkmasından*) evvel Mithat Paşa ile Maslak köşkünde bir mülakat yapmış ve kendisine “meşrutiyete sadık kalacağına” dair bir senet vermiş. Onun üzerine Sultan Murat tahttan indirilerek, yerine Sultan Hamid geçirilmiş. Yalan!

Kaç defa, Sultan Hamid’in kendisinden dinledim,

— Ben, hiç kimseye böyle bir senet vermedim. Vermeye lüzum da yoktu. Çünkü Mithat Paşa bana cülusu (*tahta çıkmayı*) teklif ettiği zaman, ben de ona meşrutiyetin ilanını teklif etmiştim. Ayrıca bir senet vermeye ne lüzum var, demişti.

Vakıa ben, o tarihlerde bu gibi mühim meselelerin içine karışacak yaşta ve mevkide değildim. Aradan za-

man geçimde artık bu gibi ince işler arasında gözlerim açılmaya başladığı zaman, Sultan Hamid'in ne gibi şeraitle (*şartlarla*) ve ne şekilde tahta çıktığını da öğrenmiştim. Her şeyden evvel, bunu hikâye edeyim:

Saltanat nöbetini sabırsızlıkla bekleyen her şehzade gibi, Sultan Hamid de bir an evvel tahta çıkmayı arzu ediyordu. Fakat zamanın karışıklığı onu korkutuyordu. Buna binaen Sultan Hamid, o sıralarda cülus (*tahta çıkmak*) için, hiç de iştihali (*istekli*) değildi. Fakat vaziyet, artık Sultan Murat'ın hal'ini (*tahttan indirilmesini*), zaruri bir şekle getirmişti.

Padişah, ancak on dört gün akıl ve şuur ile hükümdarlık etmiş, tam on dördüncü gün cinnet alâmetleri büsbütün kendini göstermişti. Hele bir ay kadar geçtikten sonra, Sultan Murad'ın hastalığı, artık hiçbir şeyle tevil⁵ olunamayacak ve bütün ümitlerini kırarak hale gelmişti.

Hiç unutmam, bir cuma günü Padişah selamlığa çıkacaktı, alay, hazırды, Beşiktaş Sarayı'nın binek taşı önünde bütün vükelâ (*vekiller*), saray erkânı, hükümet ricali, huzurları mutat olan (*alışlagelen*) zevat, toplanmışlardı. Padişah'ın içeriden çıkararak, binek taşının önünde hazır duran ata binmesini bekliyorlardı.

Padişah, omuzlarından göbeğine kadar sırma ile işlenmiş elbisesiyle, mabeyincilerden iki kişi kollarına girmiş olduğu halde kapıdan çıkmıştı. Fakat kalabalığı görür görmez, hafifçe bir çığlık kopararak içeri kaçmak istemişti. Kolundaki mabeyinciler, onun kulağı-

5 Bir sözü veya davranışı görünür anlamından başka bir anlamda kabul etme

na bir şeyler fısıldayarak onu güçlükle binek taşının önüne getirebilmişlerdi. Tam o anda da, “tebdil eskisi”⁶ muhteşem bir eğer vurulmuş olan düz beyaz atı, binek taşının önüne çekmişti.

Padişahın koltuklarına girmiş olan mabeyinciler, onu doğruca ata bindirmek istemişlerdi. Fakat mecnun padişah, hayvana ters binmek istemiş, Hatta bunun için ısrar etmişti. Bu kadar halk huzurunda, bahusus (özellikle) böyle mühim bir merasim esnasında, padişahın bu hareketi, görenleri müteessir etmişti (üz-müştü).

Binek taşının yanında duran Serasker Kaymakamı (Yarbayı) Redif Paşa, bu vaziyeti tevil etmek istemiş, yüksek sesle tebdil eskisine hitaben:

— Be herif! Atı binek taşına niçin ters yanaştırdın. Efendimizin soldan bindiğini bilmiyor musun, diye seslenmişti.

Fakat bu tevil, Padişahın cinnetini saklamaya kâfi değildi. Çünkü merasimin devamı esnasında da Padişah bir takım delilikler göstermişti.

Bu cumadan sonra, Sultan Murad’ın kapalı araba ile selâmlığa çıkarılmasına karar verilmişti. Ertesi cuma, kapalı bir arabaya bindirilmiş, karşısına da gene iki mabeyinci yerleştirilmişti. Fakat Sultan Murat birkaç defa, arabanın kapısını açarak kendini aşağı atmak istemiş, buna mâni olmaya çalışan mabeyincilerle, arabanın içinde yaptığı mücadele, halkın nazarından gizlenememişti.

Gene bir cuma selamlığından sonra, harem dai-

6 Padişah’ın binek atlarına bakan seyislerin kâhyası. Z.Ş.

resine avdet eden (*dönen*) Padişah'ın resmi elbisesini soymak istemiştik. Fakat kendisini bir türlü razı edememiştik. Nihayet Valide Sultan'a haber vermek mecburiyetinde kalmıştık. Valide Sultan gelmiş, oğlunu bizzat soyarak geceliklerini giydirmek istemişti. Fakat o da mecnun Padişah'a söz geçirememişti. Nihayet:

— Bırakın. Aslanım üzülmesin. Ne olur? Varsın, bir gece de böyle yatsın, demişti.

Gece, sükûnet içinde geçmişti. Fakat sabaha karşı, harem dairesinin alt katında, büyük bir camın kırılmasından mütevellit (*doğan*) müthiş bir şangırtı işitilmişti. Hepimiz yataklarımızdan fırlamış, bu gürültünün geldiği yere atılmıştık. Bahçede birtakım bağrıışmalar işiterek o tarafa doğru koşmaya başlamıştık. Karşılaştığımız manzara şu idi:

Sultan Murat, resmi elbisesi arkasında, başı açık, yalın ayak koşuyordu. Geceleri sahilde nöbet bekleyen birkaç askerle muhafız ağalar da onu takip ediyorlardı. Padişah'a veliaht dairesinin yanındaki kayık havuzunun parmaklıkları önünde yetişebilmişlerdi. Onu, alıp tekrar Saray'a getirmek istemişlerdi. Fakat padişah demir parmaklıklara sımsıkı yapışmış acı acı feryada başlamıştı. Hatta o sırada, gürültüyü duyan Sultan Hamid, telaş ile uyanarak pencereyi açmış, bu manzarayı görür görmez son derecede müteessir olarak, Padişahı parmaklıklardan ayırmaya çalışanlara hitaben:

— Aman, dikkat edin. Bir yerini acıtmayın, diye bağırmıştı.

Artık sarayda, bu gibi haller eksik olmuyordu. Padi-

şah, erkek ve kadın muhafızlar arasında, güçlkle zapt edilebiliyordu.

Ee... Tabiidir ki, bu hal böyle devam edemezdi. Bhusus, doktorlar da artık Padişah'ın ifakatinden (*iyileşmesinden*) ümitlerini kesmişler:

— Bu hastalık, devam edecek, demişlerdi.

Buna binaen, Sultan Murat hal'edilerek (*tahttan indirilerek*) yerine veliaht Sultan Hamid Efendi'yi geçirmek zaruri idi. Ve bu zarureti ilk ortaya atan da, Sultan Hamid'in hemşirelerinden Cemile Sultan'ın zevci (*ko-cası*) ve o sırada Tophane müşirliğinden mazul (*azledilmiş*), Damat Mahmut Celâleddin Paşa idi.

Evvelâ şunu söyleyeyim ki, bu Damat Mahmut Paşa, sarayda mühim bir şahsiyetti. Saray entrikalarının hemen hepsinde az çok parmağı olan bu zat, Sultan Hamid'in ilk saltanat senelerinde de sarayda mühim hadiselerle mevzu teşkil ettiği için, evvela onun şahsı hakkında birkaç söz söylemeyi faydalı buluyorum.

Damat Mahmut Paşa, Üçüncü Selim'in, Başkapı çuhadarı Rodoslu Ahmet Ağa'nın torunu, Fethi Ahmet Paşa'nın oğludur. O devrin yüksek hayatı içinde dünyaya gelmişti. Güzeldi, zeki idi, iyi aile terbiyesi görmüştü. Küçük yaşında askerliğe heves etmiş, topçu mektebine girmişti. Az zamanda, göze çarpacak hale geldiğinden Sultan Mecit, kızı Cemile Sultan'ı kendisine vermişti.

Saray hayatında, Damat Mahmut Paşa kadar, yıldızlı çabuk parlayan bir şahsiyet görülmemiştir. Henüz

pek genç iken devletin en yüksek nişanlarını almış, evvel Müşirlik ve sonra da Vezirlik payesine ermişti. Aynı zamanda muhtelif nazırlıklarda ve Tophane müşirliğinde de bulunmuştur.

Fakat böylece süratle parlayan Mahmut Paşa'yı Sultan Aziz, bir türlü sevememiş, kendisine bazı mühim vazifeler tevdi etmekle beraber, ona daima soğuk yüz göstermiş, Hatta saltanatının son zamanlarında kendisini Tophane müşirliğinden azletmişti.

Sultan Aziz'in hal'edildiği (*tahttan indirildiği*) gün, Damat Mahmut Paşa tekrar saray hayatına karışmıştı. Sarayda, hususi bir komisyon teşekkül etmişti. Bu komisyon, Sultan Aziz'in kasalarında bulunan para ve elmasları teslim edecekti (*teslim alacaktı*). Damat Mahmut Paşa, diğer Damat Nuri Paşa ile bu komisyona aza tayin edildiği gibi yeni teşekkül eden kabinede de Ticaret Nazırlığını (*bakanlığını*) deruhte etmişti (*üzere almıştı*).

Damat Mahmut Paşa, eniştesi sıfatıyla Sultan Hamid ile de daima temas halinde idi. Fakat Sultan Murad'ın müptela olduğu hastalıktan ifakat bulması (*iyileşme*) imkânı kalmayınca, artık bu Damat Paşa, Sultan Hamid'e büsbütün temayül göstermiş, bir gün vükelâ heyetinde:

— Bu hal böylece devam edemez. Padişah'ın bu hali, devletin harici siyasetinde fena tesirler husule getirir. Artık bunun bir çaresine bakmak zamanı gelmiştir, diyerek, Sultan Murad'ın hal'ini ima etmişti. Ve o günden itibaren de Sultan Hamid'i saltanat makamına

getirecek teşebbüslere girişmişti.

Evvelâ Serasker Redif Paşa'ya ve sonra Mithat Paşa'ya fikrini kabul ettirmişti. Sadrazam Rüştü Paşa bu fikre muhalifti. Kendisine bu meseleden bahsedildiği zaman:

— Daha dün, bir hal' (*tahttan indirme*) vuku buldu. Bugün de böyle bir şey olursa, devletin itibarı kalmaz. Hele biraz daha sabredelim. Cenab-ı Hakk'ın lütfundan ümit kesilmez. Belki Zat-i şahane ifakat bulur (*iyileşir*), demişti.

Fakat bu sefer de, Mithat Paşa harekete geçmişti. “Meşrutiyet ve Kanunu esasi”yi ilan etmek için, Sultan Aziz'i hal'edenlerin (*tahttan indirenlerin*) ilk safında bulunan bu zât, mecnun bir Padişah ile hiçbir şey yapamayacağına kanaat getirdiği için, bütün ümitleri veliaht Hamid Efendi'nin üzerinde temerküz etmişti (*yoğunlaşmıştı*). Ve bu kanaati birkaç defa Sadrazama izah ederek, onu da bu fikre taraftar edebilmişti.

Fakat acaba Sultan Hamid Efendi ne fikirde idi? Memleketin cidden muhtaç olduğu “Meşrutiyet”i hazmedebilecek miydi? Yoksa o da, bütün âbâ (*ata*) ve ecdadı gibi, kıpkızıl bir müstebit mi (*zorbanı*) olacaktı? O tarihe kadar Sultan Hamid Efendi, tamamıyla münzevi bir hayat geçirmekte idi. Maslak'taki köşküne çekilmişti. Sürülerle koyun besliyor, ticaret yapıyordu. Mütemadiyen at ve av ile uğraşıyordu. Istranca ormanlarına ava gittiği zaman günlerce gelmiyor. İstanbul saraylarında nadiren görünüyordu. Ancak veliaht olduktan sonra, Beşiktaş Sarayı'na yerleşmişti. Tabii-

dir ki, herkesten bu kadar uzak yaşayan bir adamın hususi fikirleri de bilinemezdi. Onun için Mithat Paşa ile Sadrazam Rüştü paşa, bir kere de Sultan Hamid'le görüşmek lüzumunu hissetmişlerdi.

Birçok kimseler, bu mülakatın (*görüşmenin*) Maslak köşkünde cereyan ettiğini zannederler. Hâlbuki Veli-aht ile Sadrazam ve Mithat Paşa arasındaki bu mülakat, Kâğıthane de Çağlayan Sarayında vukua gelmiştir.

O mülakatta, Sultan Hamid'in yanında bulunan hususi bendegânından öğrendiğime göre, Sultan Hamid, evvelâ saltanat teklifini kabul etmemiş:

— Bana kalırsa veliahtlıktan bile istifa etmek niyetindeyim. Çünkü devletin bu kadar gailleli bir zamanında hükümdarlık etmek değil veliahtlık unvanını taşımak bile akıllı işi değildir. Haydi, farz ediniz ki, saltanatı kabul ettim. Ne yapabileceğim? Hiç!.. Çünkü bugün memleketin fikri ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı, daha hâlâ amcam Sultan Aziz'in taraftarıdır. Bunlar, saltanat makamında onun oğlu Yusuf İzzettin Efendi'yi görmek istiyorlar. Halkın diğer kısmı da, biraderim Sultan Murad'ı seviyor, hâlâ ondan bir ümit bekliyor. Bana gelince, beni tanıyan, ancak beş on koyun çobanı ile birkaç saray adamından ibarettir. Bu vaziyette olan bir adam, bilmem ki, böyle bir zamanda, ne cesaretle teklifinizi kabul edebilir? demişti.

Mithat Paşa, uzun izahat vererek, Sultan Hamid'i ikna etmişti. O zaman Sultan Hamid:

— Pekâlâ. Saltanatı kabul ederim, fakat şu şartla ki, derhal meşrutiyet ilan edilmeli ve devlet işlerinin me-

suliyet yükü, benim omzuma yükletilmemeli, diyerek son sözünü söylemişti.

Bu teklif, Mithat Paşa'yı son derecede sevindirmişti. Zaten onun da istediği bu değil miydi? En küçük bir düşünce ile hükmedilebilir ki, mülakat bu şekli aldıktan sonra, artık Sultan Hamid'e:

— Bu sözlerinizi, bir senetle tevsik ediniz (*belgeleyiniz*), denilemezdi.

Mithat Paşa gibi akıllı başında bir adam böyle bir söz söylemeye lüzum görmezdi. Görse bile Sultan Hamid gibi mesuliyetten korkan bir adam, ona öyle bir senet vermezdi.

Sonra şunu da nazarı dikkate almalı ki, eğer Sultan Hamid, Mithat Paşa'ya böyle bir senet vermiş olsaydı, Mithat Paşa bu kıymettar ve tarihi kâğıdı, adi bir borç senedi gibi, her gün elden ele gezen evrak çantasının yan gözünde saklamaz, herhalde bankalardan birinin demir kasaları içinde muhafaza ederdi.

Hülâsa, bana kat'i olarak kanaat gelmiştir ki, Sultan Hamid, senetsiz ve sepetsiz olarak saltanat makamına getirilmişti. Nitekim cülus (*tahta çıkma*) merasiminin yapıldığı gün cereyan eden bazı hadiseler de bu kanaati takviyeye kâfidir.

Sultan Hamid'in cülus (*tahta çıkma*) merasiminde, büsbütün başka bir takım hususiyetler vardır. İlk hareket, büyük bir riyakârlıkla başlamıştır. En ziyade dikkat edilecek cihet şurasıdır ki, Sadrazam Rüştü Paşa, Sultan Hamid'i saltanatı kabule ikna edenlerden

biri olduğu halde, vükelâ meclisinde, yeni bir cülusa (*tahta çıkmaya*) taraftar görünmemekte devam ediyordu.

Onun bu hali, diğer vükelânın sinirlerine dokunuyordu. Nihayet bir gün Redif Paşa dayanamamış:

— Paşa, paşa, eğer siz bu işi böyle savsaklamakta devam ederseniz biz çaresine bakacağız, demeye mecbur olmuştu.

Muhakkak olan bir şey varsa, Sadrazam Rüştü Paşa her nedense Sultan Hamid'e karşı menfi hislerle mütehassis bulunuyordu. Ancak, Mithat Paşa, Redif Paşa, Damat Mahmut Paşa gibi kuvvetli şahsiyetlerin Sultan Hamid etrafında toplanmaya başladığını gördükten sonra, artık kendisi de onlara uymaya mecburiyet duymuştu.

Bu zat, yaşlı başlı, akıllı uslu bir devlet adamı olmakla beraber, o sırada pek garip ve sadrazamlığın vakar ve ciddiyeti ile münasebet almayacak tavırlar gösteriyordu. Mesela, bir sözü bir sözünü tutmuyordu. Her gün, fikrini değiştiriyordu. Şimdi taraftarlık ettiği fikri, biraz sonra reddediyor, onun aksini iltizam eyliyordu (*savunuyordu*). Sadrazam'ın bu hareketlerine, hiç kimse bir mana veremiyordu.

Hâlbuki Rüştü Paşa Sultan Murad'ın validesi Şevkefza Kadın'la gizlice sözleşmişti. Valide Sultan'ın kim bilir kendisini nasıl ikna etmesi üzerine Rüştü Paşa:

— Hiç merak buyurmayınız, Sultanım. Cülus (*tahta çıkma*) meselesini mümkün olduğu kadar tehir ederim, demişti. Ve türlü bahaneler icat ederek, bu sözünü tutmak için de cidden gayret göstermişti.

Lâkin Rüştü Paşa'nın bu garip siyaseti, Sultan Hamid'in hayatı üzerinde çok fena bir tesir husule getirmişti. Redif Paşa'nın tehditkâr sözleri karşısında derin derin düşünmeye mecbur kalan Rüştü Paşa, artık Sultan Hamid'in cülusunun bir emrivaki (*oldubitti*) şeklini aldığını anlar anlamaz:

— Pekâlâ, meseleyi, vükelâ meclisinde “resmen” müzakere edelim, demişti ve bir iki gün sonra, müzakere için içtima edilmişti (*toplanılmıştı*). Mithat Paşa:

— Devletin siyasi vaziyeti malûm. Rumeli de, kan gövdeyi götürüyor. Bugün yarın, büyük devletler bizi icbar edecekler (*zorlayacaklar*). Sırbistan ile musalâhaya (*barış yapmaya*) mecbur eyleyecekler. Halbuki hükümetimizin şekline nazaran harp ve sulh hakkı Padişah'ındır. Padişah ise, “âkil” değildir. Şu halde, ne yapacağız? demişti.

Zaten, fikirleri hazırlanmış olan diğer vükelâ, derhal şu cevabı vermişlerdi:

— Saltanatta tebeddül (*değişme*) icrası zaruridir.

Sadrazam, vükelânın bu ittifakını görür görmez, evvelâ şaşalamış, birkaç dakika, düşünceli bir hal almıştı. Sonra, cebinden mendilini çıkarıp yüzüne tutarak, bir çocuk gibi bağıra bağıra ağlamaya başlamıştı. Fakat şunu da ilâve edeyim ki, sonraları Mithat Paşa'dan, Damat Mahmut Paşa'dan ve şimdi isimleri aklımda kalmayan birkaç Paşadan işittim ki, hüngür hüngür ağlayan koca Sadrazam'ın gözlerinden bir damla yaş bile çıkmamıştı.

Sadrazam, bir müddet böylece ağladıktan sonra:

— Ne yapalım, Cenab-ı Hakk'ın takdiri böyleymiş. Bari artık bu iş uzamasın. Cülus (*tahta çıkma*) gününü tayin buyurun, demişti.

Bunun üzerine gün de tayin edilmişti. O zaman Sadrazam, Damat Mahmut Paşa'ya dönerek:

— Paşa oğlum, işittiniz mi? Şimdi doğruca Veliaht hazretlerinin saraylarına gider, meclisin verdiği bu kararı kendilerine tebliğ edersiniz. Ancak, şu var ki, bazı taraflardan, “suikast” yapılması memuldür (*düşünülür*). Onun için kendilerini bu gece sarayda bırakmayınız. Başka bir yerde yatırınız. Yarın da, kuvvetli bir muhafaza altında Topkapı Sarayı'na getiriniz. Biat, orada icra edilsin, diyerek, büyük bir sevinç içinde bulunan Damat Mahmut Paşa'yı, Sultan Hamid'e göndermişti.

Sultan Hamid, eniştesi tarafından söylenen sözleri dinler dinlemez, birdenbire içine bir ürkeklik gelmişti:

— Pekâlâ, bana suikast yapmaya kimin hakkı var? Ben saltanat makamına zorla geçmek istemiyorum ki? Mademki böyledir, ben de hem saltanattan hem veliahtlıktan vazgeçerim. Gene çiftliğime çekilirim, demişti.

Damat Mahmut Paşa, kurduğu yüksek emel binasının yıkılmak istidadı gösterdiğini görür görmez, fena halde telaş etmiş birçok dil dökerek, Sultan Hamid'in bu fikrinin önüne geçebilmişti. Ve hemen bir araba getirmiş, ertesi gün Osmanlı tahtına oturacak olan Sultan Hamid'i gizlice bu arabaya bindirip, Sultan

Mecid'in dördüncü zevcesi Perustu Kadınefendi'nin Nişantaşı'ndaki konağına nakletmişti. Ve derhal o civardaki karakollardan iki bölük asker ile bir miktar jandarma getirterek konağın etrafını kuvvetli bir muhafız çemberi ile çevirtmişti. Aynı zamanda, ihtiyat olmak üzere bir tabur talia (*nişancı*) askeri getirterek o tarihte tarlalardan ibaret olan şimdiki Osmanbey mevkiine yerleştirmişti

Fakat bütün bu tedbirler, Sultan Hamid'in maneviyatı üzerinde çok fena bir tesir husule getirmişti. O zamana kadar, Alibeyköyü sırtlarında, Istranca ormanlarında, av peşinde koşan, köylüler ve çobanlar arasında hür ve korkusuz bir hayat yaşayan. Hatta birçok köy evlerinde misafir kalan Sultan Hamid'in kalbine, ilk defa olarak büyük bir ürküntü ve evham girmişti. Buna da Sadrazam Rüştü Paşa'nın suikast sözleri ile Damat Mahmut Paşa'nın aldığı telaşlı tedbirler sebebiyet vermişti.

Eğer mesele bundan ibaret kalsa, ihtimal ki Sultan Hamid o gece hepsini unuttur giderdi. Fakat ertesi gün, Topkapı Sarayında cereyan eden bir hadise, Sultan Hamid'in zihnini ve fikrini büsbütün altüst etmişti.

O gün "1293 (1877) senesi Ağustos ayının 19'uncu perşembe günü" erkenden, hükümet erkânı ile İlmiye ricalinin evlerine birer tezkere gönderilmiş, "Sırbistan meselesi hakkında mühim bir müzakere" cereyan edeceğinden bahisle cümlesi, Babıâli'ye davet edilmiş ve Babıâli'ye gelenlere de:

— Meclis, Topkapı Sarayı'nda toplanacak. Oraya teşrif edin, denilmişti.

Böylece, huzurları mutat (*alışılmış*) olan zevat bu-
raya toplanırken, o gece Nişantaşı'ndaki konakta
Sultan Hamid'in yanında yatan Damat Mahmut Paşa
ile Serasker Kaymakam Redif Paşa da Sultan Hamid'i
almışlar, kapalı bir arabaya bindirerek, Davutpaşa kış-
lasından getirtilen kuvvetli bir süvari müfrezesinin
muhafazası altında Topkapı Sarayı'na nakletmişlerdi.

Her tarafı mahfuz olan (*korunan*) sarayda, artık fev-
kalade tedbirler almaya lüzum yokken, gene Sadra-
zam Rüştü Paşa'nın emriyle, Sultan Hamid Mecidiye
köşküne oturtulmuş, köşkün etrafına da süngülü as-
kerlerden mürekkep, çifte nöbetçiler dikilmişti. Tabii-
dir ki, bu halleri gören Sultan Hamid'in telaşı arttıkça
artıyor, itimat ettiği hususi bendegânını sık sık orta
kapıya gönderiyor, cereyan eden hadiseler hakkında
malûmat istiyordu.

Sansar Mahmut denilen Hacı Mahmut Efendi ile
kilerci Osman Ağa mütemadiyen orta kapıya gidip
geliyorlar, devleti ilmiye ricalinden kimlerin geldiğini
haber veriyorlardı.

Nihayet huzurları mutat olan zevat gelmişler,
Kubbealtı'nda içtima etmişlerdi (*toplanmışlardı*). Sadra-
zam Rüştü Paşa, mustarip, mükedder, elemnak (*acılı*)
tavırlar ve vaziyetlerle ortaya çıkmıştı. Gene câ'li (*sah-
te*) bir ağlama faslı yapmıştı. Ve bunu yaparken de, şöy-
lece söze başlamıştı:

— Efendilerim! Beşinci Sultan Murad hazretleri,
melek gibi bir Padişah idi. Fakat cüluslarından (*tah-
ta çıkmalarından*) on, on beş gün sonra, bir illete duçar

oldular. Yani, müfekkire kuvvetlerini (*düşünme gücünü*) kaybettiler. Yapılan tedavi tesir etmedi. Şeriat-i Şerife'nin bu gibi hallerde tayin ettiği müddet de geçti. Şu halde şer'i şerif neyi icap ettiriyorsa, beyan buyurulsun, dedi.

Asırlarca, Osmanlı hükümetine “en büyük idare makamı” olan bu kubbenin altı, şimdi bir tiyatro sahnesi haline gelmişti.

Sadrazam Rüştü Paşa, son sözleri söylerken, yüzünü, Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye çevirmişti. Şeyhülislam Efendi de, fetva emini Kara Halil Efendi'ye başı ile bir işaret etmişti. Kara Halil Efendi, derhal koynundan bir kâğıt çıkarmış, ağdalı bir ifade ile okumaya başlamıştı:

— İmam-ül Müslimin. Cenûni mutbik ile mecnun olmakla imametten makut, ferit olsa, uhdesinden, imamet münhal olur mu?⁷

“Elcevâââb... Beyan buyurula... Allahü âlem. Olur.”

Bütün başlar, öne eğilmişti. Şu iki satır yazı ile artık “Sultan Murad-ı Nâ Murad” bütün manasıyla, tarihe karışıyordu. Bu, tabii bir şeydi. Sultan Murad için, zaten mukadder olan bir akıbetti. Fakat asıl komedi, şimdi baş göstermişti. Asırlardan beri adet olduğu veçhile biat tahtı, Bâbüssaade'nin⁸ önündeki saçağın altı-

7 Müslümanların İmamı, delirmiş olmakla, imamlık üzerinden kalkarmı?

8 Topkapı Sarayı'nın bir kapısıdır. Saadet Kapısı, Divan-ı Hümayûn'den sonra karşımıza çıkan ve Divan Avlusunun sonunda yer alıp, 2. Avludan 3. Avluya geçiş kapısıdır. Simgesel özelliği nedeniyle Sarayın en önemli kapısı Bâb-üs Saade'dir. Divan meydanı ile Enderun okulunun ve padişah dairelerinin yer aldığı III. Avluya geçişi sağlayan bu kapı, Birun ile Enderûn'un

na getirilmişti. Fakat o esnada, Sultan Murad taraftarlarının suikast yapmak ihtimalleri vehmine düşülerek, taht oradan kaldırılmış, kapının iç tarafına, arz odasının önüne nakledilmişti. Hatta burada, açıkta biatin de tehlikeli olduğu söylenerek, merasimin arz odası içinde yapılması istenilmişti.

Lâkin buna birçokları itiraz etmişler:

— Böyle bir şeyin emsali yoktur. Biat esnasında taht yeri tayin olunmuştur. Sarayın ve saltanatın kadim (*eski*) ananesi ihlâl edilemez. Sonra şeamet (*uğursuzluk*) getirir, diye, ısrar göstermişler, tahtı gene, dışarıdaki saçağın altına naklettirmişlerdi.

Bu sırada, Hırka-i Saadet'i ziyaret edip tekrar Mecidiye köşküne avdet eden (*dönen*), Sultan Hamid, bütün bu münakaşaları haber almıştı. Artık hayatından ciddi bir surette endişeye başlamıştı. Belinde bir kayışa merbut (*bağlı*) bulunan iki revolveri kılıflarından çıkararak, icabında onları daha kolay kullanabilmek için, pantolonunun ceplerine yerleştirmeye mecbur kalmıştı.

Merasim, hiçbir hadise olmadan, büyük bir sükûnet içinde geçip gitmişti. Fakat işte o günden sonra, artık

düğüm noktası olması ve cûlus, bayram gibi törenlerde padişahın bu kapının önünde oturması nedeniyle sarayda birinci derece önemli bir yeridir. Önünde saray törenlerinin yapılacağı bu kapı ve revak bölümünün Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) tasarlandığı ve olduğu, söz konusu törenlerin yüzyıllar boyunca aynı yerde yapıldığı bilinir. Savaşa gidecek olan sadrazama Sancak-ı Hümâyûn burada törenle teslim edilirdi. Divan'ın toplantı günlerinde saraya törenle giren sadrazam tarafından önüne gelinerek selamlanması da bu kubbeli kapının Sultanın varlığını ve kudretini ifade eden sembolik bir anlam taşıdığını gösteren en belirgin davranış örneğidir

Sultan Hamid'in dimağına, her gün biraz daha tesirini artıran meşum (*uğursuz*) bir fikir yerleşmişti. O da: "su-ikast korkusu" idi.

Sadrazam (Mütercim) Rüşdü Paşa

SULTAN HAMİD'İN İLK İŞLERİ

Sultan Hamid, saltanat makamına gelir gelmez, hayatının şahsi program ve prensiplerini, saray ve hükümet işlerine tatbik etti.

Saray ve hükümet, ikisi de, altından kalkılamayacak derecede borç içinde bulunuyordu.

Asırlardan beri, israf ve sefahatin merkezi olan saray, bilhassa son üç hükümdarın zamanında artık iflas haline gelmişti. Kadınlara karşı son derece düşkün olan Sultan Mecit, gözdelerinin en küçük arzularını yerine getirmek için, en şuursuz bir mirasyedi gibi hareket etmişti. Onun gibi, Abdülâziz de bir taraftan saray kadınlarının tesiri altında kalarak gözdelerine büyük fedakârlıklar yapmaktan çekinmemiş, bilhassa, lüzumsuz yere yaptırdığı muhteşem saraylara, milyonlarca lira sarf etmişti. Hele, üç ay süren Sultan Murad'ın saltanat zamanında, Valide Sultan Şevkefza Kadının çılgınca sarfiyatı, israf ve sefahat hududunu geçmişti.

Çok iyi hatırlıyorum, Sultan Aziz vefat ettiği zaman, “şahsi borç” olarak, iki yüz bin altın liradan fazla borç bırakmıştı. Sultan Murad’ın şehzadelik zamanı da dâhil olmak üzere, saltanattan hal’ edildiği (*tahttan indirildiği*) zaman bıraktığı borç, sekiz yüz bin altın lirayı aşmıştı. Sultan Murad’ın borcunun “beş yüz bin lirası”, Ermeni sarraflarından Köçeoğlu’na idi. Saray kadınlarının bütün elmasları da, Galata sarraflarından Hıristaki’ye terhin olunarak (*rehin bırakılarak*) yüz elli bin lira istikraz edilmişti (*borçlanılmıştı*).

En çok dikkat ve teessüfe şayan olan bir cihet varsa, Hazine-i Hümayundan birer suretle lüzum gösterilerek Saray’a alınan çok kıymetli bazı şeyler de, bu borçlara mukabil rehine verilmişti. Tabiidir ki bu borçlar ödenememiş, o kıymettar eşya da ortadan kayboluvermişti.

Hâlbuki Hazine-i Hümayun denilen yerdeki eşyalar, hiç kimsenin şahsi malı değildi. Bunların hemen hepsi de, milletin kanı pahasına olan cenklerde, gazalarda kazanılmış veyahut milletin şerefine olarak başka hükümdarlar tarafından hediye makamında yollanılmış tarihi yadigârlardan mürekkepti. Hatta saray kanununda:

“Hazine-i Hümayunda mevcut bulunan eşyanın, emvali zatiye gibi tasarruf edilmemesi ve bunlar, şahsi emvalden (*mallardan*) mudur olmadıkları için, hiçbir vârise intikal edememesi” için, sarih (*açık*) bir madde vardır. Hâlbuki son üç padişahın devrinde, böyle şeylere ehemmiyet verilmemişti. Para bulmak için, her

şey mubah addedilmişti. Hatta sarraf Köçeoğlu, Hırstaki gibi mazileri hiçten ibaret olan adamlara, devletin en yüksek rütbe ve nişanları verilmişti.

Hükümetin hazinesi de aynı halde idi. Maaş sahiplerine ve müteahhitlere muntazaman para verilemediği gibi, memleketin müdafaası için Avrupa'dan ve Amerika'dan alınan silâhların borçları bile ödenemiyordu.

Sultan Hamid ise, kendini bildi bileli israftan nefret ederdi. İktisadı, severdi. Onun bu tabiatını bilen bazı kimseler, şehzadelğinde ona "Pinti Hamid" derlerdi. Ona verilen bu sıfatın doğru veyahut yanlış olduğunu iddia etmeyeceğim. Fakat malum olan bir şey varsa, o da Sultan Hamid tahta çıktığı zaman, "iki yüz bin altı-ını aşkın" kıymette şahsi bir servete malikti.

İlk mücadelede Sarayın mutfaklarından başlayan Sultan Hamid, aşçıların yarısından fazlasını çıkarmış, kiler masrafını da, şiddetli bir intizam ve kontrol altına almıştı. Sonra, has ahırdaki atları da muayene ettirmiş, bunların asker işlerine elverişli olanlarını süvari ve topçu kıta'larına yollamıştı. Şehzade ve Sultanların bir takım dağınık tahsisatlarını da bir araya toplatarak hepsine, derecelerine göre maaşlar bağlatmıştı.

Bu arada, Sultan Hamid'in ilk istibdadı, harem dairesinden başlamıştı. Sultan Mecit ve Sultan Aziz devirlerinde, saray kadınlarının maceraları pek iğrenç haller almıştı. Hatta birkaç kere geceleri bir iki Sultan'ın Sarayı taşlanmıştı. Göze batan, halk arasında dedikoduya sebep olan şeylerden hiç hoşlanmayan,

Sultan Hamid, saray kadınlarını derhal kafesler arkasına kapamış, Sultanların ve saraylıların sokağa çıkma- larını bir takım sıkı kayıt ve şartlara bağlamıştı. Sultan Hamid'in bu hareketi, birçoklarının hoşuna gitmişti. Fakat bazıları da:

— Hünkâr, gayet çirkin olduğu için. Kadınlar, so- kağa çıkıp da güzel erkekleri görmesinler diye, zavallı- ları sarayda hapsediyor, demişlerdi.

Hâlbuki Sultan Hamid, Sultan Murat kadar güzel ve yakışıklı olmamakla beraber pek o kadar çirkin de değildi. Saltanatının ilk günleri onun şekli şöyle idi:

Orta boylu, vücudunun üst kısmı, alt kısmından uzun, omuzları biraz kalkık, boynu, hafifçe omuzla- rının arasına gömülmüş, başı büyük, alnı biraz çıkık, şakakları ve yanakları basıkça. Dudakları kalın ve etli, burnu “bütün bu hanedan efradının burnu gibi” bü- yük ve minkari (*gaga biçiminde*). Onun en büyük hususi- yeti, gözlerinde ve sesinde idi. Koyu elâ gözleri, keskin ve müessirdi. Sesi de gür, kalın ve mütehakkimdi.

Efendilik zamanını, muhtelif sporlarla geçirdiği için vücudu dinç ve çevikti. Çok güzel ve çok gösterişli ata bindiğini bilirim. Denizde yüzdüğünü görmedim. Fakat o tarihte ve sonraları, hem kendisinden, hem de hususi bendelerinden dinlediğime göre, deniz mevsii- minde, daima Kız kulesine gider, orada denize atlaya- rak saatlerce yüzermiş.

Sultan Hamid, şehzadelik zamanını tamamıyla münzevi geçirdiği halde, saltanatının ilk günlerinde karşılaştığı kalabalığı hiç yadırgamamıştı. Bilhassa

hükümdarlık sıfat ve vaziyetini çarçabuk kavramıştı.

Henüz Sultan Aziz ve Sultan Murad ile meşgul olan efkârı umumiyeyi (*kamuoyunu*) süratle kendi lehine çevirmek için, son derece hassas ve kurnaz davranmıştı.

Sultan Aziz'in müfrit azameti, birçoklarını dilgir etmişti (*gücendirmişti*). Sultan Murad ise, esasen muhitindekilerden başka hiç kimse ile temas etmeyi sevmezdi. Hatta on dört gün kadar devam eden akıllıca saltanat devrinde, sefirleri bile huzuruna kabul etmemişti.

Fakat Sultan Hamid, halkın ve bilhassa askerlerin sempatisini kazanmak için büsbütün başka türlü hareket etti. Cülusundan (*tahta çıkışından*) birkaç gün sonra, orduya teveccühünü göstermek için Serasker Kapısı'na⁹ gitmiş, yemeği orada yemek istemişti. Derhal otuz kişilik bir yemek masası hazırlanmış, birçok nefis yemekler getirtilmişti. Sultan Hamid, getirtilen yemekleri orada bulunan serasker ile diğer paşalara terk etmiş, kendisi, o gün askere verilecek olan karavana yemeklerinden getirterek, onları yemişti.

Sonra, cülusunun (*tahta çıkışının*) daha ilk gününde dimağına (*zihnine*) yerleşen "suikast" korkusuna rağmen, hiç umulmadık bir hareket göstermişti. Cülusundan takriben bir ay sonra, galiba, Ramazan ayının dördüncü veyahut beşinci günü idi. Bir gün yanına biraderi Reşat ve Kemalettin Efendileri alarak ansızın Ayasofya Camii'ne gelmişti, ikindi üzeri olduğu için, cami son derecede kalabalıktı. Sultan Hamid, yanında biraderleri olduğu halde, elindeki mercan teşbihini

9 O devrin Harbiye Nezareti.Z.Ş.

sallıya sallıya halk arasına karışmış, vaizlerin ve hafızların önlerinde durarak, camii baştanbaşa dolaşmış, gene sessizce çıkıp Saray'a avdet etmişti (*dönmüştü*).

Çok gariptir ki, ecnebi sefirler de ona derhal itimat göstermişlerdi. Bu da herhalde, efendilik zamanını sefahatler ve taşkınlıklarla geçirmedeğinden ileri gelmişti. Hiç unutmam, Avusturya sefiri Kont Zıçı'yi ilk defa olarak huzuruna kabul ettiğı gün, belki de diplomasi âleminde garip görünen bir sahne cereyan etmişti.

Sefir, Has Ahırdan gönderilen arabalarla Saray'a gelmiş, büyük merasimle Sultan Hamid'in huzuruna kabul edilerek itimatnamesini takdim eylemişti. Ve bu esnada da usulen nutuklar söylenmişti. Fakat Sultan Hamid'in söylediğı nutuk, sefirin o kadar nazarı dikkatini celbetmişti ki, bundan cesaret alarak, Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya:

— Şevketmeâb müsaade ederlerse, kendileriyle hususi bir mülakatta bulunmak istiyorum, demişti.

Hâlbuki itimatname takdimi gibi kısa ve resmi olması lazım gelen merasimde, birdenbire bu derecede hususiyete geçilivermek o zamana kadar görülmüş ve işitilmiş bir şey değildi.

Saffet Paşa, sefirin bu arzusunu arz eder etmez Sultan Hamid, orada duranlara eliyle işaret etmiş, bir anda herkes çekilivermişti.

Orada sadece Sultan Hamid ile sefir ve bir de Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile sefirin birinci başkâtibi Mösyö Kuş kalmıştı. Ve bu baş başa mülakat da, tam bir

saat uzamıştı.

Bu vakadan bahsederken, aklıma gene bir sefir vakası geldi. Sultan Hamid tahta çıktığı zaman, Çarlık Rusya'sının sefiri meşhur General İfnagyef İstanbul'da değildi. Mezunen (*izinli olarak*) memleketine gitmişti. Takriben bir ay kadar sonra geldi. Çar'dan aldığı yeni itimatnameyi (*güven mektubunu*) takdim için Saray'a geleceğini bildirdi.

Bu haber, Sultan Hamid'e arz edildiği zaman, yüzünü buruşturarak:

— Bu adamla karşılaşmak, bana bir eza ve ıstırap verecek, dedi.

Sultan Hamid'in bu sözleri, sebepsiz değildi. Çünkü on seneden beri İstanbul'da sefirlik eden bu zat Sultan Aziz üzerinde mühim roller oynayan yegâne şahsiyet olduğu gibi, Balkanlarda cereyan eden kanlı hadisele-
rin de başlıca mürettip ve mesulü idi. Bu hakikati bilenler, bu zatın ismi anıldığı zaman bile içlerinde bir ürperti hissederlerdi.

Neyse, muayyen (*belirli*) olan günde sefire arabalar gönderilmiş, mutat olan merasimle Saray'a gelecek huzura kabul edilmişti. İfnagyef, itimatnamesini, Hünkâr'a takdim ettikten sonra, usulen nutkunu söylemişti. Malûm ya: Bu nutuklar basmakalıp sözlerden ibaret olur. Hâlbuki General İfnagyef'in nutku, böyle değildi. Sultan Aziz tarafından son derecede şımartılmış olan bu sefir, mutat (*alışılmış*) olan basmakalıp sözleri söyledikten sonra, adeta tehditkâr bir tavır takınarak:

— İmparatorum, memalik-i şahanede (*padişahın topraklarında*) cereyan eden hadisata, lâkaydane (*ilgisiz*) bir nazarla bakamaz. Çünkü burada bir takım mezhebdâşlar vardır. Onun için, Osmanlı hükümeti ahalisinin refah ve saadet içinde bulunması, İmparator'unun arzusu ve hükümetimizin menfaati cümlesindendir, demişti.

Sultan Hamid, bu sözleri büyük bir dikkat ile dinledikten sonra:

— Memleketi mamur ve halkı mesut görmek, İmparator hazretlerinden evvel benim arzu ve emelimdir, demiş ve mülakatın (*görüşmenin*) hitam (*son*) bulduğunu bildirmek için, derhal ayağa kalkıvermişti.

Sultan Aziz devrinden bıkip usanan ve Sultan Murad'ın pek kısa süren saltanat devrinden de hiçbir şey anlamayanlar, Sultan Hamid'in bu şekilde başlayan saltanat devrinden ümitlenmişler, birçok kimseler, artık bundan sonra iyi günler görülebileceğine hükmetmişlerdi.

Fakat aradan pek kısa bir zaman geçer geçmez, Sarayın ve saltanat hırsının, meşum (*kötü*) entrikaları, kendini göstermişti.

Bu saray entrikalarını ikiye ayırmak icap eder. Biri, Sultan Hamid'in Sarayı, diğeri de, sabık hükümdar Sultan Murad'ın mahpus bulunduğu Çırağan Sarayı.

Sultan Hamid, Amcası Sultan Aziz zamanında saray kalabalığının ne vahim neticeler verdiğini gözleriyle gördüğü ilk fikri, muhitine fazla adam sokmamak

merkezinde idi. Onun için, hemen hemen kendisinin efendilik zamanındaki sadık ve hususi bendeleriyle iktifa etmek istemiştir.

Sultan Hamid'in bu düşüncesi, bir taraftan, bir tasarruf ve iktisat meselesi olduğu gibi, diğer taraftan da, ayrı ayrı üç hükümdarın havası estiği İstanbul da, ahlâk ve düşüncelerine tamamıyla vâkıf olmadığı adamları Sarayı'na yerleştirmemek zihniyetinden ibaretti. Buna bir üçüncü sebep daha ilâve etmek lazımdır ki, o da, bu yeni hükümdarın, hükümet erkânına karşı beslediği emniyetsizlikti. Ve bu diğer iki sebepten daha kuvvetli idi.

Vakıa bugünkü hükümet erkânı, büyük bir arzu ile kendisini saltanat makamına getirmişti. Fakat bu zevat, üç ay fasıla (*ara*) ile padişahı tahttan indirmişlerdi. Bu sebeple de kendilerinde saltanat makamının fevkinde bir kudret görmekte idiler. İki hükümdara da “meşru” birer kulp takıvererek bir fetva ile “ber mucibi şer’i şerif¹⁰” onları tahttan iskat eden (*düşüren*) bu zatlar, aynı “şeriat oyunu”nu kendisine de tatbik ederek, hiç umulmadık bir zamanda, taç ve tahtını altüst edebilirlerdi.

Sultan Hamid'in bu kanaatini en çok takviye eden, eniştesi Damat Mahmut Paşa idi. Mahmut Paşa, Damatlık sıfatıyla, Sultan Hamid üzerinde nüfuz ve tesirini arttırmak fikrinde idi. Bunun için de, Sultan Hamid'in zihnine şu iki düsturu yerleştirmişti:

Hâli hazırdaki hükümet ricaline emniyet ve itimat

10 Kutsal şeriatın gerektirdiği gibi.

etmemek ve yavaş yavaş hükümet mekanizmasını ele alarak vükelâyı (*vekilleri*) nüfuz, kudret ve ehemmiyetten ıskat etmek (*düşürmek*).

İşte Sultan Hamid, saltanatının ilk günlerinden itibaren bu iki düsturu (*kuralı*) kafasına yerleştirmiş, bunları prensip ittihaz (*kabul*) etmişti. Babıâli'yi zayıflatmak kararını veren Sultan Hamid, buna mukabil (*karşılık*) Sarayı kuvvetlendirmek için ilk saray erkânını şöylece teşkil etmişti:

Mabeyni hümayun müşirliği: Damat Mahmut Paşa.

Mabeyin ferikliği Bahriye livalarından Sait Paşa: Bu zat, Damat Mahmut Paşa'nın eniştesi idi. Mahmut Paşa'nın tavsiyesiyle rütbesi bir derece terfi edilmiş, Saray'a getirilmişti.

Mabeyin başkâtibi Said Bey: Sultan Hamid'in ilk başkâtibi Sadullah Bey "Paşa" idi. Fakat bu zatın, Sultan Murad ile münasebetinden tevehhüm edilerek yeni bir başkâtip almak mecburiyeti hissedilmişti. Ve Sultan Hamid'e üç namzet (*aday*) gösterilmişti. İşte Damat Mahmut Paşa burada da iyi bir rol oynamış, "o tarihte, Ticaret Meclisi azasından olan" Said Bey'i, mabeyin başkâtipliğine getirmişti. Bu zatın, Mahmut Nedim Paşa tarafından Sultan Hamid'e tavsiye edildiğini rivayet edenler de vardır. Doğru değildir.

Başmabeyinci Ferik Nafiz Paşa: Saltanatın ilk günlerinde, bu vazifeyi Etem Bey ifa etmişti. Fakat sarayda kuvvetli bir nüfuz tesis etmek isteyen Damat Mahmut Paşa, bu zatı Sultan Hamid'e medhüsena ederek, onu da bu mühim memuriyete yerleştirmişti.

Sermusahip - İdris Ağa,
Kilercibaşı - Osman Efendi,
Seccadecibaşı - Hüseyin Efendi,
Tütüncübaşı - Mehmed Ağa,

Kahvecibaşı Hacı Mahmud Efendi - (Saray'da, bu zata "Sansar Mahmut" derlerdi. Saray'da, en faal rol oynayanlardan biri idi.)

Esvabcıbaşı - İsmet Bey,
İbriktarbaşı - Ali Ağa,
Sertüfekçi - Binbaşı Tahir Ağa,
Gidiş müdürü - Haydar Bey,
Haremi Hümayun gidiş müdürü - Hacı Mustafa Ağa,

Berberbaşı - Corci Efendi,

Bunlar, Sultan Hamid'in efendilik zamanında maiyetinde bulunan en sadık bendeleri idi.

Kitapçıbaşı - Gelenbevi zade Tevfik Efendi,

İkinci katip - Lebib Bey,

Kâtip - Süleyman Bey,

Divanı hümayun tercümanı - Münir Bey,

İkinci mabeyinci - Osman Bey.

Üçüncü mabeyinci - Yusuf Bey ile mabeyincilerden Kazım, Hasan, Mehmet Beyler ve Lütfi Ağa, saltanatın ilk haftalarında Saray'a intisap etmişlerdi (*girmişlerdi*).

Seryaverlik meselesi bahis mevzuu olduğu zaman,

Sadrazam Rüştü Paşa, damadı Miralay Mehmed Bey'i tavsiye etmişti. Fakat Damat Mahmut Paşa:

— Sadrazam, zaten Murad Efendi'nin taraftarıdır. Onun damadına itimat olunamaz ve Saray'a sokulamaz, demişti. Ve seryaverliğe, serasker vekâletinde bulunan Redif Paşa'nın akrabasından diğer Miralay (*Albay*) Mehmet Bey'i tavsiye etmişti.

Bu zat, derhal bir derece terfi ettirilmişti. Sultan Murad zamanında yaverlik eden Arnavut ve Çerkes zabitlerin rütbeleri birer derece terfi ile ordulara gönderilmişti. Ve muhtelif zevatın tavsiyeleriyle, binbaşı ve yüzbaşılardan on beş zabıt seçilmişti. Bunların arasında, Sofokli isminde bir de Rum bulunmakta idi. Bu zat, Fransa da tahsil etmiş, Sultan Aziz zamanında süvari muallimliği sıfatıyla Osmanlı ordusuna girerek Sağ kolağası rütbesini ihraz eylemişti (*kazanmıştı*). Sultan Hamid, mâhaza Rumlara karşı bir cemile göstermek için, bu zatı da kendine yaver almış, rütbesini binbaşılığa terfi ettirmişti.

Hünkâr, ilk zamanlarda sertabiplik vazifesini kimseye vermemişti. Bu vazifeyi bir müddet, Doktor Mavroyani Bey ifa eylemişti (*yerine getirmişti*). Bu zat, efendilik zamanından beri Sultan Hamid'in hususi tabibi ve şahsi dostu idi. Sultan Hamid'in Sarayında ve Yıldız Sarayı'nın çatısı altında, uzun zaman payidar olanlardan (*kalanlardan*) biri de, bu zattır. Sultan Hamid'in en çok ehemmiyet verdiği Eczacıbaşılık memuriyetine de, Mavroyani Bey'in tavsiye ve kefaleti ile Yorgaki Efendi isminde biri getirilmişti.

İşte, ilk saray erkânı, böylece teşekkül etmişti. Ve bu erkânın başına da, Damat Mahmut Paşa ile başkâtip Sait Bey geçmişti.

Babîâlî'nin nüfuz ve kudretini Saray'a nakletmek hususunda, Said Bey de Damat Mahmut Paşa ile hem-fikir idi. Bu fikre, bir üçüncü zat daha iştirak etmişti ki o da Babîâlî erkânından, serasker vekili Redif Paşa idi.

Redif Paşa'nın bu fikre iltihak etmesi, herkesten ziyade Sultan Hamid'i sevindirmişti. Çünkü bu paşa, Sultan Aziz ve Sultan Murad'ı hal' edenlerin (*tahttan indirenlerin*) elebaşlarından olduğu için, Sultan Hamid nazarında, korkunç bir şahsiyetti. Buna binaen şimdi Redif Paşa gibi kuvvetli bir hükümet adamının sarayla birleşmek istemesi, şüphesiz ki, Sultan Hamid'i memnun edecek bir keyfiyetti.

Redif Paşa'nın Saray'a intisabı (*girmesi*), derhal parlak bir mükâfat ile neticelenmişti. Asıl serasker, o sırada Sırbistan da harp ile meşgul olan Abdülkerim Paşa idi. bu zata fazla olarak da “serdarı Ekrem” unvanı verilmişti. Redif Paşa, altı aydan beri, “serasker kaymakamı” sıfatıyla ona vekâlet etmekte idi. Fakat Damat Mahmut Paşa ve başkâtip Said Bey'le anlaşıp artık sık sık Saray'a devamla başlayınca, derhal vaziyeti değişmişti. Bir gün, Damat Mahmut Paşa ona, şu müjdeyi vermişti:

— Zât-ı şahane, sizden çok memnun. Kendilerinin cüluslarını (*tahta çıkmalarını*) tacil ettiğiniz (*hızlandırdığınız*) için sizi, mükâfatlandırmak istiyorlar. Pek yakında, asaleten Seraskerliğinizi tebşir edeceğim (*müjdeleyeceğim*), demişti.

Bu yolda yâd alan, yalnız Redif Paşa değildi. Babîâlî'nin Vükelâ (*vekiller*) sınıfına dâhil olmayan erkân ve rüesasından (*başkanlarından*) bazıları da sarayla münasebet tesis etmişlerdi. Mabeyin başkâtibi Said Bey'in, şahsi dostlarından sayılan bu zatlar, derhal sarayda hüsnü kabul gördükleri için, oraya ısınivermişlerdi.

Bu vaziyet, Sultan Hamid'i son derece memnun etmişti. Çünkü onun başlıca gayesi, taraftar peyda etmek, kendisini henüz tanımayan efkârı umumiye de, sempati husule getirmektir. Buna binaen, şimdi takım takım Saray'a gelip giden devlet ricalini iltifatlara gark ederken:

— Memleketin münevver zümresini de, yakınımda görmek isterim. Şair Namık Kemal Bey, Ziya Bey, Ahmet Mitat Efendi, sık sık buraya gelsinler. Kendilerine bir salon veriniz. Orada toplansınlar. İlmi ve debi mübaheselerde¹¹ bulunsunlar. Memnun olurum. İftihar ederim, diye, emir vermişti.

Ve bu emir de, derhal tatbik edilmişti. Büyük mabeyin dairesinin alt katında bir oda, bu zevata verilmiş, orada adeta küçük bir “encümeni dâniş”¹² vücuda getirilmişti. O tarihte Ziya Bey, maarif müsteşarı, Namık Kemal Bey de, şurayı devlet azası idi. Sultan Hamid, Kanunu Esasi lâyihasının (*tasarısının*) tanzimi için bir komisyon teşkilini emretmiş, Ziya Bey'le Namık Kemal Bey, bu komisyona memur edilmişti.

11 Bir şeye dair iki veya daha çok kimse arasında olan konuşma. Bir şeyin bahsini etmek.

12 On dokuzuncu asrın ortalarında resmen kurulmuş olan ilk Türk Akademisi.

Garip ve anlaşılmaz bir ruha malik (*sahip*) olan Sadrazam Rüştü Paşa'nın mizacı, esasen mütelevvindi (*yanardönerdi*). Bu zatın en büyük garabetlerinden biri de, her yeni harekete muhalefet etmekte. Nitekim Meşrutiyet arzularını güçlkle kabul etmişti. Sultan Hamid'in saltanat makamına gelmesini, bir hayli tereddütten sonra kabul eylemişti. İşte şimdi de, Sultan Hamid'in Sarayında birdenbire baş gösteren bu hareketlere bir türlü tahammül edememişti. Derhal hastalığını bahane ederek, evine çekilmişti. Hatta Sultan Hamid'in o muhteşem kılıç alayına bile iştirak etmek suretiyle küskünlüğünü göstermişti.

Redif Paşa

Şair Ziya Paşa

SULTAN HAMİD'E İLK MUHALEFET

Çok gariptir ki, otuz dört senelik saltanatı “istibdat idaresi”ne en bariz misal olarak gösterilen Sultan Hamid’e, ilk muhalefet, onun meşrutiyeti iltizam etmesiyle (*gerekli bulmasıyla*) başlar.

Bu “meşrutiyet aleyhtarlığı”nı gösterenler, alelaide basit ve cahil adamlar değildir. Bilâkis, mesleklerinde son mertebelere kadar yükselmiş, münevver şahsiyetlerdir.

İlk muhalefet bayrağını, Müşir Namık Paşa kaldırmıştır. Bir gün Yıldız Sarayı’na gelen Namık Paşa, Kanunu Esasi lâyihasının (*tasarısının*) tanzimiyle meşgul olan Namık Kemal ve Şair Ziya Beylerin odalarına uğrayarak:

— Sultan Murad’ı, içkiye dadandırıp deli ettiğiniz gibi, bu efendimizi de, baştan çıkarıp bir takım bid’atlara sevk ediyorsunuz. Meşrutiyet nedir? Meclisi meb’usan ne demektir? Hiç böyle şeyler, bir

İslâm hükümetinde caiz olur mu? Bir meclis yapıp, Yorgi'yi, Agob'u, Mişon'u oraya toplayıp "Beytûlmâli Müslimin"i onlara murakabe (*kontrol*) ettirmek, şer'i şerife sığar mı? Bu, ne dinsizlik? diye, bağırmaya başlamıştı.

Namık Kemal Bey, dayanamamış, büyük bir hiddetle yerinden fırlamıştı. İşin çok fena bir şekle gireceğini anlayan şair Ziya Bey, ondan daha evvel davranmış:

— Paşa, Paşa! Bugün, "Beytûlmâli Müslim'in" yoktur. Yalnız, "devletin hazinesi" vardır. Eğer dediğiniz gibi bir Beytûlmâli Müslim'in olsaydı, domuzdan, şaraptan rüsum (*vergi*) alınmazdı. Siz, bu rüsumdan (*vergiden*) alınan paradan ayrılan kırk bin kuruş aylığı, hiç itiraz etmeden cebinize indiriyorsunuz. Ondan sonra da, sıkılmadan buraya gelerek bu hezeyanları söylüyorsunuz, diye mukabele ederek, kapıyı Namık Paşa'nın yüzüne kapamıştı.

Mesele, derhal Sultan Hamid'e aksetmişti. Hünkâr, Namık Paşa'yı hemen huzuruna celbederek (*çağırarak*) bu çirkin hareketi hakkında izahat istemişti. Taassup ve hiddetten gözleri kararan Namık Paşa, Sultan Hamid'e karşı da bazı saçma sapan sözler söylemek istemişti. Fakat Sultan Hamid, derhal bu ihtiyar müşirin sözünü kesmiş:

— Paşa, herkesin arşınına göre bez verilecek devirler geçti. Evine git. Rahat rahat otur. Bir daha etliye, sütlüye karıştığını işitmeyeyim. Sonra seni, söylediklerine pişman ederim, demişti.

Namık Paşa'ya verilen bu ders, derhal saray harici-

ne taşıdığı için, kısa bir müddet sonra, tesirini göstermişti. Ve bu müddet zarfında da oldukça ehemmiyete şayan bir hadise zuhur etmişti.

Sadrazam Rüştü Paşa'nın nazları, son dereceye gelmişti. Hastalık bahanesiyle konağından dışarı çıkmıyordu. Fakat konağında kendisini ziyarete gidenlerin karşısında bülbül gibi ötüyordu:

— Bu haller karşısında insan hasta olmaz da ne olur? Din ve devleti kurtarmak için, Sokullular, Köprülüler gibi, elimden geleni yaptım. Fakat ne çare ki, dinsizlerin açtığı cereyanları bir türlü durduramadım. Bu gidiş, gidiş değil amma, hemen Allah, encamını hayır eyleye! diye, içinin derdini döküyordu.

Rüştü Paşa, “dinsiz” demekle, Mitat Paşa'yı ve onunla hemfikir olanları kastediyordu. Hele, “Kanunu Esasi” lâyihasının (*tasarısının*) sarayda hazırlanmasını, bir türlü zihnine sığdıramıyordu.

Rüştü Paşa'nın bu gibi sözleri ve muhalefetkârane hareketleri derhal harice aksediyor, zaten bulanık olan efkârı umumiye de büsbütün teşevvüş husule getiriyordu.

Damat Mahmut Paşa ile Mitat Paşa, birkaç kere Sultan Hamid'e müracaat etmişler, Rüştü Paşa'nın azlini tavsiye eylemişlerdi.

Sultan Hamid, efkârı umumiye de yer tutan bu ihtiyar Sadrazamı azle cesaret edememiş:

— Saltanat makamına henüz geldik. Sadrazam azliyle işe başlamayalım. Bilâkis, Rüştü Paşa'yı kendi fik-

rimize uydurmaya çalışalım, diye cevap vermişti.

Bundan da anlaşılıyor ki, Sultan Hamid, henüz başlayan muhalefeti, şiddet göstermek suretiyle büsbütün azdırmak fikrinde değildi.

Fakat onun bu mülâyimane siyasetine rağmen, hâdisatın önüne geçilememişti. Nihayet, cülustan (*tah-ta çıkıştan*) tam kırk beş gün sonra, İstanbul'da mühim bir komite keşfedilmişti.

Bu komiteyi ilk keşfeden, Mitat Paşa idi. Ramazan ayının yirmi yedinci Kadir Gecesi, camilere bir takım beyannameler atılması ve sokaklara yaftalar yapıştırılması, Mitat Paşa'nın ehemmiyetle nazarı dikkatini celbetmiş, açık göz bazı adamlarını bu işin takibine memur eylemişti.

Aradan, yirmi dört saat geçmeden, tahkikat şu neticeyi vermişti:

Rumeli kazaskeri rütbesini haiz olan ulemadan Dağıstanlı Muhittin Efendi ile Anadolu kazaskeri pa-yelilerinden Gürcü Şerif Efendi, meşrutiyetin aleyhinde-lerdi. Hatta meşrutiyeti, şeriata münâfi (*aykırı*) gördükleri için, Sultan Murat zamanında, ilk defa olarak bu fikri ortaya atan Mitat Paşa'yı kendi aralarında tek-fir etmişlerdi (*kâfir saymışlardı*). Sultan Murad'ın zamanı, şöyle böyle geçmişti. Sultan Hamid, saltanat makamına geldiği zaman, gerek bu efendiler ve gerek fikren bunlarla birleşenler:

— Yeni padişah, eğer akıllı bir adamsa, amcasını ve büyük biraderini saltanattan ıskat eden (*düşüren*)

adamları bir gün bile yaşatmaz. Hepsini bir gemiye bindirir, Marmara'ya gönderir. Orada, denize döktürür, demişlerdi.

Fakat bunların zan ve tahminleri, makûs (*ters*) şekilde zuhur etmişti. Sultan Hamid, her iki hal' dede (*tahttan indirilmede de*) amil (*sebepe*) olanları mevkilerinde ipka etmişti (*yerinde bırakmıştı*). Fazla olarak da, meşrutiyet taraftarı olanlarla birleşmişti.

Sultan Hamid'in bu hareketi, bu adamlara büyük bir hayret ve hiddet vermişti. Derhal yeni padişahın aleyhinde harekete geçmişti.

Bu sırada, Sultan Murad'ın validesi Şevkefza Kadın'da boş durmuyordu. Her gün saray adamlarını şuraya buraya yolluyor, onları halk ile temasta bulunduruyor, efkârı umumiyeyi (*kamuoyunu*) kolluyordu.

Bu arada, Sultan Murad'ın bendegânından Topal Süleyman Efendi, Mahmut Nedim Paşa'nın adamlarından, "Uzun etek" namıyla anılan Rıza Bey'e tesadüf etmişti. Rıza Bey:

— Haberin var mı? Hocalar, yeni padişah aleyhinde ateş püskürüyorlar. "Bu adam, sakalını Mitat Paşa'nın eline verdi. Onunla birlikte şeriatı kaldıracak. Bunun önüne geçmek lazım!" diyorlar. Valide Sultan hazretlerine söyleyin. Fırsat, bu fırsattır, demişti.

Süleyman Efendi, bu sözleri duyar duymaz, koşa koşa Çırağan Sarayı'na avdet etmiş (*dönmüş*), derhal Valide Sultan'ın karşısına çıkarak işittiklerini aynen söylemişti.

Zaten saltanatı tekrar ele geçirmek hırsıyla yanıp tutuşan Şevkefza Kadın, bu cereyandan büyük bir sevinç duyarak, Süleyman Efendi'ye talimat vermiş:

— Çok şükür, aslanımın bir şeycikleri kalmadı. Eskisinden daha akil ve dânâ (*bilgili*) oldular. Hemen koş, Rıza Bey oğluma selam götür. Beraberce bu hocaların kulaklarını bükün. Onlarla meşverette bulunun (*fikir alışverişi yapın*). Cümleniz birleşin. Bu işi, hale, yola benzetin. Eğer bayram selamlığına aslanımı çıkarabilirseniz, cümlenizi “mâli karûna” (*Karun'un hazinelerine*) gark ederim (*boğarım*), demişti.

Süleyman Efendi, derhal paçaları sıvamıştı. Çırağan Sarayı'ndan fırlayarak soluğu Rıza Bey'in evinde almıştı. O sırada, Rıza Bey'in yanında, Rumeli beylerbeyi payesini haiz olan Ramiz Paşa vardı.

Rıza Bey, Süleyman Efendi'nin telaşla geldiğini görür görmez, vaziyeti hissetmişti:

— Paşa biraderimiz yabancı değildir. Açıkça görülebiliriz. Zannederim ki, Valide Sultan hazretlerinden, hayırlı bir irade getirdiniz, demişti.

Süleyman Efendi de, Valide Sultan'ın verdiği talimatı aynen nakletmişti.

Talimatın sonundaki, “mâli karûna gark etmek” vadi, gerek Rıza Bey'e ve gerek Ramiz Paşa'ya pek cazip gelmişti.

— Pekâlâ, efendi, bu gece, yatsı ezanı okunurken, teşrif et. İnşallah, muvaffakiyet hâsıl olur, demişti.

Süleyman Efendi, o gece, yatsı zamanını iple çek-

mişti. Ve tam yatsı ezanları okunurken, Rıza Bey'in evine girmişti. Perdeleri sımsıkı kapalı olan odanın sedirinde, Ramiz Paşa'dan başka, Dağıstanlı Muhittin Efendi ile Gürcü Şerif Efendi de bulunmakta idi.

Rıza Bey'in teklifi üzerine Süleyman Efendi, Valide Sultan'ın talimat -ve bilhassa vaadini- bir daha tekrar etmişti. İşte, o dakikadan itibaren, bayram gecesı, Sultan Hamid'i saltanattan ıskat ile mecnun padişahı tah-ta geçirmek için müzakerata girişmişti.

Hocalara göre, Sultan Hamid'i ıskat etmek, o kadar güç olmayacaktı. Çünkü elde, Meşrutiyeti ilanı gibi "kâfirane bir delil" vardı. Maksada muvaffak olmak için medreselere gizlice haberler gönderilerek, İstanbul da bulunan kâffe-i ulema ile talebi ulûm (*bütün âlim ve ilim talebeleri*), Fatih Camii'ne toplanacaktı ve Sultan Hamid'in, "şeriat ahkâmını iptal edecek olan meşrutiyeti ilanına teşebbüs ettiği" ileri sürülerek "saltanat ve hilâfet mevkiinden şer'an ıskatı"na "ittifak-ı müslimin" ile hükmolunacaktı. Hemen Çırağan Sarayı'na bir heyeti ulema gönderilerek Sultan Murat Topkapı Sarayı'na nakledilecek, orada biat merasimi yapılarak mesele tamamlanacaktı.

Görülüyor ki bu basit komiteciler, işi bir taraflı düşünüyorlardı. Asker ve hükümet kuvvetlerini, hiç hesaba katmıyorlardı. Bilhassa, bu teşebbüslerini kuvveden (*düşünmeden*) fiile çıkarırken, dökülecek kanları kat'iyen akıllarına getirmiyorlardı.

Bereket versin ki, Mitat Paşa atık davranmıştı. Bayramın birinci günü akşamından, gece yarısına kadar,

bu acemi komitecilerin hepsini toplatarak Babı zapti-yenin bir odasına kapamıştı. Ve doğruca Saray'a gide-rek, meseleyi Sultan Hamid'e anlatmıştı.

Sultan Hamid, ertesi gün, Beşiktaş Sarayı'nda, Sadrazam Rüştü Paşa'nın riyaseti (*başkanlığı*) altında, bir tahkik komisyonu teşkilini emretmişti. Bu irade, derhal sadrazama tebliğ edilmişti. Rüştü Paşa, evve-la gene hastalığından bahsederek Saray'a gelmek is-tememişti. Fakat Mitat Paşa'nın ısrarı üzerine, inliye hıklıya gelmişti.

Sadrazam, Şeyhülislam, Mitat Paşa, Redif Paşa, Da-mat Mahmut Paşa, Çorluluzade Mahmut Celâleddin Bey'den mürekkep olan bu komisyon, süratli bir tah-kikata girişmişti. Elde edilen deliller, o kadar kuvvetli idi ki, hiçbir cürümlerini inkâr edememişti.

Garip bir tesadüf eseri olarak o gün Sultan Hamid'in biraderlerinden, Burhaneddin Efendi vefat etmişti. Padişah, çok sevdiği bu biraderi için, derin bir teessür içinde idi. Şimdi, bir de bu hadisenin dehşeti inzimam edince, Hünkâr fena halde sersemlemişti.

Tahkik komisyonu, yirmi dört saat zarfında işini bi-tirmiş, komitecilerin muhtelif mahallere sürgün edil-melerine karar vermişti ve bu karar da, Damat Mah-mut Paşa vasıtasıyla Sultan Hamid'e arz edilmişti.

Sultan Hamid bu karara şiddetle muhalefet ederek:

— Ne demek? Merhum pederim zamanında da böyle bir komite ele geçirilmişti. Hatta onlar, pederi-min hayatına bile kastedeceklerdi. Öyle iken, hiç biri,

bir tarafa sürülmedi ve kanun haricinde ceza görmedi. Ben, bu adamların sürgün kararlarını tasdik edemem. Eğer sabit olan bir cürümleri varsa, mahkemeye verilsinler. Kanunen lazım gelen cezalarını görsünler, diye, komisyonun kararını tasdik etmedi.

Hâlbuki Mitat Paşa, son derecede telaş içinde idi. Çünkü softalar arasında oldukça mühim birer şahsiyet addedilen Dağıstanlı Muhiddin ve Gürcü Şerif Efendilerin mevkufiyetleri uzayacak olursa, bu cahil ve basit güruhun bir takım hareketlere ve nümayişlere girişmeleri muhtemeldi. Onun için Mitat Paşa vaziyeti komisyon azalarına izah etmiş verilen kararda, ısrar göstermişti.

Sultan Hamid, “mabeyin feriki” Sait Paşa vasıtasıyla yapılan ikinci maruzata da:

— Muhakemesiz, hiç kimseyi sürdüremem. Eğer vükelâ, fikirlerinde ısrar ediyorsa, yerime başka padişah arasınlar, diye cevap gönderdi.

Sultan Hamid’in bu cevabı, heyete hayret vermişti.

Garip ve anlaşılmaz bir ruha malik olan Sadrazam Rüştü Paşa, bu sefer nasılsa bir celadet (*yiğitlik*) gösterdi. Sultan Hamid’in cevabını getiren Sait Paşa’ya,

— Efendimize, arz ediniz. Biz, zat-i şahaneleri gibi bir padişah bulamayız. Fakat kendileri, bizden muktedir vükelâ bulabilirler. Bizim maksadımız, memleketin umumi asayişini korumak ve nefsi-i şahaneye vuku bulacak bir hareketin önüne geçmektir. Tehlike, büyüktür. Bu adamlar bugün vapura bindirilmeler-

se, memlekette mühim bir vahamet baş gösterecektir. Biz, bütün mesuliyeti deruhte ediyoruz, dedi.

Sultan Hamid, esasen müteessirdi Münakaşayı uzatacak halde değildi. Bahusus (*özellikle*), mesuliyeti de vükelâ deruhte etmişti (*üzerine almıştı*). Bunun üzerine Sultan Hamid, heyeti huzuruna celbetti (*çağırdı*):

— Ben, bu adamlar sürgün edilmesin, demiyorum. Lâkin içlerinde bir takım hacı, hoca makulesi (*takımı*) adamlar olduğu için, bunların muhakemesiz sürülmeleri, kalbimi bihuzur ediyor. Bir iki gün zarfında muhakemeleri icra edilsin. Kanunun hükmü yerine gelsin, dedi.

Vükelâ heyeti, sıra ile söz aldılar. Hepsi de, memleketin şu andaki vaziyetini izah ederek, bu adamların büyük fenalıklara sebep olacağını anlattılar:

— Şimdi bunlar, derhal menfalarına (*sürgüne*) gitsinler. Gittikleri yerlerde muhakemeden geçirirler ve kanuni hükümlere raptedilirler (*bağlanırlar*). Buna emin olunuz, diye, Sultan Hamid’e söz verdiler. Hatta “ımanı galiz” ile de, Sultan Hamid’i temin ettiler.

Sultan Hamid, artık daha fazla ısrar edemedi:

—Pekâlâ, öyle ise, bana bu yolda bir mazbata veriniz, dedi.

Heyet, derhal bu mazbatayı verdi, Sultan Hamid de ancak o zaman, sürgün kararını tasdik etti. Sürülenler, yirmi kişiden ibaretti. Komisyonun kararıyla hepsinin rütbeleri refedilmiş (*alınmış*), bir kısmı, Akdeniz’deki adalara, diğer kısmı da, Anadolu’ya gönderilmişti.

Bu cezanın bu kadar süratle tatbiki, İstanbul'a bir anda dehşet vermişti. Şurada burada softalar tarafından gösterilen galeyan, birdenbire sükûnla neticelenmişti. Lâkin artık Sultan Hamid'in kalbine de büyük bir korku girmişti. Bu korku, bir noktada toplanıyordu: Çırağan Sarayında bulunan Sultan Murad'ın vücudu onun için büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Sabık hükümdarın, "müptelâ olduğu illetten şifa bulduğu"na ve "haksız olarak saltanattan ıskat edilerek (*düşürülerek*), beyhude yere Çırağan Sarayı'nda hapsolunduğu"na dair her gün çıkan dedikodular, yavaş yavaş efkârı umumiyede (*kamuoyunda*) fena tesirler husule getiriyordu.

Bu propagandayı, bizzat Sultan Murad'ın annesi Şevkefza Kadın yaptırıyordu ve bu işte de bilhassa, Sultan Murad'ın sabık mabeyincilerinden Seyit ve Raif Beylerle, sabık haremi hümayun müdürü Topal Süleyman Efendi, Kerküklü Derviş Efendi, tebdil eskisi Halil Ağayı kullanıyordu. Propagandacılar, her gün İstanbul'un muhtelif semtlerini ve bilhassa Ayasofya, Beyazıt, Fatih camilerinin yanlarındaki softa ve avam kahvelerini dolaşıyorlar, başlarına toplayabildikleri güruha, yana yakıla Sultan Murad'ın "hali pürmelâli"ni anlatıyorlardı.

Yukarıda arz ettiğimiz komite azaları tevkif edilirken, bunlar da tevkif edilmişlerdi. Fakat bunlar, ötekilerden ayrılarak zaptiye nezaretine teslim olunmuşlardı.

Vükelâ heyeti, ortaya bir Sultan Murat meselesi

çıkarmamak için bunlar hakkındaki muameleyi tehir etmişti.

Fakat Sultan Hamid, artık Sultan Murat meselesini kestirip attırmak için bizzat harekete geçmişti. Evvelâ, vükelâyı Saray’a toplayıp onlarla istişare ettikten sonra, ani surette, Fransız, İngiliz, Alman ve Avusturya sefarethanelerinin doktorlarıyla iki yerli doktoru Saray’a celbetmiş, (*çağırmış*) bunları, “hakikati hali beyan edeceklerine dair, vükelâ heyeti huzurunda, kendi kitapları üzerine yemin” ettirdikten sonra, derhal arabalara bindirip Çırağan Sarayı’na göndermişti. Bu doktorlar heyeti, Sultan Muradı muayene edecekler, onun hastalığına dair kat’i bir rapor vereceklerdi.¹³

Doktorlar heyetinin Saray’a geldiğini Valide Sultan haber alır almaz, kendisi bizzat karşılarına dikilmiş:

— Aslanım, mutatları (*alışılacağı*) üzere Kur’an-ı Kerim okudular. Kuşluk uykusuna yattılar. Rabbimin birliğine emanet, hiçbir şeycikleri yoktur. Bir başka zaman buyurun, demiş, oğlunu göstermek istememişti.

Fakat doktorlar, aldıkları emrin kat’i olduğundan bahsederek, sabık hükümdarı muayene etmeden dönmeyeceklerini söylemişler ve ısrar ile beklemişlerdi.

Aradan saatler geçtikten sonra, haremağaları doktorların bekledikleri salona gelmiş:

— Buyurunuz, fakat efendimizin huzuruna birer birer giriniz. Henüz uykudan kalktılar. Rahatsız olurlar, demişlerdi.

¹³ Bu heyet, evvelce de Sultan Murad’ı muayene etmişler ve muvakkat bir rapor vermişlerdi

Doktorlar, büyük bir salona girmişlerdi. Sabık hükümdar bir kanepede oturuyor, dalgın nazarlarla bir köşeye bakıyordu. Validesi, yanında bir iki saraylı ile ayakta duruyordu. Eğilip eğilip oğlunun kulağına bir şeyler söylüyordu. Sultan Murad'ın mariz çehresinde -beş sene evvel, Beyoğlu'nda bir Frenk karısından aldığı- meşum (*kötü*) bir hastalığın eserleri görünüyor ve birkaç saniye süren fasılalarla inliyordu.

Doktorlar, bu bedbaht hükümdarı güçlkle muayene edebilmişlerdi. Şevkefza Kadın, birkaç kere müdahale ederek, muayeneyi işkâl etmek (*zorlaştırmak*) istemişti. Fakat doktorlar, yemin ettikleri için, kendilerine tam kanaat gelinciye kadar muayenede devam etmişler, işlerini fenni icabatına göre bitirmişlerdi.

Ve hiç kimse ile ihtilât etmeden (*karşılaşıp görüşmeden*), Beşiktaş Sarayı'na gelerek raporlarını vermişlerdi. Aslı Fransızca olan bu müşterek raporun, o tarihteki tercümesinin sureti şudur:

“Hüdavendigârı sabık Sultan Murat Hân hazretlerinin duçar (*yakalanmış*) oldukları illetin mahiyeti hakkında, geçen eylülün yirmisi tarihiyle tanzim ve ita ettiğimiz (*verdiğimiz*) raporda, cezmi itikadımızca (*kesin kararımızca*) illeti mezkûrenin (*sözü geçen rahatsızlığın*) bir dai üzal olduğunu beyan eylemiştik. Şimdi şurasını da ilâve ederiz ki: Şayet, hâkânı müşarünileyh (*adı geçen Hakan*) hazretleri, bir müddeti medideden (*uzun zamandan*) sonra, hilafı me'mul (*umulmadık şekilde*) eyûleşse (*iyileşse*) bile kuvayi müdrike (*anlama kudreti*) ve selâmeti akliyesini (*aklı selimi*) tamamıyla kesbedemezler (*kazanamazlar*).

Fransa sefarethanesi tabibi, Marvan, İngiltere sefarethanesi tabibi, Dikson, Almanya sefarethanesi tabibi, Kasturi, Avusturya sefarethanesi tabibi, Soku, Doktor Akif, Doktor Monceri.”

Sultan Murat hakkında yapılan propagandanın aksini ispat için bu raporun bir sureti, İstanbul matbuat ile ilan edilmişti. Aynı zamanda, propagandacılar, Topal Süleyman Efendi Mısır’a, Kâmil Efendi Kıbrıs’a, Derviş Efendi Bağdat’a sürgün edilmişlerdi.

Sultan Hamid, ertesi gün, Sultan Murad’ın daire-sinde bulunan ve sabık Valide Sultan’a alet olan propagandacıları Beşiktaş Sarayı’na celbetmişti (*çağırmişti*) ve bizzat karşılarına çıkarak:

— Şimdiye kadar yaptıklarınızı biliyorum. Ben de mukabele olarak size birçok fenalıklar yapabilirdim. Fakat biraderime ettiğiniz hizmete hürmeten ve cehaletinize merhameten sizi affediyorum. Bu dakikadan itibaren biraderimle olan alâkanızı keseceksiniz, demiş ve hepsine ayrı ayrı sorarak istedikleri memuriyetleri vermiş, hepsini de Anadolu’ya göndermişti.

DELİ MEHMET VAKASI

Sultan Hamid, geniş bir nefes almıştı. Artık uzunca bir müddet, üzüntüden uzak yaşayacağını sanmıştı. Fakat aradan birkaç gün geçer geçmez, gene mühim bir gaile ile karşılaşmıştı. Öyle bir gaile ki, bunun ucunun kanlı bir harbe dayanmak ihtimali bile vardı.

Teşrinievvel (ekim) ayının 14'üncü perşembe günü akşamı, Beyoğlu caddesi, son derecede kalabalıktı. Tam Ağa Camii'nin önünde birdenbire, arka arkaya üç silâh patlamış, şapkalı ve uzun boylu bir adam, acı bir feryat koyuvererek yere yuvarlanmıştı.

Elinde, koca bir Karadağ tabancası bulunan genç bir adam, Sakızağacı sokağına saparak kaçmaya başlamıştı. Fakat oradaki tulumbacı kahvesinde oturan birkaç kabadayı, firarinin önüne geçmişler, ayaklarının arasına iskemleler atmışlar, kendisini yakalamışlardı.

Üç kurşun yiyen ve kanlar içinde yere serilen şapkalı adam, hiçbir ifade vermeden vefat etmişti. Gerek bu adamın kanlı cesedi ve gerek yakalanan genç, Galatasaray karakoluna nakledilmişti.

Evvelâ, maktulün üzeri aranmıştı. Ceplerinden, bir Rus pasaportu ile Rusça mektuplar ve şifre tarzında yazılmış rakamlar bulunan bir takım kâğıtlar çıkarılmıştı.

Derhal Rus sefarethanesine haber verilmiş, maktulü teşhis ettirmek için adamlar getirtilmişti.

Bu adamlar, evvela maktulün hüviyetini söylemekte tereddüt etmişler, sonra, sefarethaneden aldıkları talimat üzerine:

— Evet, bu adamı tanıyoruz. Bizim tebaamızdandır. Bir ay kadar evvel, ticaret için İstanbul’a gelmişti. İşleri fena gitti. Bugün, yarın Rusya’ya dönecekti. Adı, Pol Varkof’tur, demişlerdi.

Zabıta memurları, maktulün cesedini, sefaret memurlarına teslim etmişler, katili isticvaba girişmişlerdi (*sorgulamışlardı*). Katil, adının Tokatlı Mehmet olduğunu söylemiş ve şöylece ifade vermişti:

— Ben Taksim’de Çopur Mihran’ın arabalığında at uşağıyım. Öldürdüğüm adam, on beş günden beri bizim ahıra gelir gider, her sabah bir at kiralayarak akşama kadar gezer. Akşamüzeri, gene hayvanı getirerek ahıra terk eder. Dün sabah gene geldi. Fakat çok telaşlı idi, acele at istedi. Fakat hayvanlar henüz yemini kestirmemişlerdi. Biraz oturup beklemesini işaret

ettim. Fakat o buna razı olmadı. Kendi dilince bağırıp çağırmaya başladı. Sonra da benim suratıma bir tokat patlattı. Bu tokadın acısı, ciğerime çöktü. Bana, çok acı geldi. Bir köşeye çekildim. Akşama kadar ağladım. Gece de, sabaha kadar uyuyamadım. Bu harekete dayanamayacağımı anladım. Arkadaşlardan birinin tabancasını aldım. Beni haksız yere döven bu adamı, bildiğiniz şekilde hakladım.

Zabıta meclisi reisi sordu:

— Hükümete niçin şikâyet etmedin?

Tokatlı Mehmet, acı bir tebessümle gülerek cevap verdi:

— Hükümete şikâyetten ne çıkar? Herif ecnebi. Hem de zengin. Memlekette ecnebilerin yaptığı her şey, yanına kâr kalıyor. Bahusus (özellikle), zengin olursa.

Tokatlı Mehmet'in, şu kısa sözleri, "kapitülâsyon" felâketini ne güzel izah ediyordu.

Tabiidir ki, Tokatlı Mehmet hapsedilmişti. Fakat o devrin zeki zabıta memurları, gerek Mehmet'in ifadesinden ve gerek maktulün (ölünün) cebinde bulunan şeylerden, bu işin esrarengiz bir cephesi olduğunu hissetmişlerdi.

Aynı günde de Rusya sefarethanesinden hariciye nezaretine şiddetli bir takrir verilerek "Çar hazretlerinin tebaasından, muteber bir tüccarı katleden adamın" en kısa bir zamanda, en şedit ceza ile cezalandırılması, istenilmişti.

Mesele, birdenbire ehemmiyet kesbetmişti (*kazanmıştı*) ve derhal Saray’a akseylemişti.

Vâkıâ, hadisenin zahiri şekli, adi bir zabıta vakası mahiyetinde görünüyordu. Fakat maktulün şahsındaki müphemiyet (*belirsizlik*), nazarı dikkati celbediyordu (*çekiyordu*).

Sultan Hamid, tahkikat evrakını Saray’a istemiş, bizzat gözden geçirmişti. Ve sonra zaptiye müşiri Hafız Paşa’yı huzuruna celbederek:

— Paşa!.. Bu işin içinde, bir hayli iş var. Evvela, bu Tokatlı Mehmet’in adı, “Deli Mehmet” olacak. Bu adam derhal doktorlara muayene ettirilerek bir deli raporu alınacak. Sonra da, maktul hakkında inceden inceye tahkikata girişilecek. Bilhassa, her gün sabah-tan akşama kadar atla nerelerde gezdiği, kimlerle temas ettiği tahkik edilecek, emrini vermişti.

Tokatlı Mehmet, o günden itibaren, cinnet alâmetleri göstermişti. Kendisini muayene eden hekimler, bu adamın vakit vakit nükseden bir cinnete müptelâ olduğuna dair rapor vermişlerdi. Artık Tokatlı Mehmed’in ismi “Deli Mehmet”e inkılâp etmişti.

Maktul Pol Varkof’un şahsına gelince: Bir hafta süren tahkikat şu neticeye varmıştı:

Varkof, Çar’ın yaverlerinden ve Çar ordusu istihkâm zabitlerindendir. Rütbesi, miralaydır (*albaydır*). Her gün ata binerek Boğaziçi’ne gider, Büyükdere, Sarıyer, Kilyos, Akpınar sırtlarında gezermiş. Böylece de, Boğazın Rumeli sahilindeki tabyalarıyla arazinin şeklini tetkik edermiş.

Zabıta, bu adamın hüviyetini ortaya çıkarabilmek hususunda, cidden büyük bir maharet göstermişti. Ve ilk ipucu da, bir kadının ifşaatıyla ele geçirilmişti. Maktul, gündüzleri sabahtan akşama kadar at üzerinde gezdiği gibi, geceleri de geç vakitlere kadar Beyoğlu'nun sefahat âlemlerinde dolaşıyor, bilhassa, o tarihte Beyoğlu'nun en meşhur kokotlarından olan "Kordonlu Eftalya"nın evinde vakit geçiriyor, avuçlar dolusu para sarf ediyordu.

Kordonlu Eftalya, Galatasaray zabıta merkezine celbedilmiş, isticvaptan (*sorgudan*) geçirilmişti. Bu kadının verdiği ifade arasında:

— O, bir gece çok sarhoştı. "Sen bana, böyle bakma. Rusya'ya gel de, beni orada, sırmalı elbiselerimin içinde gör. Ben, miralayım ve Çarın yaveriyim. Yakında, Rusya'ya döneceğim. Fakat aradan çok geçmeden, bizim ordu ile geleceğim." dedi. Ben, bu sözlere ehemmiyet vermedim. Çünkü sarhoşluğuna atfettim, demişti.

Fakat Eftalya'nın bu ifadesi, meselenin bütün karanlık noktalarını tenvir etmişti (*aydınlatmıştı*).

Çarın sefiri General Ignatıyef, takrir üzerine takrir gönderiyor, katilin behemehâl (*mutlaka*) idam edilmesini "Çar namına" talep ediyordu.

Tahkikat, bitmişti. Fakat maktulün hüviyeti hakkında elde edilen malûmat, son derece gizlenmişti. Hükümet, aldanmış gibi görünerek, maktul hakkında sefarethane tarafından verilen malûmatı kabul etmişti.

Katil, mahkemeye sevk edilmişti. Mahkemede sefaret tarafından gönderilen bir avukatla tercümanlar da bulunmuştu. Kısa süren muhakemede, netice şu olmuştur:

“Katil, delidir. Ve bu cinayeti de, bir sinir buhranı esnasında icra etmiştir. On beş sene hapsine ve bu hapis müddetini de, Trablus garp kalesinin zindanında geçirmesine karar verilmiştir.”

Ertesi gün, Deli Mehmet Trablusgarp zindanına sevk edilmek üzere kuvvetli bir muhafaza altında Sirkeci iskelesine indirilmiş, aynı gösterişle vapura bindirilmiş, Trablusgarp’a gönderilmişti. Fakat aradan on beş gün geçmeden, valiye şifre ile şu emir verilmişti:

“Bir Rus tacirinin katli maddesinden dolayı on beş sene hapis cezasına mahkûm olarak ceza müddetini geçirmek üzere Trablusgarp hapishanesine gönderilen Deli Mehmet nâmı şahsın maluliyetine mebni (*hastalığına bağlı olarak*) cezası affı âliye mazhar olmuştur. Ancak bu af keyfiyeti gayet ketum tutulmak iktiza ettiğinden (*ağzı sıklık gerektirdiğinden*), merkumun (*adı geçenin*) bir üslûbu hakimane ile hapishaneden çıkarılarak İstanbul’a uğratılmadan memleketine izamı (*gönderilmesi*) ve meselenin ketumiyetine dikkat etmesi için kendisine lazım gelen cesayanın icrası ehemmiyetle tavsiye olunur.”

Deli Mehmet, sessiz sedasız tahliye edilmişti İzmir tarihiyle memleketine gönderilmişti. İşin en tatlı tarafı, “farkında olmayarak memleketine büyük bir hizmette bulunmuş olan bu adama” ayda üç yüz kuruş da maaş tahsis edilmişti.

SULTAN HAMİD DEVRİNDE İLK TATİL OLUNAN GAZETE

O tarihte, İstanbul'da çıkan gazetelerin adedi, bugünkünden fazla değildi. Bunlardan bir kaçı muhafazakârdı. Hükümetin, her günkü siyasetini okşuyorlardı. Geri kalanları da, hafif tertip, muhalefet yapıyorlardı.

Muhalefet yapanların içinde, “İstikbal” gazetesi bir hayli ileri gitmişti. “Deli Mehmet vak’ası”ndan takriben bir ay kadar evvel, neşrettiği bir makalede, adeta Sultan Hamid’in şahsına tecavüz etmiş, onun saltanat makamında bulunmasını bir nevi gasp şeklinde göstermişti. Ve bundan dolayı da, hükümet tarafından bir ay müddetle tatil edilmişti. İşte, Sultan Hamid devrinde ilk tatil edilen gazete, budur.

İstikbal gazetesi, cezası olan tatil müddetini bitirmiş, tekrar intişar etmişti. Ve bu intişarı da, “Deli Mehmet vak’ası”nın ikinci gününe rast gelmişti. Gazetenin muharriri, bir başmakale yazmıştı. Ve bunda,

gazetenin bir ay tatiline sebebiyet veren yazıları, daha acı bir lisanla tekrarlamıştı. Ve sonra da, “Deli Mehmet vak’ası”nı ileri sürerek memleketin asayışı ve hükümetin idaresi hakkında çok acı ve çok müstehzi (*alaycı*) bir lisan kullanmıştı.

Sultan Hamid, o tarihte İstanbul’un günlük gazetelerini takip etmeyi adet edinmişti. Sabahleyin banyosunu yaptıktan sonra, hamamın camekânında gazeteleri birer birer gözden geçirir, ehemmiyet verdiği yerleri, kırmızı bir kurşun kalemle çizirdi.

O sabah da, gazeteleri okurken, İstikbal gazetesinin bu yazısından fena halde sinirlenmiş, yalnız o sütunların kenarını çizmekle iktifa etmeyerek (*yetinmeyerek*), birinci sütunun yanındaki boş yere:

“Bu gazeteden, memlekete fayda gelmez.”

Kelimelerini de ilâve etmişti. Ve bu gazeteyi bir zarfa koyarak, derhal Mitat Paşa’ya göndermişti.

Çok gariptir ki, bizzat Mitat Paşa’dan işittiğimize göre Sultan Hamid’in gönderdiği bu zarf, Mitat Paşa’nın eline vasıl olduğu dakikada, o da aynı gazeteyi okuyarak büyük bir sinir buhranı geçirmekte idi.

Netice, malûm. İstikbal gazetesi o gün, “kat’iyen ve müebbeten” kaydı ile “tatil” edilmişti.

SULTAN HAMİD'İN BURNUNDAN GELEN BİR ZAFER SEVİNCİ

Tahta çıkmak için Topkapı Sarayı'na ayak bastığı dakikadan beri, hoş gitmeyecek hadiselerin heyecanlarıyla üzüm, üzüm üzülen Sultan Hamid, -aklımda kaldığına göre- Teşrinievvelin (*ekimin*) yirminci çarşamba günü, ilk defa olarak büyük bir sevinç hissetmişti. Çünkü aylardan beri Besarabya'dan koşup gelen Rus zabitlerinin, Rus prenslerinin, Rus gönüllülerinin isyana teşvik ettikleri Sırp âsilerinin fevkalâde tahkim ederek merkez ittihaz ettikleri Aleksinaç kalesi bugün düşmüş, galip Osmanlı müfrezeleri, kaleye girmişti.

Vidin'deki ordu kumandanı tarafından tebşir edilen bu zafer müjdesi, Sarayı altüst etmişti. Herkes bu sevinç içinde iken, ikişer saat fasıla ile diğer iki telgraf daha gelmişti.

Biri: “Deligrat kalesi dahi, asakiri şâhâne (*padişahın askerleri*) tarafından fethedilmiştir. Düşmanın telefâtı, pek külliyetlidir.”

Diğeri: “Hafız Paşa fırkasının karşısındaki müstahkem tepeler, Sırpılardan hücum ile zapt olunmuştur. On adet top ile sayılmaz derecede silâh ve mühimmat ele geçirilmiştir. Asakiri şâhâne, Karasuvaça doğru ilerliyor.”

Birbirini takip eden bu müjdelerin husule getirdiği tesiri, takdir edersiniz. Saray, hükümet ricali ve memleketin eşraf ve ayanı ile dolmuştu. Herkes, Sultan Hamid’i tebrik ediyor:

“Mücerrit, zâtî hümayununuzun talihi...” diye, parlak methiyelerle, Hünkâr’ın neş’e ve meserretini (*sevincini*) arttırıyordu.

Artık sarayda ziyafetler veriliyor, bu harplerde fedakârlık gösteren efrat ve zabıtana “selâmî şâhâne”ler gönderiliyor, rütbe ve nişan verilmek için, kumandan ve zabitlerin künyeleri isteniyordu.

Fakaaat... bu sevinç ve sürür (*neşe*), ancak ertesi sabaha kadar devam edebilmişti. Ertesi gün, hariciye nazırı makamına gelir gelmez, eline büyücek bir zarf verilmişti. Köşesinde, Çarlığın arması bulunan bu zarftan çıkan kâğıt, müthişti. Sefir İgnatiyef cenapları:

“Sırbistan’da hareket icra eden askerlerinize, kırk sekiz saate kadar bilâ kaydü şart iki aylık bir mütareke ilanını emretmediğiniz takdirde derhal memleketime azimete müheyyayım.” diye bir ültimatom göndermişti. Sebep?

Sebep, ordu kumandanından gelen, harp tafsilatına dair telgraflardan anlaşılmıştı. Yapılan şiddetli muharebelerde, Çernayef isminde bir Rus generalinin ku-

manda ettiği Rus gönüllüleri tamamıyla mahvolmuşlardı. Bunların içinde, birçok Rus asilzadesi de vardı.

O günlerde Livadya'da bulunan Çar, bu hezimetini duyduğu anda, çıldıracak hale gelmişti. Osmanlı hükümetini mütarekeye icbar ederek, diğer Rus gönüllülerinin hayatlarını kurtarabilmek için, telgrafla General İgnatiyef'e emir vermişti.

General İgnatiyef, yukarıda arz ettiğimiz ultimatomu, hariciye nazırına gönderdikten sonra, birer suretini de İstanbul'da bulunan sefirlere yollamış, bir saat sonra da, bizzat kendisi hariciye nazırını ziyaret ederek, ultimatom münderecatını (*içeriğini*) tenkit etmişti.

Mesele Saray'a akseder etmez, bütün neşeler, birdenbire sönmüştü. Bu da, pek tabii idi. Çünkü Rus sefirinin teklifi kabul edilmezse, zaten Osmanlı hükümetiyle harbe girişmek için bahane arıyan Çar, derhal harp ilan edebilirdi. Mütareke kabul edilecek olursa, elde edilen zaferden hiç bir faydalı netice alamayacak, Balkanların karışık vaziyeti, uzayıp gidecekti.

Sultan Hamid, o gün ve o geceyi ıstırap içinde geçirmişti. Vükelâyı Saray'a toplayarak saatlerce müzakereye girişmişti. Hatta Almanya ve Avusturya sefirlerini de Saray'a davet ederek, vaziyetten acı acı şikâyet etmişti. Bu iki sefir, Sultan Hamid'in şikâyetlerine hak vermişler:

— General İgnatiyef, ultimatom suretini bize de tebliğ etti. Bu ultimatomda kullanılan ve diplomasi nezaketine sığmayan lisana, biz kat'iyen iştirak etmiyoruz, demişlerdi.

Sarayda müzakere, ulti­matom müddetinin bitme­si­ne üç saat kalaya kadar devam etmişti ve nihayet, Rusya ile harbe sebebiyet verilmemek için mütareke­nin kabulü tekerrür eylemişti.

Rus sefiri Ignatiev

KANLI BİR MUKABELE

Mütarekenin (*ateşkesin*) kabulü, Çarlığı memnun etmek lazım gelirken, bundan eser bile görülmemişti. Derhal şimalden (*kuzeyden*), tehditkâr bir hava esmeye başlamıştı. Hudutlardaki Çar orduları, her gün yeni kuvvetlerle takviye olunuyorlar, Besarabya'da da yeni yeni kuvvetler toplanıyordu.

Sefir General İgnatıyef, İstanbul da adeta bir diktatör kesilmişti. Babıâli'ye çatmak ve bir hadise çıkarmak için her gün bahaneler icat etmekte idi. Osmanlı hükümeti erkânı ile her temasında, sert, haşın ve diplomasiye uygun gelmeyecek kelimeler kullanıyor, ikide birde, Deli Mehmet vak'asının gerek Çar hazretleri ve gerek Rus efkârı umumiyesi (*kamuoyu*) üzerinde hâsıl ettiği fena tesirlerden bahsediyordu.

Aradan beş on gün geçmişti. Bir gün, Sarıyer'de oturan Kafkas Ermenilerinden ve Rusya tebaasından Hacı Hamparsum ile karısı, garip bir bahane ile bütün

Sarıyer halkını heyecana getirmişlerdi. Bu karı koca, hükümetin verdiği karara muhalif olarak tam sel yeri ortasında bir bina yaptırmaya başlamışlardı. Eğer bu bina yapılacak olursa, sel suları başka yerlere taşacak, dere boyundaki evler, bundan mutazzar olacak ve birçok zararlar vuku bulacaktı.

Bu tehlikenin önüne geçmek için Sarıyer'in halkından birkaç kişi, yapı yerine gelmişler, hükümetin kararından bahsederek inşaaata devam edilmemesini istemişlerdi. O zaman Hacı Hamparsum ile karısı ortaya atılmışlar:

— Sizin hükümetiniz, size karışır. Bize karışamaz. Defolun, gidin şuradan, diye bağırmaya başlamışlardı.

Bu bağırışma üzerine oraya bir hayli kalabalık birikmişti. Bu karı koca, bu kalabalıktan ürküp de susmak şu tarafa dursun, bilâkis halkın taassup ve hamiyetini tahrik edecek sözlerle haykırmakta devam etmişler, çalıştırdıkları Ermeni amelelere de:

— Vurun şu edepsizlere. Defedin buradan!.. diye, emir vermişlerdi.

Esasen mesele, mürettepti (*düzendi*). Ameleler, ellerindeki kazma ve küreklerle derhal halkın üzerine hücum etmişler, ilk safta bulunanlardan birinin başını yararak kanlar içinde yere sermişlerdi. Hiç şüphesiz ki, hadise büyüyecekti... Fakat zabıta memurları tam zamanında yetişmişler, kanlı bir felâketin önüne geçmişlerdi.

Bu küstah mütecavizler karakola götürülürken

halk, galeyana gelmiş ve derhal binaya hücum ederek yarı yapılmış olan binayı, birkaç dakika zarfında hâk ile yeksan eylemişlerdi.

General İgnatiyef, derhal Babiâli'ye gelerek kıyametler koparmıştı:

— Haşmetlû Çar hazretlerinin tebaalarına tecavüz edenlerin, şiddetle cezalandırılmasını isterim! diye, bar, bar bağırmıştı.

Fakat gene o gün, Babiâli'ye çok acı bir haber gelmiş ve İgnatiyef, başını önüne eğmeye mecbur kalmıştı. Gelen haber, hem çok mühim ve hem de çok müthişti. Osmanlı hükümetinin “Tiflis” konsolosu Behçet Bey ile zevcesi Meryem Hanım, pek feci bir şekilde katledilmişlerdi. Bu faciayı tasvir eden rapor, şöyle idi:

Konsolos Behçet Bey ile refikasının (*eşinin*), barbarca katledilmeleri, Tiflis şehrini baştanbaşa heyecana getirmiştir. Teşrinievvelin II'inci pazartesi gecesi vuku bulan bu cinayet üzerine, ertesi günü sabahı, Varansof caddesinde vaki konsoloshaneye gittik. Binanın etrafı, bir sıra süngülü askerle ihata edilmişti (*kuşatılmıştı*).

Merdiveni çıkarak büyük salona girdik. Oradan da asıl faciaya sahne olan odaya geçtik. Kapıdan girer girmez, bütün vücudumuz ürperdi.

Kapının önünde, boynu kesilmiş, karakaşlı, kara gözlü, genç ve son derecede güzel bir Kadın, kanlar içinde, arkası üstü yatıyordu. Bu, Behçet Bey'in zevcesi, Meryem Hanımdı. Gerek kadının hali ve gerek eşyaları altüst edilmiş olan odanın vaziyeti, burada

mühim bir mücadele cereyan ettiğine delalet ediyordu. Yarı kapalı perdeler arasından giren hafif aydınlık, bu kanlı sahnenin dehşetini artırıyordu.

Meryem Hanım'ın kanlı na'şının üstünden atlayarak, yandaki yatak odasına geçtik. Burada da, Behçet Bey'in cesedi görünüyordu.

Bu kanlı cesette, ayakları pencereye doğru uzanmış, başı, karyolanın ayak tarafına dayanmış, boylu boyuna yatıyordu. Geceliği, ancak vücudunun bir kısmını setrediyordu (*örtüyordu*). Göğsü, beline kadar açılmıştı. Bu çıplak göğüs üzerinde, tam on üç kama yarası görünüyordu. Bu yaralardan ikisi, pek korkunçtu. Sağ memesinin üstüne saplanan büyük bir kamanın, yara içinde bükülmüş olduğu anlaşılıyordu. Yaranın yuvarlak ağzından, kanlı bir yağ parçası sarkıyordu. Hafif bir kumral sakalla muhat (*çevrili*) olan müteveffanın çehresinde, acı ve ıstırap eserleri okunuyordu.

Behçet Bey'in geceliği ve iç çamaşırları, parça parça olmuştu. Bundan da, uzun bir mücadele geçirdiği ve buna da cesurane mukavemet ettiği anlaşılıyordu. Bu facia sahnesinden, binanın arka tarafına kadar uzayıp giden kan izlerine nazaran, katiller, o kapıdan çıkıp gitmişlerdi. Fakat bu katiller, kimlerdi?

Tahkikat, icra eden memurlar, bu hususta henüz hiçbir şey söylemiyorlar, ancak, katillerin, mutaassıp İslâmlar ve yahut Türkistan'dan gelmiş olan softalar tarafından yapılmış olduğunu tahmin ediyorlar.

Mutaassıp İslâmlar ve yahut Türkistan'dan gelmiş olan softaların, Tiflis konsolosu ile zevcesini bu şekilde katletmeleri için hiç bir sebep mevcut değildi. Çün-

kü müteveffa konsolos, bu iki zümrenin husumetini celbedecek şekilde yaşayan bir adam olmayıp, bilâkis gayet halim, sakin, kendi halinde bir zattı. Genç ve güzel zevcesinin de, böyle kanlı bir cinayete sebebiyet verecek en küçük bir taşkınlığı görülmemiştir. “Ee.. Şu halde?”

Hiç düşünmeden cevap vermek lazımdır ki, bu barbarcasına cinayet, İstanbul’daki “Deli Mehmet vak’ası”na bir mukabele idi. Çar, kaybettiği sevgili yaverinin intikamını almak için, bu cinayeti tertip ettirmişti.

Bu acıklı hadise, yalnız İstanbul’da değil, Türkiye’nin her tarafında çok derin bir teessür husule getirdi. Resmi mehafil, bu işle meşgul olmak istedi. Fakat Çarlık Rusya’sı ile aradaki gerginlik o kadar artmıştı ki. Harbe bahane olmaması için, ileri gidilemedi.

Hariciye Nazırı Saffet Paşa

Ali Suavi

ALİ SÜAVİ EFENDİ'NİN ZUHURU

Ali Süavi Efendi, sarıklılar arasında yetişmişti. Fakat aynı zamanda Fransızca ve İngilizceye de merak ederek bu iki lisanı oldukça iyi bir surette öğrendiği için, İstanbul'un münevver zümresi arasında da temayüz etmişti (*sivrilmmişti*).

Yaradılış itibariyle çok sinirli ve ateşli bir ruha malikti. Paris'te "Yeni Osmanlılar" cemiyeti teşekkül ettiği zaman, bu zat da oraya gitmiş, bu hürriyetperverler zümresine iltihak eylemişti.

Paris'te Arago Caddesi'nde küçük bir dükkânın köşesinde bir taş basma tabı makinesi kiralamıştı. Burada "Ulûm" isminde bir mecmua çıkarmaya başlamıştı. Çıkardığı bu mecmuaları gizlice İstanbul'a, Mısır'a, Suriye'ye yolluyor, bunlardan aldığı para ile sıkıntılı bir hayat geçiriyordu.

Aradan çok geçmeden, Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile arası açılmıştı. Cemiyet erkânı, bu taşkın ruhlu ada-

mı istiskale¹⁴ başlamışlardı. Bunun üzerine Ali Süavi Efendi, Paris'te tutunamamış, Londra'ya nakletmeye mecbur kalmıştı. Ve orada, müstemlekelerin birinden henüz gelmiş olan genç bir İngiliz kadını ile tanışarak onunla nikâhlanmıştı.

Kadının, küçük bir serveti vardı. Ali Süavi Efendi bununla ufak bir matbaa yapmıştı. "Ulûm Mecmuası'nı" burada da çıkarmaya başlamıştı. Fakat mecmua, ziyan ediyordu. Londra gibi bir yerde geçinmek güçleşiyordu.

Bu sırada Abdülâziz hal'edilmiş (*tahttan indirilmiş*), yerine Sultan Murat geçmişti. Ali Süavi Efendi, esasen Abdülâziz hükûmetine muhalif olduğu için, saltanat tebeddül eder etmez (*değişir değişmez*), o da derhal mecmuasının mesleğini değiştirmişti. Artık, Abdülâziz devrinin istibdadı ve suiistimallerinden bahsederek, yeni devrin ricaline, hürriyet ve meşrutiyet lehinde tavsiyelere girişmişti.

Başta Mitat Paşa olmak üzere, bütün meşrutiyet taraftarları, bu neşriyatı takdir etmişler, halk arasında propaganda yapılması için, "Ulûm mecmuası"nın İstanbul'a ve bütün Osmanlı ülkesine serbestçe duhlüne izin vermişlerdi.

Artık Ali Süavi Efendi'nin mecmuası, serbestçe İstanbul'a giriyor ve münevverler tarafından okunuyordu. Ve bu ateşli gazetecinin ismi, yavaş yavaş her tarafa yayılıyordu.

Kısa bir zaman sonra, saltanat bir daha tebeddül

14 Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme

etmişti. Hükümdarlık makamına, Sultan Hamid gelmişti.

Ali Süavi Efendi de neşriyatını derhal kuvvetlendirmişti. Balkan hadiseleri ve Sırbistan muharebeleri dolayısıyla bazı Avrupa gazeteleri tarafından Osmanlı hükümeti aleyhinde yazılan yazıları ret ve tekzip edecek (*yalanlayacak*) surette neşriyata (*yayına*) girişmişti.

Aynı zamanda, mecmuasına İngilizce bir kısım da ilâve etmişti. Ve bu kısımda da Osmanlı hükümetini haklı gösterecek yazılar yazarak, bunları okuyan İngilizlerin fikirlerinde Türklerin lehine bir cereyan husule getirmişti.

Ali Süavi Efendi'nin bu neşriyatı Mitat Paşa'nın daha ziyade nazarı dikkatini celbederek, Sultan Hamid'e şu hususi arizayı (*dilekçeyi*) göndermişti:

“Devlet ve milletin hukuk ve menfaatine dokunan müfteriyata karşı, hakayiki ahvali neşriyle hukuku devlet ve milleti vikaye hakkındaki mesai vakıası, hamiyeti milliyesini gösterir delâilden olan, Ali Süavi Efendi'nin neşriyatından daha şümüllü bir surette istifade edilmek üzere, Dersaadete avdetine müsaade buyurulması...”

Sultan Hamid, hiç tereddüt etmeden, Ali Süavi Efendi'nin İstanbul'a gelmesini irade etmişti. Ve geldiği zaman da huzuruna kabul ederek, bir saat kadar görüşmüş, kendisinden Avrupa matbuatı ve İngiliz efkârı umumiyesi hakkında birçok şeyler öğrenmişti.

Ali Süavi Efendi, İstanbul'a geldiğinin ertesi günü, Vakıf Gazetesinde ve diğer gazetelerde neşriyata baş-

lamıştı. Efkârı Umumiyyede hoşâ gidecek, siyasi makaleler yazıyordu.

Aradan, birkaç gün geçmişti. Tam, Teşrinievvel (ekim) ayının 29'uncu günü Ayasofya camiinde cereyan eden tuhaf bir hadise, Ali Süavi Efendi'yi İstanbul'un avam (alt) tabakası ile de temasa getirmişti.

O gün, cuma namazında cami son derecede kalabalıktı. Namazın sonlarına doğru, ilk saflar arasında fısıltı ile bir münakaşa başlamıştı:

— Şu koca sarıklı zat, Ali Süavi Efendi değil mi?

— Evet, odur.

— Değildir.

— Sorarız.

— Aman, eğer o ise, rica edelim de bize bir vaaz versin.

Namaz biter bitmez, derhal o koca sarıklının etrafını almışlar:

— Efendim! Zâti fâzılaneleri, Ali Süavi Efendisiniz değil mi? diye sormuşlardı.

— Evet...

Cevabını alınca, büyük bir memnuniyet duymuşlar, vaaz etmesi için ricaya başlamışlar, hemen topkandil'in altına sedefli bir rahle ile damesko bir minder sürüklemişler, Ali Süavi Efendi'nin koltuğuna girip oraya götürmüşler, yüksek minderin üstüne oturtmuşlardı.

Ali Süavi Efendi'nin vaaz edeceği, yıldırım süratiy-

le halk arasında yayılmıştı. Bütün cami halkı, derhal oraya toplanmıştı. Bu halden heyecan içinde kalan Ali Süavi Efendi:

“Cenabı hak, bir kavmi bozmaz. Ancak o kavim, hava ve hevese tâbi olarak kendi kendini bozar.”

Mealinde Hadisi Şerifi tefsir ile vaaza başlamıştı. İslâmiyet’in hali hazırını, İslâm âleminin, derin bir uykuya daldığını, “Ahlâkı Hamid”enin bozulmaya başladığını, vaziyetin ıslahı için artık uyanılmasını anlatmıştı.

Softaların, “cennet vaatleri” ve “cehennem tehditleri” ile dolu tatsız vaazlarına nazaran Ali Süavi Efendi’nin vaazı çok canlı ve hararetle geçmişti. Bu yeni şekildeki vaazdan büyük bir zevk duyan halkın kalbinde, Ali Suavi Efendi’ye karşı büyük bir sempati husule gelmişti. İşte bugünden itibaren, artık bu zatın ismi, halkın zihninde yerleşmişti.

Herkes, Avrupa’dan gelen bu “alafranga hoca”nın büyük medreselerden birine müderris tayin edilerek, “cevamii şerife”de vaaz ve nasihat ile meşgul olacağını zannetmişti. Fakat günün birinde işitilen bir haber, herkesi hayretlere gark eylemişti (*boğmuştu*). Çünkü Ali Süavi Efendi, -birçok mutaassıplar tarafından “Frenk mektebi” denilen- “Mektebi Sultani”ye müdür tayin edilmiş, İngiliz refikasıyla (*eşiyile*) mektebe yerleşmişti. Şunu da ilâve etmek lazımdır ki, Ali Süavi Efendi’ye bu mühim mevkii temin eden, bizzat Mitat Paşa idi.

Ali Süavi Efendi, artık ciddi bir surette faaliyete atılmış, hem mektebinde ve hem de gazetelerde çalışmaya başlamıştı.

Neşriyat hayatının muvaffakiyet sırlarını Paris ve Londra da öğrenmiş olan bu zat, “efkârı umumiye”de ve hükümet mehafilinde çarçabuk yer almıştı. Tesadüf, kendisine yardım etmişti. Bulgar komitelerinin faaliyetine dair bazı evrak ele geçirmişti. Bunları parça parça neşretmeye başlamak suretiyle halka derin bir hayret vermiş, böylece, bir kat daha nazarı dikkati celbeylemişti. Artık Ali Süavi Efendi, günün mühim bir şahsiyeti kesilmişti.

ABDÜLHAMİD, NELERLE UĞRAŞIYOR?

Gün geçtikçe, memleketin ufukları kararıyordu. Balkanlardan ve Rusya'dan gelen barut kokuları arttıkça artıyordu.

Avrupa siyasi mehafili endişe ve telaş içinde bulunuyordu. Avrupa sulhunu tehdit eden Balkanlar meselesini halletmek için bir konferans akdini teklif ediyorlardı.

Sultan Hamid, bir seneden beri Sırbistan ve Karadağ da cereyan eden ve şimdi de Romanya ve Bulgaristan da baş gösteren kanlı ve akıbeti meçhul hareketlerin sulhen önüne geçmek için her teklifi kabule âmâde bulunuyor, bilhassa, Rusya ile harp etmek ihtimalleri karşısında, pek ciddi endişe duyuyordu.

Sultan Hamid en çok politika ve askeri işlerle meşgul oluyordu. Politika işinde, artık Çarlık Rusya'sının dostluğundan ümidini kestiği için, İngiltere siyasetine temayül gösteriyor, İngiliz sefirini sık sık Saray'a davet

ederek hususi ziyafetler veriyor, uzun ve samimi hasbihallere giriyor, bu vasıta ile İngiliz efkârı umumiyesinde (*kamuoyunda*) yer tutmak istiyordu.

O esnada İngilizler, Türklere karşı, hayrete şayan bir temayül göstermeye başlamışlardı. Başta, Lord Darby ve Lord Salisbury gibi yüksek siyasi rical olmak üzere, İngiltere'nin devlet adamları. Osmanlılara müzaheret ediyorlardı.

Günün birinde, garip bir şaya çıkarak, halkı büyük bir ümit ve sevince gark etmişti. Güya, Kraliçe Victoria, Sultan Hamid'e mahrem bir mektup göndererek, "şayet Rusya devleti Osmanlı hükümetine harp ilan ederse, İngiltere'nin bütün kuvvetiyle Osmanlılara müzaheret (*yardım*) edeceğine" dair teminat vermişti.

Hâlbuki hakikatte, böyle bir şey mevcut değildi. İngilizlerin Türklere karşı gösterdikleri temayül, sadece şahsi arzulardan ibaretti. Mesela, İngiliz ihtiyat zabitlerinden mürekkep yüz kişilik bir grup, Sultan Hamid'e müşterek bir mektup göndererek, gönüllü olarak Osmanlı ordusuna kabul edilmelerini rica etmişlerdi. Sonra, uzun zaman Mısır'da yaşamış olan bir İngiliz generali, İslâmiyet'e ve bilhassa Türklere olan muhabbetinden bahsederek, derhal İslâmiyet'i kabul edip Osmanlı ordusunda bir hizmet almaya amade bulunduğunu bildirmişti. Daha sonra, hususi yatlarıyla Adriyatik denizinde seyahat eden iki İngiliz zengini İşkodra'ya uğrayarak oradaki askeri hastanenin bir senelik ihtiyacına kâfi gelecek miktarda teberrüatta (*bağışlarda*) bulunmuşlardı.

Gene bir takım İngiliz zenginleri sık sık İstanbul’u ziyaret ederek, askere kışlık levazımı alınmak için para hediye ediyorlardı.

Sultan Hamid kurnaz davranıyordu. İngilizlerin büsbütün nazarı dikkatlerini celbetmek için, Karadeniz Boğazının tahkimine son derece ehemmiyet veriyordu. “Pertev Piyale” ismindeki “Taht vapuru”na binerek sık sık Boğaziçi’ne gidiyor, vapuru sahile yaklaştırarak dürbünle istihkâmları gözden geçiriyordu.

Boğaz’a ilk defa olarak son sistem torpil kovanları vazedilmişti. Rumeli kavağı istihkâmının önüne ve Boğaz’ın tam geçit yerine yerleştirilen bu torpillerin ilk tecrübelerinde Sultan Hamid bizzat hazır bulunmuştu. Sonra, Anadolu istihkâmlarına konulan yirmi iki çapındaki toplara muhtelif atışlar yaptırmış ve bunları dikkatle seyretmişti.

Sultan Hamid, bir taraftan ordunun muhabbetini kazanmaya ve kendisine gelebilecek olan tehlikenin önünü almaya çalışırken, saltanat hanedanına mensup olanları da ihmal etmiyordu. Biraderlerini ve amcazadelerini sık sık Saray’a davet ediyor, onlarla aynı sofrada yemek yiyor, ihtiyaçlarını soruyor, böylece onların da hürmet ve muhabbetlerini celbetmeye gayret gösteriyordu.

Bütün bu gaileler arasında, Sultan Aziz’in iki kızını evlendirmişti. Kendi şahsi servetinden, bunlara bir hayli masraf etmişti. Esasen Sultan Hamid’in en çok ehemmiyet verdiği bir şey varsa o da, Sultan Aziz’in erkek ve kız evlâtlarına hoş görünmektir. Onlara her

fırsattan istifade ederek:

— Ben, amcamın iyiliklerini gördüm. O bana, babalık etti. Ben de buna mukabele etmek isterim. Bugüne bugün, sizin babanız, benim. Ne isterseniz, çekinmeden bana söyleyin, demeyi, adet edinmişti.

Bundan maksadı da, Sultan Aziz'in oğullarını, saltanat arzularından uzak bulundurmaktan ibaretti.

Sultan Abdulaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi

HİÇ ÜMİT EDİLMEYEN BİR VAKA

Sultan Hamid, Çırağan Sarayı'nda ikamet eden Sultan Murad'ın hususi bendegânını dağıttıktan sonra, Sarayın kuvvetli bir muhafaza altında bulundurulmasına ehemmiyet vermiş, saray kapısını mütemadiyen kontrol altında bulundurmak için de en emniyet ettiği Arnavut tüfekçilerden sekiz kişi göndermişti.

Sivil elbise giymiş olan bu sekiz tüfekçi, dörder kişilik iki postaya ayrılarak, gece ve gündüz harem kapısında nöbet bekleyeceklerdi. Bu postalardan birine, tüfekçi çavuşlarının en zeki ve cesurlarından Halil, diğerine de Tahir nezaret edecekti¹⁵

Bu tüfekçiler, Çırağan Sarayı'nın harem kapısına yerleştikten sonra, birkaç gün hadisesiz geçmişti. Fakat tam Teşrinisaninin 24'üncü çarşamba günü, hiç ümit edilmeyen bir vak'anın zuhuru, ortalığı altüst etmişti.

15 Bu iki tüfekçi, Sultan Hamid'in sadık bendelerindendi. Bunlardan Halil, sonraları miralay olan meşhur tüfekçi Halil Bey'dir. Diğer de sonraları ferik olan Küçük Tahir Paşa'dır. Z.Ş.

O günün ertesi akşamı, Behice ve Seniha Sultanların düğününün zifaf gecesi idi. Günlerden beri saraylar halkı bu iki Sultan'ın düğünü ile meşgul idi.

Hatta Sultan Murad'ın Sarayından bir kaç kadının da düğüne gitmesine müsaade edilmişti. Giden saraylılar Beşiktaş Sarayından gönderilen haremağalarının nezareti altında düğünü görüp avdet edeceklerdi.

Öğleye doğru, dokuz saraylı, Sultan Murad'ın anesi Şevkefza Kadın'ın kıymetli hediyelerini hamilen üç saray arabasına binip evvelâ Kuruçeşme'de Behice Sultan'ın, sonra da Tarlabası'nda Seniha Sultan'ın saraylarına gitmişler, iki saat sonra, Saray'a avdet etmişlerdi (*dönmüşlerdi*). Bunları götürüp getiren Beşiktaş haremağaları, kapıdan girerlerken oradaki nöbetçi tüfekçilere sayarak teslim etmişler, sonra da çekilip gitmişlerdi.

Aradan beş on dakika geçer geçmez, içeriden koşarak bir haremağası gelmiş:

— Valide Sultan hazretleri haber gönderdiler. Biraz sonra, Behice Sultan hazretlerinin saraylarından dört saraylı gelecekmiş. Valide Sultan hazretlerine, Sultan hazretlerinin selâmlarını getireceklermiş. Sakın, kapıda bekletmeden içeri gönderilsin, dediler. Aman ayıp olmasın. Saraylılar gelir gelmez bize haber verin, demişti.

Haremağasının bu sözlerini büyük bir dikkatle dinleyen tüfekçi Halil Bey:

— Baş üstüne lâla, demişti.

Fakat bu zeki adamın kalbine derhal bir şüphe girmişti. O andan itibaren artık kapıdan ayrılmayarak gelecek saraylıları beklemişti.

Biraz sonra, temiz bir kupa arabası kapıda durarak içinden dört çarşafli kadın inmişti. Yüzleri sımsıkı peçelerle kapalı olan bu kadınlar, mütereddit ve yabancı adımlarla harem kapısına doğru ilerlemişlerdi. Halil Bey, derhal tertibat almıştı. Kapının yanındaki odanın iç tarafında iki tüfekçi saklamıştı. Öteki arkadaşları da, harem avlusuna girecek kapının kenarına sıralanmıştı. Kendisi de, kadınlara doğru bir kaç adım ilerleyerek:

— Behice Sultan hazretlerinin saraylarından geliyorsunuz, değil mi? Buyurun efendim, şu odaya buyurun. Valide Sultan hazretlerine haber verelim, diye mırıldanmıştı.

Kadınlar, hiç cevap vermemişlerdi. Fakat mütereddit bir an geçirmişlerdi. Kurnaz Halil Bey, bu tereddüdü görmemiş gibi davranmıştı. Ve derhal odanın kapısını açmıştı. Kadınlar, erkek huzurunda konuşmaktan utanıyor gibi hareket etmişler, birbirlerine sokularak başlarını eğip odaya girmişlerdi.

Halil Bey de bunları takip etmişti. Oturmaları için yer göstermişti. Sonra, nazikâne bir tavırla ellerini ovuşturarak:

— Efendim, malûm ya, vazife! Gelenlerin, gidenlerin isimlerini Beşiktaş Sarayı'na bildirmeye mecburuz. Lütfen isimlerinizi söyler misiniz? demişti.

Fakat bu suali, derin bir sükût takip etmişti. Halil

Bey, sualini bir kaç defa tekrarladığı halde, hiçbiri cevap vermemişti. O zaman, Halil Bey birdenbire belindeki gümüş saplı Karadağ tabancasını çekmiş:

— Hanımlar! Beni şüphelendirdiniz. Yüzünüzü açınız bakalım. Emrini vermişti.

Bu emir üzerine, bunlardan biri yerinden fırlayarak kendisini kapıdan dışarı atmak istemişti. Fakat Halil Bey, tabancayı ona doğru çevirerek:

— Kımıldama, vallahi karnını dumanla doldururum, demiş, çevik bir hareketle elini uzatarak yüzündeki peçeyi şiddetle çekmişti. Ve çeker çekmez de, karayağız, kaim ve kırpık bıyıklı bir erkek çehresi meydana çıkıvermişti.

Halil Bey'in, evvelce odaya sakladığı iki tüfekçi de tabancalarını çekerek bunların üzerlerine atılmışlardı. Bu gürültü üzerine, dışarıdaki tüfekçiler de odaya dolmuşlar ve dört çarşafıyı, kısıkvrak yakalamışlardı.

Öteki üç çarşafının peçeleri de açılmıştı. Vaziyetin ciddiyetine rağmen, tüfekçiler birer kahkaha koparmaktan kendilerini alamamışlardı. Çünkü üçü de erkek olan bu çarşafılardan biri, uzun ve siyah sakalını, saklayabilmek için, beyaz tülbentle sımsıkı boğazına sarmış, çok garip bir şekil almıştı.

Halil Bey, meseleyi derhal Beşiktaş Sarayı'na bildirmişti. Hasırdan, kapalı arabalar gönderilerek, yakalananlar hemen oraya nakledilmişlerdi. Sultan Hamid, son derecede telaş içinde idi. Tahkikat icrasına, Damat Mahmut Paşa'yı memur etmişti.

Mevkuflar (*tutuklular*), isim ve hüviyetlerini şöylece bildirmişlerdi:

— Aslen Atinalı, fakat Çarlık Rusya'sı tebaasından Aleksandr Girlandi.

— Yunan tebaasından ve İngiltere sefareti tercümanlarından İstavridis.

— Rus tebaasından, İstavridis'in biraderi İskorlotos.

— Rus tebaasından Lehli Radoveski.

Ancak şu var ki, ne maksada binaen Saray'a girmek istediklerine dair bir tek söz söylememişler, bütün vaat ve tehditlere rağmen, hepsi de büyük bir ketumiyet (*ağzı sıkılık*) göstermişlerdi.

Tahkikata Çırağan Sarayı'nda da devam edilmişti. Nihayet, bir saraylının ifşaatı neticesinde bu esraren-giz hadise, şöylece aydınlanmıştı,

Sultan Murad'ın kâtiplerinden Hüsnü ve Seyit Beyler, bir komite teşkil etmişlerdi. Evkaf müsteşarı merhum İzzet Efendi'nin oğlu Aziz Bey, Kılıçalı mahallesinin imamı Raif Efendi, Adliye Nezareti memurlarından Üsküdarlı Mehmet Bey, Maliye Nezareti kâtiplerinden Hüsnü Bey ve diğer birkaç kişi de, bu komiteye iştirak etmişlerdi. Bunlar, Sultan Murad'ın mukadderatını halletmek için, sabık hükümdarın prenslik zamanındaki dostlarından ve Mason locası mensuplarından Girlandi'ye müracaat etmişler. Bu adam da düşünmüş, taşınmış, Sultan Murat ile oğlu Selahattin Efendi'yi kaçırmak için bir plân tasarla-

miş ve derhal General İgnatıyef'e başvurarak onunla da anlaşmış. Hemen Çırağan Sarayı'nın yakınlarına bir Rus vapuru getirilmiş, Girlandi de üç arkadaşıyla beraber kadın kıyafetine girerek Saray'a girmek istemiş. Eğer bu dört kişi Saray'a girmeye muvaffak olsalar imiş, o gece vapura fenerlerle işaret vereceklermiş. Vapurdan gönderilecek bir sandal ile Sultan Murad'ı ve oğlu Selahattin Efendi'yi kaçırıp, vapura götüreceklermiş. Ve onu böylece kaçırdıktan sonra, doğruca Kafkasya'ya götürüp orada yeniden padişahlığını ilan edeceklermiş. Şehzade Selahattin Efendi'yi de büyük bir Çar ordusuna fahri kumandan yaparak, Anadolu üzerine yürüteceklermiş. Anadolu'yu baştanbaşa bu orduya çiğnettikten sonra da İstanbul'a gelerek, ya, Sultan Murad'ı veyahut şehzade Selahattin Efendi'yi tahta iclâs edeceklermiş (*tahta oturtacaklarmış*).

Bu komiteye mensup olan Türkler yakalanmış, muhakeme edilmek için hapse atılmışlardı. Kapitülâsyonlar dolayısıyla, bir kaç saatten fazla tevkif edilemeyen dört ecnebi de, derhal İstanbul'dan çıkarılmak üzere sefarethanelerine teslim olunmuşlardı. Yalnız Nakşifent isminde bir saraylı kaçmıştı. Sultan Murad'ın Efendilik zamanından beri Girlandi ile sevişen bu saraylı, Valide Sultan ile komite arasında en mühim rolü oynamıştı. Nakşifent, saraydan kaçmaya muvaffak olunca, Cihangir'de bir eve iltica etmişti (*sığınmıştı*). Oradan da Girlandi ile Atina'ya gitmişti. Fakat kısa bir zaman sonra Girlandi, bu fettan kadını terk etmişti. Atina sokaklarında sefil ve perişan kalan bu kadın, nihayet bir kolayını bularak Mısır'a gitmiş,

orada çok sıkıntılı bir hayat geçirmişti. Bilmem, hatı-
rında mıdır? Galiba geçen sene bir Fransız mecmuası,
o sıralarda vefat eden bu kadından bahsetmiş, fakat
onu Sultan Murad'ın zevcelerinden olmak üzere ilan
ederek, yalan yanlış bir takım şeylerden bahseylemiş-
ti. İşte, o kadın, bu kadındır. Ve macerası da, bundan
ibarettir.

Bu mühim hadise de böylece geçirilmişti. Fakat
yapılan bu cür'etkârane hareket, Sultan Murad'ın aley-
hine netice vermişti. Sultan Hamid, artık o günden iti-
baren, Çırağan Sarayı'nın etrafını kuvvetli bir tarassut
çemberi ile çevirmiş, Saray, tamamıyla bir hapishane
şekline ifrağ edilmişti (çevirmişti).

Damat Mahmut Paşa

SULTAN HAMİD HAKKINDA UYANAN İLK ŞÜPHELER

Sultan Hamid'in, ilk saltanat günlerinde, gerek vükelâya ve gerek ordu erkânına karşı gösterdiği iltifatlar, serasker kapısında ve tersane dairesinde verilen ziyafetlerde, o nefis yemeklere el sürmeyerek, asker karavanasından yemek yemek suretiyle gösterdiği tevazular, vükelâ heyetine de, ordu erkânına da, halka da pek hoş gelmişti. Hele yeni padişahın, meşrutiyete şiddetle taraftar görünmesi, münevver zümreyi büsbütün cezbetmişti.

Fakat zahire kolay kolay aldanmayan ve her şeyde kılı kırk yaran bir zümre vardı ki, bunlar bu derece iltifatların, lüzumundan fazla tevazuların altında gizli bir maksat olduğuna hükmetmekteydiler. Hatta bunlardan bazıları, Mitat Paşa'yı ikaz edecek sözler söylemişler, nihayet, Osmanlı saraylarında âbâ (*ata*) ve ecdadının istibdat dersleriyle büyümüş olan yeni hükümdar hakkında çok basiretkâr davranılması lazım geldiğini fısıldamışlardı.

Bu sözleri dinleyen Mitat Paşa, Sultan Hamid'e karşı olan muamelesini değiştirmemekle beraber, gözlemini dört açmak lüzumunu hissetmişti. Ve el altından Sarayın vaziyetini tetkike girişmişti. Bu arada Sultan Hamid'in, esvabcıbaşı İsmet Bey ve kahvecibaşı Mahmut Efendi vasıtasıyla, bazı münevver zevatı, bilhassa Kanunu Esasi lâyihasını tanzime memur komisyon erkânını gece yarılarında sonra huzurlarına kabul ederek bunlarla "Kanunu Esasi" hakkında uzun uzadıya görüşüğünü işitmişti.

Ve gene bir gün Sultan Hamid'in:

— Amcamı ve büyük biraderimi hal'edenler (*tahttan indirenler*), günün birinde beni de aynı vaziyete getirebilirler. Bunlardan hiçbirine, zerre kadar emniyet ve itimadım yoktur, dediğini de Mitat Paşa'ya haber vermişlerdi.

Mitat Paşa'nın içine, mühim bir şüphe girmişti. Fakat bu şüpheden dolayı henüz Sultan Hamid'e bir şey söyleyecek vaziyette değildi. Çünkü Sultan Hamid'in zahiri hali, herkesi memnun ve hoşnut edecek bir halde idi.

Sultan Hamid hakkındaki şüpheleri takviye edenler, bilhassa İstanbul'daki ecnebilerdi. Bunların çoğu da Mitat Paşa ile mülakat ederlerken,

— Bir Osmanlı Sultan'ının bu derecede hürriyet ve meşrutiyet taraftarı olduğuna inanmak pek güçtür. Yeni hükümdarın her hareketinde bir gösteriş hissediliyor. Çok ihtiyatlı bulunmanız elzem, diyorlardı.

Mitat Paşa düşündükçe, işittiği sözlere yavaş yavaş hak veriyor, aynı zamanda bazı şeyleri de hatırlayarak şüpheleri kuvvetleniyordu. Mesela, Sultan Hamid, henüz tahta çıkmadan evvel şair Namık Kemal Bey'i başkâtip, şair Ziya Paşa'yı da başmabeyinci alarak muhitinde kuvvetli bir hürriyetperver partisi teşkil edeceğini vaat ettiği halde, cülusunun (*tahta çıkışının*) üçüncü günü, Damat Mahmut Paşa'nın tavsiyesiyle Sait Bey'i başkâtip tayin etmişti. Hâlbuki başkâtip Sait Bey ile Mitat Paşa'nın arası son derecede gergindi. Çünkü Mitat Paşa, birinci sadaretinde, bir meseleden dolayı Sait Beyi ağır surette tahkir etmişti. Vakıa Sait Bey, bu hakarete tahammül etmişti. Fakat Mitat Paşa'ya son derece kinlenmiş ve bu kinini bazı yerlerde izhar etmişti. Bu da, Mitat Paşa'nın kulağına gelmişti.

Sait Bey, son derecede zeki ve hulûlkâr (*girişken*) idi. Nitekim başkâtipliğinin üzerinden birkaç gün geçer geçmez, Sultan Hamid'i tam manasıyla avucunun içine alıvermişti. Sarayda, en faal rol oynayan Damat Mahmut Paşa ile birlikte, Babîâli'nin bütün nüfuz ve kudretini bir ay zarfında kamilen (*tamamen*) Saray'a çekmişti.

Mitat Paşa bunları hatırladıkça, işittiği sözlere daha fazla ehemmiyet vermiş, artık Sultan Hamid'e karşı çok dikkatli davranmaya karar vermişti.

Nihayet bir gün, garip bir hadise vukua gelmiş ve Mitat Paşa'nın şüphelerini büsbütün kuvvetlendirmişti.

Teşrinisaninin 29'uncu günü "Mes'udiye" ve "Âsârı-

Tevfik” zırhlıları Marmara denizine açılarak top talimleri yapmışlar, eski gemiler üzerine ateş açarak onları batırmışlardı. Hususi bir vapurla gider vükelâ heyeti de bu talimlerde bulunmuştu.

Bir gün sonra da Heybeliada Bahriye mektebinin civarında bir torpil tecrübesi yapılacak ve bunda biz-zat Sultan Hamid de bulunacaktı. Torpil, Tophaneyi Amire’de Türk zabitleri tarafından yapılmıştı. Mektebin açıklarında denize yerleştirilen bu torpilden, mektebe kadar bir elektrik teli uzanmıştı. Bu tel vasıtasıyla torpil ateş alacak, tesirinin derecesi, torpilin üstüne demirlenen Şirketi Hayriye’nin, Mirgün ismindeki vapurunun teknesinde yapacağı tahribattan anlaşılacaktı.

Sultan Hamid, şimdiye kadar İstanbul’da ilk defa görülen bu tecrübeye, bütün vükelâ heyetini de davet etmişti. Kendisi, gene Pertev Piyale ismindeki taht vapuruna binmişti. Vükelânın da, Süreyya ismindeki maiyet vapuruna binerek kendisini takip etmelerini irade etmişti (*buyurmuştu*).

Böylece, Bahriye mektebinin önüne gidilmişti. Evvelâ bazı merasim icra edilmişti. Sıra, torpilin ateşlenmesine gelmişti. Tam o sırada Sultan Hamid’in binmiş olduğu Pertev Piyâl vapuru birdenbire hareket ederek, Büyükkada’nın önlerine doğru ilerlemişti.

Mitat Paşa, taht vapurunun böyle ansızın uzaklaştığını görür görmez:

— Eyvah! Hünkâr bizi burada torpil ile ifna edecek (*yok edecek*), demiş ve derhal kaptan köprüsüne koşarak, geminin süvarisine:

— Çabuk, o vapuru takip et! diye emir vermişti.

Mitat Paşa, bunda biraz da isabet etmişti. Çünkü müthiş bir tarraka ile patlayan torpil, Mirgün vapurunu param parça ederek, korkunç bir su sütunu arasında yüzlerce metre irtifaa (*yükseklığe*) fırlatmış ve bir dakika sonra, geminin parçaları havalanan sularla yağmur gibi yağmaya başlamıştı. Eğer Süreyya vapurun eski yerinde kalmış olsaydı o enkaz parçalarından bazılarının, vükelânın başlarına inmek ihtimali vardı. O günden sonra artık Mitat Paşa, Sultan Hamid'den çekinmeye başlamıştı.

Dönemin Osmanlı kadınlarından

HAREM DAİRESİNDE MÜHİM BİR HADİSE

Sultan Hamid, henüz yirmi dört, yirmi beş yaşlarında iken, mühim bir aşk macerası geçirmişti. Evvelâ şunu arz edelim ki, Sultan Hamid, kadınlar tarafından pek az sevilmişti. Hatta talih ve kader, onu ana sevgisinden bile mahrum bırakmış, henüz pek küçük yaşta iken validesi, genç yaşında veremden ölüp gitmişti.

Sultan Hamid'i hayatında belli başlı iki kadın sevmişti. Biri, validesi öldükten sonra ona hakiki bir analık şefkat ve muhabbetini gösteren Abdülmecid'in dördüncü zevcesi Presto Kadınefendi idi. Bu iyi kalpli kadın, üvey oğlunu derhal kendi dairesine almış, kendi evlâdı gibi büyötmüşü.

Sultan Hamid, bütün hayatında bu kadına karşı son derece hürmet göstermiş, Hatta saltanata çıktıktan sonra kendisine "makamı mehdiülya - yani Valide Sultan" unvanını vermişti.

Öteki kadın da, Sultan Aziz'in validesi idi. Bu kadında küçük yaştan beri Sultan Hamid'i sevmiştir. Onu sık sık dairesine ister. Günlerce alıkoyar. Bütün arzularını yerine getirirdi. Bulûğa eren şehzadelerin, kendilerini mahrem olmayan dairelere girip çıkmaları adet olmadığı halde, Sultan Aziz'in validesi, Sultan Hamid'e büyük bir imtiyaz vermişti. Genç şehzade, yirmi beş yaşına geldiği halde Valide Sultan'ın dairesine serbestçe girip çıkar, tıpkı küçüklüğünde olduğu gibi, orada günlerce ikamet ederdi.

Bir gün gene Sultan Hamid, Valide Sultan dairesinde idi. Biraz piyano çalmak istemiştir. Bulunduğu salonun kapısı açılmış, kapının aralığından genç ve sarışın bir baş belirmiştir.

Sultan Hamid, piyanonun üstündeki aynadan gördüğü bu lâtif çehreye birkaç saniye baktıktan sonra, birdenbire başını geriye çevirmişti.

Daha hâlâ, kapının aralığında duran genç kadın, kaçmamıştı. Bilâkis, gülümseyerek yanına yaklaşmıştı. Munis bir tavırla genç şehzadeye sokularak:

— Ne güzel çalışıyorsunuz, aslanım. Ne olur, biraz daha çalsanıza! Diye mırıldanmıştı.

Sultan Hamid, genç kadının bu yumuşaklığı karşısında fena halde sersemlemekle beraber, derhal yerinden fırlamıştı. Korkusundan:

— Gidiniz, çok rica ederim, derhal gidiniz, diye yalvarmıştı.

Çünkü Sultan Hamid, bu saraylının gelişini, amca-

sının kendisine karşı yapmak istediği bir tecrübe sanmıştı.

Genç saraylı, bir kaç dakika orada kaldıktan sonra, çekilip gitmişti. Fakat Sultan Hamid'in kalbinde de derin bir tesir husule getirmişti. Günlerce ve gecelerce onun hayalini hafızasından çıkaramamıştı. Hayatında ilk defa olarak aşkın ateşiyle yanmaya başlamıştı.

Onun günden güne sararıp solması, Valide Sultan'ın nazarı dikkatini celbetmişti (*çekmişti*). Bu hassas kadın, nihayet bir gün onu isticvaptan (*sorgudan*) geçirmişti. Abdülhamid, gene amcasının imtihanı korkusuyla evvelâ müphem cevaplar vermişti. Fakat sonra, hıçkıra hıçkıra ağlayarak aşkını itiraf etmişti.

Bu itiraf karşısında, Valide Sultan'ın tüyleri ürpermişti. Çünkü Sultanı Hamid'in bahsettiği kızı, Sultan Aziz henüz gözde etmişti. Ve o da çıldırasıya sevmekte idi.

Valide Sultan, Sultan Hamid'in aşkının ciddiye-ti karşısında, çok derin bir eza ve ıstırap hissetmişti. Eğer onun derdine derman olmak mümkün olsa, her şeyi feda edecekti. Fakat oğluna gidip de:

— Bu genç gözdeni bırak. Çünkü onu yeğenin çıldırasıya seviyor, demek mümkün değildi.

Sultan Hamid, artık Beşiktaş Sarayı'nı terk etmişti. Hemşiresi Cemile Sultan'ın Alemdağ'ındaki çiftliğine çekilmişti. Fakat orada da, bir türlü sükûn kesbedememişti. Boğaziçi'ne gitmişti. Orada da vakit geçirememişti. Nihayet, bir teselli ve şifa bulmak ümidi ile üvey validesinin Nişantaşı'ndaki dairesine gelmişti.

Bu kadın, elinde büyüttüğü Sultan Hamid'i görünce, son derecede müteessir olmuş ve derhal tedavisine koyulmuştu. Fakat doktorların tedavileri, hiç bir tesir husule getirmiyordu. Sultan Hamid, vakit vakit derin baygınlıklar geçiriyor ve sonra, dakikalarca ihtilâçlar içinde çırpınıyordu. Presto Kadınefendi bu halleri gördükçe dilhun oluyordu (*içi kan ağlıyordu*).

Bir gün Sultan Hamid'e birini tavsiye etmişlerdi. Bu adam, Balıklıdaki tekkenin şeyhi idi. Esasen bu şeyh, saray adamlarından birinin ifşaatından istifade etmiş:

— Hastayı bana getirin. Ben, iyi ederim, demişti.

Sultan Hamid, derhal atına binmiş, Balıklı tekkesine gitmişti. Fakat o kadar halsiz ve mecalsiz idi ki, Nişantaşı'ndan oraya gidinceye kadar bir hayli ıstırap çekmiş, bir kaç yerde istirahat etmek mecburiyetini hissetmişti. Fakat tekkenin kapısına varır varmaz, iş değişmişti.

Bizzat kendisinin naklettiğine göre, şeyhin karşısına çıkar çıkmaz, hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya:

— Bir tek ümidim sende kaldı. Gençliğime acı. Ne yaparsan yap, beni kurtar... diye, yalvarmaya başlamıştı.

Şeyh ile bir saat kadar bir odada kapanıp kalmışlardı. Şeyh, ne yapmıştı? Onun hangi efsunla, hangi şaklabanlıkla, nasıl bir düzenbazlıkla oyalamıştı? Bunu kimse bilmiyor, kendisi de bu hususta ketum (*ağzı sıkı*) davranıyordu. Gene kendi rivayetine nazaran, aradan bir saat geçip de, şeyh ile odadan çıktıkları zaman, ar-

tık Sultan Hamid değişmişti. Aylardan beri gülmeyen yüzüne, bir tebessüm gelmişti. Gelirken, at üzerinde inleye inleyerek durabilen Sultan Hamid, ümit edilmeyen bir zindellikle atına binmiş, hiçbir yerde istirahat etmeden Sarayı'na avdet etmişti.

Burada, küçük bir istirahat yapacağım. Sansar Mahmud'un vefatından, takriben bir sene kadar evveldi. Bugün Sultan Hamid bir iş için ikimizi merasim köşküne göndermişti. Oraya gitmiş, işimizi bitirmiştik. Yalnız başımıza avdet ediyorduk. Bilmem nasıl oldu? Bu mesele aklıma geldi:

— Kuzum Hacı Efendi, şu meseleyi bana anlat. Balıklı şeyhi ile efendimiz bir odaya kapanıp kaldıkları zaman, acaba şeyh efendi nasıl bir tedavi usulü tatbik etti de efendimiz bir saat zarfında şifayab oluverdi? Dedim.

Bunu, bilse bilse, o bilebilirdi. Malûm ya, evvelce de arz etmiştim. Sonraları, Hacı Mahmut Efendi namıyla kahvecibaşı ve gidiş müdürü olan Sansar Mahmut, Sultan Hamid'in efendilik zamanında da en eski bendesi idi. Ve o gün Balıklı tekkesine o da gitmişti.

Benim bu سوالim üzerine, Sansar Mahmut güldü:

— Bunu, ben de merak ettim. Nihayet bir gün, efendimizin alt çenesinden girdim, üst çenesinden çıktım, bu sırrı öğrendim. Dur da, sana nakledeyim. Fakat dikkat et. Sakın ağzından kaçırma, dedi ve bu hadiseyi şöylece nakletti:

Bilmem yalan, bilmem gerçek. Mahmut Efendi'nin

anlatışına nazaran (*göre*), Balıklı tekkesinin şeyhi, çok zeki, çok kurnaz, çok ehl-i dil (*gönül*) bir adammış. Genç Sultan Hamid'in, mutlaka bir gönül illetine tutulduğunu anlamış. Her halde böyle olacak ki, onunla baş başa kalınca:

— Şehzadem! Derdini söylemeyen, dermanını bulamaz. Bana irşat vuku buldu. Sen, bir aşka müptelasın. Lâkin bunu, bana doğruca anlatmalısın ki, ben de buna bir çare bulayım, demiş.

Aşkın tesiriyle muhakemesini kaybetmiş olan Sultan Hamid, şeyhin bu sözlerini onun manevi kuvvetine atfetmiş:

— Şeyhim! Görüyorum ki, sizlere her şey malûm. Fakat mademki, bizzat itirafım lazım geliyor. Şu halde derdimi dökeyim, diye söze başlayarak macerasını doğruca şeyhe nakletmiş.

Şeyh, gayet düşünceli hareket etmiş. Yakın bir zamanda tahta çıkması muhtemel olan Sultan Hamid'in bu bir derhal kalbine gömerek:

— Hiç merak etmeyin. Ben, hüddam¹⁶ kuvvetiyle bu işi hallederim. Sizi dildadenizle birleştiririm. Ancak, artık gönlünüzü ferah tutup, bana emin olarak sabretmelisiniz. Size teminat veriyorum ki, yakında Muradınıza ereceksiniz, demiş.

İşte Sultan Hamid, bu telkin ve tatmin ile birdenbire değişivermiş. Fakat asıl garibi şurasıdır ki, Abdülaziz'in gönlü, bir müddet sonra o gözdesinden de geçmiş ve o sırada harem dairesinde bir dedikodu çıktığı için bu kadını çirağ¹⁷ etmiş.

16 Cin taifesinden olan hizmetçi

17 Osmanlı'da genç yaşta saraya verilip yetiştirilen ya da haremden doğan

Kadın serbest kalır kalmaz, Sultan Hamid'in dairesine gelmek istemiş. Fakat amcasının korkusundan, Sultan Hamid onu dairesine kabule cesaret edememiş, bununla beraber hariçte, onunla sık sık buluşmuş, böylece kalbindeki aşkın ateşini teskin etmiş. Bir müddet sonra da, artık bıkip usanmış.

Gel zaman, git zaman, Sultan Hamid padişah olur olmaz, Sultan Hamid'in bu eski maşukası sarayda bir mevki almak için derhal Beşiktaş Sarayı'na gelmiş, bir odaya yerleşmişti.

Sansar Mahmut bana bu hikâyeyi naklettiği zaman, bu kadını derhal tanımıştım. Hatta ilk cülus (*tahta çıkma*) günlerinin karışıklıkları arasında, sessiz sedasız Saray'a sokulan bu genç ve güzel kadın etrafında dönüp dolaşan dedikoduları da hatırlamıştım.

Şimdi, gene o günlere rücu edelim (*geri dönelim*). Asıl anlatmak istediğim hadiseye gelelim:

Bir gece Sultan Hamid geç vakte kadar mabeyin dairesinde çalıştıktan sonra, artık yatıp uyumak için, harem tarafına gelmiş, hususi dairesine çekilmişti. Aradan yarım saat kadar zaman ya geçmiş, ya geçmemişti. Birdenbire, daire-i hümayunun kapıları açılmış, bir telaştır başlamıştı. Nöbetçi kalfalar, odadan odaya koşuyorlar, daire-i hümayuna girip çıkmak salâhiyetini haiz olan kalfaları birer birer uyandırarak Sultan Hamid'in huzuruna götürüyorlardı.

Sultan Hamid, geceliğinin üzerine, uzun bir abani

kızlar, padişahın uygun görmesi durumunda ileri gelen komutanlar ya da siyasetçilerden biriyle evlendirilebiliyordu. Bu durumda kız, çırağ edilmiş oluyordu.

hırka giymişti. Yatak odasının yanındaki küçük salon-
da öfkeli öfkeli geziniyor, çağırttığı hazinedar ustaları,
eski kalfaları, Hatta genç saraylıları, böylece huzuruna
kabul ediyordu. Hâlbuki Sultan Hamid'in, gecelik kı-
yafeti ile kimseye görünmüş olması vaki değildi. Onu
ancak yatak odasına bitişik bir küçük odada, emektar
kalfalarından ikisi soyar giydirebilirlerdi. Şimdi şu vaziyet
gösteriyordu ki, Sultan Hamid'i öfkeliendiren mesele,
ona en ziyade riayet ettiği kaideyi unutturacak kadar
mühimdi.

Bu hadisenin aslına gelince: Sultan Hamid, soyu-
nup dökünüp yatağına girmişti. Fakat yastığı her na-
sılsa fena konulmuş olduğu için rahat edememişti.
Kalkmış, yastığını rahat edebileceği bir surette yerleş-
tirmek istemişti. O sırada, yastığının kenarında, eline
katı bir şey ilişmişti. Derhal fırlamış, küçük bir ma-
kasla yastığının kenarını açmış meydana çıkan şeyden,
hayretler içinde kalmış.

Sultan Hamid'i, bu kadar telaşa sevk eden şey ney-
di?

Bir bomba mı? Hayır.

Başka bir infilâk maddesi mi? Hayır.

Bir anda sokup öldürecek korkunç bir akrep mi?
Hayır ve hayır.

Yeni hükümdarı, bu kadar telaş ve evhama sokan
şey, içice bükülmüş, müselles (üçgen) şeklinde bir kâğıt
parçası idi. Yani, bir muska.

Sultan Hamid, Balıklı şeyhinin keramet ve kudre-

tini bizzat gördükten sonra, artık hüddama, sihre ve büyüye o kadar iman etmişti ki, yastığının içinden bu muskayı çıkarır çıkarmaz, derhal bir akrep tutmuş gibi fırlatmış atmış, kapıdaki nöbetçi kalfaları çağırtmış, muskayı onlara açtırmış, uzun bir şerit gibi açılan abadi kâğıdın üzerinde, karma karışık ve manasız kelimeler arasında bir kaç yerde, safranla yazılmış olan Abdülhamid ismini görür görmez, rengi safrandan ziyade sararmış:

— Bunu buraya kim koymuş? Çabuk, odama girip çıkanları çağırın bana, diye, bağırmağa başlamıştı.

O gece sabahlara kadar Sultan Hamid'in gözüne uyku girmemişti. Harem dairesindeki kadınların hepsi, isticvabdan (*sorgudan*) geçirilmişti. Fakat hiçbirinin üzerinde, en küçük bir şüphe temerküz etmemişti.

Fakat bu vaziyet, daha tehlikeli ve daha şüphe âverdi (*şüphe çekiciydi*). Şu halde, hariçten biri Saray'a girmiş, bu muskayı buraya yerleştirmişti. Artık bu kanaati hasıl eden Sultan Hamid, derhal mabeyin dairesine geçerek, orada harem dairesini bekleyen nöbetçileri de isticvaba girişecekti.

Fakat tam bu kararını verdiği zaman, her nasılsa aklına eski dildadesi gelmişti. Hâlbuki o kadın, o gece sarayda değildi. O tarihte Saray'a girip çıkmak pek o kadar sıkı usullere tâbi olmadığı için bu kadın da, o gün, ikindiye doğru, şehirdeki eski saraylılardan birinin evine misafir gitmişti.

Sultan Hamid, kim bilir nasıl bir düşünceden sonra:

— Gidin, şunun odasını, güzelce arayın, diye irade etmişti (*buyurmuştu*).

Oda, büyük bir dikkatle aranmıştı. Köşedeki bir yerli dolabın en alt gözünde, kapak gibi kalkan döşeme tahtasının altından, birbirine bitleştirilmiş, yeşil bir ibrişim ile sımsıkı sarılmış, bir tanesinin ucu iki parmak kadar yanmış, iki ispermeçet¹⁸ mumu çıkarılmıştı. Bu mumların üzerinde de, kanla yazılmış olması muhtemel olan, bir takım karmakarışık yazılar vardı.

Bunları Sultan Hamid'in önüne getirdiğimiz zaman, korku ve dehşetten, az kalsın çıldıracaktı.

Bereket versin, eski kalfalardan birinin, ya, zekâsı veyahut malûmatı imdada yetişmişti.

— Hiç merak etme aslanım. Ben şimdi bu büyüüyü bozarım, diye ileri atılmıştı.

Derhal, siyah saplı bir bıçak getirtmişti. Aklında iyi kalmadı amma, galiba İhlâs Suresi okuyarak, mumları bir birine rapteden bağları yavaş yavaş kesmişti. Sonra, Sultan Hamid'in sırtındaki hırkayı çıkararak ters çevirmiş, tekrar giydirmişti. Ondan sonra da:

— Müsterih ol aslanım. Artık bu büyüüyü zerre kadar tesiri kalmadı. Eğer şu dakikadan itibaren bir kılınıza halel gelirse, boynum kıldan ince kılıçtan keskin, demişti.

Sultan Hamid'in sinirlerine, biraz sükûnet gelmişti. Bu meseleden, kimseye bahsedilmemesi için, bütün saraylılara sıkı tembihler verilmişti. O günden itibaren de, artık daire-i hümayuna, dört eski ve yaşlı kalfadan

18 Bir tür balina.

maada (*başka*), genç saraylıların girmesi, sureti kafiye-
de men edilmişti.

Odasında büyü çıkan eski dildadeye gelince, erte-
si gün Saray'a gelir gelmez, Sultan Hamid tarafından
pek sıkı bir isticvaptan (*sorgudan*) geçirilmiş, bu büyüyü
kime yaptırdığı öğrenilmek istenilmişti.

Fakat kadın, hıçkıra hıçkıra ağlayarak yerlerde yu-
varlanmış:

— İftira, aslanım, beni çekemeyenlerin iftirası,
diye, yüzlerce yemin etmişti.

Bu inat karşısında, Sultan Hamid de ileri gideme-
mişti. Ertesi gün kadına beş yüz lira vererek, Bandır-
ma civarındaki köyüne göndermiş, fakat giderken de,
abdest aldırıp Kur'an üzerine el bastırarak, bir daha
İstanbul'a gelmeyeceğine yemin ettirmişti.

Bu hadise, böyle geçmişti. Fakat Sultan Hamid'in
ruhu üzerinde, yeni bir korku izi husule getirmişti.

Tahta çıktığı günden beri, kendisine rahat ve hu-
zur vermeyen Sultan Murad'ın annesinin de kendisine
büyü yaptırmak ihtimali, Sultan Hamid'e yeni bir ev-
ham sermayesi teşkil etmişti.

Vakıa, Çırağan Sarayı'nın harici ve kapıları, sıkı bir
inzibat altına girmişti. Bu haris ve cür'etkâr kadının,
hariçle olan alâkası kesilmişti. Artık kuvvetle bir şey
yapamacağını hisseden bu inatçı kadın, Sarayın kuytu
odalarında, böylece büyüler yaparak, efsunlar okuta-
rak kendisine bir fenalık edemez miydi?

Bunu düşünen Sultan Hamid, Çırağan Sarayı'nın

içini kontrol ettirmek için, birer bahane ile oraya da birkaç saraylı ile bir iki zeki harem ağası göndermişti.

Yıldız Sarayı tören salonu

SULTAN HAMİD'İ TELAŞA DÜŞÜREN YENİ BİR HADİSE

Kânunuevvelin (*Aralığın*) dördüncü cumartesi gecesı, yatsı vaktine doğru, Beşiktaş Sarayından iki at üzerinde dolu dizgin çıkan iki Hünkâr yaverinden biri, Mitat Paşa'nın, diğeri de, henüz asaleten serasker olan Redif Paşa'nın konaklarına gitmişler, paşaların derhal Saray'a gelmeleri için irade tebliğ etmişlerdi.

Paşalar, bu ani davetten telaşa düşmüşlerdi. Çünkü Sultan Hamid, bir haftadan beri şiddetli bir diş ağrısından mustarıptı. Sağ tarafındaki azı dişlerinin diplerinde ehemmiyetli bir iltihap husule gelmişti. Doktor Mavroyani, bu iltihabı temizlemek lazım geldiğini mükerreren söylemiş ise de, Sultan Hamid reddetmişti. Ketentohumu ve papatya lâpalarıyla geçiştirmek fikrinde idi.

Her selâmlığa atla çıkmayı adet edinen Sultan Hamid, rahatsızlığının büsbütün artmaması için bir gün evvel Ayasofya Camii'nde yaptığı cuma selamlığında,

kapalı bir arabaya binmişti. Ve bu da, o gün halk arasında mühim dedikodulara sebebiyet vermişti. Hatta Sultan Murat taraftarlarının yeni bir suikast şebekesi yakalandığından bile bahsedilmişti.

İşte, şimdi yaverler gelip de paşaları Saray’a davet eder etmez, ikisi de telaş etmişler, işitilen dedikoduların, tahakkuk etmesinden endişe etmişlerdi.

Fakat Saray’a gelip de Sultan Hamid’in huzuruna çıktıkları zaman, büsbütün başka bir hadise ile karşılaşmışlardı. Hünkâr, masanın üstünde duran bir kâğıdı göstererek, telaşlı bir lisan ile:

— Bakınız, bizim ihtiyar, ne cevher yumurtladı! diye mırıldanmıştı.

Mitat paşa, kâğıdı almış, yanına gelen Redif Paşa ile okumaya başlamıştı.

Bu arıza (*dilekçe*), Sadrazam Rüştü Paşa’dandı. Paşa: Müptelâ olduğu “illeti vücudiyesinin kesbi istidat” ettiğinden (*hastalığının kronikleştiğinden*) ve sinninin de “mertebe-i şeyhûhate” (*yaşının ihtiyarlık mertebesine*) geldiğinden sadrazamlıktan istifa ettiğini bildiriyor, “mührü hümayûn”un aldırılmasını rica edliyordu.

Sultan Hamid, telaşlı telaşlı söyleniyordu:

— Rüştü Paşa’nın bu işi yapacağı belli idi. Fakat hiç olmazsa, şu konferans patırtısını atlatmaya kadar sabretmeliydi. Bir şey değil, şimdi herkes bu istifayı bir tarafa çekecek. Belki de, benim tazyikim ile sadarettten çekildiği söylenecek. Acaba gidip görerseniz, bu istifa-nameyi geri alıramaz mısınız? diyordu.

Mitat Paşa'ya birdenbire bir düşünce gelmiş, sükût etmişti. Fakat Redif Paşa, derhal söze girişmişti:

— Efendimiz! Rüştü Paşa kulunuz, bugün istifa etmiş değildir. Malûmu şahanenizdir ki, bu zat, cülusu hümayununuz (*tahta çıktığınız*) gününden beri, gönülsüz bir surette Sadrazamlık etmektedir. Hastalığını bahane ederek, günlerce konağından çıkmıyor. Babiâli'de işler tamamıyla yüzüstü kalıyor. Yüzlerine söylemek gibi olmasın amma, eğer Mitat Paşa kulunuz da olmasa, Babiâli umuru (*işleri*), suyu çekilmiş değirmen gibi duracak. Bereket versin ki, Paşa'nın gayreti, Sadaret mevkiindeki bu boşluğu dolduruyor. Cenab-ı Hak, vücudu hümayunuza afiyet ve selâmet ihsan buyursun. Rüştü Paşa istifa etti ise, işte Mitat Paşa kulunuz hazır, demişti.

Redif Paşa'nın, birdenbire böylece boşanması, sebebsiz değildi. Çünkü Rüştü Paşa, bilhassa onun yüzünden istifa etmişti.

Redif Paşa'nın yegâne gayesi tahakkuk etmiş vekil olarak idare ettiği Seraskerlik makamına, asaleten yerleşmişti. Bu maksadına muvaffak olmak için de, Damat Mahmut Paşa ve mabeyin başkâtibi Sait Bey vasıtasıyla Sultan Hamid'e hulul etmişti. Sultan Hamid, Sırbistan ve Karadağ'daki ordunun başında bulunan ve Serdarı Ekrem unvanını taşıyan asıl serasker, Abdülkerim Paşa'yı gücendirmemek için bir müddet Redif Paşa'nın Seraskerliğine muvafakat etmemişti. Bunu zamana talik etmişti. Fakat Damat Mahmut Paşa ile Sait Bey'in, bin dereden bin su getirerek kendisini ikna

etmeleri üzerine, birkaç gün evvel, Seraskerliği asaleten Redif Paşa'ya vermişti.

Sadrazam Rüştü Paşa, kendisine bu irade tebliğ edilir edilmez, küplere binmişti.

— Ne demek efendim, ben burada kervanbaşı mıyım? Bir kere bana da sormak yok mu? Ben, Redif Paşa gibi mütehakkim bir adamla teşriki mesai edemem, diye bir hayli söylenmiş, istifaya karar vermişti.

Halbuki bu mesele, Rüştü Paşa'nın istifasına, son sebepti. Onu istifaya sevk eden diğer bir takım sebepler mevcut idi ve bunlar da, üst üste birikmişti.

Evvelâ, Rüştü Paşa, meşrutiyete taraftar değildi. Bunu Sultan Hamid'in mahremiyetine dahil olan bazı zevata söylemişti. Fakat bu kurnaz ihtiyar, Namık Paşa gibi, fikrini açıktan açığa söyleyecek kadar cüretkâr değildi. Onun için, yeni hazırlanan kanunu esasi lâyihası(*tasarısı*) kendisine gösterildiği zaman:

— İyi, hoş, fakat bu lâyiha (*tasarı*), Padişahımızın kader ve şanını, halk nazarında küçültüyor. Halbuki, Padişahlığın nüfuz ve kudreti, tahdit (*sınır*) kabul etmez, demişti.

Kanunu Esasi taraftarları, bundan dolayı Rüştü Paşa'ya son derecede gücenmişlerdi. Adeta, onu istifaya cebredekcek bazı haberler göndermişlerdi. Rüştü Paşa da artık Sadaret mevkiinde tutunamayacağını anlamıştı. Fakat halk nazarında kendisine hak verecek kuvvetli bir bahane aramaya başlamıştı. İşte, Sultan Hamid, hodbahot (*kendi kendine*) Redif Paşa'yı

Serasker yapıverince bu fırsattan istifade etmiş, istifanamesini yazarak Sultan Hamid'e göndermişti.

Sultan Hamid, Redif Paşa'nın sözlerini dinledikten sonra, Mitat Paşa'ya dönerek:

— Siz ne buyuruyorsunuz, Paşa? demişti.

Mitat Paşa, Redif Paşa'dan daha mufassal (*ayrıntılı*) bir surette Rüştü Paşa'nın mesleğini izah ettikten sonra:

— Kulunuz da, Redif Paşa kulunuzun fikirlerine iştirak ederim, diye cevap vermişti.

Sultan Hamid, Mitat Paşa'nın bu cevabından ne demek istediğini hissetmişti. Birkaç dakika süren bir düşünceden sonra, aralarında şu kısa muhavere geçmişti:

— Demek ki, şu aralık Sadaret tebeddülünün hiçbir sui tesir (*kötü etki*) husule getirmeyeceğine eminsiniz?

— Asla, şevketmeap.

— Harici siyasete? Mesela, birkaç güne kadar toplanacak konferansa da?

— Hayır, hayır şevketmeap... Konferans esnasında,, vaziyeti daha iyi idare edebilecek bir Sadrazama ihtiyaç var.

— Şu halde Sadareti kabul eder misiniz?

— Büyük bir memnuniyetle, şevketmeap.

— Pekâlâ, öyleyse, ben birini göndereyim. Rüştü Paşadaki emaneti getirteyim.

Mitat Paşa'nın Sadrazamlığına böyle karar verilmişti. Fakaaat... Sultan Hamid, bu kararı, tam iki gün talik etmiş (*geciktirmiş*), tatbikten çekinmişti. Buna da sebep, Rüştü Paşa'nın istifası ve Mitat Paşa'nın Sadrazamlığı şayiası (*söylentisi*) hakkında, efkârı umumiyenin (*kamuoyunun*) alacağı şekli öğrenmek istemesi idi.

Bu mesele, İstanbul muhitine iki gün dedikodu sermayesi teşkil etmişti. Münevver fikirliler, Mitat Paşa'nın Sadaret mevkiine geleceğine sevinmekte idiler. Gene münevver zümreye dahil olan bir kısım ulema bile Sadarete vuku bulacak bu tebeddülü, pek isabetli görüyorlardı.

Artık Rüştü Paşa'dan ve onu taraftarlarından, hiçbir zarar gelmeyeceğine kanaat hâsıl eden Sultan Hamid, nihayet Fikrini tatbika karar vermişti. Üçüncü mabeyinci Yusuf Beyi, Rüştü Paşa'nın konağına göndererek mührü hümayunu istetmişti.

Rüştü Paşa, Hünkâr'ın mührünü, altın örmeli ve pırlanta işlemeli kesesiyle iade etmişti. Fakat her ihtimale karşı Rüştü Paşa'yı gücendirmemek ve ona cemile göstermek isteyen Sultan Hamid, kesenin içinden mührü çıkardıktan sonra, keseyi tekrar mabeyinci Yusuf Bey'e vermiş:

— Al bunu götür, Paşa'ya ver. Ben bu keseyi kendisine hediye olarak vermiştim. Benim bir hatıram olarak saklasın. Kendilerine, devlet hazinesinden aldıkları maaştan başka, hazine-i hâssadan da otuz bin kuruş maaş tahsis ediyorum. Her ay, adam gönderip aldırınsınlar, diye, irade etmişti.

SULTAN HAMİD, MİTAT PAŞA'YA KARŞINE DERECEDE SAMİMİ İDİ? VE ONA, SADARETİ NİÇİN VERMİŞTİ?

Muhakkak olan bir şey varsa, Sultan Hamid, amcasını ve büyük biraderini saltanattan hal'edenlerin (*tahttan indirenlerin*) hiç birine karşı samimi değildi. Büyük biraderinin hal'indeki hakiki mazeret ve mecburiyeti bilmekle ve hatta bu hususta kendi rey ve rızası da inzınam etmekle beraber, bu işlere fiilen karışmış olanlara karşı, kalbinde gizli bir kin ve korku beslemekte idi.

Sultan Hamid, bunlardan, en çok Redif ve Mitat Paşalardan çekiniyordu. Redif Paşa, ordu üzerinde az çok nafız bulunuyordu. Mitat Paşa ise, memleketin münevver zümresi ile yeniliklerden hoşlanan bir avam kütlesine istinat ediyordu.

Redif Paşa, inkılâpçılığın istilzam ettiği (*gerektiği*) vakar ve muvazeneyi muhafaza edemeyerek, serasker-

lik hırsı ile Saray'a intisap etmiş, münevver zümrenin takdir ve teveccühlerini kaybeylemiştir. Tabiidir ki bu vaziyet, Sultan Hamid'in işine çok yaramıştı. Zira artık Redif Paşa, herhangi bir iş için değil orduyu, bir mangayı bile harekete getiremezdi. Fakat Mitat Paşa? O, öyle değildi. Muayyen (*belli*) bir hedef ve program takip eden Mitat Paşa, kendisini kat'iyen Sultan Hamid'e mal etmemişti.

Evvelâ, halk arasında kazandığı mevki ve manevi kudretten emin olduğu için Padişahı küçük görüyor, bir an evvel kanunu esasiyi ilan ettirerek, saltanat makamının nüfuz ve iktidarını, tahdit etmek (*sınırlamak*) istiyordu. Sonra da, hükümetin idare işlerinde, kendisini tekbir âmir gibi görmekten hoşlanıyordu.

Nitekim kendisi Şûrayı Devlet Reisi olduğu halde, hükümetin dâhili ve harici işlerinin hepsine alâka gösteriyor, Sadrazam Rüştü Paşa'nın aldığı bigânelik vaziyetine mukabil Mitat Paşa, sık sık vükelâ heyetini kendi konağına davet ediyor, adeta bir Sadrazam vekili veyahut mürakıbbı (*denetleyicisi*) gibi müzakerelere girişiyordu.

Mabeyin başkâtibi Sait Bey, Mitat Paşa'nın konağında yapılan bu içtimaların hiç birini gözden kaçırmıyordu. Ve bunları, günü gününe, dakikası dakikasına Sultan Hamid'e bildirmeyi ihmal etmiyordu. Hatta ihmal etmemekle de kalmıyor, hususi mütalaasını da ilâve ederek:

— Mitat Paşa, cidden garip bir zat. Vakıa, hükümet işlerinin yürümesi için çok gayret gösteriyor. Fakat

gösterdiği gayret o kadar tuhaf ki, adeta kendisinin Saray'a karşı bir cephe aldığı hissini veriyor, diyordu.

Sık sık tekrerrür eden bu sözler, Sultan Hamid'i derin derin düşündürüyordu.

Esasen Sultan Hamid, daha tahta çıktığının onuncu günü, Mitat Paşa'nın, kendisine karşı tahakküm etmek istediğine hükmetmişti. Bunun sebebi de şu idi:

Yeni Padişahın cülusunu (*tahta çıkışını*) resmen ilan etmek için bir Hatt-ı hümayun neşredilmek (*yayınlamak*) adetti. Hünkâr, bu hattın müsveddesini hazırlamayı Mitat Paşa'dan istemişti. Mitat Paşa da o aralık fazla meşgul olduğundan, bu işi -o tarihte maarif nezareti müsteşarı olan- Şair Ziya Bey'e havale eylemişti. Şair Ziya Bey, müfrit (*aşırı*) bir hürriyetperverdi. Yazdığı müsveddede, asırlardan beri mutlakiyet ve istibdat altında yaşayan bir halka birdenbire hazmedemeyeceği müfrit bir hürriyet bahşolunacağına dair vaatlerde bulunduktan sonra, saraylarda bulunan cariyelerin ve Arap kölelerin de kâmilan (*büsbütün*) azat edileceğinden bahsetmişti.

Bu müsveddeyi o kadar hürriyetperver olan Mitat Paşa bile muvafık görmemiş, üzerinde bazı tadilât icra ettikten sonra, Sultan Hamid'e vermişti.

Müsvedde, Sultan Hamid'in hoşuna gitmemişti. Saraylardaki cariye ve Arap kölelerin azatlığı meselesini çizerek ve meclisi umuminin küşadı (*açılması*) bahsini da zamanın cehalet ve taassubunu kuşkulandırmayacak bir hale ifrağ ederek, Mitat Paşa'ya iade etmiş, o şekilde yeni bir müsvedde tanzimini istemişti. Fakat Mitat Paşa'nın hürriyeti, böyle sarayların hususiyet-

lerine kadar teşmil etmek pervasızlığını göstermesi, Sultan Hamid'in kalbinde bu zata karşı bir ürküntü husule getirmişti.

Sonra, zamanın en münevver ve hürriyetperver zümresi, daima Mitat Paşa'nın konağında içtima etmekte idiler. Akşamları, parlak içki âlemleri tertip ediliyor, bazen geç vakitlere kadar sazlar ve sözlerle vakit geçiriliyordu, bazen ölçüsünü taşıyor, Fransa inkılâbından vesairenden bahsedilerek saltanatın aleyhinde birçok şeyler söyleniyordu.

Söylenen bu sözler, derhal Saray'a aksediyordu. Ve Sultan Hamid'e, Mitat Paşa ile taraftarlarının, birer saltanat düşmanı oldukları bildiriliyordu. Bazen Mitat Paşa bile muvazenesini (*denge*sini) kaybediyor, istikbalde bir cumhur reisi olursa, yapacağı işlerden bahseyliyordu. Sultan Hamid, bunların hepsini duyuyor, biliyor, fakat Mitat Paşa'ya zerre kadar renk vermiyordu. Ona karşı ilk günden beri gösterdiği iltifatları eksiltmiyor, bilâkis arttırıyordu.

Nitekim işte şimdi, teessür ve istiğnası (*nazlanması*), son haddini bulan Sadrazam Rüştü Paşa istifa eder etmez, derhal Sadrazamlığı Mitat Paşa'ya teklif etmişti. Acaba Sultan Hamid'in bu tekliften maksadı ne idi?

Mitat Paşa'nın idare kudret ve liyakatine itimadından ve memleketin de buna ihtiyacından mı? Yoksa onu lütuf ve ihsana gark ederek bu suretle kendisine minnettar bırakacağını sandığından mı? Ve yoksa Mitat Paşa'yı mümkün olduğu kadar yükseklere çıkardıktan sonra, onu oradan yuvarlayarak hurdahaş etmek kurnazlığından mı ileri gelmişti.

MİTAT PAŞA YÜKSELİYORMU, YOKSA FELÂKET UÇURUMUNA MI SÜRÜKLENİYOR?

Mitat Paşa, 1293 senesi kânunuevvel (*aralık*) ayının 7'nci salı günü soğuk, yağmurlu, boralı bir havada ikinci defa olarak Sadaret makamına gelmişti.

Gerek kendisi ve gerek taraftarları, sevinç içinde idiler. Mitat Paşa, memnundu. Çünkü kendi eseri addettiği meşrutiyet ve Kanuni Esasi ilanının, kendi Sadareti zamanında ve bizzat kendisi tarafından ilan edileceğine seviniyordu.

Taraftarları da memnun idiler. Çünkü onlar da, o kadar sevdikleri bir zatın, devlet idaresi başına geçtiğine seviniyorlardı.

Halk da memnundu. Çünkü halkın lisanında da: “Çok şükür hükümetin başına akıllı ve cebbar (*becerikli*) bir adam geldi. Artık, Rusya ile harp olmaz. O, diplomatlıkla bu işin önünü alır” sözleri dolaşıyordu.

Mitat Paşa, Babıâli'deki Sadaret koltuğuna oturur oturmaz, bütün meşguliyetini, iki işe hasretmişti:

Bir an evvel, Kanunu Esasiyi ve Meşrutiyet idaresini ilan etmek,

O günlerde İstanbul'da içtima edecek olan konferansta, Osmanlı hükümetinin lehinde kararlar verilmesini temin eylemek.

Birinci iş, kendi kendine yürüyordu. Kanuni Esasiyi hazırlamaya memur olan komisyon, haftada iki gün muntazaman Yıldız Sarayı'nda toplanıyordu. Başta Sultan Hamid olmak üzere, bütün komisyon azaları, kanunun ikmaline gayret ediyordu.

Hazırlanan maddeleri, Sultan Hamid görüyor, bunlar ü-zerinde bizzat tashihler yapıyordu. Bu tashihler, Hünkâr'ın hüsnü niyetinden şüphelendirmeyecek şekilde olduğu için, bunlara itiraz edilmiyordu. Yalnız, Mitat Paşa'nın zihnini bir madde gıcıkliyordu... Sultan Hamid 113'üncü maddeyi birkaç kere tashihten (*düzeltmeden*) geçirdikten sonra, bu maddenin son fıkrasını, nihayet şu şekle ifrağ etmişti (*dönüştürmüştü*):

“Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri, idare-i zabitanın tahkikatı mevsukası (*sağlam bilgileri*) üzerine sabit olanları, Memaliki Mahruse-i Şahane'den (*padişahın memleketlerinden*) ihraç ve tebid etmek (*uzaklaştırmak*), münhasıran Zât-ı Hazret-i Padişahinin yed'i iktidarındadır.”

Sultan Hamid'in, kırmızı mürekkeple, bu şekle getirdiği bu fıkra, Mitat Paşa'nın bir türlü hoşuna

gitmemişti. Bunun lüzumsuzluğundan bahsederek büsbütün çıkarılması için Sultan Hamid'i ikna etmek istemişti. Fakat Sultan Hamid, her defasında:

— Yook, Paşa, bu olamaz... Ben, bugün böyle, yarın şöyle hareket etmeyi sevmem. Daha dün, memleketin asayişini tehdit ediyorlar diye, Gürcü Şerif, Dağistanlı Muhiddin hocalarla arkadaşlarını bilâhüküm bana sürdürdünüz. Eğer yapılan bu iş, doğru değilse, bana niçin yaptırdınız? Yok, eğer doğru ise, bu maddeyi çıkarmaya niçin çalışıyorsunuz? Mademki mesele memleketin asayiş ve emniyetine taallûk ediyor, onu kuvvetli bir emniyet altına almak, herkesten fazla benim vazifemdir. Eğer benim vazifem olmasaydı, evvelâ onu bana yaptırmazdınız, diye cevap vermiş, o fıkranın ipkasında, anudane (*inatçı*) bir ısrar göstermişti.

Gösterdiği bu ısrar ile de, otuz dört sene süren saltanatını yaşatmak için kullandığı en kuvvetli silâhı, tamamıyla ele geçirmişti ve bu korkunç silâhı da, ilk defa olarak bizzat Mitat Paşa'nın üzerinde denemişti.

Mitat Paşa, 113'üncü maddeyi kanundan çıkarmak için Sultan Hamid'i ikna edemeyince, artık meseleyi meb'usan meclisinde halle talik etmiş, Kanunu Esasi'nin bir an evvel ilanı için derhal hazırlıklara girişmişti.

Tarih: 1292 senesi kânunuevvelinin 11 inci 1876 kânunuevvelinin 24' üncü cumartesi günü.

Halk, erkenden Babiâli Caddesi ile Sirkeci iskelesi civarına toplanmıştı. Bütün evler ve dükkânlar, bayraklar, halılar, defne dalları ile donanmıştı. Herkesin çehresinde, manalı bir tebessüm vardı.

Bugün, Osmanlı hükümetinin 600 senelik ananevi idaresi değişiyordu. Tarih, yeni bir dönüm günü kaydediyordu. Siyah elbiseli, uzun saçlı, kırmızı kravatlı bir takım gençler halk arasında dolaşıyorlar, neşeli tavırlar ve ateşli sözlerle, Meşrutiyetin hürriyet, adalet, müsavatın ne olduğunu halka anlatmaya çalışıyorlardı.

Babıâli bahçesinde ve Daire-i Hümayunun önüne, büyük bir kürsü yapılmış, bu kürsünün etrafı, al bayraklarla donatılmıştı.

Hava kapalı idi. Vakit vakit yağmur çiseliyordu. Buna rağmen, kalabalık arttıkça artıyordu. Öğle vaktine doğru, artık her taraf bir insan kütlesiyle dolmuştu. İğne atılsa, yere düşmenin imkânı yoktu.

Kürsünün, etrafı yepyeni elbiseli asker dizileriyle kuşatılmıştı. Sultan Hamid'in gönderdiği ikinci fırkanın mızika bandosu, milli havalar çalıyordu. O zaman halk tarafından pek çok sevilen:

Türkmen kızı,

Türkmen kızı!..

Sen allar giy,

Ben kırmızı.

Sen gül topla,

Ben nergizi.

Yandım sana.

Türkmen kızı!..

Şarkısı, o gamlı havanın, verdiği kasvete rağmen

kalplerde neşeler yaratıyordu.

Babîâlî'den, Sirkeci iskelesine kadar, iki sıra asker dizilmişti. Sirkeci'deki "Vükelâ iskelesi"nin önüne, kıymettar haklar serilmişti.

Eski, yeni, mazul (*azledilen*) ve mansup (*atanan*) devlet ricali de kamilen (*tamamen*) Babîâlî'ye gelmişler, bayraklarla müzeyyen kürsünün etrafını ihata etmişlerdi (*çevirmişlerdi*)... Herkes bekliyordu. Ve dakikalar geçtikçe, herkesin çehresindeki heyecan hatları, daha bariz bir şekilde geriliyordu.

Birdenbire, Sirkeci tarafından bir boru sesi, işitilmişti. Şimdiki Vakit matbaasının köşesinde duran levent endamlı bir borazan, elindeki parlak borunun ucunu Babîâlî'den tarafa çevirerek, Sirkeci iskelesinde çalınan boruyu tekrar etmişti... Kaynaşan halkın arasından bir uğultu yükselmişti:

"Geliyor..."

Beyaz boyalı, sarı pirinç bacalı bir istimbot, vükelâ iskelesine yanaşmıştı. İçinden, altın sırmalı üniformalara ve pırlanta nişanlara müstağrak (*boğulmuş*) bir takım zevat çıkmaya başlamıştı. Bunların en önlerinde, "Serkâtîp hazreti şehriyari, atufetlû Sait Beyefendi hazretleri" vardı.

Sait Bey'in sağ eli, göğsünde yukarıda duruyor, elinin üstünde de al renkli bir atlas kese bulunuyordu. Sait Beyi, mabeyinciler, yaverler, Dağıstan alayına mensup Hünkâr çavuşları takip ediyordu.

Tiz bir boru sadası daha yükselmişti. Bu boru sesi-

ni, bir takım sert kumanda sesleri takip etmişti:

Hazrol!..

Hââââs... Dur.

Selâââââm... Dur!

Silâhlar sakırdamış, Sirkeci iskelesinden Babıâli'ye kadar dizilen asker safları, derhal selâm vaziyetine geçmişti.

Sirkeci iskelesinde duran birinci fırkanın bando müzikası, oynak bir marş çalarak Babıâli caddesine doğru ilerlemeye başlamıştı. Altın armalı saray arabaları bandoyu takip ediyorlardı. İlk arabada, elindeki al keseyi göğsünden yukarıya kaldırmış olan Sait Bey vardı.

O tarihlerde, el şakırdatarak alkış yapmak henüz adet değildi. Caddeyi dolduran sayısız insanlar, gözlerinin önünden geçen bu parlak manzarayı geniş bir tebessümle seyretmektelerdi.

Alay, ağır ağır yokuşu çıkarak, Babıâli mescidinin yanındaki kapıdan girmişti. Vüzerat (*vezirlik*) üniforması içinde, bir kat daha müşekkil (*şekilli*) görünen Sadrazam Mitat Paşa, yüzünde mesut bir tebessümle, zapt edemediği heyecandan titreyen bir yürüyüşle Sait Bey'i karşılamıştı.

Sait Bey, al keseyi öpüp başına koyduktan sonra, Sadrazam Mitat Paşa'ya vermişti. O da, üç defa öpüp başına koyduktan sonra, Amedii divanı hümayun, Mahmut Bey'e¹⁹ uzatarak, kürsüye çıkmasını işaret et-

19 Bu mühim konferanstan sırası gelince bahsedeceğiz.

mişti.

Mahmut Bey, kürsüye çıkarak al keseyi açmış, Sultan Hamid'in, "Kanunu Esasi" ilanına dair gönderdiği "hattı hümayun"u okumaya başlamıştı.

O anda, Babıâli'nin üst katındaki odanın penceresinden bir bayrak dalgalanmıştı. Ve gene o anda, Salı pazarı önünde demirli olan Zühaf isimindeki karakol gemisinin bordasından bir duman yükselmiş, gürleyen bir top sesi, İstanbul ufuklarını sarsmıştı.

Mahmut Bey, yüksek sesle, hattı hümayunu okuyordu. Selimiye'den, Beylerbeyi'nden, Nakkaş mevkiinden, Dolmabahçe camisi önünden, mütemadiyen top sesleri yükseliyordu.

Garip tesadüf... Bu sırada, Kasımpaşa'daki Bahriye Dairesinin üst katındaki müzeyyen salonda, büyük devletler tarafından gönderilen murahhaslar (*delegeler*) Meclisi Mükâleme adı verilen konferansın ilk içtımını akdetmişlerdi (*toplantısını gerçekleştirmişlerdi*). Bunlar, top seslerini duyar duymaz birdenbire şaşalayıp:

— Ne oluyor? Bu toplar nedir?

Konferansa riyaset (*başkanlık*) eden Hariciye Nazırı Saffet Paşa gülerek:

— İşte, şu dakikadan itibaren, artık hükümetimiz de Avrupa hükümetlerinin siyasi ve medeni seviyesine vasil oldu. Bu toplar, Kanunu Esasi'yi ilan ediyor, diye cevap vermişti.

İngiliz murahhası Lord Salesbury, derhal yerinden fırlamış:

— Ekselans! Şu halde ilk defa olarak sizi tebrik etmeme müsaade ediniz, diye mukabele etmişti.

Diğer murahhaslar da (*delegeler de*), Saffet Paşa'nın elini sıkarak yeni rejimi tebrik etmişler, muvaffakiyetler temenni eylemişlerdi.

Mitat Paşa'nın En Mes'ut Günü, Felaketli Bir Gece İle Neticelenmişti

Babıâli'deki kürsüden, Mahmut Bey'in gür sesle okuduğu "hattı hümayun"u ve "Kanunu Esasi"yi, herkes dinlemişti. Ve dinleyenler de, kendi zihniyetlerine göre tefsir etmişlerdi (*yorumlamışlardı*).

Edirne müftüsü tarafından, "bir duâyı belîğ telâvet" edilmişti. Ve sonra, şen, memnun, mütebessim bir çehre ile Mitat Paşa kürsüye çıkarak:

"...Padişahımız, Sultan Abdülhamid Han Efendimiz Hazretlerinin, işbû Kanunu Esasi ile bütün teb'ai şahanelerine ihsan buyurdıkları hukuku cedidenin [bir meş'aleyi feyzi saadet] olacağından tutturarak uzunca bir nutuk söylemiş, meşrutiyetin nimet ve faziletlerinden bahseylemişti."

Hülâsa, merasim, dualar, senalarla hitama (*sona*) ermişti.

Başta Mitat Paşa olmak üzere, bütün vükelâ ve devlet ricali Beşiktaş Sarayı'na gitmişler, tarafı seniyeden, böyle bir lûtfu ihsan'a nail oldukları için şükranlarını arz etmişler, yeni devrin mesut ve mübarek olması tebrik ve temenniyatı burada da tekrar eylemişlerdi.

Derhal, hükümet tarafından resmi bir ilan neşredilmişti (*yayınlanmıştı*). Bugün, “eyyamı resmiye”den addedilecekti (*resmi günlerden sayılacaktı*). “İcrayı şehrâyin ve şadümani” olunacak (*şenlik ve bayram yapılacak*), istekli olanlar da hane ve konaklarını donatacaktı.

Bütün İstanbul’da, bir faaliyet başlamıştı. Her taraf, bayraklar, kandiller, fenerlerle donatılmıştı. Donanan yerler içinde bilhassa göze çarpan iki yer vardı. Biri, Beşiktaş Sarayı’nın Çamlıköşk dairesi, öteki de Mitat Paşa’nın Beyazıt meydanına nazır konağı idi.

Gece, hürriyetperver gençler tarafından, parlak bir fener alayı tertip edilmişti. Fener alayı denilen şey, o tarihe kadar İstanbul halkı tarafından henüz görülmemişti.

Binlerce kişiden mürekkep olan bu kafil e ellerinde fenerler, önlerinde bir bando müzika olduğu halde, Beşiktaş Sarayı’nın önüne gelmiş, Camlıköşk’ün önüne dizilmişti. Kanunu Esasi ilanından dolayı arzı teşekkür için, Padişaha bir heyet göndermişlerdi.

Sultan Hamid, derhal Camlıköşk’e gelerek pencereleri açtırmış, halka iltifat etmişti. İşte o zaman, bu binlerce halkın ağzından:

“Yaşasın Sultan Hamid! Yaşasın Mitat Paşa!” Sada-ları yükselmişti.

Sultan Hamid: “Yaşasın Mitat Paşa.” Seslerini duyar duymaz, rengi sapsarı kesilmişti. Kendi isminin, Mitat Paşa’nın ismiyle beraber söylenmesi, son derecede gücüne gitmişti.

Derhal, geri çekilmiş, pek yakınında duran, hususi bendelerinden esvapçıbaşı İsmet Beyle, kahvecibaşı Mahmut Efendi'ye bakarak:

— Yaaa, demek ki, Mitat Paşa ile müsaviyiz (*eşitiz*), diye söylendikten sonra öfkeli öfkeli harem dairesine gitmişti.

Sultan Hamid, bu sözleriyle:

— Anlaşıldı, bu nümayişi (*gösteriyi*), Mitat Paşa ter-tip ettirdi. Ve halk arasındaki mevkiini bana anlatmak istedi. Pekâlâ... Fakat iki cambaz, bir ipte oynamaz, demek istemişti.

İşte, o gecedan itibaren, artık Sultan Hamid, Mitat Paşa hakkındaki kararını vermişti. Fakat bu kararını, tam tatbik edeceği dakikaya kadar, ona en küçük bir şey bile sezdirmemiş, hislerini çok büyük bir dikkatle gizlemişti.

Lort Salibury

LORT SALESBURY

Bugünlerin en mühim hadiselerinden biri de, Bahriye Nezareti binasında içtima eden ve Meclisi Mükâleme denilen konferans idi. İki seneye yakın bir zamandan beri Balkanlarda dökülen kanların önüne geçmek, kendisini Slav ve Ortodoks milletlerin hamisi addeden (*koruyucusu sayan*) Çarlık Rusya'sı ile bu yüzden bir harp zuhuruna meydan vermemek, böylece Avrupa sulhunu tehlikeden vikaye etmek maksadıyla bu konferansı, İngiltere hükümeti teklif etmişti. Osmanlı hükümeti de, sulhperverliğini göstermek için bu teklifi derhâl kabul eylemişti.

Konferansa, başta İngiltere siyasi ricalinden meşhur Lort Salisbury olduğu halde bütün büyük devletler murahhas göndermişlerdi. Babıâli, bu murahhaslara son derecede nazikâne bir hüsnü kabul göstermiş, hepsini izzet ve ikrama gark etmişti. Fakat o esnada, İngiltere hükümeti ve İngiliz milleti tarafından Osmanlılara karşı çok mühim teveccüh ve cemileler gösterildiği için, en fazla Lord Salisbury'e ehemmiyet verilmişti.

Lort Salesbury, konferansın açılmasından on beş gün evvel, yanında refikası, büyük kızı ve büyük oğlu ile üç kâtibi olduğu halde, hususi bir yatla İstanbul'a gelmişti. Sultan Hamid, konferansta, kendisinden büyük faydalar me'mûl olan (*umulan*) bu muhterem misafiri karşılamak için, divanı hümayun tercümanı Münir Bey ile birkaç yaver göndermişti.

Bunlar, Lort Salesbury ile refakatindekileri Tophane rıhtımında karşılayarak saray arabalarına bindirmişler, o tarihte Beyoğlu'nun en lüks oteli olan "Otel dö Ruvayyal"e götürerek sureti mahsusada hazırlanan mükellef daireye yerleştirmişlerdi.

Lort Salesbury, yanına İngiltere sefiri "Sir Hanri Elyot"u alarak, evvelâ usulen Sadrazam ve Hariciye Nazırını ziyaret etmiş, iki gün sonra da Beşiktaş Sarayı'na giderek, Sultan Hamid tarafından huzura kabul edilmişti. Dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, diğer hükümetlerin murahhaslarından (*delegelerinden*) hiçbiri, henüz Saray'a gidip Sultan Hamid'in yüzünü görmedikleri halde, Lort Salesbury üç gün sonra tekrar Saray'a gitmiş, öğle yemeğini Sultan Hamid'le beraber yemişti.

Birkaç gün sonra Lort Salesbury, Osmanlı filosu başkumandanı, amiral Arif Paşa tarafından davet edilmişti. Filo, Büyükdere önünde demirli idi. Lort, yanına refikası, büyük kızı ve büyük oğlu ile iki kâtibini alarak rükûbuna (*binmesi için*) tahsis edilen Fındıklı yatı ile Büyükdere'ye gitmişti. Amiral gemisi olan Mes'udiye zırhlısında tantanalı bir surette kabul edilerek, debde-

beli bir çay ziyafeti verilmişti. Tam on sene, İngiliz filosunda malûmatını ikmal eden (*tamamlayan*) amiral Arif Paşa, Türklerle İngilizler arasındaki tarihi dostluklardan bahsederek parlak bir nutuk söylemiş, Lord Salisbury de, heyecan ve hararetle buna mukabele ederek, Türklerin, dünyanın en asil ve misafirperver bir milleti olduğundan, İngilizlerin ve İngiltere hükümetinin, Türklere ait her meselede bütün kuvvetleriyle yardıma hazır bulunduklarından bahsetmişti.

Bu sözler, çarçabuk her tarafa yayılmıştı. Zaten son günlerde, İngilizlerin Türklere karşı gösterdiği çok dostane muamelelerinden son derecede memnun ve mütehasşis olan İstanbul efkârı umumiyesinde, bu dostane cereyana verilen kıymet büsbütün artmıştı. Gerek resmi ve gerek hususi mahfillerde:

— İngiliz gibi dostlarımız olduktan sonra, konferansın kararları mutlaka lehimize olacaktır. Artık, davamızı kazanacağız.

Sözleri dönüp dolaşmaya başlamıştı.

Konferans, halkın ve hükümetin bu büyük ümitleri arasında, Kanunu Esasinin ilan edildiği gün, Bahriye Nezaretinin büyük salonunda ve Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın riyaseti altında ilk içtimasını akdetmişti (*toplantısını gerçekleştirmişti*). Fakat bütün ümitlerin hilâfına olarak, ikinci içtimada, Avrupa murahhaslarının (*delegelerinin*) ortaya attıkları teklifler dolayısıyla mühim müşkülât baş göstermişti. Çarlık Rusya'sının dostu olan hükümetler, Rusya siyasetini terviç etmişler, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ meseleleri hakkın-

da başka başka lâyhalar (*tasarılar*) vermekle beraber, Bulgaristan'ı da iki kısma ayırarak bir kısmını imaret, diğer kısmını da o imarete merbut (*bağlı*) bir vilâyet haline koymak gibi ağır tekliflerde bulunmaktan çekinmemişlerdi.

Konferansın aldığı bu vaziyet, Babiâli'yi hayretlere gark etmişti (*boğmuştu*). Halka da derin bir teessür gelmişti. Mitat Paşa, konferansın bu insafsızca tekliflerine şiddet ve pervasızlıkla mukabele gösterilerek bir "blöf"le Avrupa murahhaslarını korkutmak istemişti. Osmanlı murahhaslarına bu yolda talimat vermişti. Osmanlı murahhasları:

— İşte, Kanunu Esasi ilan ettik. Yakında, büyük mikyasta ıslahata gireceğiz. Bu vaziyet karşısında, artık Hıristiyan tebaanın hükümetten ne şikâyeti olabilir? Biz, her hangi nam ve unvan altında olursa olsun, bir karış bile yer feda edemeyiz, diye ısrar göstermişlerdi.

Konferans, Efrenci kânunuevvelin (*aralık ayının*) 11'inci gününden, şubat 20'nci gününe kadar 9 defa içtima etmiş (*toplantı*) verilen kararları, Babiâli'nin şiddetle reddetmesi üzerine, dağılarak murahhaslar memleketlerine gitmişlerdi.

Çarın sefiri General İgnatıyef, bu meselede de mühim fırladıklar çevirmişti. Osmanlı hükümetini harbe icbar etmek için çok mahirane entrikalar tertip etmişti. Mitat Paşa bile sükûn ve itidalini muhafaza edememiş, Osmanlı murahhasları, hükümetin maksat ve haklarını müdafaa etmek için kâfi derecede liyakat

gösterememişlerdi. Hatta Lort Salesbury, Babiâli'ye gelerek, acı acı bundan bahsetmiş, Mitat Paşa'ya ağır sözler söylemişti.

Mitat Paşa, Osmanlı ordusunun harp kabiliyetine güveniyor, Rusya ile bir harp zuhur edecek olursa, mutlaka galip gelineceğine kani bulunuyordu. Onun için, Kanuni Esasi ilanına vesile olacak, siyasi bir zafer kazandığı gibi, Rusya'ya karşı da askeri bir zafer kazanarak namını bütün bütün ebedileştirmek istiyordu.

Mitat Paşa, bu fikirde yalnız değildi. Sultan Hamid'in eniştesi ve Tophane müşiri Damat Mahmut Celalettin Paşa ile Serasker Redif Paşa da aynı fikirde idiler. Onlar da, son zamanlarda siyaset dedikodularına düşen ve daha hâlâ Sultan Murad'a taraftarlık hisleri güden halkı oyalamak için, Mitat Paşa'yı teşvik ediyorlardı. Bu Paşalar, bir harp patladığı zaman, memleketin maruz kalacağı felâketi düşünmüyorlardı. Sultan Murat taraftarlarından çekindikleri için, her ne pahasına olursa olsun, Sultan Hamid'i saltanat makamında tutmak istiyorlardı. Mitat Paşa, zekâsına rağmen büyük bir gaflet gösteriyor, bir taraftan, şahsi hissiyatına kapılarak, diğer taraftan da Damat Mahmut ve Redif Paşaların tesiri altında kalarak "şiddetle mukabele" tarafını iltizam ediyordu (*tutuyordu*).

Mitat Paşa

MİTAT PAŞA'NIN BAŞINA İNEN FELÂKETDARBESİ

Bu hengâme arasında, bir gece Damat Mahmut Paşa telaş ile Sultan Hamid'in huzuruna girmiş:

— Aman efendimiz, Hakan-ı sabık Murat Efendi'nin taraftarları gene mecnunane teşebbüslere başlamışlar, diye, söze girişerek, aldığı malûmatı aynen nakletmişti.

Bu malûmata nazaran, şair Namık Kemal Bey, Hariciye kâtibi Avlonyalı İsmail Kemal Bey, Maarif Müsteşarı şair Ziya Bey, bazı gençler de beraber olmak üzere, Beyazıt meydanında Misafirhane-i Askeri binasının bir odasında toplanmışlar, bir encümen (*komisyon*) yapmışlar. Aralarında verilen karara göre, İstanbul'un münevver gençlerinden ve kibar zadelerinden mürekkep olmak üzere Millet Askeri namı altında hususi bir fırka (*tümen*) teşkil edeceklermiş. Bunun riyasetini de, Mitat Paşa'ya kabul ettireceklermiş.

Sultan Hamid, Damat Mahmut Paşa'nın verdiği bu malûmatı, büyük bir heyecanla dinlemişti. Fakat çarçabuk kendini toplayarak:

— Mademki mesele, henüz tasavvur halinde, fiilen teşebbüse geçilinceye kadar sükûnet gösterelim, demişti.

Damat Mahmut Paşa, çıkıp gitmişti. Lâkin Sultan Hamid, mütemadiyen düşünmekten, o geceyi uykusuz geçirmişti.

Sultan Hamid'i en ziyade düşünceye sevk eden cihet, şurası idi. Namık Kemal Bey, şair Ziya Bey, bunlar, Sultan Murad'ın eski dostları ve Mitat Paşa'nın da her gece içki meclisinde beraber bulunduğu perestişkârları idi. Bunlar Sultan Muradı tekrar tahta getirmek isterlerdi. Fakat sabık (*eski*) Padişahı “mecnundur” diye tahttan ıskat edenlerin (*indirenlerin*) en başında bulunan Mitat Paşa, bu hareketinden nasıl ricat edecekti (*geri duracaktı*)?

Sultan Hamid o gece, esvapçıbaşı İsmet Bey ve kahvecibaşı Mahmut Efendi ile bu mesele etrafında epeyce dertleştiği gibi, ertesi gün de mabeyn başkâtibi Sait Beyle uzun uzadıya müzakereye girişmişti. Neticede, birkaç gün sükûnetle, hâdisata intizar edilmesine karar verilmişti.

Birkaç gün geçer geçmez, alınan haberler teeyyüt etmişti. Misafirhane-i Askeri'de bir defter açılarak asker kaydedilmeye başlanmıştı. Bu deftere kaydolunanlar, bölük bölük toplanıyorlar, doğruca Mitat Paşa'nın konağının önüne giderek:

— Yaşasın Mitat Paşa! Var olsun, milletin babası! diye nümayişler (*gösteriler*) yapıyorlardı.

Sultan Hamid, bunu haber aldığı zaman, öfkesinden çıldıracak hale gelmişti. Derhal Serasker Redif Paşa'yı çağırarak:

— Misafirhane-i Askeri'de toplanan encümeni (*komisyonu*), derhal ilga edeceksin (*kaldıracaksın*). Deftere kaydolunanları da gönüllü asker sıfatıyla hudutlara göndereceksin, diye irade etmişti (*buyurmuştu*).

Redif Paşa, derhal bu iradenin (*buyruğun*) tatbikine girişmişti. Evvelâ, misafirhanedeki encümen riyasetine hitaben:

“Her ne şekilde olursa olsun, asker kaydetmek salâhiyeti, ancak ciheti askeriye aittir. Makamı Seraskeriden mezuniyet (*izin*) alınmadıkça, hiçbir şahıs ve teşekkül hesabına asker kaydedilemez. Binaenaleyh, teşkil ettiğiniz encümeni (*komisyonu*) dağıtınız. Gönüllü yazılmak isteyen hamiyetli (*vatansever*) gençleri, doğruca makamımıza yollayınız.” diye, bir tezkere göndermişti. Sonra da, gönüllü kaydolunanların defterlerini istemişti.

Namık Kemal ve zabitlerin tesirleri altında bulunan gençler, derhal toplanmışlar, Mitat Paşa'nın konağının önüne giderek:

— Biz, Babı Seraskeri idaresinde askerliği kabul etmeyiz. Biz, millet askeriyiz, diye bağırarak nümayişlere (*gösterilere*) başlamışlardı.

Mitat Paşa, bu gidişle meselenin bir vahamete sü-

rükleneceğini anlamıştı. Binek taşına kadar bizzat çıkarak:

— Hükümet namına verilen emirlere itaat lazımdır. Derhal dağılın. Arzunuz, düşünülecektir, diye, genç nümayişçileri (*göstericileri*) dağıtmıştı.

Bu hadise, bir saat geçmeden Sultan Hamid'e aksetmişti. Mitat Paşa, Babıâli'ye gitmek üzere tam konağından çıkacağı zaman, üçüncü mabeyinci Yusuf Bey gelerek bir irade-i seniye getirmişti. Sultan Hamid'in bu iradesi, "Namık Kemal ve Ziya Beylerin, münasip birer memuriyetle, derhal İstanbul'dan uzaklaştırılması" merkezinde idi.

Mitat Paşa, bu iradeyi alınca, müşkül bir mevkie girmişti. Hem Sultan Hamid'i, hem de bu iki sadık havarisini gücendirmemek için, meselenin tatlılıkla halline karar vermişti. O gece gene bir ziyafet tertip ederek bilhassa Namık Kemal ve Ziya Beyleri davet etmişti.

Ziyafette, birkaç kadeh badenuş olunduktan (*içildikten*) sonra,

— Sarayda, bazı dedikodular olmuş. Bunun önünü almak için sizin kısa bir müddet İstanbul'dan uzaklaşmanızı münasip görüyorum. Nasıl birer memuriyet istersiniz? demişti.

Namık Kemal ve Ziya Beyler, Mitat Paşa'nın bu sözlerindeki maksadı, derhal keşfetmişlerdi. Ziya Bey, işi sarpa sardırmamak için mülayim davranarak:

— İyi bir yerde bir valilik olursa, giderim. Fakat

rütbemin vezarete (*vezirliğe*) terfi edilmesi şartıyla, diye cevap vermişti.

Fakat Namık Kemal Bey:

— Bu rüzgârın nereden geldiğini anladım, Paşam. Sizin emrinizle, cehenneme bile giderim. Fakat Padişahın iradesiyle (*buyruğuyla*) helaya bile gitmem. İsterse beni, cebren göndersin, demişti.

Ve Sultan Hamid’in aleyhinde atıp tutarak “her şeyin hayırlısı, üçüncüsüdür” diye Arapça bir mısra okuyarak “iki padişahı hal’ettiniz (*tahttan indirdiniz*). Bari üçüncü olarak bunu da hal’ediniz de yerine, daha hayırlısı gelsin.” demek istemişti.

Ziyafette bulunanlardan bazıları, Kemal Bey’in bu sözlerini de Sultan Hamid’e yetiştirmekte gecikmemişlerdi. Bunun üzerine Sultan Hamid derhal Mitat Paşa’yı çağırılmış:

— Paşa! Aleyhimde dönen işleri ve sözleri, dakikası dakikasına haber alıyorum. Ben, Namık Kemal Bey’in ilmine ve irfanına hürmet ettim. Onu, Kanunu Esasi lâyihasının (*tasarısının*) tanzimi gibi mühim ve şerefli bir işe memur ederek Sarayımda kendisine bir oda verdim. Mümkün olduğu kadar hüsnü niyet gösterdim. Fakat o, bunları takdir etmedi. Mesleği ile mütenasip olmayan işlere girişti. Bu da kâfi gelmiyormuş gibi, aleyhimde birçok sözler söylemekten çekinmedi. Sizin, bunlara müsamaha ettiğinize teessüf ederim, diye, takdir etmiş.

Kemal Bey’in behemehâl (*mutlaka*) İstanbul’dan çık-

ması için ısrar göstermişti.

Mitat Paşa, bu tekdirden (*azarlamadan*) müteessir olarak konağına avdet etmiş (*dönmüş*), birkaç gün Babîâli'ye gitmemişti. Fakat Sultan Hamid, irade üzerine irade göndererek arzusunu, Mitat Paşa'ya yaptırmak istemişti. Ziya Bey vezaret rütbesiyle "Suriye valiliği"ne tayin olunarak, derhal İstanbul'dan hareket etmişti. Fakat Kemal Bey, İstanbul'dan çıkmamak için inat ve ısrarda devam eylemişti.

Sultan Hamid, Kemal Bey'in aldığı bu isyan tavrı ile Mitat Paşa'nın konağına kapanıp kalmasından evham ve telaşa düşerek Damat Mahmut Paşa'yı Mitat Paşa'ya göndermişti. Damat Mahmut Paşa, müteessir bir çehre ile konağa gelerek:

— Canım Paşa, aslı faslı olmayan meseleler için iş çıkarıyorsunuz. Zatı şahaneyi gücendiriyorsunuz. Bakınız, Ziya Paşa akilane hareket etti. Vezaretle çıkıp cennet gibi bir yere vali gitti. Namık Kemal Bey de kısa bir zaman için böyle bir yere giderse, kıyamet kopmaz a... diye bir takım sözler söylemişti.

Mitat Paşa, Padişah namına söylenen bu sözlere, sertlikle cevap verdi. Birkaç gün evvel, "âmedci Mahmut Celalettin Bey"^{e20} söylediği sözleri tekrar ederek:

— Anlıyorum. Zatı şâhâne, beni Sadaret mevkiinden kaçırmak istiyor. Fakat ben, istifa etmeyeceğim. İsterlerse, beni azletsinler. Fakat bu seferki infisalim

20 Mahmut Celalettin Paşa.

(ayrılmam), diğerlerine kıyas olunmaz. Halk gelip, beni evimden alarak tekrar Sadaret mevkiine götürüp, zorla o makama oturtacaktır, diye, cevap vermişti.

Damat Mahmut Paşa, Saray'a avdet ederek (dönerek), bunları aynen Sultan Hamid'e söylemişti. Hünkâr, fena halde öfkelenmiş:

— Yâââ... Demek Mitat Paşa, halkı bu kadar elde etmiş, öyle mi? diyerek, Mitat Paşa'nın bu tehditkârane sözlerinden ne derecelerde evhama düştüğünü göstermişti. Ve artık, son kararını vermişti.

Bir gün sonra, Damat Mahmut Paşa ile Serasker Redif Paşa, Mitat Paşa'nın konağına gelerek:

— Cereyan eden bu müessif haller, tamamıyla şunun bunun yaptığı dedikodulardan ileri geliyor. Zatı şahane, zorla evhama (kuruntuya) sevk ediliyor. Saray'a gelip de, efendimize kâfi derecede izahat verirsiniz, vaziyet derhal değişecektir, diye, Mitat Paşa'yı Saray'a gitmeğe ikna etmişlerdi.

Damat Mahmut Paşa, o geceyi sarayda geçirmişti. Sultan Hamid ile baş başa vererek aralarında uzun uzun müzakereler geçmişti. Ertesi sabah, erkenden Mitat Paşa Saray'a davet edilmişti. Paşa, aklına hiçbir şey getirmeden Beşiktaş Sarayı'na gitmiş, tam bir sükûnet içinde kapıdan girmişti. Mabeyin feriki Sait Paşa, yanında beş on yaver ve maiyet çavuşu olduğu halde, Mitat Paşa'yı karşılayarak deniz tarafında bir odayı göstermiş:

— Buraya buyurunuz, Paşa hazretleri, demişti.

Mitat Paşa odaya girip de köşedeki koltuğa oturur oturmaz, Sait Paşa, önüne dikilerek:

— Paşa hazretleri, Sadaretten azledildiniz. Mührü hümayunu veriniz, der demez, Mithat Paşa fena halde sersemlemişti. Neye uğradığını bilememişti. Başını önüne eğerek:

— Zaten, ben bunu, bekliyordum, diye mırıldanarak, yeleşinin cebinden bir altın kese çıkarmış, Sait Paşa'ya vermişti.

Sait Paşa, mührü alır almaz, şu sözleri de ilâve etmişti:

— Zat-ı şâhâne, ferman buyuruyorlar... Şimdi, me-maliki şahaneyi terk edeceksiniz. İşte, vapur hazır, demişti ve parmağının ucu ile Sarayın önünde, çifte bacalarından dumanlar tüten İzzettin vapurunu göstermişti.

Mitat Paşa'nın rengi, kireç gibi bembeyaz kesilmişti. Gözleri, Sait Paşa'nın parmağının ucu ile İzzettin vapuruna kadar sürüklendikten sonra, başı büsbütün göğsünün üstüne eğilmiş, titrek ve telaşlı bir sesle:

— Ben, şevketmeap efendimizin bende-i sadıkıyım. Günahım ne ise, sabit olmak için beni muhakeme ettirsinler. Tek, bu suretle sürmesinler. Zira pek sui tesiri mucip olur. Rica ederim, efendimize arz ediniz. Cevap getiriniz, demişti.

Sait Paşa, Sultan Hamid'e gitmiş, mührü hümayunu teslim ettikten sonra, Mitat Paşa'nın söylediklerini aynen arz etmişti. Bu sözlere, Sultan Hamid, bir kat daha öfkelenmişti:

— Hocaların sürülmesi vak'asını aklına getirsin. Kendisi, onların muhakeme edilmesine rıza göstermiş miydi? Hem bakınız, sui tesirden bahsederek, daha hâlâ beni tehdit ediyor. Hayır, gidecek. Hem şimdi gidecek. Kendisine bir saat izin. Konağına, haber göndersin. Yanına, kimi isterse alsın. Derhal benim memleketimden uzaklaşsın, diye kat'i emir vermişti.

Mitat Paşa, bu müşkül vaziyete galebe edemeyeceğine kanaat getirerek, artık mukadderata boyun eğmişti. Konağına haber göndererek, lazım olan şeyleri, getirtmişti. Sarayın saatleri, "alaturka" tam altıyı çalar-ken Mitat Paşa, eline beş yüz altın lira ihsanı şahaneyi ihtiva eden büyücek bir kese verilmiş, cami kapısı önünde bekleyen bir çatanaya bindirilerek İzzettin vapuruna nakledilmişti.

Vapur, zaten istim üzerinde idi. Saray feriki yaver Sait Paşa, sabık Sadrazamı gemi süvarisi ile muhafızları olan iki yaver ve iki maiyet çavuşuna teslim ederek, avdet için çatanaya biner binmez, geminin yanlarındaki çarklar harekete gelmiş. İzzettin vapurunun başı, Marmara'nın derin ufuklarına doğru çevrilmişti.

Fakat tuhaf değil midir ki, Mitat Paşa'yı İtalya'nın "Brendizi" limanına götürüp bırakmaya memur olan vapur, Ayastafanos açıklarına gelir gelmez, demirlemişti ve burada, tam yirmi dört saat, kara ile ihtilâl etmeden beklemişti.

Sebep?

Sebebi, şu idi: Sultan Hamid, halkın Mitat Paşa'ya pek düşkün olduğunu bildiği için, Paşa'nın iadesi

için büyük nümayişler (*gösteriler*) yapılması ihtimalini nazarı dikkate almış. Böyle bir hal vukuunda Mitat Paşa'yı derhal ortaya çıkarabilmek için ihtiyaten onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istememişti.

Halbuki aradan yirmi dört saat geçtiği halde, Mitat Paşa'nın o derece düşkün ve Hatta prestişkârlarından bir tek fert çıkıp da:

— Onu isteriz, dememişti.

Her gün konağının kapısını aşındıran hadsiz hesapsız dalkavuklar, onu bir anda unutuvermişlerdi.

Sait Paşa

ALİ SUAVİ EFENDİ'NİN İKİ YÜZLÜLÜĞÜ

Mithat Paşa, unutulmamakla kalsa, bir şey değildi. Daha İzzettin vapuru, Sarayburnu'nu döner dönmez, İstanbul'un havası birdenbire değişivermişti. Babiâli caddesinde, bir taraftan yeni Sadrazam Ethem Paşa'nın Sadaret alayı için hazırlıklar yapılırken, gene bu cadde üzerindeki gazete idarehanelerinde, en belli başlı muharrirler, hummalı bir faaliyete girişmişlerdi.

Ertesi gün çıkan gazeteler, "Mitat Paşa'nın azli ve memaliki şahaneden tardı" hakkında şu fıkraları dercetmişlerdi (*yazmışlardı*):

Malûmdur ki, bazıları indinde "hürriyetperverlik"le şöhret bulan Mitat Paşa hazretlerinin, şimdiye kadar devleti âliyeden bunca nimetlere mazhariyeti ve meratibi beşeriyetin müntehası olan (*Sadaret*) mesnedini ihraz etmesi, saltanatı seniye'nin hürriyeti meşruayı hıfzı siyanete rağbet ve muhabbetini ispat için büyük delildir.

Mitat Paşa hazretleri ihraz eylediği (*kazandığı*) mevkiin ehemmiyetini takdir etmek ve ona göre mülâhazat izhar ederek (*düşünceler ortaya koyarak*), Millet-i Osmaniye'nin maruz kaldığı bunca gaileler ortasında şu buhranlı günleri geçirmek iktiza ederken (*gerekirken*), işbu ehemmiyetin istilzam ettiği (*gerektirdiği*) mesleği muhafazadan gaflet etmiş, hataları, böyle bir akıbeti intaç eylemiştir (*netice vermiştir*).

... Mitat Paşa hazretleri, Kanunu Esasi ilanını kendi himmetine isnat etmekle beraber, hilâfına gitmek için ısrardan da kendini alamamıştır. Hatta saltanatı seniyenin, Kanunu Esasiye mugayir (*aykırı*) icraatta bulunmasına musirane delalet (*bolca kılavuzluk*) etmiştir.

... Mitat Paşa, intihap (*seçim*) ile mensup olan Kastamonu meclisi temyiz (*meclis seçim*) mümeyyizlerinden (*seçmenlerinden*) Kadri Efendi'nin azlini dahi arz ettiğinden, bunun dahi Kanunu Esasiye muhalif olduğu cevabıyla kanaat etmemiştir.

Mitat Paşa, azilleri ve tebdilleri icap etmeyen bir takım memurları, azil ve tebdil ederek yerlerine kendi adamlarını geçirmiş, hükümetin nüfuzunu bu suretle kendisine hasretmek istemiştir.

Mitat Paşa, konağına devam ile kendine taraftar görünen bazı eşhasın (*şahısların*), efkârı umumiyei (*kamuoynunu*) teşviş edecek (*bulandırarak*), kendisini “hami-i hürriyet ve hükümet” gösterecek, nüfuzu devletin ancak kendi vücuduyla kaim olduğunu (*ayakta durduğunu*) ilham ettirecek sözler söylemesine müsaade etmiş, bir takım nümayişlere (*gösterilere*) temayül göstermiş, bu

suretle de hakkında bir takım şüphelerin zuhuruna meydan vermiştir.

Gazeteler, Mitat Paşa'nın İstanbul'dan tardını (*kovulmasını*) kanunsuz görmüyorlar, bu keyfiyetin (*durumun*), Kanunu Esasinin 113'üncü maddesine uygun olduğunu söylüyorlardı. Sultan Hamid, bilhassa kendisinin icad-ı eseri olan bu maddenin ne dereceye kadar müessir bir silâh olduğunu, en evvel Mitat Paşa üzerinde tecrübe etmişti. Silâh, müthişti. Mitat Paşa gibi kuvvetli bir adamı bir darbeye yıkıp devirdikten sonra, artık "tab'ai şâhâne" içinde bu silâhın zoruna mukavemet edebilecek hiçbir fert tasavvur edilemezdi.

Hiç unutmam, Mitat Paşa'nın İzzettin vapuruna bindirilmesini pencereden dürbünle seyreden başkâtip Sait Bey, geniş bir nefes almış:

— Çok şükür, büyük bir ağırlıktan kurtulduk! demiş, ne zamandan beri kalbini yakan intikam ateşi, şu anda İzzettin vapurunun al kadife döşeli salonunda bir köşeye çekilerek ağlayan Mitat Paşa'nın göz yaşlarıyla sönuvermişti.

Sultan Hamid, Sait Bey ve saire... Bunların muhtelif sebeplerle, Mitat Paşa'nın bu akıbetinden memnun olmaları tabii addedilebilirdi. Fakat ya, Ali Suavi Efendi?

Onun ortaya atılarak Mitat Paşa'yı didik didik etmesine ne demeli idi?

O Ali Suavi Efendi ki, Mitat Paşa onu pek çok takdir etmişti. En başta, Namık Kemal Bey, Ziya Bey ve saire olduğu halde birçok kimseler bu adam hakkında, yarı

mecnun, serseri, derbeder, şarlatan, ikiyüzlü, şantajcı ve Paris'ten ve hürriyetperverler arasından kovulmuş diye pek çok zemlerde (*kötülemelerde*) bulundukları halde, her nedense Mitat Paşa bu adama ehemmiyet vermiş, Sultan Hamid'e giderek onu "methü sena" etmiş, en nihayet İstanbul'a avdeti hakkında "irade-i seniye" alarak İstanbul'a getirtmiş, Hünkâr'a takdim eylemişti.

Ali Suavi Efendi huzurdan çıktığı zaman, ben kapının önünde idim. Bu garip tavırlı adamın, kapıdan çıkar çıkmaz Mitat Paşa'nın önünde diz çöküp:

— Bugünden sonra nail olacağım ikbal ve saade-ti size borçluyum, diye, onun ayaklarına kapandığını gözlerimle gördüm.

Şimdi Mitat Paşa'nın başına bu felâket gelince, onu herkesten evvel, Ali Suavi Efendi'nin müdafaa edeceğini ümit ediyordum.

Halbuki Ali Suavi Efendi, ertesi gün gazetelerde Mitat Paşa'nın aleyhine öyle bir döşeniş döşendi ki, hem beni, hem de onun Mitat Paşa'ya mensubiyetini bilenleri, hayretlere gark etti. Bu neşriyatı buraya aynen nakletmek mümkün değil. Onun için size, Ali Suavi imzasıyla çıkan yazılardan, birkaç parçayı aynen nakil ile iktifa edeyim (*yetineyim*).

Ali Suavi Efendi'nin "Tard ve tagrib" (*uzaklaştırma ve kovulma*) başlıklı makalelerinden:

"Gazetelerle neşredilen (*yayınlanan*) hattı hümayunda, bahsi vacip olan iki asıl var. Biri, Mitat Paşa'nın

memaliki mahrusadan teb'idi (*uzaklaştırılması*). Biri de, bu teb'it (*uzaklaştırma*), mahza (*ancak*), Kanunu Esasinin hükmünü icradan neş'et eylediği (*kaynaklandığı*).”

Kanunu Esasinin 113'üncü maddesini aynen naklettikten sonra:

Bu kanuna riayetten gelmiştir ki, bu kere devletin emniyetini ihlâl ile uğraşan Mitat Paşa, memaliki Osmaniye'den tart olunmuştur (*kovulmuştur*). Artık, Kanunu Esasinin bihakkın icra olunacağına, şüphemiz kalmamıştır.

Eğer bu kanunun bed'i icrası, sair vakitlerde olduğu gibi, bazı sahipsiz, fakir, bikes (*kimsesiz*) üzerine icra olunmakla iktifa olunmuş (*yetinilmiş*) olaydı, mesele-i icra, bazı şüpheler bırakabilirdi. Öyle olmadı. İşte, cümle âlem gördü ki, Padişah'tan sonra, cümlenin fevkinde (*üstünde*) oturan bir Sadrazam hakkında icra olundu. İşte hakkaniyet, işte âlâ (*üstün*) ve ednanın (*aşağının*) müsavâtı (*eşitliği*).

Ben derim ki, Mitat Paşa'nın tardı (*kovulması*), Avrupa'ya, devletimizin hayrını münteç²¹ olarak tesir edecek. Çünkü Avrupalılar ne diyorlardı: “Bir devletin, icrayı ıslahat için vereceği teminat, vüzerasından falan veya filan şahısta değildir. Ancak teminat, o devletin Padişahının, sakalını vüzerası eline vermeyecek kuvvet ve nüfuz ve sebata malik olmak hasletindedir.”

Ali Suavi Efendi'nin uzun yazıları arasından, aynen gösterdiğim şu satırlardan sonra, diğer bir makalesine geçelim. Ali Suavi Efendi, bu makalesinde, Fuat Paşa

21 Neticelenmiş, sonu belli olmuş

hakkında senakârane bir fıkra anlattıktan sonra, bu zatı Mitat Paşa ile mukayese ediyor ve sonunda aynen ve harfiyen:

“İşte, Fuat Paşa, işte, devlet ve vatan, işte, haddini bilir büyük adam...”

Bu kere Mitat Paşa, hanedanı saltanatı seniyeye ihanet eylediğinden, tevkif ve azlolunup giderken der ki: “Artık bu millet battı. İşte mühini devlet ve vatan (*devlet ve vatan haini*), işte haddini bilmez, küçük adam...” diyordu.

Mitat Paşa aleyhinde gazetelerin yazdığı makaleleri, neşrettikleri (*yayınladıkları*) mektupları birer birer naklederek, bu bahsi daha fazla uzatacak değiliz. Ancak şunu da ilâve edelim ki, Ali Suavi Efendi, yukarıda aynen naklettiğimiz satırları yazdıktan dört gün sonra, Şehremini Galip Paşa’nın delâletiyle Sultan Hamid’in huzuruna çıkmak istemişti. Hünkâr, bu garip adamı, ayaküzeri, birkaç dakika görüp biraz da ihsan verip savdıktan sonra:

— Çok şarlatan bir adam, böylelerine itimat caiz değildir, demişti.

Ne kadar gariptir ki, arası çok geçmeden Sultan Hamid’in bu mütalaası çok acı bir hakikat göstermişti. Sırası gelince, ondan da bahsederiz.

NAMIK KEMAL'İN TEVKİFİ VE TEB'İDİ

Mitat Paşa'yı götüren İzzettin vapuru, Çanakkale boğazından geçtiği gün, şair Namık Kemal'le, Mitat Paşa'nın, imamı Sıtkı Efendi de tevkif edilmişlerdi.

Esasen Sultan Hamid, Namık Kemal'i mimlemişti. Nasıl olsa, onu bir yere sürecekti. Fakat bunun için belki biraz sabredecekti. Lâkin Namık Kemal sabredememişti. Mitat Paşa'nın imamı Sıtkı Efendi ve Sultan Murad'ın mabeyincilerinden Şevket Bey ile birleşerek, efkârı umumiyede (*kamuoyunda*) yeni bir cereyan uyardırmaya teşebbüs etmişti. Bu işte kullamları topçu mülâzimlerinden Kıbrıslı Süleyman Efendi, cürmü meşhut (*suçüstü*) halinde ele geçmişti. Bunun üzerine, Namık Kemalle diğerleri tevkif edilerek zabıta idaresi müstantikliğine (*sorgu hakimliğine*) verilmişlerdi.

Bu mevkufiyet, epeyce devam etti. İnceden inceye tahkikata girişildi. Nihayet, tahkikat evrakı, mahkemeye tevdi edildi. Namık Kemal Bey'in Sultan Hamid'e

karşı yaptığı serkeşlikleri (*kafa tutmaları*) bilenler de, onun her halde çok ağır bir cezaya çarpılacağını beklemekte idiler. Halbuki bütün bu tahminlerin hilâfına olarak mahkeme, Namık Kemal Bey ile arkadaşlarının beraatına hüküm verdi.

Sultan Hamid, Namık Kemal Bey'in İstanbul'da kalmasını istemedi. Gene Kanunu Esasinin 113'üncü maddesine tevfikân, "ikamete memur" kaydı ile Midilli'ye gönderildi. Sultan Hamid, giderken Namık Kemal Bey'e harcırah namıyla üç yüz lira verdiği gibi, şûrayı devlet azalığından aldığı maaşın da her ay verilmesini irade etmişti (*buyurmuştu*).

Namık Kemal Bey, cennet gibi lâtif olan Midilli adasına gittiğine çok memnun oldu. Orada ikamete memur olan eski Sadrazam Fuat Paşa ile buluştu. Rahat ve sükûn içinde iyi bir hayat geçiriyordu. Bir müddet sonra Sultan Hamid, adanın mutasarrıflığını Kemal Bey'e verdi. Bu da Sultan Hamid'in tuhaf bir siyaseti idi. Hünkâr'ın maksadı, Namık Kemal Bey'i hükümet dışı işlerde meşgul etmek, kendi aleyhinde bir şeyler düşünmesine vakit ve fırsat vermemekti. Hakikaten de böyle oldu. Namık Kemal Bey'in memuriyeti Midilliden sonra Rodos'a, oradan da Sakız'a tahvil edildi. On seneye yakın hayatını bu suretle geçiren Namık Kemal Bey, nihayet Sakız adasında, refah ve sükûn içinde vefat etti. Bu arada, oldukça mühim hadiseler geçmişti.

Sultan Hamid, ilk Osmanlı meclisi meb'usanının, Beşiktaş Sarayı'nda, "Divan-ı Hümayun" mahallinde

açılmasını irade etmişti. Meclis, Sultan Hamid'in huzurunda, parlak bir merasimle açıldı. Ne kadar gariptir ki, ancak bugünü görmek için iki padişahın hal'ine çalışan Mitat Paşa, bunu görmeye muvaffak olamadı.

Şair Namık Kemal

Hamidiye Camii Cuma Selamlığı

SULTAN HAMİD'E İLK SUİKAST

Çarlık Rusya'sıyla harp başlamıştı. Günden güne, vaziyet fenalaşıyordu. Çar orduları, bir hamlede Ardahan'ı işgal etmişlerdi. Zahum kalesi tarafından bizim askerler de biraz ilerlemişlerse de, mühim bir iş görülmemişti.

Diğer taraftan Ruslar, Tuna'yı geçmişler ve Zağra'ya dayanmışlardı. İstanbul'da, korkunç dedikodular başlamıştı. Vakıa Plevne'de, Gazi Osman Paşa mukavemet ediyordu. Fakat bu mukavemetin de sonu geleceği bilinmiyordu.

Sultan Hamid, çok müteessirdi. Her cuma, yapılan parlak selâmlık alaylarına hitam vermişti. Cuma namazını, en yakın camilerde kılıyor, yapılan selâmlık merasimine de, sadece vükelâ, saray erkânı, yaverler, bir iki tabur da asker iştirak ediyordu.

İşte bu esnada, bir cuma günü Sultan Hamid, selâmlık için Mecidiye Camii'ne gitmişti. O günlerde,

tebdil hava için muvakkaten Yıldız Sarayı'nda bulunan Hünkâr, yanında birkaç yaverle, Dağıstan alayı efradından birkaç nefer, sekiz on silâhşor olduğu halde, Yıldız bahçesinden geçmiş, yokuştan inmiş, saray bahçesinin Mecidiye kapısından çıkarak o düz ve kısa yolda, küçük camiye doğru ilerlemişti.

Fakat padişahın bindiği düz beyaz at, tam caminin Hünkâr mahfili kapısının binek taşı önünde durur durmaz, karşı sırada dizilmiş olan piyade yaverler arasından, “mevkeb-i hümayun”²² alayının mülazım üniformasını taşıyan bir yaver, ileri atılmış, elinde bulunan Yafa portakalı cesametindeki (*büyüklüğündeki*) bombayı Sultan Hamid'in üzerine fırlatmak için kolunu havaya kaldırmıştı. Lâkin binek taşının etrafında bulunan diğer yaverler, göz açıp kapayacak kadar bir zaman geçmeden bu adamın kolunu yakalamışlar, elindeki bombayı atmasına fırsat bırakmamışlardı. Silâhşorlar da, derhal bu yaverin üzerine atılmışlar, silleler, tokatlar altında sersemleterek yere yuvarlamışlardı.

Sultan Hamid, daha ilk harekette, büyük bir çeviklikle binek taşına atlamıştı. Meselenin ne olduğunu anlamak için bir an durup başını çevirerek orada kaynaşanlara bakmıştı. Kılıçların, kasaturaların parladığını görünce:

— Zinhar, zinhar, öldürmeyin! diye bağırırmıştı.

Fakat ayaklar altında çığneden yaverin boğuk feriyadını işitince, duramamış, süratle kapıdan girerek içeri kaçmıştı. Sultan Hamid, bu suikastçının öldürül-

mesinin önüne geçmişti. Çünkü her şeyden evvel, bu suikastın kimler tarafından ve ne maksatla yapıldığını öğrenmek istemişti.

Gerek Abdülhamid'i ve gerek orada bulunanları bir an hayrete düşürmüş olan bir şey varsa o da, bu suikastçının bir yaver olması idi. Bu kadar yaver, silâhşor ve asker içinde, bu cür'etkârane harekete cesaret eden yaver, kimdi?

Bunu anlamak için herkes derin bir merak içinde idi. Fakat beş on dakika zarfında, bu merak teskin edilmişti. Suikastçı, Seyfettin isminde bir Rum dönmesi idi. Ve hakikaten de, Sultan Hamid'in yaverlerindendi.

Bu adamın “yâveran” silkine dahil olması, Sultan Hamid'in garip bir arzusundan ileri gelmişti. O sırada İstanbul'da bulunan nizamiye taburlarının dörtte üçü, harp cephesine gönderildiği için, İstanbul'un emniyet ve asayişini muhafaza etmek için, ahaliden “mevkebi hümayun” namıyla bir takım alaylar teşkil edilmişti.

Sultan Hamid, bu alaylara bir cemile göstermek için bunların zabitlerinden üç kişiyi seçmiş, bunları “yaveran” silkine ithal etmişti. Bunlardan biri Vehbi Efendi, diğeri Kenan Bey isminde yakışıklı iki Türk genciydi. Üçüncüsü de, bu Seyfettin idi.

Hünkâr'ın, Seyfettin'i yaverliğe seçmesi de sebepsiz değildi. Aslen Rum olan bu adam, eski Fenerlilerden, “Le-gofet” ailesine mensup idi. Hayatının uzun zamanını Avrupa'da geçirmiş, Paris Harbiye mektebinde tahsil ederek süvari zabiti imtihanını vermişti.

Harp ilanından biraz evvel de İstanbul'a gelmiş, "mevkebi hümayun" teşekkül ettiği zaman, gönüllü olarak Fener alayına girmişti. İşte o zaman Sultan Hamid, Rum cemaatine bir teveccüh ve cemile göstermek için bu adamı da yaveran silkine ithal etmişti.

Fakat ne kadar gariptir ki, her meselede kılı kırk yaran ve muhitine girecek adamlar hakkında uzun uzadıya tahkikatta bulunan Abdülhamid, o gaileli günlerde bu adamın mazisini esaslı, bir şekilde öğrenmemişti. Sadece, Le-gofet ailesine mensup olduğunu öğrenmekle iktifa etmişti (*yetinmişti*). Bu aile ise, daima kibarlığını ve Osmanlılığa karşı sadakatini muhafaza eylemişti.

Halbuki bu adamın hayatı, çok mülevvesti (*kirliydi*). Avrupa'da sefihane bir ömür geçirmişti. Kısa bir zamanda, bütün servetini bitirmişti. Askerlik haysiyetini kıracak şeyler yaptığı için, Fransız ordusundan istifaya mecbur edilmişti. Bunun üzerine İsviçre'ye giderek anarşist çetelerine iltihak etmişti. Bunlar vasıtasıyla büyük biraderini tehdit ederek, mühim miktarda para çekmek istemişti. Halbuki biraderi, bütün servetini kaybetmiş olan bu serserinin kendisine yazdığı mektupları kuru birer tehditten ibaret zannederek bu müracaatlara ehemmiyet bile vermemişti.

Günün birinde, kendisine Avrupa'daki dostlarından biri tarafından zarif bir çekmece gönderilmişti. Zavallı adam bu çekmecenin minimini anahtarını deliğe sokup da çevirir çevirmez, müthiş bir infilâk vukua gelmiş, adamcağız kanlar içinde yere serilmişti. Vakıa,

aldığı tehlikeli yaralardan hayatı güç kurtulmuştu. Fakat gözlerinden mahrum kalarak hayatı ona ebedi bir zindan olmuştu.

Bu felâketzede adam, tahkikata girişmiş. Makineli bir bombadan başka bir şey olmayan o zarif çekmececinin, küçük kardeşi tarafından gönderildiğini öğrenmişti. Seyfettin'in maksadı, büyük biraderini böylece öldürmek, onun mirasından istifade etmektir. Lâkin adamcağız ölmemiş, Seyfettin de ümit ettiği serveti ele geçirememişti.

Bu cüretkâr ve yarı mecnun, serseri anarşistler arasında da uzun müddet barınamamıştı. Onlardan ayrılarak bir müddet gene Paris sokaklarında aç ve perişan bir halde dolaşmıştı. Rusya'ya harp ilan edilir edilmez, bir kazanç elde etmek için İstanbul'a gelmişti. Fakat talih onu, Sultan Hamid'in önüne sevk etmişti.

Sultan Hamid, selâmlık merasimi hitam (*son*) bulduktan sonra, Seyfettin'i huzuruna çağırarak bizzat isticvap etmişti (*sorgulamıştı*). Bilmem yalan, bilmem gerçek bu adam hüngür hüngür ağlayarak yapmak istediği bu cinayetin, kendisine şeytan tarafından ilham edildiğini iddia ederek, bunu yeminlerle temin etmişti.

Halbuki Sultan Hamid'in ilk aklına gelen şey iki şüphe membaı idi. O, bu suikastın, ya Sultan Murad'ın validesi tarafından veyahut harbi çarçabuk bitirmek için Çar Sarayından yaptırıldığını zannetmişti.

Tabiidir ki, Seyfettin'in sözlerine itimat edilmemiş, uzun uzadıya tahkikata girişilmişti. Fakat bu mecnun

serserinin, her iki tarafa da intisabı olmadığı tahakkuk etmişti.

Bunun üzerine Sultan Hamid ona bir miktar para vererek hudut haricine attırmıştı. Ne kadar tuhaftır ki, bu adam, bu hadiseden sonra uslanmıştı. Sakin, münzevi ve temiz bir hayat yaşamaya başlamıştı. Aynı zamanda, sık sık Sultan Hamid'e mektup gönderiyor, Avrupa'da Osmanlı hükümetinin lehinde ve aleyhinde olan cereyanları bildiriyordu.

Aradan bir kaç sene geçtikten sonra Seyfettin'in biraderi vefat etmişti. Büyük serveti de, Seyfettin'e intikal eylemişti. O zaman gene Sultan Hamid'e bir mektup yazmış, miras işlerinin halli için İstanbul'a gelmesine müsaade istemişti... Hünkâr, yalnız bu izni vermekle kalmamış, onu affetmişti.

Seyfettin İstanbul'a gelmiş, hakkı olan mirası aldıktan sonra, Boğaziçi'nde تنها bir köşeye çekilmişti. Artık bütün merakını, kotra ile denizde gezmeye vermişti. Lâkin aradan çok geçmeden, bir fırtınalı günde, Kireçburnu önünde kotrası devrilmiş, bu maceraperest adam da, Boğazın hırçın dalgaları arasında kaybolarak hayattan ebediyen silinmişti.

SULTAN HAMİD'İ YILDIZ SARAYI'NA KAÇIRAN SEBEPLER

Bu, Seyfettin meselesinden sonra, artık Sultan Hamid, fevkalâde ihtiyat tedbirleri almak mecburiyetini hissetmişti. Bunun için de, “zabıta-i hafiye” namı altında gizli bir teşkilât vücuda getirilmişti. Bu gizli kuvvet, halk arasında gezip dolaşacaklar, gerek hükümdar ve gerek hükümet aleyhinde işittiklerini bir jurnal ile başkâtip Sait Bey’e veyahut Damat Mahmut Paşa’ya bildireceklerdi.

İlk “zabıta-i hafiye” teşkilâtı üç yüz kişiden mürekkepti, bunlar, kısmen “zaptiye” denilen jandarma efradının (*askerlerinin*) okuma yazma bilen açığız efradından seçilmiş, kısmen de, Saray’a sadık kimse-ler tarafından tavsiye edilmişlerdi. Bu üç yüz kişi, İstanbul’da halk arasına yayılmıştı.

Fakat bu kadar takayyüt (*özen*) ve ihtimama rağmen, gene Sultan Hamid aleyhinde dönen entrikaların önüne geçilememişti.

Vaktiyle, Paris'te teşekkül eden "Genç Osmanlılar" cemiyetine mensup ve Mitat Paşa'ya taraftar olanlar, gizliden gizliye harekete geçerek, medreselerde softaları tahrik etmişlerdi. Bir salı günü softalar Yeni Cami de birleşmişler, muazzam bir katile halinde Köprüyü geçerek, Beşiktaş Sarayı'na doğru ilerlemişlerdi. Bunların başlarına, gene talebelerden Şükrü Efendi isminde bir genç talebe geçmişti. Muntazam bir katile halinde, Beşiktaş Sarayı'nın önüne gelmişlerdi. Fakat bunlar oraya gelinceye kadar "Zabıta-i hafiye" memurları koşmuşlar, Saray'a haber vermişlerdi. Saray'da bütün muhafızlarla, civar karakollardaki askerler silâh başı edilmiş, Dolmabahçe önüne bir müfreze asker yerleştirilmişti.

Softalar, Saray civarına kadar gelmişler. Has Ahır'ın önünde tevakkuf etmişlerdi (*durmuşlardı*). Sultan Hamid, son derecede telaş etmiş, nümayişçilerin (*göstericilerin*) maksatlarını anlamak için, seryaver Mehmet Paşa ile üçüncü mabeyinci Yusuf Beyi göndermişti. Şükrü Efendi, bunların önüne çıkarak:

— Biz buraya millet namına geliyoruz. İstediklerimiz de, şunlardan ibarettir... Mitat Paşa, derhal geri getirilerek, makamına geçirilecektir. Millet ile Padişah arasına ayrılık sokan ve her işe karışan Damat Mahmut Paşa da azlolunarak, bir yere sürülecektir. Ordunun perişan olmasına sebep olan Serasker de hemen azledilecektir... Eğer milletin bu arzuları yapılmayacak olursa, Cuma günü hutbede, padişahın ismi zikrolunmayacak. Hatta cami kapıları bile kapatılacaktır, demişti.

Bu tehdit, Sultan Hamid'i titretmişti:

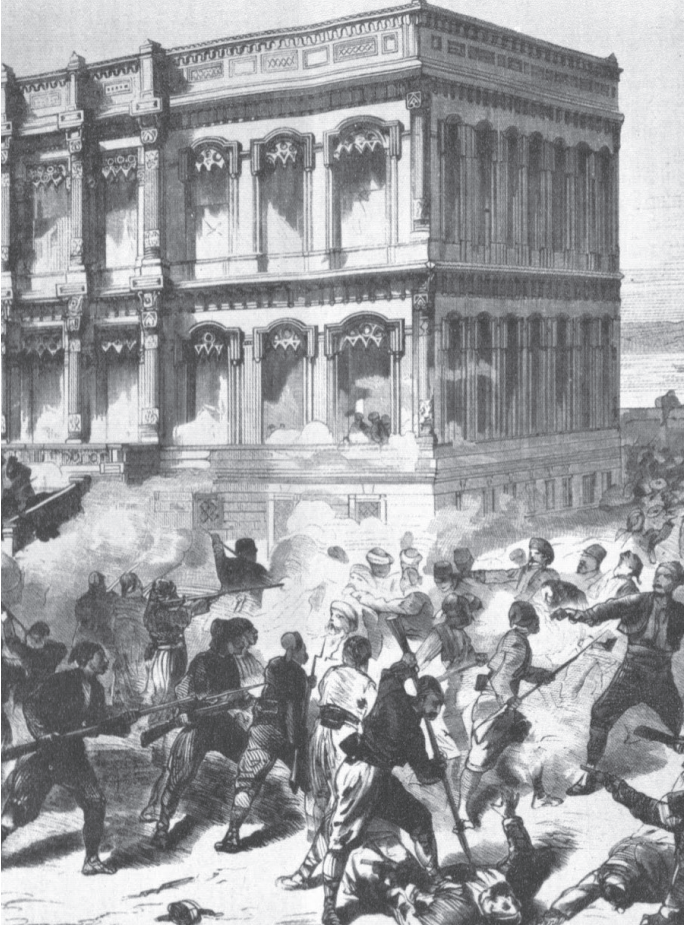
— Hay, hay, ben bu makama, milletin arzularını yerine getirmek için oturuyorum. Müsterih olsunlar, taleplerini, ehemmiyetle nazarı dikkate alacağım, diye haber göndermişti.

Nümayişçiler (*göstericiler*), bu vaat üzerine, Şükrü Efendi'nin emriyle derhal dağılmışlardı.

Ertesi gece, gece yarısından sonra, İstanbul'un muhtelif yerlerinde gizli bir faaliyet baş göstermişti. Şükrü Efendi ile softaların ele basıları kamilen (*tamamen*) sessizce tevkif edilerek Tophane'ye getirilmiş, hapsedilmişlerdi.

Cuma günü de icap eden tedbirler alınmış, korkulacak şeylerin önüne geçilmişti. Ancak şu var ki, bu hadise Sultan Hamid'e artık son derecede evham (*kuruntu*) vermişti.

Evvelâ, her ne sebep ve bahane ile olursa olsun, softaların şuralarda, buralarda içtima ettirilmemesi- ni, bilhassa toplu olarak köprülerden geçirilmemesi- ni emretmişti. Sonra da, ikide birde böyle nümayiş- lere sahne olan Beşiktaş Sarayı'nı terk ederek, Yıldız Sarayı'na gidip yerleşmeye karar vermişti.

Çırağan Baskını

ÇİRAĞAN SARAYI VAK'ASININ İÇYÜZÜ

O tarihte Yıldız Sarayı, adeta bir yazlık saraydan ibaretti. Bir hükümdarın maiyet halkı ile yaz ve kış ikametine müsait değildi.

Sultan Hamid, bir gün Yıldız Sarayı'na gitmiş, mimarbaşı Erkis Ağayı da celbetmiş, tasavvur ettiği şekli tarif ederek, harem dairesi için bazı binalarla, saray erkânı ve bendegân için bir takım daireler yapılmasını emreylemişti.

İşte tam bu sırada, “Çırağan Sarayı vakası” zuhura gelmişti.

Bu vaka etrafında uzun uzadıya bir takım şeyler yazıldı ve söylendi. Onun için vakanın şeklinden ve tasavvurundan sarfınazar edeceğim. Fakat bunun asıl Saray'a temas eden bir içyüzü vardır ki ancak Saray erkânından ve alâkadarlarından başka kimse bilmez. Size, bunları nakledeyim.

Hiç unutmam, 1294 senesi Mayıs ayının 18'inci pazartesi günü idi. Sarayda, öğle yemeği henüz yenilmişti. Birdenbire, Çırağan Sarayı tarafından bir takım silâh sesleri işitilmişti.

Bu silâh seslerinin işitilmesi ve kısa fasılalarla devam etmesi, bir anda hepimize şaşkınlık vermişti. Tam o anda Sultan Hamid, rengi uçmuş bir halde merdiven başına gelerek, orada duranlara:

— Ne oluyor? Koşun bakın... Sarayın kapılarını da kapayın.

Mabeyin Müşiri Sait Paşa²³ derhal ortaya atılmıştı. Sağa sola emirler vermeye başlamıştı. Hemen muhafız efradı (*askerleri*) silâh başı ettirerek, Sarayın deniz ve kara taraflarına devriyeler çıkarmıştı. Tabiidir ki, Çırağan Sarayı'na da yaverler yollamıştı. Fakat daha bu yaverler oraya gitmeden şu haber gelmişti:

— Muhacirler, Çırağan Sarayı'nı basmışlar. Zaptiyeler ve askerler yetişmişler. Şimdi, bu cüretkârlarla uğraşıyorlar.

Saray niçin basılmıştı? Basanlar, kimlerdi? Miktarları, neden ibaretti? Bu, henüz bilinmiyordu.

Sultan Hamid, şu anda büyük bir korku geçirmekle beraber, sükûnetini tamamıyla muhafaza etmişti. Mabeyin müşiri ile seryaver Mehmet Paşa'ya kısa kısa şu emirleri vermişti:

— Sait Paşa! Siz de, ikinci fırkaya (*tümene*) haber gönderin Askerin bir kısmını, Çırağan Sarayı'na, diğer

23 Bahriye ferîği olan bu zat, birkaç gün evvel Mabeyn Müşirliğine terfi etmişti.Z.Ş.

kısmını da Yıldız Sarayı'na gönderin... Çabuk araba gelsin... Ben, küçük çiftlik yolundan Yıldız Sarayı'na gideceğim.

Emirler, yıldırım süratiyle tatbik edilmişti... Sait Paşa, Çırağan Sarayı'na gitmişti. Mehmet Paşa, karşıda "has ahır" binasının yanındaki dairede bulunan "Dağistan süvari alayı"nın derhal hazırlanması için emir vermişti, ikinci fırkaya da, Sultan Hamid'in iradelerini (*buyruklarını*) tebliğ etmişti.

Bütün bunlar, birkaç dakika zarfında olup bitmişti. Havanın sıcak olmasına rağmen, Sultan Hamid arkasına kalın ve bol bir palto giymişti. Ceketinin ve bu paltonun ceplerine, dört adet "Smit Venson" revolver yerleştirmişti. Sarayın Dolmabahçe tarafındaki kapısının binek taşı önüne kapalı bir araba getirilmişti. Bütün yaverler ve süvari tüfekçiler, karmakarışık bir halde arabayı ihata etmişlerdi.

Sultan Hamid, arabaya bineceği zaman bir saniye durarak Seryaver Mehmet Paşa ile aralarında şu kısa muhavere geçmişti:

— Acaba, gideceğimiz yollar, emin mi?

— Evet efendimiz... Birkaç atlı gönderdim. Avdet etmediklerine nazaran (*dönmediklerine göre*)...

— Piyade muhafızlar, buradan bir yere ayrılmasınlar. Kadınlar, korkuyorlar.

— Ferman efendimizin...

Sultan Hamid, derhal arabaya girmişti. Etrafı yaverler, tüfekçiler, yüz elli Çerkes ve Dağıstanlı'dan mü-

rekkep olduğu halde “alay” unvanı verilen süvarilerle ihata edilerek, Küçük çiftlik ve Maçka yolu ile doğruca Yıldız Sarayı’na gitmişti.

Biraz evvel, ikinci fırka (*tümen*) kumandanı Namık Paşa, iki tabur askerle Yıldız’a gelmiş, askerlerin bir kısmı ile Sarayı kuşattığı gibi, bütün yolları kesmek için etrafa küçük müfrezeler göndermişti.

Sultan Hamid, Saray’a girip de kendisini emniyette bulur bulmaz, derhal ikinci fırka kumandanını çağır-mış, tahkikata girişmişti. Fakat fırka kumandanının malûmatı da fazla değildi.

“Muhacirler, Çırağan Sarayı’nı bastılar. Yetişin...” diye haber gelmiş, kendisi de bir tabur asker gönder-mişti. Ve tam tahkikata başlayacağı zaman da saray-dan yaver gelmiş, iki tabur alarak buraya gelip müda-faa tertibatına girişmişti.

Sultan Hamid’i takip ederek, ondan bir çeyrek saat sonra Yıldız Sarayı’na geldiğimiz zaman, henüz vaziyet lâıkiyla anlaşılamamıştı. Ancak, bazı yaverler ve zabitler parça parça şu malûmatı, getiriyorlardı:

Sarayın karşısındaki yıkık duvarı tamir eden mu-hacir ameleler, birdenbire Çırağan Sarayı’nın kapısı-na hücum etmişler, oradaki nöbetçi (*zaptiye*) neferinin elinden silâhını alarak zavallıyı derhal öldürmüşler. Koşa koşa kapıdan içeriye girmişler.

Muhacirlerin arasında sivil kıyafetli iki adam var-mış...

— Muhacirler, içeri girer girmez, kadınlar feryada

başlamışlar... Bu feryatlar arasında “Yaşasın, Sultan Murat” diye bir takım sesler işitilmiş...

Nihayet, atı bembeyaz köpükler içinde kalan bir yaver, son haberi getirmişti,

— Maksatları, henüz anlaşılamayan bir takım muhacirler, Saray’a hücum etmişler. Evvelâ, Beşiktaş zabıta memuru Ferik Hasan Paşa yetişmiş, arkadan da Beşiktaş karakolunun zaptiyeleriyle asker gelmiş. Büyük salonda, Muhacirlerle askerler arasında kanlı bir müsademe (*çatışma*) cereyan etmiş, muhacirlerden birçokları ölü, diğerleri de yaralı olarak yerlere serilmiş. Şu anda her şey bitmiş, saray, derin bir sükûnet içinde imiş.

Sultan Hamid, derhal şu emri vermişti:

— Sait Paşa’ya haber gönderin. Yaralıları derhal buraya göndersin. Kendisi, tahkikata devam etsin.

Bu sırada, Sultan Hamid etrafına göz gezdirmişti. Orada duran “Müzika-i hümayun” kumandanı Necip Paşa’ya işaret ederek:

— Paşa! Sen de koş. Biraderi al, Malta Köşkü’ne getir, demişti.

Bu sırada mabeyin kâtiplerinden Tevfik Bey koşa koşa gelmiş, elindeki Vakit gazetesini Sultan Hamid’e uzatarak, parmağıyla bir fıkra göstermişti. Sultan Hamid, o fıkrayı okur okumaz, rengi sapsarı kesilmiş:

— Allah, Allah, bu herif, bu işe de mi burnunu sokmuş, dedikten sonra, yüzünü buruşturarak elindeki gazeteyi fırlatıvermişti.

Yerden aldığımız gazeteye bakmıştık. Biz de hayretler içinde kalmıştık... O fıkrada, nazarı dikkate çarpacak bir tarzda konulmuş olan şu satırlar vardı:

“Ahvali haziranın meydana getirdiği mesaibi (Musiabetleri) defetmeye çare bulunmuş olmakla, pazartesi günü, ilanı keyfiyet edilecektir”

A.H. Suavi

Sultan Hamid, telaşla odasına çekilmişti. Mabeyin başkâtibi Sait Bey ile müzakereye girişmişti.

Hünkâr'ın nazarında, artık vaziyet tebellür etmişti. Fikrini, şöylece izah etmekte idi:

— Bazıları, “Muhacirler, Saray’a açlıktan hücum etmişler.” diyorlar. Hayır, bu doğru değil. Mesele, bambaşka. Maksat, gene biraderi iclâs etmek (*tahta çıkarmak*)... İşte, gazetedeki o küçük yazı, bu hakikati ortaya koyuyor... Vakıa şu anda Çırağan Sarayında sükûnet temin edilmiş ama bana kalırsa, meseleye bitmiş nazariyle bakılamaz. Bu kadar büyük cüret gösterenlerin elbet başka kuvvetleri vardır. Çabuk, her tarafa emir verin. Ona göre tedbirler alınsın.

Sultan Hamid, böylece mütalaalarını söyleyip emirler verirken, Sadrazam, Serasker, diğer vükelâ ile zaptiye müşiri Hafız Paşa da Yıldız Sarayı’na gelmişler. Tabiidir ki hepsi de telaş ve heyecan içinde idi.

Tam bu sırada, Sait Paşa ile Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa’nın geldikleri ve yaralı muhacirlerden de yedi kişiyi beraber getirdikleri Sultan Hamid’e haber verilmişti. Hünkâr, derhal paşaları huzuruna istemiş, güç

zapt edebildiği bir helecanla:

— Ne oldu? Demişti.

Paşalar derhal:

— Merak buyurmayınız, efendim. Saye-i şahanede mesele bastırıldı. Endişeyi mucip hiçbir şey kalmadı, diye cevap vermişlerdi.

Fakat bu cevap kâfi değildi. Sultan Hamid, evvelâ Hasan Paşa'dan izahat istemişti. Hasan Paşa, aynen şu ifadeyi vermişti:

— Efendimiz! Saray civarında bir berber dükkânında tıraş oluyordum. Birdenbire bir gürültü işittim, ne olduğunu anlamak için hemen dükkândan çıkarak Saray'a doğru ilerledim. O taraftan gelen bir adama tesadüf ettim. Sarayı, muhacirlerin bastığını öğrendim. Aklım başımdan gitti. Koşmaya başladım. Yolda rast geldiğim silâhsız bir zaptiye de yanıma aldım. Saray kapısına vardım. Silâhsız olduğum için kapıda duran kapıcının elindeki sopayı kaptım. İçeri daldım. Avluda kimseyi göremedim. Harem tarafından kadın çılgınlıkları, "Sultan Murat, çok yaşa" diye bağrırmalar geliyordu... O tarafa atıldım. Harem kapısından girer girmez sahanlıkta birkaç muhacir ile karşılaştım. Onları birer tarafa iterek asıl gürültünün geldiği büyük salona koşmaya başladım. Muhacirler, Murat Efendi'yi ortalarına almışlar, karma karışık bağırıyorlar, onu, selâmlık tarafına doğru sürüklüyorlardı. Murat Efendi'nin sırtında, gecelik entarisi bulunuyordu. O da muhacirlerin arasında, ne olduğu anlaşılamayan bir takım sözlerle bağırıyordu... Bu sırada muhacirlerin içinden, kâtip

kıyafetinde bir adam ayrılarak üstüme atılmak istedi, elindeki revolveri göğsüme çevirdi. Elimdeki sopayı şiddetle başına indirdim. Bu adamı, bir darbeye cansız olarak yere serdim. Bu sesler de, gene o kıyafette bir adam üstüme atıldı. Fakat ikinci sopa darbesinde, o da yere yuvarlandı. Tam o anda, her taraftan silâhlar patlamaya başladı. Beşiktaş karakolundan yetişen silahlı zaptiyeler gelmişler, muhacirlerin üzerine ateş açmışlardı. Muhacirler, kaçışarak etrafa dağılmışlardı. Bir kısmı da, korkularından kendilerini pencerelerden atmışlardı... Bu sırada merdiven başında toplanan kadınlar, saçlarını, başlarını yolarak feryat ediyorlardı. Bunlar, muhacirlerin kaçıştıklarını görünce, koşa koşa geldiler. Murat Efendi'yi alıp götürdüler... Bu hengâme arasında asker yetişti. Ellerindeki revolverlerle mukavemet etmek isteyen muhacirler kamilen (*tamamen*) tepelendi. Mesele de böylece hitama (*sona*) erdi.

Mabeyin müşiri Sait Paşa da, vaka mahallindeki ilk tahkikatın neticesini bildirmişti. Muhacirlerin adedi, elli üç kişi idi. Bunların içinden ancak yedi kişi kadar, yaralı olarak kurtulmuş, geri kalanları kâmilten (*tamamen*) zaptiyelerin ve askerlerin kurşunlarıyla can vermişlerdi... Bu kanlı müsademeye (*çatışmaya*) sahne olan Sarayın büyük salonu ile merdiven başındaki geniş sahanlık altüst olmuş, camlar kırılmış, bütün eşya parçalanmış, her taraf bir harabe haline gelmişti.

Sultan Hamid, bütün bunları dinledikten sonra, "Paşa dairesi"nde bulunan vükelâyı huzuruna çağırarak:

— Mesele mühimdir. Bir kaç mütecasirin (*cüretkârın*) tepelenmesi ile bu mesele kapanamaz. Derhal bir tahkik komisyonu teşkil edilsin. Arız, amik (*enine boyuna*) tahkikata girişilsin, diye emir vermişti.

Sarayın kenarındaki bahçeye çadırlar kurulmuştu. Başkâtıp Sait Bey'in riyasetinde olmak üzere, Namık Paşa, Mustafa Paşa, Ragıp Paşa, Ferik Mehmet Paşa, zaptiye müşiri Hafız Mehmet Paşa'dan mürekkep bir komisyon teşkil olunmuştu.

Komisyon derhal tahkikata girişmişti. Yaralı muharciler kısa bir isticvaptan (*sorgudan*) geçirilmişti.

Bunların hepsi de aynen şu ifadeyi vermişler:

— Biz, Sarayın karşısında, yıkılmış olan duvarı yapan ustalara ırgatlık ediyorduk. Bazı hemşerilerimiz gelip bizimle konuştular. “Eğer karşıdaki sarayda mahpus Padişahı çıkarırsanız, hepiniz zengin olursunuz.” diye bizi kandırdılar. Bize, beşer mecdiye para ile bazılarımıza birer tabanca, dağıttılar.

Bugün de, yanlarında iki efendi olduğu halde Beşiktaş tarafından geldiler. “Haydi, Sarayı basacağız. Artık ırgatlıktan, hamallıktan kurtulacaksınız.” dediler. Hep beraber saray kapısına hücum ettik. Bizimle beraber gelen orta boylu, şişmanca, Frenkler gibi konuşan o efendi, kapıdaki nöbetçinin üstüne atıldı. Elinden silâhı aldı. Hep birden Saray’a girdik. O efendi önümüze düştü. Başımıza bu işleri getirdi. Başka bir şeyden malûmatımız yok, demişlerdi.

Tahkik heyetinin fikri bir noktada saplanmıştı:

— Acaba, o orta boylu, şişmanca, Frenk gibi konuşan adam kimdir? Vakit gazetesindeki fıkraya nazaran, bu adam Ali Suavi efendi olmasın?

Çırağan Sarayındaki ölümler, o gün defnedilmişlerdi Mabeyin müşiri Sait Paşa, Ali Suavi Efendi'yi şahsen çok iyi tanıyan bir uşağını Çırağan Sarayı'na koşturmuş, ölümleri muayene ettirmişti... Uşak avdet etmiş (*dönmüş*),

— Evet efendim, tanıdım. Ali Suavi Efendi'nin ta kendisi, demişti.

Aynı zamanda, öteki sivil adam da teşhis edilmişti. O da, Sırbistan da harp eden Abdi Paşa ordusunda “Muaveneti Askeriye”²⁴ binbaşlarından iken düşman tarafına firar eden ve sonra kıyafetini tebdil ederek İstanbul'a gelen Nişli Salih idi.

Tahkikata inceden inceye devam edilmiş, şu netice elde edilmişti.

Ali Suavi Efendi'nin velinimetini olan Mitat Paşa aleyhinde yazdığı yazılar, Sarayın hoşuna gitmekle beraber, onun bu kadar kalpsizlik göstermesi, emniyet ve itimadı selbetmişti (*yok etmişti*). Onun için sarayda artık kendisine yüz verilmemişti. Bunun üzerine, Ali Suavi Efendi de Saray'a ve Sultan Hamid'e karşı bir intikam hissi baş göstermişti.

Ali Suavi Efendi, İngiltere'de “İskoç” mason locasına dahil olduğu için, İstanbul'da da Mason localarına devam etmekte idi. Bu devam esnasında, Mason üstatlarından ve Sultan Murad'ın şehzadelik zamanın-

24 Halktan toplanan yardımcı asker

daki dostlarından “Kleanti Skalyeri”ye tesadüf etmişti. Bunlar, kafa kafaya vermişler, cür’etkârane bir hareketle Sultan Murad’ı Çırağan Sarayından çıkararak, halk kuvveti ile yeniden tahta geçirmeye karar vermişlerdi. Kleanti, bu iş için Ali Suavi Efendi’ye bir miktar para ile birkaç revolver vermişti. Ali Suavi Efendi de, tanıdığı birkaç muhacir vasıtasıyla, oradaki muhacir ameleleri elde etmişti... Fakat ne çare ki Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa’nın bir sopa darbesi, bu plânın altını üstüne getirmişti.

Yanında birkaç kişi olduğu halde, uzaktan uzağa Çırağan Sarayı’nı tarassut edip (*gözetleyip*), neticeyi bekleyen Kleanti Skalyeri Saray’a hücum edenlerin feci akıbetlerini görür görmez, o gece Beyoğlu’nda bir evde saklanmış, ertesi gün, Yunanistan’a firar etmişti.

Sultan Hamid’in emriyle Çırağan Sarayı’na giden “muzika-i hümayun” kumandanı Necip Paşa, Sultan Murad’ı, validesinin elinden güç alabilmişti. Şevkefza kadın, oğlunu muhacirlerin elinden aldıktan sonra, onu taş odada gizlemişti. Sultan Murat, ayağından yaralı idi. Bir sedyeye konularak Yıldız bahçesinden Malta Köşkü’ne nakledilmişti.

Sultan Murad’ın büyük oğlu Salâhattin Efendi, o gürültü arasında camları kırarak kendisini Sarayın rıhtımına atmıştı. Sarayın karşısında, karakol vazifesi ifa eden Osmaniye zırhlısı vardı. Saraydaki velvele zırhlıdan duyulur duyulmaz sandallara atlayan askerler, süratle Sarayın rıhtımına koşmuşlardı. Bir taraftan, camları kırıp rıhtıma atlayan muhacirlerle boğuşur-

larken, diğer taraftan da Şehzade Salâhattin Efendi'yi, Osmaniye zırhlısına kaçırılmışlardı.

Geminin süvarisi, derhal bir jurnal ile Salâhattin Efendi'nin zırhlıda muhafaza altına alındığını Saray'a bildirmişti. Sultan Hamid, ikinci mabeyinci Osman Beyi zırhlıya göndererek, Salâhattin Efendi'yi de Yıldız Sarayı'na getirtmiş babasının yanına gönderilmişti... Fakat garibi şurası ki, o sırada kim bilir kimin telkinine kapılan Sultan Hamid, Salâhattin Efendi'nin zırhlıya götürülmesine yanlış bir mana vererek Bahriye Nazırı İbrahim Paşa'yı derhal azletmiş, zırhlının süvarisini de, istintaka (*sorguya*) çektiirmişti.

Beşiktaş Muhafızı (Yedi Sekiz) Hasan Paşa

YILDIZ SARAYI'NDA HAREM HAYATI

Sultan Hamid'in Yıldız Sarayı'na çıkıp yerleşmesi, harem halkını memnun etmemişti. Esasen kadınlar, Sultan Hamid'in pek sıkı harem idaresinden hoşnut değillerdi.

Sultan Mecit, Sultan Aziz ve bilhassa Sultan Murat devirlerinde, büyük bir serbestlik içinde gezen, tozan, gerek saray dahilinde ve gerek haricinde, istedikleri gibi yaşayan saray kadınları, şimdi, sıkı bir çember içine girmişlerdi.

Artık, akıllarına estikçe, Kâğıthane gezintilerine çıkamıyorlar, geceleri Boğaziçi'nin mehtap safalarına iştirak edemiyorlardı. Hünkâr dairesi şu tarafa dursun, Sultan ve şehzade saraylarında bile kadınların hayatı sıkı bir inzibat altına girmişti. Haremağalarının zabıt sınıflarına, çok kuvvetli salâhiyetler verilmişti. Bunların tehditkâr nazarları altında, kıpırdamak bile mümkün değildi.

Yıldız Sarayında, harem daireleri henüz kâfi derecede olmadığı için Sultan Hamid, ancak kendisine lazım olacak kadar hazinedar ve kalfa almış, kadınların mühim bir kısmını, Beşiktaş Sarayında terk etmişti. Bunların zaptı raptı vazifesini de, kızlarağası vekili sıfatıyla, Mehmet ağa isminde eski bir haremağasına vermişti.

Mehmet Ağa, bir gece harem dairesinde gizlice tefiş yaparken, Behçet Ağa isminde bir haremağasını, saraylılardan biriyle gülüşerek konuşurken görmüştü. Derhal bu haremağası ile saraylıyı hapsetmiş, büyük bir heyecan ve hiddet içinde sabah olmasını beklemişti.

Sabah olur olmaz, bütün haremağalarının büyük sofaya toplamış, Behçet Ağa'yı hapsolunduğu yerden çıkarmış, toplanan haremağalarının ortasına çekerek kırbaçlamaya başlamıştı.

Behçet ağanın yüzü gözü, kan içinde kalmıştı. Fakat bağırarak çağırmak, şikâyet ve feryat etmek usulden olmadığı için zavallı adam, bütün kuvvetiyle dişlerini sıkmış, o acı ıstıraplara dayanmıştı. Lâkin öyle bir zaman gelmişti ki, Behçet Ağa'nın tahammülü kalmamış, kapıdan fırlayarak kaçmaya başlamıştı. Fakat Mehmet ağa, arkasından koşarak Behçet Ağaya yetişmiş, onu bir hamlede yere devirmişti. Ağzını burnunu tekmeler altında çiğnemişti.

Zavallı haremağası, on gün bitap ve bimecal yattıktan sonra, ciğerlerine kan oturduğu için ıstıraplar içinde can vermişti. Vakayı duyan Sultan Hamid, Mehmet

Ağa'ya hak vererek:

— Namus meselesi, şaka götürmez... Diğerlerine ibret olsun, demekle iktifa etmişti (*yetinmişti*).

Bu vakayı naklederken, aklıma bundan daha feci bir vaka geldi. Haremi Hümayunun Yıldız Sarayı'na naklinin üzerinden, birkaç sene geçmişti. Saray'a alınan haremağalarının içinden Firuz ve Nedim isminde zeki iki genç haremağası Sultan Hamid'in gözüne girmiş, bunları musahipleri arasına ithal etmişti. Fakat garibi şurası ki, bu iki genç ağa, küçük ve sarışın bir kızı sevmekte idiler.

Bu aşk, günden güne ikisinin de kalbinde derinleşmiş, kardeş gibi sevişen bu iki genç arkadaşın arasında, büyük bir uçurum açılmasına sebebiyet vermişti.

Bir akşam Nedim Ağa, bir şey sormak için Firuz Ağa'nın odasına girmişti. Bu sırada Firuz Ağa'nın kapı yoldaşlarından Ziver, Abdülgani, Cafer, Rüstem Ağalar bulunmakta idi. Nedim Ağa girdiği zaman bunlar, aldırmamışlar, ayağa kalkmamışlar. Bunun üzerine, Nedim Ağa tarafından:

— Ağalar! Vakıa hepimiz arkadaşız, yoldaşız amma, ben, "saye-i şahanede" musahibim. Şahsıma değilse bile memuriyetime hürmet etmeniz lazım. Ayağa kalkınız, diye bir ihtara maruz kalmışlardı.

Ağalar, derhal yerlerinden kalkmışlardı. Fakat Firuz Ağa, yerinden kıınıldamamıştı. Aynı zamanda:

— Sen musahip isen, ben de musahibim. Sana, ayağa kalkmaya mecbur değilim, diye mırıldanmıştı.

Nedim Ağa'nın elinde, gümüş saplı bir kırbaç vardı. Birdenbire öfkelenen genç musahip, elindeki kırbacı Firuz Ağanın karyolası üzerine vura vura

— Zaten sen, ne insanlık bilirsin, ne de, arkadaşlık hukukuna riayet edersin, diye, bağırmaya başlamıştı.

Aralarında, kısa fakat şiddetli bir münakaşa geçmişti.

Bu münakaşayı da gene kısa bir sükût takip etmişti. İşte bu sükûttan sonra, Nedim Ağa derhal arka cebinden küçük bir revolver çıkarmış:

— Sus. Bana dil uzatma, yoksa bununla seni ebediyen sustururum, demişti. Ve revolveri, Firuz Ağa'nın üzerine çevirmişti.

Firuz Ağa, yerinden kımıldamamıştı. Dudaklarında acı ve muhakkirane (*aşağılayıcı*) bir tebessüm olduğu halde:

— Sen iyi bir adam olsan, efendimizin haremi hümayununda silâhla gezmezsin. Ayıp değil mi, sana tumbacılar gibi silâh taşıyorsun? diye söylenmişti.

Fakat son kelimenin son harfini ikmal eder etmez (*tamamlar tamamlamaz*), silâh patlamış, tam kalbinden vurulan Firuz Ağa, kanlar içinde yere serilmişti.

Öteki Ağalar, birer feryat koparmışlar, bir birini çiğneyerek odadan fırlayıp kaçmaya başlamışlardı. Nedim Ağa'ya gelince, o da odadan fırlamıştı. Elinde tabanca olduğu halde:

— Efendimiz, nerede? Efendimiz, nerede? diye, bağıra bağıra koşmaya başlamıştı.

Garip bir tesadüf eseri olarak tam bu sırada, mabe-yin dairesinden, harem dairesine gelmekte olan Sultan Hamid ile karşılaşmıştı.

Sultan Hamid, Nedim Ağa'yı bu vaziyette görünce, birdenbire şaşırmıştı. Derhal revolverini çekerek, Nedim Ağaya nişan almış:

— Orada dur. Kımıldanma, diye bağırmıştı.

Nedim Ağa, elindeki revolveri, Sultan Hamid'in ayaklarının altına fırlattıktan sonra, yere kapanmış:

— Efendimiz! O, beni tahkir etti (*aşağıladı*). Ben de onu öldürdüm, diye bağırarak hıçkır hıçkıra ağlamaya başlamıştı.

Sultan Hamid, mühim bir hadise cereyan ettiğini anlamıştı. Sağ elinde revolverini tuttuğu halde, sol eliyle Nedim Ağa'yı kaldırmıştı. Aralarında, şu kısa muhavere geçmişti:

— Kimi öldürdün, Nedim?

— Firuz Ağa'yı. Beni tahkir etti (*aşağıladı*).

— Böyle, koşa koşa nereye gidiyordun?

— Size geliyordum, efendim. Silâhımı teslim edecektim. Beni ne isterseniz yapın? diyecektim.

Sultan Hamid kısa bir düşünce geçirmişti. Gürültüyü, duyan tüfekçiler, harem kapısının önüne birikmişlerdik Hepsî de ellerini silâhlarına dayamışlar, tetik üzerindelerdi.

Sultan Hamid, başını onlara çevirmiş:

— Ağa'yı alınız. Bir yere kapatınız. Fakat kendisine

dokunmayınız, demişti.

Sultan Hamid, derhal mabeyinci Osman Bey'i çağır-
mış:

— Ortada, bir cinayet var. Katil, mevkuttur (*tutukludur*). Zabıtaya ve adliyeye haber veriniz. Resmen tahkikat ve muhakeme icra edilsin. Katilin cezası da verilsin, diye, irade etmişti (*buyurmuştu*).

Derhal, Beyoğlu mutasarrıflığına haber gönderilmiş, Polis müfettişi M. Bonen yıldırım süratiyle Saray'a gelmişti. O tahkikata başlar başlamaz, arkasından da Adliye Nazırı ile müddeiumumi ve müstantik te yetişmişti.

Sultan Hamid, Adliye Nazırını huzura celbederek:

— Yarın akşama kadar, bu cinayetin kanuni muamelesi bitirilecek. Adliye heyetleri, Malta köşkünde işlerini görsünler, diye, emir vermişti.

O gece, polis tahkikatı bitmişti. Ertesi gün de, bida-yet ve istinaf mahkemeleri²⁵ heyetleri Malta köşkünde toplanmışlar, katili, “derecatı mehakim”den geçir-mişler. Bir takım “esbabı müşeddede” (*kuvvetli sebepler*) göstererek, Nedim Ağa'nın idamına karar vermişlerdi, ikinci üzeri, bu mahkemelerin kararı temyiz heyeti-ne gönderilmişti. Karar, tasdik edilmişti. Fakat Sultan Hamid, bununla da iktifa etmemişti.

— Evrakı, bir kere de Şeyhülislâm tetkik etsin. Şer'i kararını versin, demişti.

25 Dâvâ Mahkemesinin verdiği hükmü beğenmeyip bozulmasını daha üst mahkemeden istemek. Dâvâ mahkemeleri ile Temyiz Mahkemesi arasındaki bir derece yüksek mahkemeye verilen isim.

Şeyhülislâm kapısına gönderilen evrak, yatsı zamanına doğru Saray’a iade edilmişti. Evraka merbut olan fetvada:

“El-cevap: Kısas’ı lazım gelir.” denilmişti.

Nedim Ağa, ertesi sabah, Beşiktaş karakolunun karşısında, şaiben idam edilmişti.

Bu hadise, harem dairesinin sükûnunu altüst etmişti. Maiyetindeki bir adamın silâh taşıdığının farkında olmadığı için başmusahip Tahsin Ağa ile arkadaşları olduğu halde, Nedim Ağa’nın silâhını haber vermedikleri için musahiplerden Hüsametdin, Rasim, Halil, Şakir, Saffet, Rüstem Ağalar, ertesi gün Plevne ismindeki küçük vapura bindirilmişler, Hicaz’a gönderilerek orada müebbeden (*sonsuz*) ikamete memur edilmişlerdi.

Sultan Hamid, kızlar ağası makamına, Yaver Ağa’yı getirmişti ve o günden itibaren de harem dairesinin inzibatına bir kat daha ehemmiyet verilmişti.

Sultan Hamid, kadınları sevmek ve çok hürmet göstermekle beraber, onları şımartmaktan çok içtinap ederdi (*çekinirdi*). Validesi, pek genç yaşında, 1269 tarihinde veremden vefat etmişti. Gariptir ki, az bir zaman sonra, hemşiresi Cemile Sultan da, aynı felâkete uğrayıvermişti.

Sultan Hamid, öksüz kalan oğlu ile kızını, Sultan Aziz’in dördüncü kadını, Presto Kadınefendi’nin dairesine vermişti. Bu kadın, bu iki çocuğa kendi öz

evlâdı gibi şefkat göstermiş, onlara öksüzlüğü hissettirmemişti.

Hünkâr, o kadar minnettar olduğu bu kadına, bu parlak ve şerefli unvanı vermekle beraber, ona hiçbir zaman eski Valide Sultanların imtiyazlarını bahsetmemişti.

Muhteşem bir daire tahsis etmişti. Maiyetine, kâfi derecede adamlar vermişti. Fakat ne Sarayın ve ne de hükümetin işlerine zerre kadar müdahale ettirmemişti.

Sultan Hamid'in ilk zevcesi, Nazikeda kadındı. Bu kadın ile şehzadelğinde sevişmişlerdi. Nazikeda kadın, Sultan Hamid'in hemşiresi Cemile Sultan'a, düğün hediyesi olarak takdim edilmiş bir cariyeye idi. Bir gün hemşiresinin Sarayı'na ziyarete giden Sultan Hamid, bu tatlı buğday renkli ve çok sevimli cariyeyi görür görmez onu son derecede sevmiş. Onunla, bir aşk macerasına girişmişti.

Cemile Sultan, çok geçmeden bu macerayı haber almıştı. Günün birinde, Nazikeda'yı giydirip kuşatarak, şehzade Sultan Hamid'in dairesine yollamıştı... Sultan Hamid, sevgilisini görünce emsalsiz bir sevinç içinde kalmış, ona derhal muhteşem bir daire hazırlamış, artık o günden itibaren diğer gözdelelerini ihmal ederek Nazikeda ile yaşamaya başlamıştı.

Nazikeda, Sultan Hamid'in bu muhabbetine cidden liyakat göstermiştir. Nezaketi, terbiyesi ve bilhassa herkesin kalbine hulul edecek (*girecek*) derecede sevimliliği ile Sultan Hamid Sarayı'nın hâkimesi olu-

vermişti ve bu aşkın mahsulü olarak ta, Ulviye Sultan dünyaya gelmiştir.

Sultan Hamid, bu kızını son derecede sevmiştir. Evlâtlarına karşı daima ağır ve ciddi davranan Sultan Hamid, Ulviye Sultan'ı dizlerinin üzerine bastırarak onunla oynamaktan büyük bir zevk ve saadet hissedirdi. Fakat onun bu saadeti uzun sürmemiştir.

Bir gün Sultan Hamid, ava gitmişti. Henüz dört yaşlarında bulunan Ulviye Sultan da, annesinin odasında idi. Kadın, piyano çalıyordu. Küçük Sultan da, kendi kendine oynuyordu.

O tarihte kibritler, pek iptidai bir halde idi. Uçları, ufak bir tazyik ile derhal ateş alıverirdi. Küçük Sultan kibrit, kutusunu almış, onunla oynamaya başlamıştı. Fakat kutunun içindeki kibritler, birdenbire parlamıştı. Sultan'ın üstünde, kat kat etekli, adeta malakof tarzında ipekli bir elbise vardı. Bu ince kumaş, bir anda yanmaya başlamış. Dört yaşındaki Sultan, alevler içinde kalmıştı. Annesi, üzerine atılmıştı. Onun elbisesi de ateş almıştı. Buna rağmen, kadıncağız evlâdını kurtarmak için ne mümkünse yapmıştı. Fakat buna muvaffak olamamıştı. Ana ile evlâdın feryatlarını işiten saraylılar koşup gelinceye kadar çocuğun nazik vücudu, kavrulmuş, simsiyah bir külçe halini almıştı.

Sultan Hamid'in hususi tabibi Mavroyani Bey, derhal yetişmişti. Çocuğu ölümden kurtarmak için ne mümkünse yapmıştı. Fakat küçük Sultan, ıstıraplar içinde ancak bir saat kadar yaşamıştı.

Sultan Hamid, akşam avdet etmişti (*dönmüştü*). Bu

felâket karşısında, çıldıracak hale gelmişti. Lâkin artık, iş işten geçmişti. Sultan Hamid, evlâdını kurtarmak için her fedakârlığı yapan ve Hatta bu uğurda kolları ve göğsü kamilen (*tamamen*) yanan karısını, bu felâketten sonra bir kat daha sevmişti. Fakat Nazikedâ, derin bir teessüre kapılmıştı ki, tam iki sene dairesinde kapanmış kalmış, bu müddet zarfında Sultan Hamid ile dahi ancak bir kaç kere mülakat etmişti (*görüşmüştü*).

Nâveki hicrin unutulmaz yaresi

İşler açtın ey yürekler paresi

Şarkısı, bu facianın hatırası olmak üzere yapılmıştır.

Sultan Hamid tahta çıktıktan sonra Nazik Eda Baş kadınefendi unvanını almıştır. Fakat artık eski neş'esi kalmadığı için daima münzevi bir hayat yaşamıştır.

Sultan'ın tebeddül (*değişme*) gününden itibaren Trablusgarp'a sürgün gidinceye kadar sarayda, ikinci bir padişah gibi hüküm süren ve mabeyin başkâtibi Sait Bey ile el ele vererek birçok mahirane siyasetler çeviren Damat Mahmut Paşa, Cemile Sultan'ın zevci olmak itibariyle büyük bir imtiyaza malikti. Fakat damat Mahmut Paşa'nın bu derecede nüfuz kesbetmesine, Cemile Sultan'dan ziyade Nazikedâ, baş kadınefendi sebebiyet vermişti.

Bu saf kadın, o yüksek makamı ihraz etmekle (*kazanmakla*) beraber, eski velinimetlerine olan merbutiyet (*bağlılığı*) ve hürmetini bir an bile kaybetmemişti. Da-

mat Mahmut Paşa'yı Sultan Hamid'e sevdirmek ve ona itimat bahşetmek için hiçbir fırsatı fevt eylememişti (*kaçırmamıştı*).

Meşrep ve yaradılışı itibariyle zevk ve safasına çok düşkün olan damat Paşa hakkında vakit vakit saraylarda korkunç dedikodular zuhur ediyordu.

Esasen o esnada sarayların harem ve selâmlık daireleri, birer dedikodu kaynağı idi. İşleri güçleri olmayan kadınlar ve erkekler, yalan yanlış bir takım sözlerle, şuradan buradan topladıkları havadislerin münakaşalarıyla vakit geçirirlerdi. Hatta bir aralık, Sultan Hamid'in valideliği yani, makamı "mehd-ü ulya"²⁶ Perestu Kadınefendi ile şehzade Osman Efendi'nin ve Servet Seza hanım efendi ile de, Salih Efendi'nin münasebetlerinden bahsedilerek günlerce saraylarda bu dedikodu sürüklenmişti. Fakat bu sözler, uzun sürmeden, kapanıvermişti. Yalnız damat Mahmut Paşa hakkında her gün tazelenen rivayetlerin ardı arası ke-silmemişti.

Sultan Hamid'in hoşlanmadığı bir şey varsa, onun kendi aleyhinde sürekli dedikodular uyandıracak hareketlere sebebiyet vermesiydi.

Nitekim Hünkâr birkaç kere damat Mahmut Paşa'yı tekdir etmiş (*azarlamış*),

— Saçlı sakallı, koskoca adamsın. Kendini biraz iyi idare et, demişti.

Aynı zamanda, hemşiresi Cemile Sultan'ı da Saray'a çağırarak ona da:

— Sen, nasıl kadınsın? Bir kocanı zapt edemiyorsun. Kapıp, haremlere koyveriyorsun. O da, boğa gibi ortada dolaşıyor olmayacak sözlere sebebiyet veriyor, diye, bir takım sözler söylemişti.

Cemile Sultan, bir kadın sıfatıyla bu sözlerden kuşkulananarak kocasından hesap isteyecek yerde, bilâkis Paşasını şiddetli müdafaa etmiş, ağlaya ağlaya:

— Kocam, güzel. Haspalar, çekemiyorlar. Melek gibi adamcağıza iftira ediyorlar. Dilerim Allah’tan, rûzumahşerde dilleri enselerinden çekilsin, diye fer-yat etmişti.

Bazıları, Cemile Sultan’ın, kocasına karşı gösterdiği bu zaafı çok mühim bir sebebe atfediyorlar, fakat bunu Sultan Hamid’e söylemeye bir türlü cesaret edemiyorlardı.

Sarayın bazı kulağı delik adamlarının rivayetlerine nazaran, Cemile Sultan, Çarlık Rusya’sının sefiri General İgnatiyef’e casusluk ediyormuş. Sultan Hamid’in Sarayında, Çarlık nüfuz ve siyasetinin artırılması ve Çarlık menfaatine mugayir (*aykırı*) kararların derhal haber alınması için sefir, Cemile Sultan’a her ay mühim miktarda para veriyormuş.

Damat Mahmut Paşa da bunu bildiği halde, bilmezlikten geliyormuş.

Nihayet, bir gün geldi ki, bu sözler, Sultan Hamid’in de kulağına gitti. Öfkesinden, çıldırma derecelerine geldi. Fakat sükûnetini muhafaza etmek mecburiyetini hissetti.

Tabiidir ki, en makul hareket de, bu idi. Çünkü Cemile Sultan ile kocasını çağırarak isticvap etse (*sorgulasa*), hiç şüphesiz ki, katiyen inkâr edeceklerdi. Mesele- nin en feci tarafı ise, bu isticvapların harice aksetmesi idi. O zaman:

— Vay, padişahın hemşiresi Ruslara casusluk ediyormuş, diye, her taraftan yükselecek olan sözler, efkârı umumiyenin (*kamuoyunun*) altını üstüne getirecekti.

Mamafih (*bununla birlikte*), Sultan Hamid sükût etmekle beraber, son kararını vermişti. Artık aleyhindeki dedikodular bini aşan Damat Mahmut Paşa'yı İstanbul'dan sürececek, hemşiresi Cemile Sultan'ı da, Sarayında sımsıkı hapsedecekti.

Sultan Hamid'in bu şiddetli kararına vakıf olan Baş Kadınefendi, sabık velinimetlerini kurtarmak için işe karışmak istedi ise de, Hünkâr'ın şiddetli bir tekdiri (*azarlaması*) karşısında sükût etti.

Kararlarında acele etmemek ve yapacağı işlerin tam sırasını beklemek, Sultan Hamid'in adeti idi. Buna binaen Hünkâr, kararını tatbika bir vesile arayıp dururken, garip bir vaka zuhur etmişti.

O tarihte, Babiâli'de içtima etmekte olan icra cemiyetinde, Deli Mehmet isminde bir hademe vardı. Bu adam, kendine meczup süsü veren, akıllı delilerdendi. Kendini, herkese sevdirmişti. Yalnız Babiâli'nin kâtipleri değil, vükelâdan bazıları bile ona iltifatlarda bulunur ve para verirlerdi.

Deli Mehmet bir gün Babıâli'deki kalemlerle, rüesa ve müdüranın odalarını dolaşmış:

—Efendim! Bir dergâh açıyorum. Mevlit okutacağım. Sevabına nail olmak ve bendenizi müşerref kılmak için siz de buyurun, diye, birçok kimseyi evine davet etmişti.

Deli Mehmed'in evi, Fatih civarında, Şirvanizade Ahmet Efendi'nin konağı yanında idi.

Mevlit gecesı, Deli Mehmet, kendi evi ile Şirvanizadenin konağı arasına dikilerek gelen davetlilere:

— Buraya buyurunuz, diye, Şirvanizade'nin konasını göstermişti.

Davetliler, konağın kapısını çalarak içeri giriyorlar, hiçbir şeyden haberleri olmayan uşaklar da, gelenleri alelade misafir zannederek selâmlık odasına alıyorlar, Efendi'ye:

— Misafir geldi, diye haber veriyorlardı.

Şirvanizade, selâmlık odasına inmiş, fakat hiç tanımadığı adamlar karşısında kalınca, hayret etmişti. Fakat misafir, kim olursa olsun, onu görür görmez:

— Siz kimsiniz? Ne istiyorsunuz? diye sormak, o tarihte adet değildi.

Usulen kahveler, sigaralar içilir, ondan sonra, ziyaretten maksat sual edilirdi. Tabiidir ki, Şirvanizade de bu usule riayet etmiş, misafirlerine, kahve sigara ikram ederek, neticeye intizaren, dereden tepeden söze girişmişti.

Fakat ardı arası kesilmeden kapı çalınıyor, açılıp kapanıyor. Babiâli'nin oldukça kalbur üzerine gelen zevatından, alelade hademelerine kadar gelen misafirler misafir odasından, sofalara, sofalardan merdiven ayaklarına kadar dolup taşıyordu. Şirvanizade'nin hayreti arttıkça artıyor, bu garip vaziyet karşısında ne yapacağını şaşıyordu.

İşte bu sırada Deli Mehmet de gelmiş, doğruca gidip Şirvanizade'nin eteğini öperek:

— Efendim! Bu gece, bende hanenizde mevlit okutmaya karar vermiştim. Birkaç zatı davet etmiştim. Fakat bu zatlar, geleceklerini vaat etmekle beraber, refakatlerinde bir hayli zevatı getireceklerini de söylediler. Fakirhanenin, bu kadar halkı almayacağı malûm. Komşuluk hakkına binaen buraya sevk ettim. Müsaa-de buyurursanız, mevlit başlasın. Siz de, eciri sevabına nail olursunuz, demişti.

Şirvanizade Ahmet Efendi'nin, tepesinin tası atmıştı:

— Sen benim evimin kâhyası mısın teres? Çık... diye bağırmişti.

Ve sonra misafirlere dönerek:

— Efendiler! Bu meczubun sözüne uyup da buralara kadar geldiğinize teessüf ederim, dedikten sonra, öfke ile yerinden fırlayıp hareme geçerek mabeyin kapısını misafirlerin yüzlerine kapamıştı.

Tabiidir ki misafirler, Deli Mehmet'e söylenerek büyük bir hicap içinde dağılmışlardı.

Hafiyeler, bu içtimai haber almışlardı. Ve derhal Saray’a jurnaller yağdırmışlardı. Ve bu basit hadise:

“İşbu içtimadan maksat, zatı şahaneyi hal’etmek için meşveret akdinden ibaretti. Fakat zevat arasında, bazı yabancı kimseler de bulunmasına binaen, meşveret tehir edilmiş, kasten Deli Mehmet ortaya çıkarılarak o sözler söylenmiştir.” diye korkunç bir kulp takmışlardı.

Deli Mehmet, derhal Saray’a celbedilmişti. Sultan Hamid bu adamı bizzat isticvap etmek istemişti.

Sultan Hamid’in mühim evsafından biri de, insanları çarçabuk tanıyıp, onlar hakkında karar vermektir. Nitekim Deli Mehmet’le de görüştükten sonra:

— Bu adam, kendine deli süsü veriyor, hâlbuki hepimizden akıllı verilen jurnallerin doğru olması ihtimali vardır. Esaslı bir surette tahkik edilsin, diye irade etmişti.

Deli Mehmet’in davetine icabet edenlerin isimleri tespit edilerek inceden inceye tahkikata girişilmişti. Bunların içinde, Başvekil Saffet Paşa’nın, eski Sadrazam Rüştü Paşa’nın, damat Mahmut Paşa’nın, Redif Paşa’nın adamları bulunduğu tahakkuk etmişti.

Sultan Hamid, gerek Mahmut Paşa’yı ve gerek amcasıyla biraderini hal’eden (*tahttan indiren*) paşaları yere vurmak için bu fırsatı kaçırmamıştı. Evvelâ, sabık (*eski*) Sadrazam Rüştü Paşa’yı ikamete memur olarak Manisa’ya yollamıştı. Damat Mahmut Paşa’yı da sarayda tevkif ettirmiş, valilik ile Trablusgarp’a göndermiş-

ti. Başvekil Saffet Paşa'yı da azlederek, Paris sefirliği ile İstanbul'dan teb'id etmişti (*uzaklaştırmıştı*).

Yıldız Sarayı'ndaki harem daireleri tekemmül ettikçe, Beşiktaş Sarayı'ndaki kadınlar da Yıldız'a gelmişlerdi. Sultan Hamid, zevceleri için ayrı ayrı daireler yaptırmıştı. Fakat israfın önünü almak için, harem daireleri kadrosunu, bir hayli azaltmıştı.

Yalnız, eskiden beri teamül (*gelenek*) olan "yedi gedik"i muhafaza etmişti. Mesela, Hünkâr dairesindeki kadınların kadrosu, şöylece tespit edilmişti:

- 1- Hazinedar usta,
- 2- ibriktar usta,
- 3- Kilerci usta,
- 4- Çamaşırcı usta,
- 5- Kahveci usta,
- 6- Çeşniyar usta.
- 7- Kutucu usta.

Eskiden, bu yedi gedikli kadının maiyetlerinde bir çok yamaklar, kalfalar acemi denilen küçük kızlar bulunmak adetti. Sultan Hamid, tasarruf etmek için bu usulü kaldırmış, her ustanın maiyetine birer yamak ve her yamağın maiyetine de birer acemi vermekle iktifa eylemişti (*yetinmişti*). Şu hale nazaran (*göre*) Hünkâr dairesindeki saraylıların adedi, yirmi bir kıza inhisar etmişti.

Mamafih, Sultan Hamid bunları bile toplu bulundurmaya lüzum görmezdi. Pek çok gecelerini, Müşfike

Kadınefendi'nin dairesinde geçirdiği için, onun kalfalarıyla iktifa ederdi (*yetinirdi*).

Sultan Hamid, Nazikeda, Başkadınefendi'den sonra, Müşfike kadınefendi'yi çok derin ve çok samimi bir muhabbetle sevmiştir. Ve bu muhabbeti, ölümüne kadar devam etmiş, Beylerbeyi Sarayı'nda, bu sevgili kadını ile gene vefakâr zevcesi Naciye kadınefendi'nin yanlarında can vermişti. Sultan Hamid'i menfa (*sürgün*) ve mahpes (*hapis*) köşelerine kadar takip etmek suretiyle sadakatlerini gösteren bu kadınlar da, daima ona karşı derin bir muhabbet beslemişlerdi.

Sultan Hamid, bin türlü evham (*kuruntu*) sahibi olduğu için, etrafını kadınların ve bilhassa genç kadınların sarmasını sevmezdi. Hususi hizmetlerinde bulunanlar, ancak bir iki kalfadan ibaretti. Hünkâr, bunların içinde en ziyade Sırrıcemal Kalfa'yı severdi. Bu kadın da Sultan Hamid'i Selâniğe kadar takip etmiş. Orada, yetmiş dört yaşında olduğu halde vefat eylemişti.

Aşağı yukarı, on, on beş sene, Yıldız'daki harem hayatı tam bir sükûnet içinde geçmişti. Arz ettiğim gibi birkaç vaka istisna edilecek olursa, hiç bir mühim hadise zuhur etmemişti. Fakat sonraları, mabeyin dairesinde olduğu gibi, harem dairesinde de, ihtiraslar belirmiş, bu yüzden birçok hadiseler baş göstermişti.

Sırası geldikçe, bunları da naklederim. Şimdi geçelim, harem dairesinin başka hususiyetlerine,

Sultan Hamid, mahaza tasarruf maksadıyla harem dairesi kadrosunu azaltmakla beraber, eski adet ve ananeleri birdenbire değiştirememişti. Ancak, ken-

di selâmetini temin etmek ve bir de harem dairesi ile şehir arasındaki alâkayı kesmek için, şehir kadınlarının Saray'a girip çıkmalarını tahdit etmişti (*sınırlamıştı*). Çünkü Sultan Hamid'in yegâne gayesi, saray kadınlarının gözlerinin açılmaması idi.

Esasen Sultan Hamid bunu, harem dairesi haricinde de kendisi için bir prensip ittihaz (*kabul*) etmişti. Muhitinde bulunanların, mümkün olduğu kadar saf, cahil ve basit insanlardan mürekkep olmasını isterdi.

Sarayın umumi hizmetine bakan ve kendisi ile daimi temasta bulunanları, mutlaka taşralılardan seçerdi. Aşçılar, mutfak hademeleri, tablakârlar, hemen umumiyetle Bolu ve Mengenli idiler. Yalnız tablakârların içinde bir kaç Suriyeli vardı. Arabacılar, seyisler, ma-beyin hademeleri de hemen kâmilten (*tamamen*) Boya-batlılardan mürekkepti.

Her sene kur'a zamanı gelince, serasker tarafından Kastamonu, Ankara, Çorum, Merzifon, Amasya, Sivas mıntıkalarına üst üste şifreli telgraflar gönderilir, "Kur'a efradından düzgün ve mütenasip vücutlu, eli ayağı temiz, yakışıklı efradın, ikinci fırkaya mürettep olmak üzere gönderilmesi. Bu efradın, mümkün olduğu kadar şehir ve kasaba görmemiş en saf köy delikanlıları arasından seçilmesine son derece itina edilmesi irade-i seniye-i hazreti padişahi iktizasından olmakla beraber ona göre ifayı muamele edilmesi ve bu şerait haricinde, zinhar ikinci fırkaya bir tek nefer dahi gönderilmemesi ehemmiyetle tavsiye olunur." diye, emirler verilirdi.

Harem haricine bu kadar ehemmiyet veren Sultan Hamid'in, harem dairesine daha fazla ehemmiyet vermesi, çok tabii idi. Sultan Hamid, Abdülâziz ve Sultan Murat devirlerinin saraylıları, türlü vasıtalarla adeta şehir halkı ile daimi bir temas halinde idi. Bunun içindir ki, bu devirlerde, saraylılarla şehir halkı arasında epeyce dedikodulu maceralar vukua gelirmiş.

Bu maceralara vasıtalık edenler de, üç sınıf şehir kadınları imiş. Biri terziler, diğeri, hoca hanımlar, üçüncüsü de, hekim kadınlar.

Eski devirlerde saray kadınları, kendi elbiselerini ve feracelerini bizzat kendileri biçer, dikerlermiş. Benden yaşlı kalfaların ve haremağalarının rivayetlerine nazaran, ilk defa olarak Saray'a giren yabancı terzi, Meryem Dudu isminde bir Ermeni kadını imiş. Bu kadını, meşhur Ermeni bankerlerinden Köçeoğlu Sultan Mecid'e tavsiye etmiş. Bu da, şöyle bir sebepten ileri gelmiş:

Belki siz de işitmişsinizdir. Sultan Mecit, halk arasında gezmeyi severmiş.

Hatta bazı defalar, hükümet ricalinin köşklerine ve yalılarına, ara sıra da Beyoğlu'nda Ermeni ve Rum ki-barlarının konaklarına gidermiş.

Esasen kadınlara pek düşkün olan bu hükümdar, Hristiyan kadınlarının o devirdeki parlak tuvaletlerini ve serbest tavırlarını gördükçe:

— Bizim saray kadınları pek pısırsık. Ne insanla oturup böyle bülbül gibi konuşmasını bilirler, ne de, böy-

le zarif elbiseler giyerler, diye şikâyet edermiş.

Bir gün, gene böyle bir şikâyet esnasında, Köçeoğlu Andon efendi Sultan Mecid'in arzusuna hizmet etmek istemiş:

— Ne tasa çekersin, padişahım, yarından tezi yok, ben Saray'a bir terzi göndereyim. Kadınlara, hoşunuza gidecek elbiseler yapsın, demiş.

Sultan Mecid, bu teklifi memnuniyetle kabul etmiş. Ertesi günden itibaren de Meryem Dudu Saray'a gelmiş.

İşte, o günden itibaren, sarayda yeni bir sefahat hayatı açılmış. Eski elbiseler bir tarafa atılmış, başta Sultanlar, kadınefendiler, gözdeler olmak üzere, bütün saray kadınları arasında "alafranga" elbise giymek ve böylece de padişahın gözüne hoş görünmek merakı başlamış. Bu merak, adeta müthiş bir rekabet halini almış. Harem dairesinin masrafı da, arttıkça artmış. Tahmin edersiniz ki, bu elbise inkılâbının neticesi, Sarayın sarrafı olan Köçeoğlu'na yaramış.

Alafranga elbiseye rağbet o derece çoğalmış ki, Meryem Dudu artık kumaş ve tuvalet yetiştirmekten âciz kalmış. Adeta, kendi idaresi altında bir teşkilât yapmış. Yüzlerce kadın terzi kullanmış. Yalnız Hünkâr dairesi değil, bütün Sultan ve şehzade daireleri, Ermeni ve Rum terzi kadınlarının istilâsına uğramış.

Artık saray kadınlarıyla içli dışlı olan bu terzi kadınlar, yalnız dikiş ile de iktifa etmemişler (*yetinmemişler*). Genç Sultanların, azgın gözdelerin, toy saraylıla-

rın gönül işlerinde de simsarlık ederek böylece de bir hayli menfaatler teminine girişmişler.

Bu hal, harem dairesinin nizam ve intizamını bozmuş.

Gerek saraylar arasında ve gerek hariçte, birçok dedikodulara sebep olmuş.

Saraylara namaz surelerini belletmek, isteyenlere de okuyup yazma öğretmek için harem dairelerinin birer hoca hanımları vardır. Bunlar ekseriya, yaşlı başlı kadınlardı. İstedikleri zaman serbest serbest Saray'a girip çıkarlardı. Yalnız saraylılar değil, Sultanlar ve kadınefendiler bile bunlara ehemmiyet verirlerdi. Çok zaman, karşılıklarına oturtarak onları söyletip dinlerlerdi.

Bu kadınların bazıları, hakikaten temiz ahlâklı, dindar idiler. Bunlar, saraylılara mütemadiyen cehenem tehditlerinden ve cennet vaatlerinden bahsederek, onların taşkınlıklarının önlerine geçmeye gayret ederlerdi. Mesela, bunların içinde tanıdığım Cevati Hoca Hanım denilen Cavide Hanım isminde bir hoca vardı ki, hakikaten ahlâk ve faziletin bir numunesi idi. Bizim Saray'a, Hacı Bacı isminde uzun boylu zayıf Arap kalfasıyla gidip gelirdi. Vakâr ve ağır başlılığı karşısında, herkesi kendisine hürmete mecbur ederdi. Bu kadından, Sultan efendiler bile çekinirdi.

Fakat gene bu Hoca Hanımların içinde öyleleri de vardı ki, başlarında yemyeşil baş örtüsü taşımalarına, beş vakit namaza beş daha katmalarına rağmen, saman altından su değil, adeta nehirler yürütürlerdi.

Muayyen saatlerde saraylılara, ilmihal, Risale-i ahlâk, Ahmediye, Muhammediye'den derslerini verip bitirdikten sonra, gece vakti el ayak çekildikten sonra, sessiz sadasız kadınların, saraylıların odalarını gezerler, hariçteki sevgililerden, dahildeki sevgililere gelen mektupları okumak, bunlara cevap yazmakla sabahı ederlerdi.

Hariçteki sevgililerin haberlerini, ekseriya terzi kadınlar getirirlerdi. Bu sevgililer de, nevi nevidi (*çeşit çeşitti*). Bunlardan bazıları, kolayca ikbale konmak isteyenlerdi. Bunlar, saraylıların gezmeye çıktıkları yerlerde dolaşırlar, içlerinden intihap ettiklerini, uzaktan kaş göz işaretleriyle avlarlar, sonra da, gene uzaktan arabayı takip ederek hangi Saray'a mensup olduğunu öğrenirler, o Sarayın terzisini bularak avladıkları kızın şeklini tarif ederler. O vasıta ile mektup gönderirler, muhabereye girişirlerdi.

Bu şekilde başlayan münasebetler, bazen izdivaçla neticelenirdi. Eğer saraylı, kendisine âşık olan veyahut âşık rolü oynayan adamı beğenir ve severse, ne yapıp yapıp “çırağ” çıkar, onunla evlenirdi. Fakat bazen da münasebetler, makûs neticeler verirdi. Çünkü âşık rolü oynayanların ekserisi, koklanmamış gül ve turfanda meyve meraklıları olabilirdi. Bunlar, böylece bir müddet muhabereyi devam ettirerek beklerler, sevgililerini “tımara çıkma”²⁷ davet ederler. Zavallı kızcağız, tımara çıkıp da serbest kalınca, ondan bol bol

27 Saraylıların on beş yirmi gün kadar, şehirde, Sarayın itimat ettiği şahısların nezdinde misafir kalması demektir. Sinir buhranları gösteren veyahut hastalık dolayısıyla zayıflayan saraylılar, ikişer üçer ayrılarak tımara gönderilirdi.Z.Ş.

istifade ederek birdenbire ortadan siliniverirlerdi.

Ondan sonra, artık istifade sırası, hekim kadınlara gelirdi.

Hekim kadınların, harem dairelerinde oynadıkları roller, çok mühimdi. Bunlar, erkek hekimlere görünmek istemeyen mutaassıp saraylıları, ev ilâçlarıyla tedavi ederlerdi. Bin bir derde deva olacak nebati ilâçlar bilirlerdi. Aynı zamanda saraylılara sülûk tutarlar, hacamat yaparlar, Hatta nazar değmiş olanlara kurşun bile dökerlerdi. Bunların en meşhuru, Gelincikci Matik kadın imiş... Rivayete nazaran Sultan Mecit, şehzadeliğinde hastalanmış, doktorların hiçbirisi, hastalığına çare bulamamış. Antakyalı bir Ermeni papazının kızı olan bu kadın, şehzadeyi tedaviyi deruhte etmiş, Hatta:

— Eğer kırk günde hastayı iyi edemezsem, boynum kıldan ince kılıçtan keskin, demiş ve hakikaten bu müddet zarfında hasta afiyet kesbetmiş.

Hatta bundan pek memnun olan babası Sultan Mahmut, bu kadının eline bir ferman vererek gerek kendisini ve gerek evlât ve ahfadını bütün vergilerden affetmiş. İşte o tarihten itibaren de artık hekim kadınlar, harem dairelerinde mühim bir unsur kesilmiştir.

Fakat bu hekim kadınlar, maharetlerini sadece tedavilerde göstermekle iktifa etmezlerdi. Onlar gizlice iki iş daha görürler ve bunlardan da pek büyük istifadeler temin ederlerdi.

Bu işin birisi, “gözde”lik ve “ıkbâl”lik şerefine nail

olup da çocuğu olmayan kadınları çocuk sahibi etmekti. Gözde ve ikbal olup da çocuk doğurmamayan kadınlar, Sarayın hadiseleri arasında unutulup giderlerdi. Veyahut hariçte birine nikâh edilerek, lüzumsuz bir paçavra gibi saraydan dışarı atılıverirlerdi.

Halbuki çocuk doğuran kadınlar, derhal Sarayın şerefli bir mevkiine geçerler, artık ömürlerinin sonuna kadar saltanat sürerlerdi. Onun için çocukları olmayan gözdeler ve ikballer, hekim kadınların yardımlarını celbetmek için bunlara avuç dolusu para vermekten çekinmezlerdi.

Gene bol paralarla bu kadınlardan istifade etmek isteyen diğer bir zümre daha vardı ki, bunlar da, saf, cahil ve toy saraylılardı. Bunlar, her hangi bir iğfal hadisesi karşısında kaldıkları zaman günahlarını ortadan silmek için, hekim kadınların maharetlerine müracaat ederlerdi. Bu günah eserleri, bazen sessizce silinip giderdi. Fakat çok zamanlar da, zavallı genç saraylılar, dertlerini kimseye söyleyemeyerek aldıkları zehirlerin tesiriyle ıstıraplar içinde can verirlerdi.

Bu ölüm, türlü sebeplere atfedilirdi. Hekim hanımın yakasından tutmayı, hiç kimse aklından bile geçirmezdi.

Hiç unutmam, Sultan Hamid'in ilk saltanat sene-sinde, bir Hırka-i Şerif ziyaretinde, Başkadın Nazikeda Kadınefendi, "Hırka-i Şerif Camisi"nin Hünkâr mahfili kapısındaki, binek taşından arabaya bineceği zaman, gözüne uzaktan iki dilenci çocuğu çarpmıştı. Perişan kıyafetli bir kadının ellerinden tuttuğu bu iki kız, o ka-

dar güzeldi ki, Kadınefendi birdenbire durmuş, bir an için gözleri onlara takılıp kalmıştı. Ve bu dalgınlıkla arabaya binerken, sol ayağını şiddetle arabaya çarpmıştı.

Herhalde çok canı acımişti. Çünkü bir anda çehresi, al çuha gibi kızarmıştı. Fakat bütün gözler kendisine çevrilmiş olduğu için büyük bir metanet göstermiş, ses çıkarmamıştı. Hatta arabaya oturur oturmaz, yanındaki kalfaya emretmiş, çantayı açtırmış küçük sadaka keselerinden üç tane alarak bize vermiş, o dilenci kadın ile kızlarına yollamıştı.

Arabalar, hareket etmişti. Saray'a gelmiştik. Kadınefendi'nin arabası, harem dairesinin binek taşına yanaşmıştı. Araba kapısı açılmıştı. Kadınefendi, arabadan çıktıktan sonra, ıstırapla yürümeye başlamıştı. Kalfası ve Başağası derhal koltuklarına girmişler, dairesine çıkarmışlardı.

Biraz sonra haber aldık ki, sol ayağının mafsal kemiğini çarptığı için biraz fazlaca ıstırap hissetmiş, aynı zamanda, küçük bir sıyrık husule gelmiş.

Tesadüf, bu ya? Hacı Dudu denilen hekim kadın, o sırada sarayda imiş. Bunu haber alır almaz, derhal Başkadınefendi'nin dairesine giderek, güya ıstırapı teskin etmek için bir takım ilâçlar yapmış, ertesi gün, birdenbire kadınefendi'nin ayağı şişti. Birkaç saat içinde vahamet kesbetti. Zavallı kadının ıstırapı arttıkça arttı.

Doktorlar, cerrahlar getirtildi. Günlerce uğraşıldıktan sonra, zavallı kadıncağzın ayağı kesilmekten, güç

kurtarılabildi. Meğer Hacı Dudu denilen hekim kadın, ilâç yapıyorum diye, yedi odanın hasırı altından toz aldirmiş, bunu örümcek ve içyağı ile karıştırarak bir merhem yapmış, Kadınefendi'nin yarasına, böylece mikrop kaptırmış.

Ben, yetişmedim, fakat işittim. Gene bu hekim kadınlardan biri, Sultan Mecid'in dördüncü haremî, -Fatma ve Refia Sultanlarla Sultan Reşat'ın annesi- Gülcemal Kadınefendi'yi öldürüyormuş. Bu hekim kadın, bir mayıs günü, Gülcemal Kadınefendi'ye müracaat etmiş:

— Aslanım, fazlaca kanlısınız. Renginiz, adeta mor gibi görünüyor. Tam mevsimidir. Eğer size on tane sülük tutarsam, çehreniz gül rengi olur, demiş.

Malûm ya, saray kadınlarının her şeyden evvel düşünecekleri şey, güzellikti. Güzellik hatırı için “şimdiki sinema yıldızları gibi” her şeye ve en meşakkatli çarelere müracaat etmek, harem dairelerinde en tabii işlerdendir. Buna binaen, Gülcemal Kadınefendi de bu teklifi bilâtereddüt kabul etmiş.

Hamam hazır. Mevsim hasebiyle sülük şişesi de, hekim kadının ilâç sepetinde. Derhal hamama koşarlar. Kadınefendi'yi soyarlar. Göbek taşıma yatırır. Hekim kadın şişenin içinde birbirine kenetlenmiş sülüklerden on tane çıkarır. Hemen, Kadınefendi'nin ensesine yapıştırır.

Aç sülükler, şişmeye başlarlar. En oburlarından birkaç tanesi çatlar. Fakat ötekiler, bir türlü iştihalarını teskin edemezler ikişer parmak şiştikleri halde, düş-

mez. Kadı Efendi'ye baygınlıklar gelmeye başlar. Hekim kadında da telaş artar. Kadınefendi'nin vücudunu şiddetle sararlar. Sülükleri güçlkle düşürürler. Fakat sülüklerin açtığı yaralardan sızan kanları bir türlü kesemezler. Gülcemal kadın, artık kendinden geçer, düşer bayılır. Kalfaların feryadı her tarafa yayılır. Mesele, derhal padişaha akseder. Hemen hekimbaşıya haberler gider. İsmail Hakkı Paşa derhal Saray'a gelir. Teda-
viye girişir. Fakat Kadınefendi bir türlü ayılmaz.

Telaş, bir kat daha artar. Sultan Mecid, haremının odasına gelip de onu o halde görünce, teessüründen ağlamaya başlar. Bir hayli uğraşılır, kadıncağızın hayatı, güçlkle kurtarılır.

Gariptir ki, böyle birçok misaller olduğu halde, bunlara zerre kadar ehemmiyet vermezlerdi. Saraylılar, gene bin türlü dertlerine درمان olan hekim kadınları, baş üstünde gezdirirlerdi.

Hekim kadınları en çok şehzadeler himaye ederlerdi. Çünkü meş'um (*kötü*) zevklerini tatmin ettikleri zavallı masum bakirelerin hâmile kaldıklarını haber alır almaz, kızcağızı, derhal Sarayın ücra bir köşesinde tecrit ederler, hekim kadın ile bir tarafa kapayarak yapılacak tedavinin meş'um (*kötü*) neticesini beklerlerdi. Bu cinayetler, bazen ve hatta ekseriya, çok acıklı akıbetler husule getirirdi. Fakat adliyenin nüfuz ve kudreti, saray kapılarından içeri giremediği için, harris (*açgözlü*) şehzadelerin şehvetlerine kurban giden bu zavallı genç kızların katillerinden en küçük bir sual sormak adet bile değildi.

Sarayın art kapılarından, dört baltacının omzunda çıkan narin tabutları görenler, derin bir tevekkülle:

— Allah, rahmet etsin. Eceli, bu yüzdenmiş, demekle iktifa ederlerdi (*yetinirlerdi*).

İşte, yaradılış itibariyle son derecede mütecessis (*araştıracı*) ve meraklı olan Sultan Hamid, küçük yaşından beri içinde yaşadığı harem hayatının bütün bu sırlarını öğrenmiş, padişah olup da bütün nüfuz ve kudret eline geçer geçmez, saraylarda cereyan eden bu esrarengiz hadiselerin önüne geçmek istemiş, saraylara girip çıkan şehir kadınları hakkında bir takım kayıtlar ve şartlar vazetmişti.

Sultan Mecid Sarayı'nı bilmiyorum. Fakat Sultan Aziz ve Sultan Murat saraylarında, kızların odalarında, hatta bazen koridorlarda kahkahalardan, şarkılardan, bağırıp çağırılardan geçilmezdi. Fakat Yıldız Sarayı'nın harem dairesinde nazarı dikkati celbedecek derecede bir gürültü işitilmezdi.

Sultan Hamid'in, harem dairesini bu kadar tecrit etmesinin başlıca sebeplerinden biri de, nispeten saf olan saray kadınlarının hariçten akıl öğrenmelerinin önüne geçmektir. Artık, suikastlardan korkmak lazım geldiği, onun kafasına yerleştiği günden itibaren, buna ehemmiyet vermişti. Yıldız Sarayı'na ilk çıktığımız zaman, Saray'ın muhafazası için iki tabur asker olduğu halde, kısa bir zamanda bu muhafaza kuvveti tezyit edilmiş. Birkaç sene zarfında Saray'ın etrafında yapılan kışlalara, tabur tabur asker yerleştirilmişti. Bu suretle Yıldız Sarayı, kolay kolay tecavüz edilmez bir

hale gelmişti.

Fakat gizliden gizliye yapılacak, suikastlar, bunların önlerine nasıl geçilecekti? Mesela, suikastçılar, böylece hocalık, hekimlik vesair bir sıfatla Saray'a adam göndererek, herhangi sebeple padişah'tan memnun olmayan kadınları iğfal edip (*kandırıp*), hayatına kastettiremezler mi idi?

İşte, Sultan Hamid'i en çok düşündüren şeylerden biri de bu idi. Nitekim ehemmiyetsiz bir vaka, günün birinde Saray'ın altını üstüne getirmişti.

Saray'da, eskiden beri adetti. Bir kız yetişip de kocaya varmak isterse, derhal kalfalar, ustalar, hazine-darlar vasıtasıyla Saray'ın sahibine arz edilir, o kızın derece ve ehemmiyetine göre çeyiz ve eşya verilerek, Saray'ın eski emektarlarından birinin evine gönderilir, orada kocaya verilir. Bu gibi arzuların kabul edilmes-i, pek enderdi. Ancak, fevkalâde güzel, terbiye-li, zeki, hülâsa, güzellik kabiliyetini haiz olan kızlar, bundan istisna edilir, bir müddet bekletilirdi.

Sultan Hamid'in boş zamanlarında marangozluk ettiği salondan, bir gece sabaha karşı ateş zuhur etmişti. Yangını en evvel, gece devriyesi gezen kalfalar görmüşler, derhal harem kapısına koşarak tüfekçilere haber vermişler, tüfekçiler ve saray tulumbacıları da yetişerek, tutuşan talaşları söndürmüşlerdi.

Yangının çıktığı yer, Sultan Hamid'in yattığı dairenin yanında idi. Bunun için meselenin ehemmiyeti artmıştı. Derhal inceden inceye tahkikat başlamıştı. Ve yangının bir kast eseri olduğu anlaşılmıştı.

Tabiidir ki Sultan Hamid son derecede evhamlanmış, bu kadar kuvvetli muhafazaya rağmen, hariçten Saray'a birinin girerek kendisine bu suretle suikast yaptığını sanmıştı. Ve kimseye emniyet edemeyerek tahkikatı bizzat kendi üzerine almıştı.

Günlerce süren tahkikat, nihayet şu neticeyi vermişti. Başkadınefendi'nin genç ve güzel kalfalarından Safinaz isminde biri, cuma selâmlıklarında gördüğü Hünkâr yaverlerinden Hüsnü Bey isminde bir yüzbaşığı sevmişti. Onunla evlenmek için, "çırağ" edilerek saraydan çıkarılmasını rica etmişti. Fakat kız, son derecede güzel ve güzellik kabiliyetini haiz olduğu için, günün birinde bunu Hünkâr'a takdim ederek mühim istifadeler temin etmek isteyen kalfası, bu ricaya ehemmiyet vermemişti. Kız, bu ricasını birkaç defa daha tekrarlamış, yazacağı arzuhalı, başkadınefendi vasıtasıyla padişaha arz ettirmesi için yalvarmıştı. Kalfa, bu rica ve ısrarlara da aldırmamıştı.

Sevgilisine bir an evvel kavuşmak için aşk ateşleri içinde yanıp tutuşan kız, nihayet kendince bir plân tertip etmişti. Eğer Saray'ın bir köşesini tutuşturursa, o gürültü esnasında, bir taraftan usulcacık sıvışarak saraydan çıkıp gidebileceğini zannetmişti. Nihayet o gece eline bir kutu kibrit alarak marangozhanenin pencere camının köşesini kırmış, oradan içeri attığı yanmış kibritlerle, talaşlara ateş vermişti.

Kız, ağlaya ağlaya cürmünü bizzat Sultan Hamid'e itiraf etmişti. Sultan Hamid, bu itiraf karşısında, yalnız bir şeye ehemmiyet vermişti:

— Acaba kızı, bu cür’etkârane harekete teşvik eden, dildadesi (*aşığı*), yaver Hüsnü Bey midir?

Derhal, yaver Hüsnü Bey ikinci fırka kumandanının odasında tevkif edilmiş, şiddetli bir isticvaptan (*sorgudan*) geçirilmişti. Fakat gerek bu işten ve gerek o kızın çılgınca sevgisinden bu genç ve yakışıklı yaverin zerre kadar malûmatı olmadığı tahakkuk etmişti. O zaman Sultan Hamid, kızı derhal mabeyinci Osman Bey’in evine yollamış. Hüsnü Bey’le nikâhlarını kıydırmış. Fakat ertesi gün de Hüsnü Bey’in rütbesini bir derece terfi ettirerek karı kocayı doğruca Erzincan’a göndermişti.

Sultan Hamid, saray kadınlarına bol bol ihsan ettiği serbestlik, yalnız musiki ve musikiden istifade idi. Kendisi de musikiyi çok severdi.

Aklıma gelmişken söyleyeyim, bir sene Beyoğlu’na bir İtalyan musiki heyeti gelmişti ve bunlar bir gece Saray’a davet edilmişti. Orkestra heyetinin içinde harp çalan bir kadın vardı. Bu kadın, eski bir İtalyan şarkısını yalnız harp ile çalmıştı. Sultan Hamid, çalınan parçayı, derin bir haz ile dinlemişti ve kadını çalgı ile beraber, derhal içeri istemişti.

Kadın, genç ve güzeldi. Şark saraylılarının bin bir macerasını dinlemiş olan ve orkestranın kemancıları arasında bulunan kocası, padişahın bu arzusunu iştirak etmez, karısını elinden kaçırmak korkusuyla:

— Eyvah, saadetim mahvoldu, diye bağırarak, bir külçe kemik halinde, oraya yığılıvermişti.

Bir taraftan bu evhamlı (*kuruntulu*) kocaya teselliler verilirken, diğer taraftan da genç İtalyan kadını çalgısı ile Sultan Hamid'in huzuruna getirilmişti.

Hünkâr, harbi (*arp*), hemen hemen yanı başına kadar getirterek, aynı şarkıyı bir de bu suretle dinlemişti.

Bazı eski saraylılar, sarayda alaturka musikiye ehemmiyet verilmediğinden daima şikâyet ederler. Sultan Mecit ve Sultan Aziz devirlerinde Saray'ın saz âlemlerini pek çok methederek, bilhassa tamburi Şeş-kidide Kalfa ile Şöhret, Levnifer, Peyaminigâr kalfaların, ud ve lavta çalarlarken mızraplarından dökülen ince, raksan ve bazan da hazin nağmeleri, anlata anlata bitiremezlerdi.

O devirlerde, harem musikisine fazla ehemmiyet verilirdi. Saraylarda mükemmel birer musiki meşk hanesi vardı. Zeki kızlar, küçük yaşlarında istidatlarına göre hanende ve sazendeliğe ayrılarak devamlı bir surette burada ders alırlardı. Haftada bir defa da, toplu olarak fasıllar yaparlardı.

Meşk hanenin bir köşesi de oyunculara tahsis edilirdi. Burada da, ya mütehassıs kalfalar veyahut hariçten gelen hocalar vasıtasıyla kızlara zeybek, çiftetelli, tavşan, köçekçe, Arap, sepetçioğlu, harmandalı, halay gibi alaturka ayak oyunları, vals, kadril, Mazurka, Polka, Kazaska, Romen longası, Çoban havası gibi alafranga danslar ve yabancı milletlere ait oyunlar öğretilirmiş.

Bütün bunlara, “mızıkâ-i hümayun feriki, Necip Paşa” nezaret ederdi. Ben, bu zatı, çok iyi bilirim. Hat-

ta onun yetiştirdiği haremi hümayun bando mızıkası şu anda, gözümün önündedir. Bu bando, tam seksen adet seçmen kızdan mürekkepti. Hepsi de bir ende ve bir boyda olan bu kızlar, bilhassa sarışınlardan seçilmişti. Merasimle çaldıkları zaman, resmi elbiselerini giyerlerdi.

Fevkalâde şık olan resmi elbiseleri, görülecek şeydi.

Gene kendilerinden olan zabitleriyle, bandonun şefi, göğüslerinde tıpkı yaver kordonları gibi birer kordon takarlar, dört parmak enliliğinde altın sırmalı bir şarpi, hamail gibi sağdan sola doğru omuzlarından geçirerek, uzun ve sırma püsküllü uçlarını, sol taraflarından sarkıtırlardı.

Merasim salonuna girişleri, hakikaten görülecek şeydi. Bando şefi, yukarıya kaldırdığı sağ elinin üç parmağı arasında, ucu altın topuzlu kumanda asasını büyük bir maharetle dolaştırarak, bazen da havaya atıp tutarak, dimdik bir yürüyüşle bandonun önünde ilerlerdi. Dörder, dörder dizilmiş olan kızlar da, en pişkin askerler gibi muntazam adımlarla onu takip ederlerdi.

Emirleri, kumandaları, duruşları, çalışları, mabeyni hümayun bandosundan, zerre kadar farklı değildi. Arada bir tek fark varsa, o da, bu bando heyetini teşkil edenlerin, birbirinden güzelliği, endamlarının letafeti, manzaranın doyulmaz derecede haşmet ve zenginliği idi.

Biliyorum, şu anda zihninizden şu geçecektir: “Para” bu haşmeti, bu zengin manzarayı temin etmek için lazım olan, para... Bu, nereden bulunuyordu?

Bu sual, saraylarda sorulmazdı. Matlup olan, tıkr tıkr değirmenin dönmesi idi. Ama bu değirmenin suyu nereden gelip, nereye gidiyordu? Bunu sormak, hiç kimsenin aklına gelmezdi. Milyonlarca insanın kazancı, bin bir şekilde ellerinden çekilip alınır, bunlara sarf edilirdi. Neticenin ne olacağını, bu sefihane hayatın hangi akıbetle hitam (*son*) bulacağını, kimse düşünmezdi.

Yıldız Sarayı yemek salonu

ŞEHZADE VE SULTAN SARAYLARI

Sultan Hamid Sarayı'nın kasvetli sükûnetine mukabil, şehzade ve Sultan saraylarında hayat oldukça neşeli geçerdi. Size, bu hayattan bahsetmeden evvel, Sultan Hamid'in şehzadeler ve Sultanlar hakkındaki siyasetinden bahsedeyim:

Şehzade deyince, tabiidir ki akla en evvel, en büyük şehzade gelir. O da veliaht Reşat Efendi'dir.

Sultan Hamid, küçük biraderi ve veliahdı Reşat Efendi'nin halk ile temas etmemesine son derece ehemmiyet verirdi. Tabiidir ki, bu da sebepsiz değildi. Çünkü gerek veliaht Reşat Efendi ve gerek -saray tabiri ile söyleyeyim: Hakanı Sabık (*eski padişah*), Murat Efendi, şantajcılarının elinde, Sultan Hamid'e karşı iki tehdit aleti kesilmişti.

Oğlu Murat Efendi'yi tekrar tahta iclâs etmek (*tahta çıkarmak*) için türlü entrikalar çeviren ve nihayet "Çırağan baskını" gibi kanlı bir hadiseye sebebiyet veren

validesi Şevkefza kadın, bu ihtiras ve entrikacılıkları yüzünden, Çırağan Sarayı etrafında çelik süngülerden mürekkep bir mania (*engel*) çemberi çevirtmeye, o muhteşem Sarayı, adi bir hapishaneye benzetmeye sebebiyet vermişti.

Çırağından dışarı, dışarıdan da Çırağan'a bir kuş bile uçması imkânı olmadığı halde, Sultan Murat'ın orada yaşaması, jurnalcilere bitmez tükenmez bir sermaye teşkil etmişti.

Hakan-ı Sabık Murat Efendi ile veliaht Reşat Efendi hakkında, her gün Sultan Hamid'e takdim edilen jurnallerin âdeti, muhtelif meseleler hakkında verilen jurnallerin yarısını geçerd. Bunların hepsi de, bu iki zatın hariçle muhaberede bulunduklarına dairdi. Ancak şu var ki, jurnalcilerden hayalleri geniş olanlar, bunları, her gün Sultan Hamid'e yeni bir heyecan verecek surette tertip etmek san'atını öğrenmişlerdi.

Sultan Hamid, büyük biraderi Sultan Murat'ın, Saray'ın bu kadar sıkı bir abluka altına almakla beraber, oğullarının saray haricine çıkıp gezmelerine müsaade ederdi. Birçok günler, şehzade Salâhattin Efendi ile diğer küçük şehzadeleri gezdirmek için, en emniyet ettiği saray adamlarından birini gönderirdi,

Sultan Murad'ın küçük şehzadeleri, ekseriya selâmlık resmine iştirak ederlerdi. Ve mensup oldukları alayın, mülazım yahut çavuş elbiselerini giyerlerdi.

Sultan Hamid, Çırağan Sarayı'nın içindeki kadınların yaşayış tarzlarına da karışmazdı. Sultan Murad'ın kızları, saray dahilinde çok serbest bir hayat takip

ederlerdi. Hatta saray muhitinde, ellerine geçirebildikleri macera meraklılarıyla vakit geçirmekten bile çekinmezlerdi.

Tabiidir ki bu maceralar, günü gününe Sultan Hamid'e haber verilirdi. Hünkâr, ekseriya bunları sükût ile geçiştirirdi. Fakat artık o maceranın hudutları genişleyip de dedikodu celbedecek mahiyet alınca, zavallı maceraperest erkek, derhal asker ise ordulardan birine, sivil ise, Anadolu'nun ücra bir köşesine sürülerek, meseleye böylece nihayet verilirdi.

Veliaht Reşat Efendi'nin Sarayında hayat daima sakin geçerdi. Veliaht Sarayı'nın harem dairesi, adeta bir tekke gibi sakin ve sessizdi. Genç oğullarının bütün zevkleri, تنها köşelerde birbirlerinin saraylılar ile didişmek ve saray bahçesinde horoz dövüşü seyretmekten ibaretti.

Birçoklarının zannettikleri gibi veliaht Reşat Efendi, Sarayında mahpus değildi. Bilâkis her sabah, Beşiktaş'taki Sarayından kapalı bir arabaya binerek Zincirlikuyu da kendisine tahsis edilen köşke kadar gider, akşama kadar orada oturur, bahçede gezer, akşam olunca da, gene Beşiktaş Sarayı'na avdet ederdi.

Yalnız, bu gidip gelişler arasında, riayet edilmesi lazım olan bazı şartlar vardı. Mesela, arabanın camları, kafiye açılmazdı. Sonra veliahdın gerek gelirken ve gerek giderken, Zincirlikuyu Köşkü'nün civarındaki süvari karakolunun önünden geçmesi şarttı. Bunun sebebi, gayet basitti. Beşiktaş muhafızı Hacı Hasan Paşa veliahdın Saray'a girip çıktığı saat ve dakikaları

tespit ederek, dakikasında Yıldız Sarayı'na malûmat verirdi. Zincirlikuyu karakolu da keza veliahdın köşke gelip gittiği saat ve dakikayı Saray'a bildirirdi. Bu iki mevkiin jurnallerindeki saat ve dakikalar derhal karşılaştırılır veliahdın başka bir yere gidip gitmediği bu suretle kontrol edilirdi.

Şehzade ve Sultan saraylarından en serbest olanı, Vahdettin Efendi'nin dairesi idi. Çünkü bu şehzade, diğer hanedan azasının hareketlerini gizlice tarassut ettirerek sık sık Sultan Hamid'e jurnal vermek suretiyle, Hünkâr'ın emniyetini celbetmişti. Esasen kendisi de çok kurnaz olduğu için, Sultan Hamid'in şüphe ve vehmini tahrik edecek hareketlerden son derecede içtinap ederdi.

Sultan Hamid, Sultan Aziz'in oğullarından da çok çekinirdi. Yusuf izzettin Efendi'yi, adeta gizli ve sinsi bir rakip addederdi. Böyle olmakla beraber, ihtiyatı elden bırakmazdı. Gerek Yusuf İzzettin Efendi'nin ve gerek Mecit Efendi'nin hatırlarını sordurmak için sık sık adamlar ve hediyeler yolları.

Sultan Aziz'in oğulları, pek hafif bir tarassut (*gözlem*) altında, adeta serbest serbest gezerlerdi. Yusuf İzzettin ve Mecit efendiler, halk arasında sık sık dolaşmazlardı. Ekseriya saraylarının bahçelerinde ve Kayışdağı, Alemdağı gibi tenim (*ferah*) yerlerde vakit geçirmekten hoşlanırlardı. Fakat Seyfettin Efendi, böyle değildi. Bu şehzade, denizciliği ve bilhassa kaptanlığı çok severdi.

O devirde Almanlar tarafından idare edilen Anadolu şimendifer hattı kumpanyası, Halep, Bağdat, Basra

isminde yeni üç vapur getirtmişti. Bu vapurlar, herkes gibi şehzade Seyfettin Efendi'nin de hoşuna gitmişti. Efendi, iki üç günde bir, bu vapurlara biner, Haydarpaşa ile Köprü arasında kaptanlık ederdi.

Tabiidir ki, bu meseleyi de derhal Sultan Hamid'e jurnal etmişlerdi. Sultan Hamid, Seyfettin Efendi'nin bu arzusuna mümanaat etmemişti (*engel olmamıştı*). Yalnız, Bahriye Nazırını çağırtmış:

— Seyfettin Efendi, Haydarpaşa vapurlarında kaptanlık ediyormuş. Zinhar (*asla*), buna mani olmasınlar, ancak ne de olsa, kendisi kaptan değildir. Bir kaza vukua gelebilir. Onun için vapurların asıl kaptanları yanından ayrılmasınlar, demişti.

Saray hayatında en serbest yaşayanlar, Sultan Hamid'in oğulları ve kızları idi. En büyük oğlu Selim Efendi müstesna olmak üzere Abdülkadir, Ahmet, Burhanettin ve Abdürrahman Efendiler, Yıldız Sarayı'nda, şimdi polis mektebi ve müzesiyle şehir yatı mektebi olan binalarda ikamet ederlerdi.

Şehzade Selim Efendi'ye, Serencebey yokuşunun arka tarafında, bütün Marmara'ya hâkim büyük bir daire tahsis edilmişti.

Vakıa Sultan Hamid, oğullarını serbest bırakmıştı. Fakat bu serbestlik de bir çerçeve içinde idi.

Kendisinden izin almadıkça, hiçbir Efendi çıkıp gezemezdi. Her hangi bir sebeple gezmeye çıkmak isteyen Efendi, derhal lalasını mabeyin dairesine göndererek başmabeyinci vasıtasıyla Sultan Hamid'den izin

isterdi. Sultan Hamid, evlâtlarını çok sevdiği için hiçbir zaman istenilen izni diriğ etmezdi. Şunu da ilâve edelim ki, Sultan Hamid çok zaman oğullarını da takip ettirirdi. Bundan maksadı da, halk ile temas edip et-mediklerini öğrenmekti.

En büyüğünden en küçüğüne kadar Efendiler, tembihli idi. Yollarda, kendilerine selâm duran askerlerden başka, hiç kimsenin selâmına mukabele etmezlerdi. Halktan kim olursa olsun, hiçbir sebep ve bahane ile Efendilere tekarrüp edemez (*yaklaşamaz*), bir tek söz söyleyemezdi.

Bazen sokaklarda ve seyir yerlerinde, Efendilerin arabalarına dilenciler yaklaşır, hatta bunlardan bazı kurnazlar, fazla para koparmak için arabanın önüne atılırdı. Efendilerin maiyetinde bulunan ağalar, bunların bir an bile efendi ile temasına müsaade etmezler, hemen ellerine beş kuruş vererek arabanın yanından uzaklaştırırlardı.

Efendilerden birkaçı müstesna olmak üzere, hemen hepsi askerdi. Bunlar, evvelâ birer alaya nefer olarak kaydedilirler, sırasıyla onbaşı, çavuş, başçavuş rütbelerini ibraz ederlerdi (*kazanırlardı*).

Cuma selâmlıklarında bu Efendilerden bazıları, resmi elbiselerde Hamidiye camiinin binek taşma dizilirlerdi. Taburları selâmlık resmine iştirak eden Efendiler de, yalnız Sultan Hamid'in geçtiği esnada kıt'alarına iltihak ederek (*katılarak*), tabur kumandanının üst başında kılıçlarını çekerek selâm vazifesini ifa ederlerdi.

Binek taşında, rütbe ve boy sırasıyla dizilen Efendiler, garip bir manzara teşkil ederlerdi. İçlerinde, beş yaşında çocuk bile bulunan bu sun'i askerler, giydikleri bahriye, süvari, berriye, hatta tüfekçi sınıflarının üniformasıyla, vitrinlere sıralanan yalancı bebeklere benzerlerdi.

Sultan Hamid'in en çok ehemmiyet verdiği bir şey varsa, o da şehzadelerin tahsili meselesi idi. Hatta bu maksatla, Yıldız Sarayı'nda bir de Şehzadegân mektebi tesis edilmişti. Efendilerin çoğu, bu mektebe devam ederlerdi. Fakat bunlardan hiçbiri, ilme heves istidadı (*yeteneği*) göstermemiş ve hiçbiri, esaslı bir mesleğe ait tahsilini ikmal etmemiş (*tamamlayamamış*). Efendilerin, hepsi de tembeldi. Hepsi de havai idi. Ve hepsi de, ciddi şeylerden hazzetmezlerdi. Az çok istidat (*yetenek*) eseri gösterdikleri bir şey varsa, o da musiki idi. Bilhassa Sultan Hamid'in oğlu Burhan Efendi, zevk ile dinlenecek derecede piyano ve viyolonsel çalmak maharetini elde etmişti.

Sultan Hamid, en büyük oğlu Mehmet Selim Efendi ile senelerce dargın kalmıştı. Saray ahvaline vakıf geçinenlerden bazıları, baba ile oğul arasındaki dargınlık hakkında, muhtelif yalanlar söylerler. Güya, Mehmet Selim Efendi müfrit hürriyetperver imiş de, onun için müstebit babası sevmezmiş. Güya, bir gün baba ile oğul, bir haritayı tetkik ediyorlarmış. Selim Efendi, 93 Rus harbinden sonra Ruslara terk edilen ve istiklâl kesbeden yerleri göstererek:

— Ecdadınızın bin meşakkatle zapt ettikleri bu ka-

dar yerleri, düşmana nasıl verdiniz, demiş, Sultan Hamid de bu sözleri hazmedemeyerek oğlunun suratına şırak diye, bir tokat indirmiş, artık ondan sonra, baba ile oğul arasına şiddetli bir nifak girmiş. Yalan, bunlar, kamilen (*tamamen*) yalandır.

Sultan Hamid, dördüncü kadını Müşfika kadınEfendi'den başka, hiçbir kadını sürekli bir muhabbetle sevmemişti. Kendisine, son derecede sadakat gösteren ve tamamıyla emniyet bahşeden Müşfika kadınefendi ile tam 22 sene bir yastığa baş koymasına rağmen diğer zevcelerine geçici bir muhabbet beslemişti. Fakat bunları sevdiği zamanlarda, daima o aşklarına sadakat göstermiş, sevgilerinin pek kısa sürmesine rağmen, sevdiği kadınları bütün kalbi ile sevmişti.

Bunları söyledikten sonra, şimdi ben size içinde bulunduğum ve bizzat şahidi olduğum pek acı bir hakikati anlatayım.

Harem Dairesinde Cereyan Eden Çirkin bir Dedikodu Yüzünden Padişah ile Oğlu Arasına Bir Soğukluk Girmişti

Sultan Hamid, cülusunun (*tahta çıkışının*) tam yirmi beşinci sene-i devriyesine kadar, Şehzade Selim Efendi'nin yüzünü görmemişti. Baba ile evlât, tam on dokuz sene -mutat (*alışılabilen*) merasimler haricinde bir kere bile karşı karşıya gelmemişlerdi.

Yirmi beşinci sene-i devriye günü, Selim Efendi, babasına bir tebrikname göndermişti. Fakat bu tebrikname o kadar müessir (*etkili*) bir lisan ile yazılmış idi ki, Sultan Hamid artık oğluna olan kırgınlığını

unutmak mecburiyetini hissetmişti. Derhal mabeyincilerden birini Selim Efendi'ye göndermiş, o gece Yıldız Sarayı'nda şehzadelere verilecek ziyafete davet etmişti. O günden itibaren de artık baba ile oğul arasındaki münasebet tabii şekline girmişti.

Size, bu vakayı naklederken, aklıma başka bir vaka daha geldi. Sultan Hamid'in ne derecede kıskanç olduğunu arz etmiştim. Bilhassa sevdiklerine karşı hissettiği bu kıskançlığı, bazen tahammül edilmez bir hale gelirdi. Hünkâr, şehzade Abdülkadir Efendi'nin validesi Bidar Kadınefendi'yi gençliğinde pek çok se-verdi. Ve bu sevgisini de, bazen bu ufak tefek kadını kürkünün içine almak, saatlerce onu b öylece oturtmak ve saire suretiyle izhar ederdi (*gösterirdi*).

Bir aralık Sultan Hamid'in bu sevgisi artmıştı. Onu, son derecede kıskanmaya başlamıştı. O tarihte Sultan Hamid, daire-i hümayun denilen hususi dairesini henüz yaptırmamıştı. Hünkâr dairesi denilen ve harem dairesine girildiği zaman, tiyatroya doğru gidilirken, sol tarafta köşe başına gelen iki katlı ve kafesli dairede ikamet ediyordu. Bidar kadınefendi de, bu dairede bulunuyordu.

Sultan Hamid, harem kapısının iç tarafında bulunan küçük mabeyin dairesinde çalıştığı zaman, tabiidir ki, saray erkânı buraya girip çıkıyorlardı. Bu girip çıkanlar da, tabiidir ki, Hünkâr dairesinin kafesli pencerelerinden görünüyordu.

Sultan Hamid, sevgili Bidar kadınefendi'nin orada oturup da giren çıkanları görmemesi için, o tarafa na-

zır olan pencerelerin perdelerini kendi eliyle indiriyor. Bunlara dokunulmamasını sıkı sıkı tembih ediyordu.

Sultan Hamid, bir gün, ansızın kendisine lazım olan bir kâğıdı aramak için sessizce Hünkâr dairesine gelmiş, o tarihte, yatak odası olan köşedeki odaya girmişti. Ve girer girmez, hayretinden irkilmişti. Çünkü sevgilisi Bidar kadın, perdenin aralığından dışarıya bakmakta idi. Bidar kadın, tamamıyla dalmıştı. Yumuşak halıların üzerinden, sessizce kayan Sultan Hamid'in, omuz başına kadar geldiğinin farkında olmamıştı.

Sultan Hamid, derhal perdeyi tutarak kaldırmıştı. Süratle dışarı bakmıştı. Biraderi Kemalettin Efendi'nin harem kapısından girerek küçük mabeyin dairesinin kapısına doğru gelmekte olduğunu görünce, hemen Bidar kadının bileğinden yakalamış:

— Vay! Demek ki onun gelmesini bekliyordun, öyle mi? diye, bağırmıştı.

Ve derhal kadını odanın ortasına çekerek istintaka (*sorguya*) başlamıştı.

Bidar kadın, beş bin yemin etmiş, bunun bir tesadüften başka bir şey olmadığını anlatmak istemişti. Fakat Sultan Hamid, bir türlü inanmak istememişti.

Bu istintak (*sorgu*), saatlerce devam etmişti. En büyük kabahati, Sultan Hamid'in eliyle indirdiği perdeler dokunmak ihtiyatsızlığından ibaret olan Bidar kadın, kendisini bir şüpheye kurban etmemesi için, saatlerce gözyaşları dökmüş, baygınlıklar geçirmişti.

Böylece Sultan Hamid'i pek büyük güçlüklerle ikna edebilmişti. Fakat zavallı kadına, o günden itibaren bir sinir hastalığı gelmişti. Ve bu hastalık bir türlü geçmemişti.

Sultan Hamid'in oğlu Mehmet Selim Efendi

HAMAM KÜLHANINDA YANAN KIZ

Meşrutiyetin ilanının üzerinden henüz üç ay geçmeden bir takım irtica (*gericilik*) hareketleri görünmeye başlamıştı. Evvelâ, meşhur Kör Ali vakası olmuştu. Bu vakayı, diğer mühim bir hadise takip etmişti. 1324 (1908) senesi Eylülün 26'ncı cuma günü Fatih camiinde ders vekili, Halis Efendi vazederken, cemaat arasından Hamdi isminde bir adam yerinden fırlamış, belinden koca bir bıçak çıkarmış, ders vekili Hâlis Efendi'yi tehdide başlamıştı.

Halk, bu adamın üzerine hücum ederek elinden bıçağını almak istemişlerdi. Halbuki bu azgın herif, elindeki korkunç kamayı teslim etmek şu tarafa dursun, orada bir iki kişiyi de yaralamıştı. Fakat derhal yakalanmış, zabıtaya teslim edilmiş, hapse atılmıştı.

Bu adamın ismi, Ahmet Hamdi idi. Vaktiyle süvari jandarma iken, tart edilmişti (*kovulmuştu*). Fatih camiinde çıkardığı bu vakadan beş on gün evvel, Kör Ali'nin

kafilesi arasına karışarak Yıldız Sarayı'na da gelmiş, Sarayın önünde bağırıp çağırarak, Sultan Hamid'i irticaa teşvik edenlerin en önüne geçmişti.

Hamdi, o zaman ele geçmemişti Fakat beş on gün sonra, Fatih Camii'nde çıkardığı bu hadise üzerine yakayı ele vermiş, mahkemeye tevdi edilmişti.

Bu adam mahkeme esnasında nazarı dikkati celbeden bazı şeyler söylemişti. Fakat mahkeme bu sözleri sadet (*asıl konu*) harici adderek uzun uzadıya tetkikata girişmemiş, yalnız madde-i umuminin nazarı dikkatini celbettiği için gayet mahrem olarak Sultan Hamid küçük bir adliye tahkikatı geçirmişti.

Ahmet Hamdi mahkeme huzurunda parça parça verdiği ifadelerde şunu demek istemişti: Bu kadının kızı, vaktiyle Sultan Hamid'in Sarayı'na verilmişti. Fakat aradan üç sene geçtikten sonra, bu kızın saraydaki hamamın külhanına düşerek yandığı işitilmişti. Annesi hem bu meselenin aslını anlamak, hem de kızının metruk (*bıraktığı*) eşyalarını almak için o tarihte Saray'a müracaat etmişti.

Kadına, "Kızın kazaen hamamın külhanına düştü yandı." demişlerdi. Ve kızının eşyalarıyla beraber, bir miktarda ihsan vermişlerdi.

Gel zaman git zaman nihayet meşrutiyet ilan edilmişti. Bu Ahmet Hamdi, şuraya buraya, hatta bazı gazetelere müracaat ederek:

— Sultan Hamid benim üvey kızımı, hamam külhanında çatır çatır yaktırmış. Anası o tarihten beri

mecnun bir halde. Padişah'ı dava edeceğim, diye bazı şeyler söyleyerek bunları gazetelere yazdırmak istemiş ve hatta Bakırköy telgrafhanesinden mabeyin başkâtibine:

“Zat-i Şahane hakkında davamız var. Fakat padişah aleyhinde davayı muvafık bulmuyoruz. Bu meselenin aramızda halli için sarayı humayuna celbemi talep ederim.” diye telgraf çekmişti. Çok tabiidir ki bu telgrafa ehemmiyet bile verilmemişti.

Lâkin bu adamın bu garip iddiası, birçok kimseler tarafından hakikat telâkki edilmiş, Hatta birçok dedi-kodulara da sebebiyet vermişti.

Gerek o tarihte ve gerek ondan sonra, bazı zevat bu meseleyi benden sormuşlardı. Henüz vakti gelmediği için ben bu sualleri sükût ile geçiştirmiştim. Artık tarihe karışmış olan bu meseleyi de şimdi izah edeyim:

Nigâhnaz ismindeki bu kızın, sarayda, hamamın külhanında yandığı bir hakikattir. Kızı, çok iyi hatırlarım. Henüz, on sekiz on dokuz yaşlarında, fıkır fıkır, ateşli bir esmer güzeli idi. Böyle delişmen kızlar, Sultan Hamid'in muhitine yaklaştırılmadığı için, bu kız da, şehzade Burhanettin Efendi'nin dairesine verilmişti.

Aradan üç sene geçmişti. Burhanettin Efendi'nin ikametgâhında bazı tadilât yapılmasına ihtiyaç hissedilmişti. Yirmi, yirmi beş gün zarfında, inşaat işi bitmişti. Sıra, duvarların ve tavanların boyalarına, altın yaldızlı nakışlarına gelmişti. Bu işin çabuk bitmesi için de, Sarayın ustalarına ilâveten, hariçten de birkaç kalemkâr getirilmişti.

Erkeklerin harem dairesine girip kadınlar arasında çalışmaları, sarayda en mühim bir hadise addedilirdi. Buna binaen bu inşaatın devamı esnasında, bütün haremağaları faaliyete geçmişlerdi.

Hal böyle iken, nasıl olmuştu, nasıl vakit bulmuştu, bilmem ki, bu Nigâhnaz ismindeki kız, kalemkârlardan genç bir usta ile sevişmişti. Ve doğruca kalfasına koşarak:

— Aman kalfam, canım kalfam, ne olursa senden olur. İçim, Marmara çırası gibi yanıyor. Benim derdim derman ol, demişti. Ve macerasını kalfasına nakletmişti.

Zavallı kalfanın, akli başından gitmişti. Çünkü Nigâhnaz, çıkılması imkânı olmayan bir yola girmişti. Eğer seviştiği adam bir Müslüman olsa, bir dereceye kadar çaresi bulunabilirdi. Halbuki Nigâhnaz'ın seviştiği genç, bir Ermeni idi. O tarihte, bir Müslüman kızının bir Hristiyan yan gözle bakması bile akla ve haysalaya sığmayan bir hıyanet telâkki edilirdi.

Mutaassıp kalfa, öfkesinden çıldıracak hale gelmişti. Fakat acemisini zapt edemediği için kendisi de mesul olacağı cihetle, bu acı hakikati ne hazinedarlara ve ne de Burhanettin Efendi'nin validesine söyleyememiş, yalnız Nigâhnaz'ı:

— Deli kız! Otur, oturduğun yerde, alimallah seni “aş kapısına” bağlarım. O mundar herifin gözleri önünde kırbaçlarım, diye, tehdit ile iktifa etmişti (yettinmişti).

Halbuki iş işten geçmişti. Nigâhnaz'ın kalbine düşen aşk ateşi, artık bu zavallı kızı deli divane etmişti. Bazı arkadaşlarına derdini anlatmış, kendisini saraydan kaçırmaya bir çare bulmaları için yalvarmıştı. Tabiidir ki bu sözleri işitenler -korku ve taassuplarından kendisinden büsbütün uzaklaşmışlardı.

Nihayet bir gece, sabaha karşı, Burhanettin Efendi'nin hamamının külhan tarafından acıklı bir feryat işitilmişti. Bu feryadı duyan kızlar, yataklarından fırlayarak, külhana şitap etmişlerdi (*koşmuşlardı*).

Manzara, feciydi. Külhan çukuruna düşen Nigâhnaz, alevler içinde çırpınıyordu. Kızlar ve haremağaları, onu bu cehennem ateşler arasından kurtaramazlardı. Onun için onlar da bağışmaya başlamışlardı. Derhal dış kapıdan adamlar koşturmuşlardı. Nigâhnaz'ı kurtarmak için kapıdaki tüfekçileri, nöbetçi hademeleri çağırtmışlardı.

Fakat kapılar kilitli idi. Üst üste kapanan bu kapılar açtırılıp da tüfekçiler ve hademeler yetişinceye kadar, zavallı Nigâhnaz bir külçe kömür kesilmişti. Tabiidir ki Sultan Hamid de bu feryadı işitmiş, ne olduğunu anlamak için adamlar göndermişti. Birkaç dakika sonra da, bu acı hakikat kendisine arz edilmişti.

Sultan Hamid, dehşetler içinde kalmıştı. Kızın kalfasını ve Burhanettin Efendi'nin annesini derhal huzuruna getirterek bizzat tahkikata başlamıştı. Kalfa, korkusundan, aşk macerasını saklamıştı. Kızın arkadaşları da saklamaya mecbur kalmışlardı. Çünkü:

— Mademki biliyordunuz, vaktiyle niçin haber ver-

mediniz? diye, kendileri de ağır muameleler altında kalacaklar, belki de sürgüne yollanacaklardı.

Onun için bu macerayı bilenler, derhal bir sükût göstermişler. Sultan Hamid'in, günlerce devam eden istintaklarına, basit cevaplar vermişlerdi.

Sultan Hamid, o kadar sıkı inzibat altında tuttuğu Sarayında bir sevişme hadisesine zerre kadar ihtimal vermemişti. Onun için Nigâhnaz'ın bu hareketini ruhi bir teşevvüşe (*bulanıklığa*) atfederek:

— Bu kızı, tanımıyorum. Güzel mi idi, çirkin mi idi, ahlâkı nasıldı, sinirli mi idi? Haremağalarından veya hut kalfalardan bir hakarete uğramış mı idi? Sar'a ve saire gibi bir hastalığı var mı idi?

Gibi suallerle vaziyeti tenvir etmek istemişti. Fakat sorulan bu suallere karşı verilen bütün cevaplar, yalnız şu neticeyi vermişti:

— Nigâhnaz'ın bu feci ölümünden, hiç kimse mesul değildir.

Her meselede, fevkalâde ihtiyatlı olan Sultan Hamid, saray erkânından bir tahkik heyetinin teşkil ve bütün ifadelerin tespiti için emir vermişti. Tahkikat evrakı, epeyce büyük bir tomar haline gelmişti. Sultan Hamid, bu evrakı, büyük bir dikkatle, Saray'ın evrak hazinesinde hıfzettirmiş-ti. Ve meşrutiyetin ilanından sonra, Ahmet Hamdi'nin mahkemedeki sözleri üzerine, müddeiumumilik tarafından, gizlice bu mesele istizah edildiği (*açıklama istendiği*) zaman, Sultan Hamid derhal bu evrakı getirtmiş, adliye heyetine ibraz ettir-

mişti (*göstertmişti*).

Bu mesele de böylece bitmişti. Fakaaat... bu hadisenin acısını, başlıca iki kadın çekmişti. Bunlardan biri Nigâhnaz'ın kalfası, diğeri de Burhanettin Efendi'nin annesi Meride kadınefendi idi. Bu iki kadının karnında birer ur husule gelmişti. Ve uzun seneler, bu iki kadın, bir hayli ıstırap çekmişlerdi.

Kalfanın ne zaman vefat ettiğini hatırlayamıyorum. Fakat Burhanettin Efendi'nin validesi, müptelâ olduğu derde, kurban gitmişti. Bu da, ayrıca bir vakadır. Meşrutiyet ilanının ikinci veyahut üçüncü günü idi, binlerce halktan mürekkep nümayışçı (*gösterici*) kafileleri, Yıldız Sarayı'nın önüne gelmişti. Sultan Hamid'e yemin ettirmek için onu görmek istemişlerdi. Harem dairesinde, cahil saraylılarla ağalar arasında birdenbire korkunç bir havadis intişar etmişti. Boşboğazlardan birinin:

— Gelenler, Efendimizi alıp götüreceklermiş.. Sarayı da altını üstüne getireceklermiş, diye, uydurduğu yalan, harem dairesindeki kadınlara büyük bir korku ve heyecan vermişti.

İşte, Mezide kadınefendi'nin karnındaki büyük ur, bu heyecan arasında patlamış, bunun neticesi olarak kadıncağız vefat etmişti.

Sultan Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi

ŞEHZADE BURHANETTİN EFENDİ İLE MASLÛB CAVİT BEY'İN ZEVCESİ

Nigâhnaz vakası da gösteriyor ki, harem da-
iresinde tatbik edilen o sıkı inzibat ve te-
kayyüdata (*dikkate*) rağmen, gene gönül ma-
ceralarının önüne geçmek kabil değildi. Hazır aklıma
gelmişken size bunlardan birini daha anlatayım.

Sultan Hamid'in halası Adile Sultan vefat ettiği za-
man, mirasından Sultan Hamid de istifade etmişti. Bu
miras, meyanına giren cariyelerden, Nazlıyar isminde
henüz pek genç ve körpe bir kız da Sultan Hamid'in
harem dairesine gelmişti.

Bu kız, Sultan Hamid'in hoşuna gitmişti. Günün bi-
rinde onu gözde yapmak için, başhazinedarı çağırmış:

— Bu kızı, hazineye alın, diye irade etmişti.

“Hazineye alın” demek: “Hazinedarlar ve Hünkâr
cariyeleri arasında bulundurun” demektir.

Vakıa harem dairesinde hazinedarlık bir rütbe idi. Ve hazinedar ustalar da, yedi dereceden ibaretti. Fakat böyle gözdelik namzetleri de (*adayları da*) hazinedarlar arasına karışır, bunlara da hazinedar denilirdi. Ve bunlar da, hemen tamamıyla genç ve dilber cariyelerden mürekkepti.

İşte, Sultan Hamid'in bu iradesi (*buyruğu*) üzerine, Nazlıyar da, hazinedarlar meyanına ithal edilmişti. Gel zaman, git zaman, Nazlıyar, büyümüş, serpilmiş, güzelliği ve zekâsı, nazarı dikkati celbetmişti. Sultan Hamid, onu misafir kalfalarının başına tayin ederek kendisine hazinedar ustalık payesi vermişti.

Misafir kalfalarının bulundukları daire, haremi hümayun dahilinde değildi. Şehzade dairelerinin bulunduğu tarafta idi. Buraya, haremi hümayundan bir kapı ile geçilirdi. Nazlıyar da bu daireye gitmiş, yerleşmişti.

Aradan kısa bir zaman geçmeden, artık yeni yetişmeye başlayan şehzade Burhanettin Efendi, Nazlıyar'ı görmüş ve derhal, sevmişti. Aynı zamanda Nazlıyar da, Efendi'nin bu sevgisine mukabele (*karşılık*) göstermişti.

Bu sevişmeden haberdar olmayan Sultan Hamid, yeni yetişen oğluna zevce olmak üzere Resan isminde genç, güzel, sarışın bir kız göndermişti. Fakat aradan günler ve haftalar geçtiği halde, Burhanettin Efendi, bu dilber kıza zerre kadar iltifat etmemişti. Nihayet günün birinde, şehzadenin validesi Mezide kadınefen-di Sultan Hamid'e gelerek:

— Aslanım! Efendi kulunuz, ayaklarınızı öpüyor. İhsan buyurulan kızıdan dolayı, arzı şükran ediyor.

Fakat bu kızı bir türlü sevmeyip, yıldızının barışmadığını söylüyor ve sizden bir istirhamda bulunuyor, demişti.

Sultan Hamid, bu sözlere pek o kadar ehemmiyet vermemişti. Lakayt (*ilgisiz*) bir tavırla:

— Pekâlâ, bakalım da, bir münasibini gönderelim, diye cevap vermişti.

Mezide kadınefendi, yalvaran bir lisanla sözüne devam ederek:

— Efendi kulunuz, kendisine olan lütuf ve muhabbetinizden çok emin. Bunun için de bir lütuf istirhamında bulunuyor. Nazlıyar hazinedar ustayı kendisine ihsan buyurmanızı istirham ediyor.

Sultan Hamid'in tavrı, derhal değişmişti. Kendi öz canı için beslediği bir kızı, oğluna hediye etmek, ona pek güç gelmişti. Telaşlı bir lisan ile:

— Canım, nasıl olur? Nazlıyar, bize lazım. Ona mühim bir vazife verdik. Nazik bir işin başına geçirdik. Şimdi onu oradan almak caiz (*uygun*) olamaz, diye, bin dereden bin su getirmişti.

Fakat Mezide kadınefendi, ne yapmış, Sultan Hamid'i bu işe ikna etmişti. Daha doğrusu Hünkâr, en çok sevdiği oğlunun hatırını kırmak istememişti.

Nazlıyar, böylece Burhanettin Efendi'nin Sarayı'na gitmişti. Ve efendi ile de uzun seneler geçinmişti. Meşrutiyetin ilanından sonra, Burhanettin Efendi zevcesi Nazlıyar'ı almış, Paris'e gitmişti. O sırada maliye nazırı maslup (*asılan*) Cavit Bey de, hükümet namına istikraz

akdetmek için Paris'te bulunuyordu.

Bir ziyafette, Nazlıyar ile Cavit Bey karşılaşmışlardı. Çarçabuk birbirlerini beğenmişler, sevmişler ve anlaşılmışlardı.

Nazlıyar, derhal Burhanettin Efendi'den ayrılmış, Cavit Bey'e varmıştı.

Dönemin Osmanlı kadını

TERSAN'IN MACERASI

Bu vakada ismi geçen Tersan ismindeki kızın da çok hazin bir macerası vardır Onu da anlatayım:

Birçoklarının zannettikleri gibi, Sultan Hamid, Çırağan Sarayında mahpus bulunan Sultan Murad'ı, ihmal etmiş değildi. Bilâkis, daima onunla iştigal ederdi. Yiyeceklerini, içeceklerini bizzat kendisi gönderirdi.

Yıldız Sarayı'nın mutfağında kilercibaşı Osman Bey'in nezareti altında pişirilen yemekleri, Beyoğlu'ndan tedarik edilen içkileri, sık sık huzuruna getirterek uzun uzadıya, tetkik ve muayene eder, ondan sonra, gerek yemek tablalarını ve gerek içki sepetlerini gözlerinin önünde mühürleterek:

— Alın, götürün. Biraderden sorsunlar. Eğer bunlardan memnun değilse, başkalarını göndereyim, dedi.

İhtimal ki Sultan Hamid'in maksadı, bunlarla da Sultan Murad'ın akıl ve idrak kuvvetlerini kontrol etmektir.

Aynı zamanda, mecnun ve mahpus biraderinin hatırını sordurmak bahanesiyle de adamlar gönderirdi. Bu adamlar, mahdut (*belirli*) şahıslardan ibaretti. Hatta diyebilirim ki, yalnız üç dört şahsa münhasır (*sınırlı*) idi.

Mesela, Başmusahip Cevher Ağa, Seccadecibaşı İz-zet Ağa, Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa, birkaç kere de, gidiş müdürü Hacı Mahmut Efendi gibi.

Eğer icap edip de kadın yollamak lazım gelirse, Vali-de Sultan makamında bulunan Perestû Kadınefendi'ye rica eder, bir tebdil arabasıyla onu gönderirdi.

Bir aralık, Sultan Murad'ın tamamıyla iyileştiğine dair, bazı şayialar deveran etmişti (*söylentiler dolaşmış-tı*). Sultan Hamid, buna, inanmak istememişti. Fakat kendisine kat'i kanaat gelmiş olması için, biraderinin hususi ve mahrem hayatına birini sokarak onu uzun müddet kontrol etmeye karar vermişti.

Sultan Hamid, bu kararı öyle bir zamanda vermişti ki,, o sırada Tersan ismindeki kızın, şehzade Burhanettin Efendi'ye gönderilip, onun tarafından reddedildiği vakte tesadüf etmişti.

Tersan, sarışın, güzel, çok hassas bir kızdı. Şehzade Burhanettin Efendi'nin dairesine giderek orada ancak on beş yirmi gün kadar kaldıktan sonra, Efendi tarafından beğenilmeyerek tekrar haremi hümayun'a av-det etmek (*dönmek*), bu genç, güzel ve hassas kızı son derecede müteessir etmişti. Bir köşeye kapanarak günlerce gözyaşı dökmüştü.

Kızın bu vaziyeti Sultan Hamid'e haber verilir veril-

mez, derhal onu huzuruna celbetmiş (*çağırması*), birçok teselliler verdikten sonra:

— Ben seni, kendime manevi evlât yaptım. Bundan sonra, bana hizmet edeceksin. Şimdi seni, Çırağan Sarayı'na, biraderin yanına göndereceğim. Orada, biraderin gözüne gireceksin. Onun hususi hayatı hakkında haftada iki defa bana malûmat vereceksin, demişti.

Burhanettin Efendi'den gördüğü muamele üzerine, haremi hümayunda kimsenin yüzüne bakamayan Tersan bu vazifeyi memnuniyetle kabul etmiş, Çırağan Sarayı'na gitmişti.

Yanındaki yaşlı kadınlardan bıkip usanmış olan Sultan Murat, Tersan'ı görür görmez çok beğenmiş, onu derhal zevceleri arasına ithal etmişti. Çırağan Sarayı'na muvakkaten (*geçici olarak*) gelen Tersan, bu suretle artık orada yerleşmişti. Kısa fasıllarla da, Fatma ve Aliye Sultanları dünyaya getirmişti.

Tersan, Sultan Hamid'in kendisine tevdi ettiği (*verdiği*) mahrem vazifeyi, büyük bir dirayet (*beceri*) ve doğrulukla ifa etmişti. Sultan Murada sadık bir zevce olmakla beraber, Sultan Hamid'e de zevci hakkında muntazaman haberler göndermiş, mahpus padişahın daimi bir sükûn içinde bulunmasına rağmen vakit vakit kendisini tanımayacak, sorulan suallere cevap bulamayacak derecede hafızasızlık eserleri gösterdiğini bildirmişti ve daima zevci hakkında Sultan Hamid'in şefkat ve merhametini celbedecek haberler göndermişti.

Bir bayram münasebetiyle Sultan Hamid, Başmu-sahibi Cevher Ağa'yı, tebrik için Çırağan'a yollamış-ta Cevher Ağa, Sultan Murad'a Hünkâr'ın iradesini (*buyruğunu*) tebliğ ederek tebrikte bulunduktan sonra, Tersan'ın odasına uğramıştı.

Cevher Ağa, Sultan Hamid namına onun da bayra-mını tebrik etmişti ve:

— Efendimiz, bilhassa selâm buyurdular. Bu saray-da böylece kapanıp kaldığınızdan dolayı çok üzülü-yorlar. “Ne yapalım? Bir iştir, oldu. Biraderime iyi bak-sınlar. Herhalde bu hizmetlerinin manevi mükâfatına nail olurlar” buyuruyorlar,” dedi.

Tersan, derin derin içini çekerek:

— Hayatımdan memnun olmaya çalışıyorum, Ağa Hazretleri... Eğer Yıldız Sarayı'nda kalsaydım veyahut şehre çıksaydım, ne olacaktı? Efendi hazretlerinden gördüğüm muamele üzerine, zaten gençlerden içime bir ürkeklik gelmişti. Mümkün değil, genç bir adam-la evlenmeyecektim. Onun için, Efendimiz müsterih olsunlar. Buradaki hayatım çok kasvetli geçmekle be-raber, bundan katiyen şikâyetçi değilim, diye cevap vermişti.

Tersan ömrünün sonuna kadar hayatını Çırağan Sarayında geçirdi. Kızlarından Aliye Sultan, genç ya-şında verem olarak vefat etti. Fakat Fatma Sultan, çok ağır başlı ve malûmatlı bir kız olarak yetişti. Hatice ve Fehime Sultanlara benzemedi.

HATİCE SULTAN'IN MEŞHUR AŞK MACERASI

Hazır, söz buraya intikal etmişken size şu meşhur aşk vakasından da bahsedeyim. Yani, birçok kimseler tarafından garip şekillere sokulan Hatice Sultan ile Kemalettin Paşa'nın aşkından...

Fakat bu vakaya girmeden evvel, Sultan Murad'ın kızlarını tanımanız lazım.

Sultan Murad'ın dört kızından ikisi, efendilik zamanında, ikisi de hükümdarlığından sonra, mahpusluğu esnasında doğmuştur.

İlk kız, Hatice Sultan'dır. Bu kız 1287 (1871) tarihinde dünyaya gelmiştir. Annesi de Şayan isminde bir gözdedir. Sultan Murat tahta çıktığı zaman, bu kadına “ikinci kadınefendi” unvanı verilmişti.

İkinci kızı, Fehime Sultan'dır. Bu da, 1292 (1876) senesinde, Meyli Servet isminde bir gözdeden dünya-

ya gelmiştir. Bunun anası da, “üçüncü kadınefendi”lik mevkiini ihraz eylemiştir (*kazanmıştır*).

Bunlardan, Hatice Sultan, son derecede güzel, fakat o nispette de ateşli, hafifmeşrep ve hayalperverdi.

Fehime Sultan ise, çirkin, budala denilecek derecede aklen zayıf ve her vesile ile kendisini yüksek göstermek hastalığına müptelâ, kararsız ve ölçüsüz bir tabiata malikti ve onun bu hali, sonuna kadar devam etmişti. Mesela, çok iyi hatırlarım, Meşrutiyetin ilanından sonra, bir ecnebi ressamına resmini yaptırmak hevesine kapılmıştı. Bu ressam ile günlerce bir odada kalmıştı. Resmin nasıl yapıldığını merak eden saray kadınları, bir an evvel neticeyi öğrenmek için meraklarından çatlıyorlardı... Artık resim, bitmeye başlamıştı. Kızlar, resmi görmek için Sultan’a yalvarmışlardı. Fehime Sultan:

— Canım, bir kaç gün daha sabrediniz. Resmi gördüğünüz zaman, bayılacaksınız... Dün, paşam yalvardı, yakardı. Ricasına dayanamadım. Resim odasına aldım. Resmin üzerindeki perdenin ucunu biraz kaldırdım. Resmi görür görmez, ayaklarıma kapandı. “Ah, Sultanım! Hüsnü cemaliniz, bu muşamba üzerine ne kadar güzel aksetmiş. Adeta sizi, aynaya bakıyorsunuz sandım.” diye bağırdı... Bakalım, siz görünce ne yapacaksınız? Hele, bir iki gün daha sabrediniz.

Resim, nihayet bitmişti. Fehime Sultan, ertesi gün büyük salonda, bütün saray halkının huzurunda bu kıymettar tablonun merasimi mahsusa ile kuşat edileceğini (*açılacağını*) ilan etmişti.

Ertesi gün tablo, üzeri bir ipek örtü ile sımsıkı kapalı olduğu halde büyük salona nakledilmişti. Sultan'ın zevci de dahil olmak üzere bütün saray kadınları ve harem ağaları salona birikmişti, içtima tamam olduktan sonra, Fehime Sultan tablonun yanına giderek, ipekli örtüyü birdenbire çekmişti. Her taraftan, bir alkış tufanı kopmuştu. Çünkü tabloda Fehime Sultan'a hiç benzemeyen dilber ve enfes bir kadın resmi bulunuyordu. Ve saray kadınlarıyla harem ağaları, Sultanlarının gönlünü hoş etmek için:

— Maşallah, Sultanım, kırk bir kere maşallah... O kadar size benzemiş ki, fotoğraf olsa, bu kadar benzemez, demeye mecbur olmuşlardı.

Fakat Sultan'ın kocası, bu hayretlere iştirak etmemişti. Hatta yapılan alkışları, zevcesi ile bir istihza telâkki ederek, kalbinde acı bir ıstırap hissetmişti. Yalnız, bir şey söylemiş olmak için:

— Bu resmi, ne zaman yaptırdınız, Sultan hazretleri? Bakınız, benim hiç haberim yoktu, diyebilmişti.

Damat Paşa'nın bu sözleri, işitenler üzerinde derin bir hayret husule getirmişti. Çünkü Sultan, birkaç gün evvel bu resmi kocasının gördüğünden, ayaklarına kapanarak kendisine pek benzediğini söylediğinden bahsetmişti.

Şimdi, Damat Paşa'nın bu sözleri üzerine saray halkı manalı bir şekilde birbirlerine bakmışlar, Fehime Sultan'ın yalancılığına ve aptallığına gülümsemişlerdi.

Hatice Sultan böyle değildi. O, bilâkis yaptığını,

ettiğini bilirdi. Ve bir şeyi yapmak istediği zaman, o kadar pervasız (*korkusuzca*) davranırdı ki, hiç kimseden çekinmeye lüzum hissetmezdi. Zaten o cür'etkârane aşk macerası da onun tabiatının bu coşkunluğundan ileri gelmişti.

Hatice Sultan, güzeldi... O da bazı güzeller gibi:

— Yazık değil mi bu güzelliğim böylece tebâh olup (*yok olup*) gitsin. Tabiatın bu kıymetli lütfundan bol bol istifade etmeliyim, derdi. Ve bu zihniyet, daima onun hayalini, macera arzularına doğru sürüklerdi.

Fakat talihin ne garip cilvesi eseridir ki, Hatice Sultan da gene birçok güzeller gibi kaderinin acı cezalarını çeker, hislerinin tam hakkını verebilecek bir aşka düşemediği için daima parlak ve ateşli bir aşka hasret çekerdi.

Gerek Hatice Sultan'ı, gerek Fehime Sultan'ı, Sultan Ha-mit evlendirmişti. Sultanların evlenmesi, garip bir merasime tabiydi. Sultanlar evlendirileceği zaman, hafif tertip etrafa ilan edilir, “damadı şehriyari”lik evsaf ve şeraitini haiz olanların fotoğrafları istenirdi.

Bu fotoğrafları, en evvel Sultan Hamid gözden geçirirdi. Gözünün kestikleri hakkında uzun uzadıya tahkikata girişirdi. Bu tahkikattan, uygun netice verenlerin fotoğraflarını ayırarak bir zarfa koyar, arkasını mühürler, evlenecek Sultan'a gönderirdi. O Sultan da, bunlardan birini, kocalığa seçerdi.

Bu usul, Hatice ve Fehime Sultanların izdivaçlarında da aynen tatbik edilmişti. Fakat şu şartla ki, Sultan

Hamid, Sultan Murad'ın kızlarına koca olacak adamların, asil, genç yakışıklı ve parlak olmasından ziyade, etliye sütlüye karışmaz, suya sabuna dokunmaz, kendi halinde, derviş meşrep adamlar olmasına ehemmiyet vermişti. Ve bu maksatla da, bizzat kendisi, birkaç namzet (*aday*) seçmişti.

Hatice Sultan, kendisine arz edilen namzetler koleksiyonunu, evvelâ büyük bir huşunetle reddetmişti. Çünkü bu resimlerde gördüğü çehrelerin hiçbirisi, hayalinde hasretle yaşattığı simalardan değildi. Onun bütün gayesi, pırıl pırıl üniformalar içinde dimdik duran, geniş omuzlu, kabarık taştan gülbüz bir genç ile evlenmekti. Fakat kendisine arz edilen resimlerdeki namzetler (*adaylar*) feslerinin kenarları kulaklarının üstüne kadar inmiş, istambolin ve redingotlarının etekleri dizkapaklarından birer karış aşağıya sarkan, elleri, taşkınca göbeklerinin üzerinde divan duran uşak ve kâhya kıyafetli adamlardan mürekkepti.

Hatice Sultan, bunlardan hiçbirini beğenmemişti. Resimleri, geri göndermişti. Sultan Hamid, Hatice Sultan'ın ne taşkın ruhlu bir kız olduğunu bildiği için, zaten onun böyle bir şey yapacağını evvelden tahmin etmişti. Onun için sükûnetle hareket ederek, bu meselenin hallini, valideliği Perestû Kadınefendi'ye havale eylemişti. Ve:

— Valide! Gidiniz, Hatice Sultanı görünüz. Ben gerek onu ve gerek kardeşlerini, kendi evlâtlarımdan ayırmıyorum. Elimden geldiği kadar, onları memnun etmeye çalışıyorum. Ne yapayım? Daha iyi talipler

zuhur etmedi. Bu, kader kısmet meselesidir. Kısmetini çiğnemesin. Bunlardan birini intihap etsin (*seçsin*), diye, talimat vererek Çırağan Sarayı'na göndermişti.

Hatice Sultan, bu sözlere evvelâ itiraz etmişti. Fakat biraz düşündükten sonra, artık son zamanlarda tahammülfersa (*tahammül edilemeyen*) bir hal alan Çırağan Sarayı'ndan kurtulmak ve hiç olmazsa daha serbest bir muhite kavuşmak için bu izdivaca rıza göstermiş, Sultan Hamid'in gösterdiği namzetlerden (*adaylardan*) birini kocalığa kabul eylemişti.

Sultan Hamid, Sultan Murad'ın bütün aile efradına yaptığı gibi, Hatice Sultan'a da tam manasıyla cömertliğini göstermişti. Parlak bir düğün yapmış, bir hayli para sarf etmişti. Sonra da, kendi evlâtlarından ayırmadığını göstermek için onu, Naime Sultan'ın Orta-köy'deki Sarayı'nın yanındaki Saray'a yerleştirmişti.

Çırağan Sarayı'nın kasvetli muhitinden kurtularak biraz daha geniş bir hayata nail olduğu için Hatice Sultan pek çok sevinmişti. Kocası olan Asaf Paşa'yı da sevmeye karar vermişti. Çünkü bu adam, kendi hayatında yaşadığı bir koca olmamakla beraber, kendisine perestiş etmekte idi. Hemen her gece, karyolasının dibinde diz çökerek:

— Sultanım! Sizin gibi bir zevceye nail olmayı, aklınızdan ve hayalimden bile geçirmezdim. Siz bana, Cenab-ı Hakk'ın bir lütuf ve nimetisiniz. Bilmem ki, talihimin bu büyük ihsanına, nasıl teşekkür edeyim?

Gibi, adeta ibadet duasını andıran bir takım şeyler söyledikten sonra, usulen Sultan'ın ayaklarını öper,

yatağına girerdi.

Kocasının bu muameleleri, ilk zamanlarda Hatice Sultan'ın hoşuna gitmişti. Onu, bir hayli eğlendirmişti. Fakat çarçabuk, bunlardan da bıkip usanıvermişti.

Bu bedbaht koca, karısının yavaş yavaş kendisinden yüz çevirmeğe başladığını görür görmez, kalbinde derin bir ıstırap hissetmişti. Çünkü Hatice Sultan'a karşı her gün biraz daha artan aşkı, bu adamcağızı deli divane edecek bir hale gelmişti.

Yeni hayat, Hatice Sultan'a çok yaramıştı. Kızlık zamanından, kat kat güzelleşmeye başlamıştı. Etrafindakiler de, mütemadiyen kendisini şımartıyorlardı. Sultan, birçok zamanlar yarı çıplak bir halde büyük endam aynalarının karşısına geçiyor, yarı çıplak vücudunu uzun uzun gözden geçiriyor, sonra, acı bir hüsrarla içini çekerek:

— Yazık, bu güzel vücut, budala ve sırnaşık bir adama kısmet oldu, diye söyleniyordu.

Hayalperest kadının bu taşkın hislerini, etrafındakiler büsbütün tahrik ediyorlar:

— Sultanım! Şu dünya yüzünde, eşsiz, emsalsizsin. Yazık ki, kendinize lâıyk bir kocaya düşemediniz, diye kalbindeki hüsrana büsbütün artırıyorlardı.

Hatice Sultan'da kocasına karşı bir nefret uyanmıştı. Artık onu, yatak odasına kabul etmemeye başlamıştı. Bu yalnız geçen geceler, onun kalbindeki hisleri büsbütün kamçılıyordu.

O da babası gibi içki müptelâsı idi. Bilhassa yatar-

ken daima konyak içerdi. Evvelce ona sakın bir uyku veren konyak, şimdi büsbütün aksi tesirler husule getiriyor, onun: sinirlerini gerdikçe geriyor, çok zaman başını yastıklarının arasına sokarak:

— Gençliğim, güzelliğim böyle mi geçecek? diye feryat ederek hıçkırı hıçkırı ağladığı işitiliyordu.

Bütün bunlar, gizliden gizliye bizim kulağımıza kadar geliyordu. Hatice Sultan, Sultan Murad'ın kızı olmakla beraber, Sultan Hamid onun ne kadar havai meşrep ve siyasi işlerden uzak olduğunu bildiği için kendisini lüzumundan fazla sıklıyordu. Hafif bir tarassut altında bulundurmakla iktifa ediyordu (*yetiniyordu*). Buna binaen, onun saraylılarından bazıları, bizim haremi hümayundaki akrabalarıyla görüşmeye geliyorlar, Hatice Sultan'ın bu hallerini de gizlice söylüyorlardı. Tabiidir ki bunlar, gizli kalamıyordu. Kullardan kulağa söyleniyor, Hatta bazen Sultan Hamid'e bile duyuruluyordu.

Nihayet günün birinde, hiç inanılmayacak bir söz işitilmişti:

— Hatice Sultan ile Naime Sultan'ın zevci, Kemallettin Paşa sevişiyorlarmış.

Bu sözleri işitenler, derin bir hayret içinde kalmışlardı. Buna, kat'iyen inanmamışlardı.

Çünkü bu, biraz fazlaca cesaret meselesi idi. Sultan Hamid gibi kıskanç, ahlâk meselelerinde son derecede mutaassıp bir adamın damadı, nasıl olur da böyle bir aşk işine girişebilirdi?

Bu sözleri işitenler, korkularından titriyorlardı:

— Aman, bunları, ne sen bana söylemiş ol, ne de ben, diyorlar ve derhal dillerini yutuyorlardı.

Halbuki mesele, tamamen doğru idi. Hatice Sultan'ın gene bir sinir buhranına ve aşk heyecanına tutularak, gerim gerim gerildiği bir zamanda, Sultan'ın genç ve oynak hazinedarlarından biri:

— Aman aslanım, bu bizim komşular ne tuhaf şeyler. İnsanı bahçeye çıkmaya hasret bırakıyorlar, demişti.

Bu sözler, derhal Hatice Sultan'a merak vermişti. Hazinedar Dilberyar ile aralarında şu muhavere geçmişti:

— Ne yapıyorlar?

— Ne yapacaklar? Pencere perdelerinin aralarından dürbünle seyrediyorlar.

— Acaba bunu yapan kim?

— Kim olacak, her halde, Damat Paşa'dır. Ondan başka, buna kim cesaret edebilir?

— Sen, gözünle gördün mü?

— Kaç defa.

— E, bakıp da bir şey yapıyor mu?

— Hayır, sadece gözetliyor.

— Kuzum kalfa, ne olur? Şunun yüzüne biraz gülüver. Bakalım ne yapacak?

— Aman, nasıl olur, aslanım?

— Canım, ne olacak? Pekâlâ olur.

Bu teklif, herhalde Dilberyar'ın da canına minnet olacak ki, derhal giyinmiş, süslenmiş, bahçeye çıkmış, çiçek tarhlarının arasında dolaşmaya başlamıştı. İki saray, birbirine çok yakındı. Evvelce iki saray arasında müşterek olan bahçe, ortasından, ancak üç metre yükseklikte bir duvarla ayrılmıştı.

Dilberyar, bahçede dolaşmaya başlar başlamaz, gene köşedeki odanın pencere perdeleri aralanmış, dürbün camları parlamıştı.

Dilberyar, çiçek topluyor gibi yaparak yavaş yavaş o pencerenin önüne doğru yaklaşmıştı. Kendisini takip eden dürbün camlarına doğru bakarak tebessümlere başlamıştı. Fakat dürbünle bakan damat paşa, hareketini hiç bozmamıştı. Olduğu yerden kımıldanmamıştı. Ona hiçbir harekette, hiçbir işaretle bulunmamıştı.

Dilberyar, ümit ettiği iltifatı koparamayınca oradan uzaklaşmış, doğruca Sultan'a gelerek vaziyeti anlatmıştı.

Hatice Sultan'ın hayal ile meşbu dimağında derhal bir fikir uyanmıştı:

— Dur, şuna, bir de ben görüneyim, bakalım, ne yapacak? diye mırıldanmıştı.

Derhal yanına Dilberyar'ı almış, bahçeye çıkmış, çiçek koparmak bahanesiyle, dolaşmaya başlamıştı.

Perdenin arasından, derhal dürbün camları parlamıştı. Hatice Sultan, bunu görür görmez, heyecan içinde kalmıştı. Dilberyar'ın kulağına eğilerek:

— Sen, burada kal. Ben, biraz daha o tarafa yaklaşıyım, diye fısıldamıştı.

Dilberyar, orada, bir gül ağacının dibine çömelmişti.

Hatice Sultan, çiçek toplayarak, Naime Sultan'ın Sarayı'na doğru ilerlemişti. Ara sıra göz ucu ile pencereye bakarak, yavaş yavaş duvarın dibine kadar takar-rüp etmişti (*yaklaşmıştı*).

O zaman, perde biraz daha açılmıştı, pencereden bir el uzanmıştı. Hatice Sultan'ın önüne, sarı bir kayısı gülü fırlatılmıştı.

Hatice Sultan, kurnaz davranmış, güya bu gülün nereden geldiğini anlamamak için başını kaldırmış, pencereye bakmış. Kemalettin Paşa'nın tatlı ve heyecanlı bir tebessümle kendisine gülümsediğini görünce, ellerini yüzüne kapıyarak kaçmış, fakat bu kaçış, bir aşk oyunundan ibaret kalmış...

İşte, Hatice Sultan ile Damat Kemalettin Paşa arasındaki âşıkane münasebet bu suretle başlamış, artık mülakatlara dayanmıştı.

Her ikisi de maharetle hareket ediyorlardı. Ve yaşadıkları aşk hayatını, son derecede gizli tutmaya gayret gösteriyorlardı.

Fakat Sultan'ın hazinedarlarından bir kadın ilk defa olarak işin farkına vardı. Hatice Sultan'ın vakitli vakitsiz bahçeye çıkmasını, daima kendi saraylarına yakın yerlerde dolaşmasını manalı buldu ve derhal Damat Paşa'nın halini tarassuda girişti. Paşa'yı kapının anah-

tar deliklerinden gözetledi. Böylelikle bütün şüpheleri kuvvetlendi. Aynı zamanda, saraylılardan Perizad'ın da ikide birde Hatice Sultan'ın Sarayı'na gidip gelmesi onu büsbütün pirelendirmişti. Bir gün Perizad'ı bir köşeye çekerek kurnazlıkla ağzını aradı. Bu kızın iki sevdalı arasında postacılık ettiğini öğrenince hazine-darın akli başından gitti.

Kadıncağz bir dereceye kadar haklı idi. Çünkü bu, öyle bir zamana tesadüf ediyordu ki, artık Naime Sultan'ın sıhhatinden ve Hatta hayatından bile cidden endişe ediliyordu. Doktorlar tarafından yapılan dikkatli tedavilere rağmen, Sultan bir türlü iflah olamıyor, Damat Paşa'nın hususi tabibi Sultan'a şiringalar yapmaya karar veriyordu. Halbuki şiringa ile tedavi usulü, o zamana kadar saraylarda görülmüş, iştirilmiş şey değildi.

Hazinedar kadın, bütün bunları zihninde topluyor. Kendi kendine muhakeme yürütüyor. Ve şu hükmü veriyor:

— Hatice Sultan, bizim Paşa ile sevişiyorlar. Fakat bu aşkı tatmin etmek için birleşmeleri mümkün değil. Damat Paşa, şiringa ile Sultan'ı zehirleyip öldürerek serbest kalacak, Hatice Sultan da bu bahane ile kocasından boşanacak. İki âşık da ancak böylece birbirine kavuşacak.

Bu cahil ve basit kadın bu hükmü verir vermez, doğruca Naime Sultan'a koşuyor, vaziyeti başından sonuna kadar anlatıyor, Naime Sultan da derhal babası Sultan Hamid'e haber gönderiyor. Saray, allak

bullak oluyor. Yıldız’dan, Cevher Ağa’nın maiyetinde doktorlardan, eczacılardan mürekkep bir heyet geliyor. Damat Paşa’nın hususi tabibinin verdiği ilâçlar derhal mühürlenerek Yıldız Sarayı’na gönderiliyor. Hususi tabiple Sultanı tedavi eden diğer bir doktor tevkif ediliyorlar. Aynı zamanda, Damat Paşa da Yıldız Sarayı’na aldırılıyor, odasındaki yazıhanesinin, kütüphanesinin gözleri aranıyor ve Hatice Sultan’dan gelen mektuplarla Damat Paşa’nın ona yazdığı mektupların müsveddeleri bulunuyor.

Artık iş büyüyor. Bir tahkik komisyonu yapılıyor. Bir taraftan komisyon, bu gönül macerasının iç yüzünü tahkik ederken diğer taraftan Sultan Hamid Naime Sultan’a verilen ilâçları, bilhassa şırınga ile verilen “Kakodölâd dö süd”ü bir kimyagere tahlil ettiriyor ve:

— Kısa olarak bana şu cevap verilsin. Bu ilâçlar, zehir midir, değil midir? Diyor.

Tabiidir ki ilâçlar da her ilâç gibi zehirlidir. Onun için “ilâçlar, zehirdir.” mealinde bir rapor veriliyor. Bu rapor üzerine, meselenin vahameti bir kat daha artıyor. Bereket versin ki hususi bir fen heyeti huzurunda kendini müdafaa ederek, Naime Sultan’a verilen ilâçların ve yapılan şırıngaların fenni dozu tecavüz etmediğini ispat ediyor. Böylece, Sultan’a suikast şüpheleri ortadan kalkıyor. Meydanda yalnız muaşaka (*aşıklık*) meselesi kalıyor.

Sultan Hamid, mevkuf bulunan Kemalettin Paşa’ya:

— Kızımı boşasın! diye haber gönderiyor.

Kemalettin Paşa, inat ediyor, Sultan'ı boşamıyor. Şimdi, damat ile kayınpeder arasında şiddetli bir mücadele başlıyor. Tehditlere ve tazyiklere rağmen Kemalettin Paşa inadından vazgeçmiyor. Birçok çarelere başvuruluyor ise de, bunlar da para etmiyor. İşte bu hengâme arasında bir gün “Galata mahkemesi naibi Sait Molla” imzasıyla Kızlarağası'na bir arıza (*dilekçe*) takdim edildi. Bu arizada:

“Eğer Sultan hazretlerinin, Damat Kemalettin Paşa haininden talakı (*boşanması*) meselesi bana havale edilirse, meseleyi tereyağından kıl çeker gibi hallederim.”

Satırları görülüyor. Kızlar ağası koşarak arizayı (*dilekçeyi*) derhal Sultan Hamid'e veriyor. Sultan Hamid, bunu görür görmez:

— Aman, durmayın. Verin Galata mahkemesine, dedi.

Talâk (*boşanma*) davasının evrakı oraya verildi. Mahkemeye iki Ermeni balıkçı şahit celbedildi. Bunlar, şu ifadeyi verdiler:

— Efendim, bir yağmurlu gündü. Balığa çıkmıştık. Kemalettin Paşa'nın sarayı önünde balık tutuyorduk. Yanımıza bir kayık geldi. İçindeki şapkalı adam, bizden yem istedi. Yanımızdaki yem az olduğu için vermek istemedik. Fakat o, ısrar etti: “Benim kim olduğumu biliyor musunuz? Ben, Padişahın damadı, Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemalettin Paşa'yım.” dedi. Biz bu sözlere inanmadık: “Hiç, Müslüman şapka giyer mi?” dedik. Kemalettin Paşa güldü: “Görmüyor musunuz, yağmur yağıyor. Bu yağmur altında fesle durulur

mu? Ben, yağmurlu havalarda balığa çıkarsam, daima şapka giyerim.” diye cevap verdi. Biz, bu sözlere de inanmadık. Bu adamın kim olduğunu anlamayı kararlaştırdık. Orada bekledik. Kemalettin Paşa, birkaç balık tuttu. Ondan sonra, kayığı saraya çekti. Fakat tam sarayın rıhtımına yanaşacağı zaman başından şapkayı çıkararak fesi giydi. Kendisini rıhtımdan karşılayan ağaların arşından geçerek saraya girdi. O zaman anladık ki, şapkalı adam, hakikaten Kemalettin Paşa imiş.

Saray’dan gönderilen bazı kimselerin de hazır olduğu halde, mahkeme naibi Sait Molla bu ifadeleri dinledi. Ondan sonra, bilâtereddüt şu hükmü verdi:

— Kemalettin Paşa’nın şapka giydiği dinlenen şu şahitlerin ifadelerde sabit olduğundan, kendisinin küfrüne ve bermûcibi şeriat (*şeriat gereği*), zevcesiyle vaki olan nikâhının feshine hükmettim.

Zavallı Kemalettin Paşa’nın bütün inat, ısrar ve mukavemeti bir anda kırılıvermişti. “Şeriatı şerre alet” eden bu adam, iki çift sözle işi bitirmişti.

Kemalettin Paşa, derhal Bursa’ya sürgün edilmek suretiyle az, çok kabahatinin cezasını çekmişti. Bu işte haksız yere başı nâra yananlar varsa, zavallı hususi tabip ile arkadaşları idi. Derhal onlar da Anadolu’nun birer köşesine gönderilivermişlerdi.

Her hadiseden bir ibret dersi çıkaran Sultan Hamid, bu tarihten sonra saraylara şırınga aletlerinin girmesini şiddetle menetmişti. Bilhassa “Kakodolâd dö süt”, “Tirinitirin” vesaire gibi ilâçların, derhal eczanelerden

toplatılması ve bir daha memlekete ithal olunmaması için şiddetli emirler vermişti.

Sultan Hamid'i bu kadar şiddetli harekete sevk eden başlıca âmil tabibi hususi hazreti şehriyari, Doktor Bayram Efendi idi.

Doktor Bayram Efendi, deyip de geçmeyelim. Ah bu adam, Saray'ın ne mühim bir tipi idi. İri gövdesi, kulaklarına kadar geçen narçiçeği al fesi, giyinmesindeki, gezmesindeki, yürümesindeki, söyleşmesindeki garabetleri ve bilhassa, Sultan Hamid nezdindeki (*yanındaki*) ehemmiyetli mevkiinin verdiği gurur ile daima asık duran çehresi, sert, kısa, kat'i ve emri andıran naziz sözlerde, görülecek bir adamdı.

Kendisi, mektepten yetişmek şu tarafa dursun, lâıykıyla okuyup yazmak bile bilmezdi. Vaktiyle, askere alındığı zaman, Hicaz ve Yemendeki, kıt'alara sevk edilmişti. Orada, bir doktorun maiyetine verilmişti. Herhalde meraklı bir adam olan bu doktor, o havallide asırlardan beri cari olan tedavi usullerine merak etmişti. Otlarla, nebat köklerde, dağlama suretiyle yapılan bu tedavi usullerini tamamıyla öğrenmiş, çırağı Bayram Efendi'ye de öğretmişti. Bayram Efendi, doktorluğu bu derecede elde ettikten sonra, Mekke de eski bir Arap hekiminden "Tıbbı Nebevi"yi de tahsil etmişti. Malûm ya, Hazreti Muhammed'e atfedilen bazı nebati ilâçlarla tedavi usulüne, bu ismi veriyorlar. Bayram Efendi, Tıbbı Nebevi'yi de öğrendikten sonra, artık bu meslekte bir "allâme" kesilmişti.

Gel zaman, git zaman, bu adam İstanbul'a gelmiş-

ti. Ve Sultan Hamid'e şehzadelik zamanında tesadüf etmişti. Ve bu garip adam, şehzadenin üzerinde çok nafız (*etkili*) bir tesir husule getirmişti. İşte o zamandan itibaren de Sultan Hamid'in hususi bendegânı sırasına girmişti.

Ne kadar hayrete şayandır ki, Sultan Hamid hususi doktoru, Mavroyani Paşa'nın hakiki ilim ve fen kudretine ne kadar inanır ve bağlanırsa, Bayram Efendi'ye de o kadar itimat ederdi. Hatta Mavroyani Paşa'nın verdiği reçeteli ilâçları uzun uzadıya tetkik ettiği halde, Bayram Efendi'nin ot köklerinden tertip ettiği değerleri, hiç tereddüt etmeden kullanır, zerre kadar çekinmezdi.

Bayram Efendi, adeta saray doktorlarının ve saray eczanelerinin müthiş bir diktatörü idi. Onun emniyet ve itimadını kazanmayan hiçbir doktor bir parmak bile ileri gidemezdi. Aynı zamanda verdiği hükümler de, gayet kat'i idi. Onlara itiraz etmek mümkün değildi. Onun en zıddına giden şey, "mikrop" bahsi idi. Yalnızda, hiçbir doktor mikrop hakkında bir fikir beyan edemezdi. Şayet böyle bir söz açılrsa, Bayram Efendi derhal kaşlarını çatır:

— Ben, elli senedir doktorluk ediyorum. Daha ömrümde bir kere bile mikrop denilen mahlûku görmedim, derdi.

Bayram Efendi, operatörleri, hiç sevmezdi:

— Onlar, insan kasaplarıdır, derdi.

Ne gibi sebep ve ihtiyaç ile olursa olsun, insan

azalarından birinin kesilmesine şiddetle itiraz ederdi. Onun fikrine göre, insanın herhangi bir uzvunu kesmek, Cenab-ı Hakk'ın yaptığı binanın bir köşesini hedm ve tahrip etmek (*yıkamak ve yok etmek*) demekti. Bu ise, doğrudan doğruya Cenab-ı Hakka karşı işlenmiş bir cinayetti.

Pek çok defa, Mavroyani Paşa ile de mücadeleye girişmişti. Zavallı Mavroyani Paşa, hem Sultan Hamid'in gözdesi, hem de bir ilim adamı olduğu halde korkak tabiatı yüzünden, doktor Bayram Efendi'ye karşı mağlûbiyeti kabul etmişti.

Aynı zamanda bu adam çok zeki, çok kurnaz ve göze girmesini bilirdi. Eğer isteseydi, Doktor Mavroyani gibi bir paşalık rütbesiyle birçok elmaslı nişanlara malik olması, işten bile değildi. Fakat bu kurnaz adam, ne en küçük bir rütbe ve ne de bir tek nişan ve madalya kabul etmemişti. Hatta Sultan Hamid tahta çıktığı zaman diğer bendegânı gibi ona da rütbe ve nişan verdiği zaman, derhal Hünkâr'ın huzuruna çıkmış:

— Ben, rütbe ve nişan aşığı değilim. Şu fani dünyanın saadetine tama ederek de senin yanına gelmedim. Sana hekimlik etmek şerefi, bana yeter. Ömrümün sonuna kadar böyle kalmak isterim. Eğer verdiğin rütbe ve nişanları geri almazsan, şimdi yatağımı toplayınca saraydan çıkıp giderim, demişti.

Onun bu sözleri Sultan Hamid'in son derecede hoşuna gitmiş. Artık ona bütün kuvvetiyle itimat etmişti. İşte, Hünkâr'ın üzerinde bu kadar müessir olan bu adam, Naime Sultan meselesinden sonra, Sultan Hamid'in bu şiddetli hareketlerine sebebiyet vermişti.

FECİ BİR DÜELLO

Bu vak'anın üzerinden, kısa bir zaman geçmişti ki saray halkının pek az kısmının vakıf olduğu kanlı bir hadise vukua gelmişti

Bir gün, Maslak Köşkü'nün Boğaz cihetindeki duvarının dibinde kanlı bir ceset bulunduğu Şişli polis karakoluna haber verilmişti. Karakolun Serkomiseri Ahmet Bey, derhal yanma bir iki memur almış, bir arabaya atlamış, vak'a mahalline gitmişti. Görülen manzara, cidden feci idi. Göğsünde Hünkâr yaverlerine mahsus sırmalı kordon taşıyan bir piyade yüzbaşı, kanlar içinde yere serilmişti.

Elbisesi, kesici bir aletin darbelerinde delik deşik edilmişti. Gene bu alet ile başına indirilen kuvvetli bir darbe, başını yarmış, hurdahaş etmişti.

Maktulün Hünkâr yaveri olması, işin ehemmiyetini büsbütün artırmıştı.

Cesedi görenlere şiddetle ketumiyet tavsiye edilerek, hem Saray'a, hem de Beyoğlu mutasarrıflığına haber yollanmıştı.

O tarihte Beyoğlu mutasarrıfı, Bedirhanilerden Bahri Paşa idi. Bahri Paşa, derhal yanma jandarma kumandanı Mehmet Paşa'yı alıp Maslak köşküne gitmiş, bizzat tahkikata girişmişti.

Bahri Paşa bu tahkikat ile meşgulken Yıldız Sarayından da bir heyet gönderilmişti. Bu heyet Bahri Paşa ile birleşerek postu oradaki karakola sermişlerdi. O civardaki çobanları, bütün gezip dolaşanları derhal karakola celbetmişlerdi. Halbuki hiç kimse bu esraren-giz hadiseyi aydınlatacak bir malûmat verememişti.

Yaverin hüviyeti tespit edilmişti. Bu genç zabıt, ikinci ordu kıt'alarından birinde takım kumandanı iken, akrabalarından Namık Paşa kendisine kızını vermiş, Sultan Hamid'e de arz ederek İstanbul'a getirtmiş ve yaveran sınıfına kabul ettirmişti.

Yaver, genç ve çok yakışıklı idi. Buna binaen her şeyden evvel, bu cinayetin bir aşk ve kıskançlık yüzünden ileri geldiğine hükmedilmişti. Fakat tahkikat neticesinde, anlaşılmış idi ki, yaverin karısı da genç ve güzeldi. Karı koca arasında da derin bir sevgi mevcut idi. Tahkikatın bu kısmında, bu neticeye vasıl olan tahkik heyeti, aşk ve kıskançlık ihtimallerini reddetmiş, başka noktalardan tahkikata girişmişlerdi. Fakat bir hafta mütemadiyen devam eden bu tahkikat neticesinde, müspet hiçbir şey elde edememişlerdi.

İşte bu sırada, Yıldız Sarayı'nda, garip bir ölüm hadisesi işitilmişti. Arnavut tüfekçilerden biri, bir hafta kadar süren hastalık neticesinde vefat etmişti. Bu ölüm hadisesini haber alan Sultan Hamid'in içine bir-

denbire bir şüphe girmişti. Derhal Tüfekçibaşı Tahir Paşa'yı huzuruna çağırarak şöylece isticvap etmişti (sorgulamıştı):

— Mülâzım Nezir Ağa vefat etmiş öyle mi?

—Allah, sana ömürler versin, şevketlum... Evet vefat etti.

— Neden vefat etti?

— Eh, ölüm, Allah'ın emri değil mi?

— Evet, amma. Yani, hangi hastalıktan?

— A, Efendimiz, meşhur kelâmdır: Ecel geldi, cihane, baş ağrısı bahane...

Tahir Paşa'nın hali ve cevapları, Sultan Hamid'i büsbütün şüphelendirmişti.

— Pekiyi amma, Nezir ağa bir hafta kadar hasta yatmış.

— Evet. Öyle oldu.

— Kendisine, hangi doktorlar baktı?

— Doktor istemedi.

— Nasıl olur? Maiyetinde bulunan bir hastayı tedavi ettirmek vazifen değil mi idi?

— Ne yapayım? Bu adam, çok inatçı idi. Kaç defa arkadaşlarına söyledim. Doktor getirin, baktırın diye emirler verdim. Kabul etmemiş. "Ecelim geldi ise, ölürüm. Doktor istemem" demiş.

Sultan Hamid'in aklına ilk gelen şey, bu adamın herhangi bir maksat uğrunda zehirlenmiş olması idi.

Sarayda bir adamın zehirlenmesi de, Sultan Hamid'i evhamdan evhama düşürecek bir mesele idi.

— Pekâlâ, Paşa, sen git, dedikten sonra, bu mesele-
nin el altından tahkikini, esvapçıbaşı İsmet Bey'le o
zaman gidiş müdürü olan Sansar Mahmut Efendi'ye
havale etmişti.

İsmet Bey'le Mahmut Efendi, birer polis hafiyesi
gibi, gizlice tahkikata girişmişler ve ölen tüfekçi Nezir
ağanın arkadaşlarından şunu öğrenmişlerdi:

— Nezir ağa vefatından bir hafta evvel, ortalık ka-
rardıktan sonra Saray'a geldi. Doğruca odasına girdi.
Sol memesi üzerinden yaralı idi. Fakat yarası, derin
değildi. Niçin ve nerede yaralandığını sorduk. Bir tür-
lü söylemedi. Cerrah getirtip yaralarına baktırmak
istedik: "Olmaz. Efendimiz tarafından duyulur. Hal-
buki ben bu meselenin kimse tarafından duyulmasını
istemiyorum. Ben yaralarımı kendim tedavi ederim."
dedi... Yarası, ehemmiyetsizdi. İlk iki üç gün kendisi
de iyi idi. Fakat sonra, birdenbire bir ateş geldi. Yara-
sının etrafı da simsiyah kesildi. Biz "Tahir Paşa'ya ha-
ber verelim. Doktor getirtelim." dedik. O, gene kabul
etmedi. Hatta bu sırrı saklamamız için bize besa (söz)
verdirdi. Nihayet ölüp gitti. Mesele, büsbütün çapra-
şık bir şekle girmişti.

Koca bir müşirin damadı ve Hünkâr yaveri bir genç,
Maslak Sarayı'nın duvarları dibinde yarı parçalanmış
bir halde bulunuyordu. Sonra da Sarayın içinde, meç-
hul bir sebeple yaralanmış olan bir tüfekçi zabiti sessiz
sedasız, ölüp gidiyordu.

Ve ikisinin sebebi de, anlaşılamıyordu.

Saray hadiselerinin harice intişarından (*dışarı yayılmasından*) son derecede çekinen Sultan Hamid, mesele-
nin dallanıp budaklanmasını istemiyordu. Onun için tahkikatın resmi bir şekle girmesini arzu etmiyordu. Fakat Hünkâr bu iki esrarengiz meselenin esasını öğrenmek için geceleri uyku uyumuyordu.

Nihayet bir gün, bir mesele için Tahir Paşa huzura girmişti. Sultan Hamid, tüfekçibaşı ile konuşacağı şey-
leri konuştuğuktan sonra:

— Yazık sana. Paşa... Hem bir taraftan benim üzülmemem, sıkılmamam için üzerime kanat gerersin, hem de yanı başında cereyan eden bir vak'ayı benden saklayarak geceleri uykularımın kaçmasına sebebiyet verirsin. Nezir ağanın ne suretle vefat ettiğini öğrendim. Bunu benden niçin sakladın. Senin sadakatine yakışır mı?

Tahir Paşa Sultan Hamid'i tamamen riyasız bir muhabbetle severdi ve Hünkâr'ın üzerine cidden kanat gererdi. Onun için, sevgili efendisinin bu sözleri, Paşa'nın ağzının açılmasına kâfi gelmişti. Mutadî olan teklifsiz tavrı ile:

— Be, efendim! Beyhude yere üzülürsün. Kaç para eder? Olan oldu, geçen geçti. Nezir, bir mertlik uğuru-
na kurban gitti, dedikten sonra, vak'anın esasını şöylece hikâye etti:

Bir cuma günü selâmlıktan sonra Nezir bana geldi:

—Paşa! Bir yaver, beni tahkir etti, dedi ve aramızda,

şu konuşma geçti:

—Kim o yaver?

—Namık Paşa'nın damadı, Yüzbaşı Tahsin Bey.

—Niçin tahkir etti?

—Sakin, kızma, doğrusunu söyleyeceğim.

—Söyle bakalım.

— Selâmlık alayını seyretmek için Sultanlar gelmişlerdi. Arabaları, caminin yanına dizilmişti. Ben, arkadaşlarla binek taşının yanında duruyordum. Gözlerim, birdenbire arabalardan birine ilişti... Bu arabada, Münire Sultan'ın kalfaları vardı. Bu kalfalardan biri, sık sık selâmlığa geliyordu. Ne zaman gözü bana ilişse, tatlı tatlı gülümsüyordu. Bu sefer de öyle oldu... Ben, nasıl dalmışım. Arabaya biraz fazlaca bakmışım. Birdenbire arkamdan bir ses işittim. Biri bana seslendi: “Mülâzım! Buraya bak,” dedi.

Başımı çevirdim, baktım. Yaver Yüzbaşı Tahsin Bey, kılıca dayanmış ayakta duruyordu. Dik dik bana bakıyordu. Olduğum yerden kımıldamadım.

— Ne istiyorsun, yüzbaşı? diye bağırdım.

— Buraya gel! dedi.

Fena halde kızdım.

— Lazımsa, sen buraya gel, diye cevap verdim.

Bu sözlerim onun gücüne gitti.

— Kabahat sende değil. Senin gibi bir keçi çobanına asker ve zabıt elbisesi giydiren de, ekmeğini yediğin

Efendi'nin haremlerine yan gözle bakacağına, biraz askerlik ter biyesi öğren, dedi.

Tabii, bu sözler fena halde gücüme gitti:

— Vay, demek bana askerlik öğretmek istiyorsun, ha, eyvallah... Fakat benim de sana, bir ders vermem lazım geldi. Ancak burası yeri değil. Eğer kendine güveniyorsan, yarın tam saat beşte Maslak Köşkü'nün duvarı dibine gel, dedim.

Tahsin Bey:

— Pekâlâ, yarın tam saat beşte, dedi.

Daha bir şeyler söyleyecekti. Fakat borular, “hazır ol!” çalmaya başladı. Ben, binek taşının yanma koştum. Onun sözleri de ağzında kaldı. Yarın, onunla vuruşacağız.

Nezir'in bu sözlerini tamamıyla dinledim:

— Böyle şey olmaz. Efendimiz duyarsa gücenir. dedim.

Fakat Nezir, inat etti:

— Paşa! Büyüğümüz olduğun için sana haber veriyorum. Eğer, buna mâni olursan, ben bu adamı ilk gördüğüm zaman öldürür, katil olurum. Bırak, mertçesine dövüşelim, dedi.

Malûm ya, şevketlim!.. Bizim adamlar, lâf anlamaz. Sonra, mesele de bir mertlik meselesi.

— Benim haberim olmasın. Ne halt edersen, et! dedim. O akşam, Nezir'in yaralı geldiğini haber aldım. Derhal doktor yollayacaktım. Fakat Nezir:

— Yaram, ehemmiyetsiz. Bir iki günde iyi olur. Aman, mesele dallanmasın, diye haber gönderdi.

Arkadaşlarına sordum. Hakikaten yarası hafifmiş. Fakat bakımsızlıktan, birdenbire kangren oluvermiş.

Tahir Paşa'nın sözleri doğru idi. Nezir'in yarası hakikaten kangren olmuş, bütün vücudu simsiyah kesilerek ölüp gitmişti. Fakat tüfekçiler dairesinde, bilhassa Arnavutlar arasında birbirlerine karşı büyük bir merbutiyet olduğu için, harice karşı en küçük bir şey bile hissettirilmemişti.

Nezir, münasebetsizliğinin cezasını çekmişti. Fakat zavallı Tahsin Bey beyhude yere kurban gitmişti. Tüfekçilerini hiçtir suretle gücendirmek istemeyen Sultan Hamid de, bu vaziyet karşısında sükûtu tercih etmişti.

Aralarında aşk olduğu söylenen Kemalettin Paşa ve Hatice Sultan

SULTAN HAMİD'E YAPILAN KORKUNÇ BİR TEHDİT

Tüfekçilerin bu vaziyetleri size garip gelmesin. Değil Tahir Paşa, adi bir tüfekçi neferi bile Saray'ın en pervasız (*korkusuz*) bir şahsiyeti idi. Hazır sırası gelmişken, size biraz da bunların içyüzünden bahsedeyim:

Halk arasında, yanlış bir fikir vardır. Hatta saray ahvalinden bahseden bazı muharrirler de bu yanlış fikre kapılmışlardır.

Bunlar, tüfekçi denilen bu saray unsurunu, yüzlerce kişiden mürekkep zannederler ve sarayı yalnız bunların muhafaza ettikleri hakkında bir zehap beslerler. Halbuki, böyle değildir.

Tüfekçilerin adedi, yüz altmış kişiden mürekkepti. Bunlara Tüfekçiyani hazreti şehriyari bölüğü denilir. Bu bölüğün kumandanı, Müşir (*Mareşal*) Tahir Paşa'dır. Bu yüz altmış neferin, aşağı yukarı yüz neferini, -hemen hemen hepsi Bektaşî tarikatına mensup- Arnavutlar teşkil eder. Geri kalan altmış nefer, Türk, Arap, Boşnak ve birkaç Çerkez'den ibarettir.

Bu bölük efradı, kâmilten (*tamamen*) nefer değildir. Bunların içinde -Mesela, küçük Tahir Paşa gibi- liva (*tuğgeneral*) rütbesini haiz paşalar, Halil Bey, Yusuf Bey, Haydar Gani Bey vesaire gibi bir takım miralaylar da (*albaylar da*) vardır. Bölüğün takriben yarısı, rütbeli zabittir. Ancak diğerleri neferdir.

Bunların vazifeleri, hakikaten “nefsi hümayun”u muhafaza idi. Fakat asıl vazifeleri, Sarayın dahili inzibatını temin etmektir. Bu bölüğün kumandam olan Müşir (*Mareşal*) Tahir Paşa, adeta sarayın bir “dahiliye müdürü” vazifesini ifa ederdi. Sultan Hamid’e, şehzadeligi zamanında intisap etmişti. Mert, doğru sözlü, hatıra gönle bakmaz, fakat lüzumsuz yere de kimsenin kalbini ve hatırını kırmaz bir adamdı. Diyebilirim ki sarayda Sultan Hamid’in en güvendiği sadık bir bendesi varsa, o da müşir Tahir Paşa idi. Sultan Hamid’in huzuruna izinsiz girerdi. Bazen kulağına çarpan saray dedikodularını, kendine mahsus saf ve basit bir lisanla padişaha söyler, Hatta bazen:

— Uymayın, böyle adamların sözlerine uymayın. Bunlar, sonunda başınıza bir felâket getirirler, diye, Sultan Hamid’e nasihatler de ederdi.

Tüfekçilerin vazifesi, saray kapılarından başlardı. Sarayın bütün dış kapılarında, ikinci fırkanın taburları efradından birer çavuşla dörder nefer silahlı nöbetçi bulunurdu. Evvelce bu nöbetçiler süngü takmadan nöbet beklerlerdi. Fakat -ileride anlatacağım- cüretkârane bir hadiseden sonra, süngü takarak nöbet beklemeyi usul ittihaz etmişlerdi. İşte tüfekçi-

ler, bu nöbetçilere refakat ederlerdi.

Her kapının iç tarafında küçük bir baraka bulunurdu. Bu barakalarda sivil elbiseli, ceketlerinin altında büyük bir saldıma ve bir Karadağ revolveri bulunan dört tüfekçi otururdu. Bunların bir tanesi, okumuş yazmış olurdu. Çünkü bu kapı nöbetçilerinin vazifesi, hem nizamiye efradı ile kapıyı beklemek, hem de kapıdan girip çıkanları, birer küçük kâğıt parçasıyla derhal müşir Tahir Paşa'ya bildirmekti. Tahir Paşa'nın gene tüfekçilerden ve kendi adamlarından kolağası rütbesinde -ismi aklımda kalmamış- bir kâtibi vardı. Bu kâtip, kapılardan gelen kâğıtları derhal Paşa'ya göstermekle beraber, saat ve dakikasıyla bir deftere kaydederci.

Tüfekçilerin en mühim nöbet yeri, "haremi hümayun kapısı" idi. Bu kapıda, resmi ve sivil elbiseli daima sekiz on tüfekçi bulunur. Fakat bu kapının asıl gedikli nöbetçisi, miralay Boşnak Yusuf Bey'di. Bu da, Sultan Hamid'in son derecede emniyet ve muhabbetini kazanmış olan şahsiyetlerdendi.

Tüfekçiler, bazen ve bilhassa geceleri, saray etrafında ikişer ikişer devriye gezerler. Ve ayak sesleri işitilmemek için potinlerinin üzerine abadan bir terlik giyerler. Bu devriye esnasında bunlara tesadüf eden kim olursa olsun, nereden gelip nereye gittiğine dair hesap vermeye mecburdu..

Tüfekçilerin başlıca vazifelerinden biri de "selâmlık" resmine iştirak etmektir. Resmi elbiseleri, lâcivert çuhadan yapılmış göğsü çift düğmeli uzunca bir setre ile

pantolondan ibaretti. Ayaklarında, parlak deve derisinden çizme bulunur. Bu çizmenin koncunun kenarında, serçe parmak kalınlığında bir sırma şerit vardır. Ceketin göğsü, yekpare al çuhadır. Kenarlarından parlak düğmelerle göğse geçirilen bu al çuhanın üzerinde, sarı ipek ile bir Mecidi nişanı işlenmiştir. Başlarındaki fes narçıçeği alı rengindedir. Püskülleri, mavi renktedir.

Neferler, parlak nikel cilâlı, martin tüfeği ile kısa süngü kullanırlar ve vazife esnasında bu süngüleri tüfeklere takarlar.

Cuma selâmlıklarında, Sultan Hamid camiye gelmeden evvel, bunlar gelirler ve binek taşının önünden itibaren muhtelif nöbet yerlerine dizilirler. Ve bilhassa camideki “Hünkâr mahfili”nin altındaki eğri büğrü geçidin muhtelif noktalarında beklerler, Hünkâr camide bulunduğu müddet zarfında, buradan hiç kimseyi geçirmezlerdi.

Hulâsaten *(özetleyerek)* anlattığım şu vazifeler mukabilinde, tüfekçilerin sarayda çok büyük imtiyazları vardı. Evvelâ, Sultan Hamid’den başka, hiç kimse-den emir almazlar. Ve bilâ kayd-ü şart, hiç bir kimseyi -Hatta bizzat seraskeri bile- âmir tanımazlar. Tek âmirleri vardır. O da, tüfekçi Tahir Paşa. Tahir Paşa da bunları iyi kullanmak ve kızdırmamak mecburiyetindedir. Çünkü tüfekçilerin hemen hepsi ve bilhassa rütbelileri, Arnavutluk’un birer derebeyi zadeleridir. Bunlar, Yıldız Sarayı’nın çatısı altında yaşamakla beraber, Arnavutluk’taki adetlerini ve Hatta serkeşliklerini

(dik başlıklarını) muhafaza ederler, hoşlarına gitmeyen herhangi bir mesele hakkında cür'etkâr ve pervasız bir muarız kesilirlerdi.

Bunların arasında bulunan Türkler, muhtelif sebeplerle askerlikte temayüz ederek (sivrilerek) Abdülhamid'in nazarı dikkatini celbeden zabıt ve askerlerdi.

Mesela bir gece, Lüleburgaz havalisinde birkaç hânenen ibaret bir köyü, elli altmış kişiden mürekkep bir Bulgar eşkıyası basmıştı. Bu köyün bir köşesinde de taştan yapılmış bir kule vardı. Bu kulenin sahibi, ikinci ordu kıt'alarının birinde askerdi. Fakat hasta olduğu için izinli gelmişti. Köy basılır basılmaz, bu asker derhal zevcesi ve ikim çocuğu ile kuleye kapanmış, evinde bulunan paslı bir martin tüfeği ile sabaha kadar bu eşkıyaya dayanmış, hiç birini, kule kapısına ayak bastırmamıştı. Ortalık aydınlanırken, hükümet kuvvetleri yetişmiş, eşkıyalar da kaçmıştı. Her hadisede olduğu gibi, bu vak'ada da usulen Saray'a bir rapor verilmiş ve bu raporda, bu kahraman Türk neferinden bahsedilmişti. Sultan Hamid bu raporu okur okumaz derhal bu neferi celbetmiş (çağırmış), mülâzımlık rütbesiyle tüfekçi bölüğüne kaydettirmiştir. Arap tüfekçilere gelince, bunlar da Suriye, Filistin, Havran gibi Arap diyarında askere alınmış olan eşraf ve şeyhzadelerdi. Bunlar da, kendilerine göre bir parti teşkil etmişlerdi. Fakat adetleri pek az olduğu için Arnavutlardan son derecede çekinirlerdi.

Esasen Arnavutlar, hiçbir rekabete tahammül ede-

mezlerdi. Size, Sultan Hamid'i korkusundan titreten bir vak'a anlatayım:

Karadağ Prensi Nikola, Sultan Hamid'e arzı tazimat (*saygı sunmak*) için İstanbul'a gelmişti. Sultan Hamid, Prensi milli kıyafeti ile huzuruna kabul etmişti. Prens, huzurda bulunduğu esnada, bir münasebet getirerek,

— Huzurunuzda böyle dağ kıyafetiyle çıkmak istemezdim. Fakat ne yapayım ki, memleketimizin adeti olduğu için ömrümde şimdiye kadar sivil elbise giymedim, demişti.

Sultan Hamid:

— Bilâkis, ben bu kıyafeti çok severim. Hatta bazen bu kıyafette, Karadağlılardan mürekkep bir müfreze teşkilini tasavvur ederim, diye cevap vermişti.

Prens Nikola, Karadağ'a avdet ettikten (*döndükten*) sonra, Sultan Hamid'e bir sürpriz yapmak istemişti. Karadağ asilzadelerinden on beş delikanlı seçerek bunlara sırma işlemeli birer milli takım elbise yaptırmış, Sultan Hamid'e göndermişti.

Prensin bu hediyesi, Sultan Hamid'i memnun etmişti. Tahir Paşa'yı çağırarak, bunların tüfekçi bölüğüne kaydedilmesi için emir vermişti. Tahir Paşa, sadece:

— Peki, diyerek çekilmişti.

Fakat bu emrin, hiç de hoş gitmediği halinden belli idi.

Sultan Hamid nasılsa, Tahir Paşa'nın haline dikkat etmemişti. Eğer onun böyle hoşnutsuzluk eseri gösterdiğini hissetseydi, hiç şüphesiz ki uzun uzadıya onu

isticvap ederdi (*sorgulardı*).

O gün, öyle geçmişti. Akşamüzeri Sultan Hamid, biraz gezmek için bahçeye inmişti. Tam Av Köşkü'nün önüne geldiği zaman, birdenbire önünü iki Arnavut tüfekçi kesmişti. Bunlardan biri, Sultan Hamid'in burunun dibine kadar ilerleyerek, gayet laubali bir lisan ile:

— Bizden ne kötülük gördün, be efendi? demişti.

Sultan Hamid, hiç ümit etmediği bu muamele karşısında birdenbire şaşırarak:

— Kötülük, ne demek? Siz benim en sadık adamlarımsınız. Böyle bir şeyi aklımdan bile geçirmem, diye cevap vermişti.

O zaman tüfekçi ile Sultan Hamid'in arasında şu muhavere (*konuşma*) geçmişti:

— Hayır, biz, sadık adam değiliz. Eğer bize emniyetin olsaydı, onları getirtmezdin.

— Onlar kim?

— Karadağ gâvurları.

Sultan Hamid, karşısına dikilen ve öfkesinden suratı kıpkırmızı kesilerek bıyıkları titreyen bu adamın şu pervasız (*korkusuzca*) hareketinin, neden ileri geldiğini bir anda hissetmişti.

Kıskançlık, bu şımarık adamı bir kaplan kadar vahşileştirmişti.

Sultan Hamid, bu hale gelen bir adamla konuşmayı lüzumsuz addetmişti. Şimdi onu tevkif ettirmek de

mümkün değildi. Çünkü birbirine son derecede merbut (*bağlı*) olan ve daima aynı hissiyatı taşıyan diğer tüfekçilerin tabancaları çekerek Saray'ı altüst etmeleri çok muhtemeldi. Onun için Sultan Hamid, eliyle tüfekçinin omzunu okşayarak:

— Ne münasebet, onları, ben getirtmedim. Karadağ Bey'i misafir göndermiş. Benim, sizinle besam (*sözüm*) var. Hiç sizin yerinize başkasını getirir miyim? Diye, tüfekçinin hiddetini teskin etmişti.

Fakat bu cür'etkâr adamların böylece yolunu keserek kendisini sert bir lisan ile tehdit etmeleri, Sultan Hamid'in fena halde gücüne gitmişti. Saray'a avdet eder etmez (*döner dönmez*), derhal Tahir Paşa'yı çağırarak, maiyetine bu kadar yüz verdiği için onu tekdir etmek (*azarlamak*) istemişti. Fakat tam ona haber göndereceği zaman, Tahir Paşa ağır ağır oda kapısından içeri girmişti.

Ve hiçbir mukaddimeye (*giriş sözüne*) lüzum görmeden:

— Gidiyorlar, demişti.

Sultan Hamid, bu müphem sözden hiç bir şey anlamı-yarak sormuştu:

— Kimler gidiyor?

— Bizim Arnavutlar, hepsi yataklarını topladılar.

O anda Sultan Hamid'in rengi kireç gibi bembeyaz kesilmişti:

— Canım, ne oluyor? Nereye gidiyorlar? Niçin böyle yapıyorlar?

Tahir Paşa, öfkeli öfkeli cevap vermişti:

— Be padişahım, be efendim! Bu işi, sen çıkardın. Arnavutlardan ne kötülük gördün de bu herifleri buraya getirttin? Bilirsin ki, Arnavutlar, Karadağlılarla kanlı bıçaklı düşmandır. Onların tüfekçi bölüğüne kaydedilmesine sırmalı elbiselerle gelin gibi gözlerinin önünde gezmelerine tahammül edebilirler mi?

Sultan Hamid, fena halde sersemlemişti. Çünkü hepsi Arnavutluk'un birer kabilesine mensup olan bu adamlar, eğer böyle küskün bir halde Arnavutluk'a avdet ederlerse (*dönerlerse*), hiç şüphesiz ki orada müthiş bir isyan başlayacak. Rumeli'nin altı üstüne gelecekti. Sultan Hamid, yerinden fırlamış:

— Hay Allah müstahakkını versin, o Karadağ prensinin. Bu herifleri başımıza belâ etti. Kuzum paşa, git söyle Arnavutlara, bütün Karadağ'ı, onların bir kılına değişmem. Otursunlar oturdukları yerde. Ben Karadağlıları derhal geri gönderirim, diye bağırmişti.

Ve ancak böyle tatlı diller dökerek Sultan Hamid Arnavut tüfekçilerin bu isyanını yatıştırmıştı.

Fakat şimdi, ikinci bir üzüntü başlamıştı. Karadağlıları memleketlerine nasıl yollayacaktı? Eğer hakikati söyleyerek bunları iade ederse, hiç şüphesiz ki prens Nikola'ya karşı pek küçük düşmüş olacaktı.

Bereket versin ki, zekâ kuvveti imdadına yetişmişti. Hususi bendegânından Hacı Mahmut Efendi, kilerci-başı Osman Bey, esvapçıbaşı İsmet Bey, mahut Doktor Bayram Efendi ile yapılan bir müşavere ve müzakere-

den sonra, şöyle bir kurnazlığa karar verilmişti: Karadağlıların yemeklerine her gün birer miktar sinameki karıştırmak.

Gülmeyiniz! Bu işle sinamekinin ne münasebeti var, diyeceksiniz değil mi? Halbuki bu ilâç, derhal tesirini icra etmişti. Ertesi günden itibaren, Karadağlı muhafızlar arasında sürekli bir ishal baş göstermişti. O çelik gibi sağlam ve dimdik delikanlılar, birkaç gün zarfında yataklara serilmişlerdi.

O zaman Sultan Hamid birkaç doktordan mürekkep bir heyet teşkil ederek bunları birer birer muayene ettirmiş, “Su ve hava ile imtizaç edememiş (*uyuşamamış*) olan bu delikanlıların hayatları tehlikededir. Şerian memleketlerine iadeleri lazım gelir.” diye bir rapor alarak hepsini birden hususi bir vapura bindirmiş, Karadağ prensine göndermişti.

Bunları Karadağ’a götürmeğe memur olan yaver Demir Bey, aynı zamanda prens Nikola’ya bir de mektup vermişti. Sultan Hamid tarafından gönderilen bu mektupta:

“Kendilerinden pek hoşlandığım bu delikanlıları, mahaza hayatlarını kurtarmak için iade ediyorum. Onlardan ayrılmak, bana çok acı geldi. Kendileri orada da benim silâhşorlarım unvanını taşıyacaklar, hayatlarının sonuna kadar da, burada aldıkları maaşı alacaklar.”

Mealinde bir şeyler yazılmış idi.

Karadağlıların saraydan gitmesi, Arnavut tüfekçile-

ri son derecede sevindirmişti. Sultan Hamid'in kendilerine, karşı gösterdiği bu fedakârlıktan dolayı, memnuniyetlerini izhar etmişler, takım takım gelerek:

— Biz de, ölünceye kadar sana karşı sadakatimizi muhafaza edeceğiz, diye teminat vermişlerdi.

Fakat Sultan Hamid üzerinde husule getirdikleri bu nüfuz ve tesirden dolayı büsbütün mağrur ve şımarık bir hale gelmişlerdi.

Türk tüfekçileri, daima sakın ve mütevazı yaşarlar, göze çarpacak hareketlerden daima içtinap ederlerdi (*kaçınırlardı*). Arap tüfekçileri de Arnavutlar kadar şımarıklık göstermemekle beraber, onlar da sık sık Sultan Hamid'e arzuhal verirler, münasebetli münasebetsiz şeyler isterlerdi. Bunların hamisi de (*koruyucusu da*) Kızlarağası olduğu için Hünkâr bunların taleplerini de reddetmezdi.

Yalnız bir defa bunlardan iki çavuş mühim bir hadise çıkarmışlar, İstanbul halkını ve bilhassa Galata ve Beyoğlu taraflarını dehşetler içinde bırakmışlardı. Hama eşrafından, bilmem ne zadelere mensup iki Arap tüfekçi, günün birinde Sultan Hamid'e bir arzuhal vermişler, memleketlerinde katil töhmetiyle tevkif edilen amcazadelerinin derhal tahliyesini rica etmişlerdi.

Sultan Hamid, adliye işlerine karışmaktan son derecede içtinap ederdi (*kaçınırdı*). O tarihte istiklâlini muhafaza eden bir tek devlet müessesesi varsa, o da adliye idi. Buna binaen Sultan Hamid bu iki tüfekçinin arzuhaline menfi cevap vermişti.

Bunlar, bu cevabı alır almaz fena halde içermişlerdi. Arzularını Sultan Hamid'e kabul ettirmek için uzun uzadıya çareler düşünmüşler, bunlardan bir tanesini tatbiki karar vermişlerdi.

Nihayet bir gün, kafalarını mükemmelen esrarla tütsülenmişler, ondan sonra da doğruca Galata köprüsüne giderek köprünün tam ortasında durup kasaturalarını çekmişler:

— Yassak! diye, halkın karşısına dikilmişlerdi.

O devir, öyle bir devir idi ki, bir tüfekçiyi, fesli ve yahut sarıklı zühaf taburlarından bir neferi uzaktan görenler, derhal karşıki kaldırıma geçerlerdi. Böyle bir zamanda, arkalarında sarıklı zühaf alayının elbisesi bulunan iki tüfekçinin kasaturalarını çekerek köprünün ortasında dimdik durmaları, halka dehşet vermişti.

Gerek Galata ve gerek İstanbul cihetinden gelenler, derhal geri dönmüşlerdi. Köprünün üzeri, birdenbire boşalmıştı.

Galata'daki sarraflar, diğer dükkâncılar, askeri bir ihtilâl var diye şakır şakır dükkânlarını kapamışlardı. Galata halkı, şuraya buraya kaçışmaya başlamıştı. Korku, Beyoğlu'na sırayet etmişti. Burada da bir panik baş göstermişti. İstanbul'un Eminönü, Bahçekapı, Sirkeci cihetleri de birbirine girmişti.

Buralarda bu heyecanlı hareketler devam ededursun, Köprünün Galata cihetindeki başında bulunan

Aziziye karakolu ile Bahçekapı'da, "şimdi, Karako mağazasının bulunduğu yerdeki" Bahçekapı karakolundan zabitler, kanunlar, askerler koşa koşa vak'a mahalline gelmişlerdi.

Arap tüfekçiler, bunları görür görmez, kasaturalarını havada sallamaya:

— Yaklaşmayın, yakarız, diye bağırmaya başlamışlardı.

Zaten böylece bağırmasalar da, yanlarına hiç kimse yaklaşamazdı. Çünkü ikinci fırkanın Arap ve Arnavut taburları efradıyla tüfekçilere hiç kimse dokunamaz, herhangi rütbeyi haiz olursa olsun, kendi bölük, tabur ve alay kumandanlarından başka hiçbir zabıt ve âmir, bunlara müdahalede bulunamazdı.

İki taraftan koşup gelenler, tüfekçilerin bu ihtarı üzerine derhal geri çekilmişlerdi.

Aziziye karakolu kumandanı, Giritli Mustafa Paşa, derhal zabıtlardan birini bir arabaya bindirerek Yıldız'a, ikinci fırka kumandanı Şevket Paşa'ya göndermişti. Aynı zamanda vukuu hali hikâye eden bir rapor yazarak Sultan Hamid'e arz edilmek için başkâtip Tahsin'e takdim etmişti.

Fakat hadise Sultan Hamid'e arz edilinceye kadar, aradan bir saat geçmişti. Bu müddet zarfında Köprüden bir tek kimse bile geçememiş, bu iki Arap tüfekçi, Köprüye sahip ve malik kesilmişti.

Bir saat sonra, Yıldız'dan gelen arabalar, sökün etmişti. Bunların içinde, Sarıklı zühaf alayının zabıtları

ile Sultan Hamid tarafından gönderilen yaverler bulunmakta idi.

Bunlar, tüfekçilerin yanma gelir gelmez arabadan inmişler, her ne talepleri varsa, Sultan Hamid tarafından kabul edildiğine dair teminat vermişlerdi. Bunun üzerine tüfekçiler:

— Faddal, yâ büyük kumandan! Diye, ellerindeki kasaturaları kendi bölük kumandanlarına teslim etmişlerdi.

Bu iki cür'etkâra teminata ne dereceye kadar riayet edildiğini bilmiyorum. Yalnız, bu iki çavuş, Orhaniye kışlasına getirilerek orada, Arap zabitlerin odalarında tevkif edilmişti. Ertesi gün de, rütbeleri -doğrudan doğruya- evveli mülâzımlığa terfi ettirilerek doğruca beşinci orduya gönderilmişlerdi.

Sarıklı Zühaf Alayı

MEŞHUR,YILDIZ MUHAREBESİ

Hazır sırası gelmişken, size meşhur “Yıldız muharebesi”nin de içyüzünü nakledeyim. Belki bu meseleyi bilirsiniz. Fakat bu mühim hadisenin de bugüne kadar meçhul kalan tarafları vardır.

Bir şeker bayramının ikinci günü idi. Harem daire-si, büyük bir neşe içinde bulunuyordu. Bir gün evvel olduğu gibi bugün de takım takım sultanlar, vükelâ aileleri tebrike gelmişlerdi.

Renk renk uzun etekli elbiseler giymiş, pırıl pırıl el-maslar ve şefkat nişanları takmış kadın grupları daire-den daireye geziyorlar, bazı dairelerde de genç saraylı-lar, çalgılar çalıp oyunlar oynayarak büyük bir zevk ve neşe içinde eğleniyorlardı.

Vakit, ikindiye yaklaşmıştı. Sarayın saltanat kapısı ö-nüne bahriye bando muzikası gelmiş, mutad-ı veç-hile (*alışlageldiği gibi*) “nöbet” çalmaya başlamıştı.

Bu vazifeyi pazar günleri mabeyin muzikası ifa ederdi. Çarşamba günü, “Bahriye silâhendaz taburu”nun bandosu, perşembe günü de “Tophane muzikası” gelirdi. Diğer günler, muhtelif alay bandolarının nöbeti idi. Vakıa, alay bandolarının muzikaları da fena değildi. Fakat ilk saydığım üç bando, cidden büyük bir zevk ve takdir ile dinlenirdi.

İşte o gün de bahriye bandosu gelmiş, hiç unutmam “Le juor et La nuit” ismindeki operanın çok sevdiğimiz bir parçasını çalmaya başlamıştı.

Bandonun çaldığı yer ile harem dairesi arasında bir hayli mesafe ve iki yüksek duvar bulunmasına rağmen, haremdaki kızların, kadınların çoğu, kafeslerin arkasına toplanmıştı.

Sarayın her tarafında derin bir sükûnet hüküm sürüyordu. Lâtif muzikayı dinliyorlardı.

Birdenbire, kışlalar tarafından birbirini müteakip silâh sesleri yükselmişti. Birkaç dakika devam eden bu, tek tük silâh seslerini, şiddetli yaylım ateşleri takip etmişti.

Saray birbirine karışmıştı. Harem dairesindeki kadınlar, genç harem ağaları:

— Eyvahlar olsun! Düşmanlar Saray’ı bastı, diye bağırarak oraya buraya koşuşmaya başlamışlardı.

Tüfekçilerle, Söğütlü bölüğü efradı (*askerleri*) derhal silâhlarına sarılmışlar, saray kapılarına koşmuşlardı. Müşir Paşa, Küçük Tahir Paşa, Halil Bey, Yusuf Bey ve saire gibi büyük tüfekçiler, nöbetçi yaverler, Hünkâr

çavuşları -o sırada Sultan Hamid'in bulunduğu- küçük mabeyin dairesinin önünde toplanmışlardı.

Sultan Hamid, üst kattaki odasından derhal aşağıya inmişti. Rengi, bembeyaz kesilmişti. Doğruca kapıya gelerek orada toplananlara:

— Ne oluyor? demişti.

Fakat bu suale, hiç kimse cevap verememişti. Çünkü silâh seslerinin nereden geldiğinden ve ne olduğundan kimse haberdar değildi.

Sultan Hamid, heyecanını güç muhafaza ederek, sualini tekrar etmişti:

— Ne oluyor? Nedir, bu silâh sesleri? Gene sükût ile mukabele görünce:

— Canım, hepiniz buraya niçin toplandınız? Silâh sesleri, kışlalar tarafından geliyor. Gidin, bakın, ne var? diye söylenerek geri dönmüş, alt kattaki köşedeki küçük salona girmişti.

Silâh sesleri, gittikçe artıyordu. Orhaniye kışlası tarafından gelen tüfek sesleri, adeta büyük bir meydan muharebesini andırıyordu. O tarihte, henüz telefon yoktu. Onun için meseleyi anlamak maksadıyla, birkaç yaver o tarafa doğru koşmuştu. Fakat Sarayın Hünkâr dairesi ile kışlaların olduğu yer, yakın değildi. Birçok kapılardan ve bahçelerden geçmek lazımdı. Halbuki Sultan Hamid, meselenin ne olduğunu bilmediği için büyük bir korku ve sabırsızlık içinde idi.

Asıl görülecek manzara, Nöbet odası denilen yerdi. Burada birçok harem ağaları ve saray bendegânı

içtima etmişti. Bunların renkleri bembeyaz kesilmişti. Hemen hepsi de korkudan titreşmekteydi. Hararetli hararetli hep bir ağızdan şöyle konuşuyorlardı:

— Aman, Allah'ım. Bu muharebe nedir?

— Acaba Ruslar mı bastı?

— Mutlaka İngilizler Boğazı geçti.

— Hayır canım, şehirde ihtilâl çıkmıştır. Evvelallah, Hasan Paşa sopayı bir kapar da, onların karşısına çıkarsa, hepsini çil yavrusu gibi dağıtır.

Sultan Hamid, ikide birde nöbet odasına çingırak çekiyor. Koşup gelen musahiplere ve bendegâna:

— Ne oluyor? Daha hâlâ meselenin esası anlaşılma-dı mı? diye soruyordu.

Nihayet ilk haberi, bahriye yaverlerinden Tufan Ağa²⁸ getirmişti. Getirdiği haber de, şu idi:

— Arap ve Arnavut taburları, birbirlerine girmişler. Niçin? Sebep ne? Ahval ne merkezde?

Tufan ağanın dirayeti, bu kadar esaslı malûmat getirmeye kâfi değildi. Onun için daha hâlâ devam eden şiddetli tüfek ateşini işitenler heyecan içindelerdi.

Fakat çok gariptir ki, bu haberi alır almaz, birden-bire Sultan Hamid'e bir sükûnet gelmişti. Bu sırada, konağından nefes nefese gelen mabeyin müşiri gazi Osman Paşa'yı huzuruna istemişti:

28 Tufan Ağa, saray bahçesindeki havuzda bulunan sandal ve İcayık filosunun amirali idi. Aynı zamanda padişah sandala bindiği zaman dümeni idare ederdi. Gitgide liva rütbesini ihraz etmiş Tufan Paşa oluvermişti.Z.Ş.

— Paşa! Git askere, benden selâm söyle. Derhal ateşi kessinler. Ne şikâyetleri varsa, gelsinler bana söylesinler, demişti.

Vakıa biraz sonra, ateş kesilmişti. Fakat hadisenin şekli, çok mühimdi. Askerliğin ruhunu tamamıyla rencide edecek bir mahiyette idi.

Meselenin içyüzü: Yıldız muhafız taburları ismi verilen Arap ve Arnavut taburlarının, lüzumundan çok fazla şımartılması idi. Ve bu da dünkü bugünkü iş değildi, adeta çoktan beri beklenen bir hadiseden başka bir şey değildi.

Evvelâ şunu arz edeyim ki, gerek saray dahilinde ve gerek saray muhitinde herkesin birbirine karşı derin bir hürmet, riayet ve Hatta muhabbet gösterdiği nazarı dikkati celbederdi. Fakat bu hal tamamıyla zahiri olup, iç yüzü adi riyakârlıktan ibaretti.

Yıldız Sarayı'nın çatısı altında toplanan fertlerin, ayrı ayrı şahsi emelleri ve ihtirasları olduğu gibi, milliyet cereyanları da, daima gizli bir cidal şeklinde devam edip giderdi.

Çerkezler, daima Saray'ın en imtiyazlı bir unsuru idi. Çünkü ekserisi, saray kadınlarının hısım ve akra-bası veyahut onların tavsiyelerde Saray'a getirilmiş olan kimselerdi. Arnavutlar, Çerkezleri kafiye sevmeslerdi. Eğer Sultan Hamid'den beklenen menfaatler olmasa, bunlarla bir çatı altında bir dakika bile yaşamak istemezlerdi. Araplar ise, her iki unsurdan da nefret ederler, bunlara: "Kırmızı kulaklı" derlerdi.

Bu taban tabana zıt hislerin, fikirlerin, emellerin, milliyet gayretlerinin bir noktada birleşmesi ve el ele yürümesi, Sultan Hamid'in kullandığı mahirane siyaset sayesinde idi. Sultan Hamid'in bu siyasetinin bütün sırrı ise, herkese gizlice birer mavi boncuk vererek:

“Mavi boncuk kimde ise, gönlüm onda,” demekten ibaretti.

Sultan Hamid'in bu mahirane siyasetine rağmen, için için kaynayan bu volkan, arada hırada bir taraftan patlak veriverirdi.

Mesele, vaktiyle Çerkezlerden ve Dağıstanlılardan mürekkep olmak üzere Sultan Aziz tarafından teşkil edilmiş olan “Dağıstan alayı” namı altındaki maiyet süvarileri, Sultan Hamid'in en gözdesi olan bir muhafız kuvveti olduğu halde, bunları çekemeyen Arnavut tüfekçileri ve Arap şeyhleri bir çok mahirane manevralar çevirmişler, Sultan Hamid'in kalbine büyük şüpheler vermişlerdi. Artık bu kuvvetten şüphelenen Sultan Hamid, nihayet bir gün kendisine vuku bulan bir ifşaat yüzünden kısa bir irade ile bu alayı dağıtıvermiş, kumandanlarını da sürgüne göndermişti.

Dağıstan alayı bu akıbeta uğradıktan sonra, bundan müteessir olanlar, gözlerini Arnavut ve Arap taburlarına dikmişlerdi.

Arnavut taburlarının zabitan ve efradına sokularak:

—Efendimizin, size emniyeti yok. Eğer olsa, Arap askerlerini getirtip karşımıza koymaz, diye, onların kalplerine şüphe tohumları serpmekte, Arapların ku-

laklarına da:

— Zatı şahane, Arnavutları sizden ziyade seviyor. Saray kapılarını bile onlara bekletiyor, diye fit vermek-telerdi.

İşte, gizliden gizliye yapılan bu fesatçılıkla, Arap-larla Arnavutların arasında her gün biraz daha fazla gerginlik husule getirmekte idi.

Bu iki unsurun arasında ufak tefek kavgalar ve ni-zalar eksik değildi. Fakat zabitlerinin ve kumandanla-rının gayreti ile daima çarçabuk önüne geçilebilirdi. Lâkin bugün ufak bir hadise birdenbire büyümüş, adeta bir anda meydan muharebesi haline girivermiş-ti.

Bu meydan muharebesinin esasına gelince, belki bu da bir bahaneden ibaretti.

O gün bayram münasebetiyle iki taraf da kışla mey-danına çıkmışlar, muhtelif eğlenceler tertip etmişler-di. Sıra oyunlara gelmişti. Eğlenceleri tertip edenler, ortaya birkaç Arap askeri çıkararak:

— Bunlar, zeybek oyunu oynayacaklar, demişlerdi.

Halbuki Arnavutlar:

— Zeybek oyunu onlar bilmez. Bizden adam çık-a-rın, diye itiraz etmişlerdi.

Böylece bir kavga başlamıştı. Daima gizli gizli esrar içmeyi adet edinmiş olan Araplardan bir kaç nefer or-taya sıçramış, bunlardan biri belindeki revolve-re dav-ranmıştı.

Arnavutlar bunu görür görmez üzerlerine atılmışlardı. Ortalık birdenbire karışmıştı.

Hemen Arap askerlerinin borazanları:

“Silâh başına!.. Silâh başına!..” Diye, bağırarak bo-rular çaldırmaya başlamışlardı. Tabiidir ki Arnavutlar da aynı şeyi yapmışlardı.

Artık iki taraf da silâhlarını kapmışlar, cephane sandıklarını parçalamışlar, kışlanın büyük meydanında şurayı burayı siper alarak birbirlerinin üzerine ateş açmışlardı.

Bayram münasebetiyle zabitlerin çoğu izinli olduğu için, birkaç nöbetçi zabitanın araya girmesi, hadiseyi durdurmaya kâfi gelmemişti. Artık çılgın bir hale gelen iki taraf şiddetle ateşe devam etmişlerdi.

O civarda oturan ikinci fırka kumandanı İsmail Paşa, bu şiddetli silâh seslerini duyunca, atına binmiş, dörtnala sürerek vak’a mahalline gelmişti. Ateşin kesilmesi için iki tarafa da emirler vermişti.

Gözleri hiçbir şey görmeyen, kulakları hiçbir şey işitmeyen bu şımarıklar, ateş kesmek şu tarafa dursun, bilâkis silâhlarını kumandanın üzerine çevirmişlerdi. İsmail Paşa’ya atılan kurşunlar, onu siyanet etmek (*korumak*) için önüne gerilen bir Türk çavuşa isabet etmiş, bu zavallı, kanlar içinde yere serilmişti.

Bu muharebe, Gazi Osman Paşa’nın ortaya çıkıp da, Sultan Hamid’in iradesini tebliğ ettiği zamana kadar devam etmişti. Ve ondan sonra, ateş kesilmişti... Lâkin şunu da ilâve edeyim ki, ateşin kesilmesine se-

bep, -Sultan Hamid'in iradesinden ziyade- iki tarafın da elinde bulunan cephanenin tükenmeye başlaması ve ortalığın kararması idi.

Evvelâ Araplar, birkaç kişiden ibaret olan yaralılarını almışlar, kışlalarına çekilmişlerdi. Fakat kışlayı derhal müdafaaya elverişli bir hale ifrağ etmişler, her tarafa ileri karakollar yerleştirmişlerdi.

Arnavutlar da aynı surette hareket etmişlerdi.

Saray, heyecan içinde idi. İleri karakollar arasında tek silâh atıldıkça, arkasından gene büyük bir patırtı kopacağı ümit edilmekte idi.

Bir aralık Tüfekçibaşı Tahir Paşa, Arnavutlara nasihat vermek için onların kışlasına gitmek istemiş ise de, Arnavutların ileri karakolları:

— Paşa! Sen kendi tüfekçilerine karış. Bizim namusumuzla oynama... Yarın, bu meydanda ya bir tek Arap kalmayacak yahut da burası, Arnavutlara mezar olacak, diye, onu ileri geçirmemişlerdi.

Sultan Hamid, müşir Derviş Paşa, müşir Fuat Paşa, Kurt İsmail Paşa gibi eski müşirleri derhal Saray'a celbetmiş, ertesi gün vukuu muhtemel olan kanlı hadisenin önüne geçmek için müzakerelere girişmişti.

Hatta bir aralık, bizzat kendisi giderek iki tarafın sınırlarını teskin etmek ve silâhlarını toplayıp getirmek istemişti. Fakat buna bütün müşirler itiraz etmişler:

— Aman efendim, nasıl olur?.. Siz, ordunun başkumandanısınız... Böyle bir meselede efradın ayağına giderseniz, o yüksek makamın haysiyet ve şerefi sarsı-

lır... Sonra, artık bu adamların burnuna barut kokusu girdi. Gözleri hiçbir şey görmez. Olabilir ki. bir münasebetsizlikte bulunurlar diye, Sultan Hamid'i bu fikirden vazgeçirmişlerdi.

Bu sırada Sultan Hamid'in aklına, Edirne'de üçüncü fırka kumandanı olan Rıza Paşa gelmişti. Bilâhare serasker olan Mahmut Rıza Paşa. Sultan Hamid bu zatın cesaretini, böyle mühim vaziyetleri idare etmek kabiliyetini işitmişti. Onun için derhal Edirne'ye şifreli bir telgraf çekirmiş, her ne vasıta ile olursa olsun, ertesi sabaha kadar Rıza Paşa'nın İstanbul'a gelip yetişmesini irade etmişti.

Rıza Paşa bu telgrafı alır almaz, hemen bir lokomotif bir tek vagon taktırarak bununla İstanbul'a gelmiş, doğruca Yıldız çıkmış, o gece sabaha kadar gözüne uyku girmemiş olan Sultan Hamid tarafından huzura kabul edilmişti.

— Aman Paşa, geliniz. Bizim “ecnâsı muhtelif” birbirine girdi. Hemen, gidiniz, şunların icabına bakınız... İkinci fırka kumandanlığını sizin uhdei dirayetinize verdim, demişti.

Sultan Hamid, Yıldız Sarayı'ndaki karmakarışık insan halitasına (*karişımına*) “ecnâsı muhtelif” (*çeşitli cinsler*) derdi. Bu tabiri, bizzat kendisi icat etmişti. Ve bu da, hakikaten Yıldız Sarayı'nın ne garip bir insan mahşeri olduğunu anlatmak için, en doğru bir tabirdi.

Fakat Rıza Paşa, kendisine tevdi edilen bu vazifenin ehemmiyet ve mes'uliyetini düşünerek, kısa bir tereddüt ânı geçirmişti. Ve fikrini açıkça söylemek mecbu-

riyetini hissetmişti:

— Ferman, efendimizin... Ancak şu var ki efendimiz, alacağım tedbirlerde vâsi salâhiyet isterim. İşlerime hiç kimse müdahale etmesin, demişti.

Sultan Hamid, o kadar bunalmış bir vaziyette idi ki:

— Hay, hay paşa, size, vâsi salâhiyet veriyorum. Tek, şunları yatıştırın, demek mecburiyetini hissetmişti.

Artık ikinci fırka kumandanı unvanını alan Rıza Paşa. derhal işe girişmişti. Hem vaziyeti anlamak, hem de bazı nasihatte bulunmak için yanma Gazi Osman Paşa'yı alarak Orhaniye kışlasına gitmişti.

Araplar, Arnavutlardan yıldıkları için söylenen sözleri dinlemişler:

— Biz, emre itaat ederiz. Fakat evvelâ Arnavutlar silâhlarını bıraksınlar. Barışmak için bize adam yolla-sınlar, demişlerdi.

Fakat Arnavutlar, kat'iyen bu teklife yanaşmamış-lar:

— Bu meydanda, iki kuvvet yaşayamaz. Ya, onlar, ya. Biz, diye bağırmışlardı.

Rıza Paşa, hiçbir muvaffakiyet elde edemedi Saray'a avdet etmişti (*dönmüştü*) Yalnız, iki Arnavut ta-burunu da isyanda devam ettiren elebaşların kimler olduğunu öğrenmişti.

Sultan Hamid, Rıza Paşa'nın hiçbir şey yapamaya-rak Saray'a avdetini haber alır almaz:

— Ben onu bir iş yapacak diye buraya getirttim. Burada, dört buçuk askere söz geçiremeyen bir paşa, nasıl olur da koca bir fırkayı idare eder... Ya, en kısa bir zamanda bu meseleyi halletsin, yahut da geldiği gibi, çıkıp gitsin, diye irade etmişti (*buyurmuştu*).

Sultan Hamid'in bu garip iradesi, Rıza Paşa'nın gücüne gitmişti:

— Ben, askerim. Ve askerinin nasıl idare edileceğini de bilirim. Elimde, asker kanunu var. Şimdi, onu tatbik edeceğim. O kanun dairesinde, bütün mes'uliyeti de sırtıma yükleneceğim. Fakat bu iş bitinceye kadar, bana hiçbir suretle müdahalede bulunmayacağına dair, efendimiz teminat versin, diye haber göndermişti.

İş uzadıkça, Sultan Hamid'in sinirleri gerilmekte, heyecanı da artmakta idi. Fazla olarak da o aralık kendisine bazı jurnaller verilmişti. Bu jurnallerde:

“İki asker arasında çıkan hadise veliaht Reşat Efendi taraftarlarının teşvikiyle zuhura gelmiştir. Maksat, böyle bir patırtı çıkararak bu karışıklık esnasında Arnavutları Saray'a hücum ettirmek, zâtı şahanelerini hal'ettirerek (*tahttan indirerek*), Reşat Efendi'ye Dolmabahçe Sarayında biat eylemekten ibarettir.”

Mealinde bir takım yalanlar söylenerek Hünkâr'ın evhamı büsbütün tahrik edilmişti.

Buna binaen Sultan Hamid, Rıza Paşa'nın teklifini bilâ-kaydû şart (*kayıtsız şartsız*) kabul ederek:

— Zaten kendisine vasi salâhiyet vermiştim.

Kur'ân-ı Kerim üzerine yemin ediyorum ki, bu iş bitinceye kadar onun yapacağı hiçbir işe müdahale etmem. Tek, meseleyi bir an evvel halletsin, diye mukabele etmişti.

Rıza Paşa, Sultan Hamid'den bu teminatı alır almaz, artık pek ciddi ve tam askerce, işe girişmişti. Derhal liva kumandanını çağırarak:

— Gel buraya, Mehmet Paşa!.. Şimdi, bir Türk taburunu silâh başı et. Lazım gelen cephaneyi ver. Taburu fırka kumandanlığı önündeki büyük bahçenin etrafına diz. Fakat öyle diz ki, bunlar üzeri parmaklıklılı alçak duvarın dibine diz çöksünler, meydanda görünmesinler... Ben, Arnavut taburlarını kumandanlık civarına davet edeceğim. Kendilerine tekrar nasihat vereceğim. Dinlerlerse, ne âlâ... Dinlemedikleri takdirde, üzerlerine ateş ettireceğim... Emirlerimi derhal icra edeceksin. Hatta ben, Arnavutların içinde bulunsam dahi, üzerlerine ateş etmekte kat'iyen tereddüt etmeyeceksin, diye, emir vermişti.

Mehmet Paşa, bu garip emre hayret etmekle beraber, askerce bir selâm vermiş, derhal, aldığı emrin infazı için gitmişti.

Yarım saat geçmeden, Türk taburuna cephane verilerek kumandanlık dairesinin önüne getirildiği ve pusuya yerleştirildiği haberi gelmişti.

Rıza Paşa, yaverini Arnavut taburunun kışlasına göndererek:

— Yeni gelen kumandan, sizinle müzakereye giri-

şecek. Silâhlarınızla kumandanlık dairesinin önüne geliniz, diye, haber göndermişti.

Arnavutlar, silahlı olarak davet edildikleri için, hiçbir şeyden şüphelenmeyerek, çavuşlarının kumandasında ve önlerinde borazanları olduğu halde büyük bir caka ile gelmişler, kumandanlık dairesinin önüne dizilmişlerdi.

Rıza Paşa, Gazi Osman Paşa'yı da, kumandanlık karargâhına çağırtmıştı. Arnavutlar gelir gelmez, bu iki zat Arnavutların karşısına çıkmışlar, gene nasihatlere başlamışlardı.

Elebaşılardan olduğu anlaşılan çavuş:

— Paşa! Çok dırlanma, bizi, bunun için mi buraya çağırttın? Biz, lâf dinlemeye gelmedik... Ya, Araplar, ya, biz, diye bağırıyordu.

İri vücutlu ve çok kuvvetli bir zat olan Rıza Paşa, derhal bu çavuşun üzerine atılmış, yakasından yakalamış:

— Senin, gözlemini patlatırım. Burası dağ başı değil, asker ocağı, diye bağırmağa başlamıştı.

O anda, çavuşun arkasındaki neferlerden biri, belindeki kasaturayı çekerek Rıza Paşa'nın üzerine saldırmıştı. Eğer paşa, çevik bir hareketle geri atılmasaydı, hiç şüphesiz ki, kafası koca kasatura altında parçalanacaktı.

Rıza Paşa, kendisini geri atar atmaz, duvarın dibinde duran ve emre muntazır bulunan liva kumandanı Mehmet Paşa'ya.

— Paşa! Silâh doldur, süngü tak, ileri! Diye bağır-mıştı.

Pusuda duran Türk taburu, derhal yerinden fırla-mıştı. Şakır şakır silâh doldurup süngü takarak ileri atılmıştı.

Arnavutlar, hiç ümit etmedikleri bu hareket karşı-sında o kadar şaşırılmış ve afallamışlardı ki, Silâhlarına davranıp muhafaza vaziyeti almaya bile muvaffak ola-mamışlardı.

Oldukları yerde dimdik durarak Türk askerlerine baka kalmışlardı.

Türk taburu, süratli bir manevra ile Arnavut tabu-runun etrafını kuşatmıştı. Rıza Paşa, yüksek sesle Ar-navutlara emir vermişti:

— Derhal silâhlarınızı teslim ediniz. Yoksa şimdi ateş! emri veririm, demişti.

Artık, içinden çıkılamayacak bir pusuya düştükleri-ni anlayan Arnavutlar, aralarında kısa ve heyecanlı bir müzakereden sonra, hep bir ağızdan:

“Teslim! Teslim!” Diye seslenmişler, silâhlarını ol-dukları yere bırakarak kumandanlık binasının kenarı-na dizilmişlerdi.

Rıza Paşa, hal ve tavırlarından elebaşı oldukları an-laşılan birkaç nefer ve çavuşu, çekip almıştı. Bunları, Türk postalarına teslim ederek Hasan Paşa karakoluna yollamıştı. Sonra, ötekilerin karşısına geçerek bir ta-kım nasihatler vermiş:

— Kabahatiniz, sadece ötekilerin teşvikine uymak

olduğu için sizi bu defalık affediyorum. Silâhlarınızı alınız. Kışlanıza gidiniz. Biraz sonra, kışlanızı teftişe geleceğim. Herkes yerli yerinde, nöbetçileri vazife başında göreyim, demişti.

Sonra, arkasına dönerek orada duran borazanlara:

— Borazan, çal! Fesli zühaf taburu... Silâh başına! diye seslenmişti.

Bu gösteriş, Arnavutların pek hoşuna gitmişti. Derhal silâhlarını almışlar, gene çavuşlarının kumandasında ve borazanları önlerinde olduğu halde, kışlalarına avdet etmişler, derhal vazife efradını ayırarak nöbet yerlerine göndermişlerdi.

Sıra, Araplara gelmişti. Fakat onları, esasen Arnavutlardan yıldıkları için, itaate getirmek ve elebaşlarını tevkif etmek uzun sürmemişti.

Hülâsa o gün, ikindi vaktine kadar isyan bastırılmış iki taraftan birbirlerine murahaslar gönderilerek barışılmış, artık korkulacak bir hal kalmamıştı.

Rıza Paşa, çok isabetli bir tedbir ittihaz etmişti. Derhal üç yüz Türk neferi seçerek bunlara Arnavut taburu elbisesi giydirmiş, fesli zühaf taburu efradının arasına yerleştirmişti.

Arnavut efradının kışlaya avdetinden sonra, doğrucu Saray'a giden Gazi Osman Paşa, Sultan Hamid'in huzuruna çıkarak:

— Efendimiz! Şimdi, ikinci fırka kumandanını buldunuz, artık, Sarayı'nızda rahat rahat uyuyunuz, diye söze başlayarak cereyan eden vak'ayı aynen nakletmişti.

Evvelce de bir münasebetle arz etmiştim. Arnavut tüfekçileri, Arnavut askerlerinin, haremağaları ve Arap şeyhleri de Arap askerlerinin hamileri idi. Rıza Paşa, iyi bir tedbir olmak üzere, her iki askerin de bu saray bendegânı ile alâkalarını kesmişti.

Gerek tüfekçiler ve gerek haremağaları, bundan dolayı birkaç defa Sultan Hamid'e şikâyet etmişlerdi. Fakat Rıza Paşa'ya büyük salâhiyet vermiş olan Hünkâr,

— Kumandanların koydukları nizama karışmam, diye cevap vermişti.

Bir gün Sarayın nüfuzlu haremağalarından biri, Rıza Paşa'nın yolunu kesmiş, laubali bir tavırla:

— Kapı yoldaşı!.. Arap taburunda benim adamım olan bir nefer var. Karavana taşımak kendisine güç geliyormuş. Şunu çavuş yap da karavana taşımaktan kurtulsun. Ama, yapmalısın, haaa... Eğer yapmazsan, vallahi seninle kavga ederiz, der demez, Rıza Paşa iradesine hâkim olamamış:

— Seni gidi fellâh, seni, sen kim oluyorsun ki benimle kavga etmekten bahsediyorsun? Yoksa beni, mutfak tablakârı mı zannettin? diye bağırarak ağayı kaçırmıştı.

O zamana kadar sarayda hiç kimseden bu muameleyi görmemiş olan ağa, evvelâ şaşırmış, sonra Sultan Hamid'in huzuruna koşarak:

— Şevketlim!.. Artık sarayda benim şeref ve haysiyetim kalmadı. Kimsenin yüzüne bakamam. Ya, bu Rıza Paşa'yı ikinci fırka kumandanlığından kaldır. Ya-

hut beni denize attır, diye hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı.

Rıza Paşa'nın, askerlik ve kumandanlık şerefini muhafaza etmesi, Sultan Hamid'in hoşuna gitmişti:

— Yazık, lala... Ben seni, akli başında bir adam zannederdim. Meğer senin aklın, bir incir çekirdeğini doldurmazmış. Koskoca bir kumandanla öyle konuşulur mu hiç? İyi ki, seni bir güzelce tepelememiş, diye cevap vermişti.

Arap, Çerkeş ve bilhassa Türk tüfekçiler sarayda herkesle hoş geçindikleri gibi saray haricinde de halkın pek gözüne görünmezlerdi. Bu suretle Sultan Hamid'in arzusuna riayet ederlerdi. Fakat Arnavut tüfekçilerden bazıları, sivil elbise giyerek Beyoğlu ve Galata'daki birahanelere, meyhanelere, sefahat yerlerine devam ederlerdi. Ve ekseriya da mühim hadiselerle sebebiyet verirlerdi.

Beyoğlu'nun sefahat âlemlerini haraca kesen meşhur tüfekçi Haydar Gani Bey'in yarattığı kanlı hadiseleri bilmeyen kalmamıştır. Fakat daha Haydar Gani Bey türeyip de sivrilmeden evvel, Galata caddesinde de Arnavut Adem isminde bir tüfekçi peyda olmuştu. Ortılığı kırıp geçiriyordu.

Gene o devrin kabadaylarından ve dolayısıyla saray mensuplarından bir Çerkez Arif Bey vardı. Bu Arif Bey, bir jurnalcı ve hafiye değildi, işittiğimize göre bilâkis bir Türk'e ve Müslüman'a parmağının ucu ile dokunmayı istemezmiş. Onun bütün derdi, günü Galata kaldırımlarında önüne geleni soyan, gizli gizli

şunu bunu bıçaklayan Kefalonyalı, Şıralı palıkaryalar (*Rum kabadayıları*) imiş. Hükümetin takip ve tedipten âciz kaldığı bu serserilere karşı son derecede milli bir husumet besler.

— Şu heriflerin kökünü kurutmak istiyorum, dermiş. Muhakkak her gece bunlardan bir ikisine çatarmış.

Çattıklarını da ya kaçırır yahut mutlaka yaralamış. Bu hareketlerde de bir çok Türklerin ve Ermenilerin dualarını ve takdirlerini kazanırmış. Tüfekçi Arnavut Âdem, Galata'da türeyince, Çerkeş Arif Bey'i kıskanmış:

— O, buraların çok sefasını sürdürdü. Artık kendisine, eşinecek başka bir çöplük arasın. Galata'yı bize bırak-sın diye haber yollamış.

Arif Bey, evvelâ aşağıdan almış:

— Galata mezbeleliği geniştir. İkimiz de, eşiniriz. Hem, din kardeşiyiz. Birbirimizle, hoş geçinelim, diye cevap göndermiş.

Fakat Arnavut Adem, bu sözlere ehemmiyet vermemiş. Böbürlendikçe, böbürlenmiş. Galiba araya bir takım müfsit ve müzevirler de (*söz getirenler de*) girmiş. Artık bu iki kabadayı arasındaki vaziyet, bir yay gibi gerilmiş.

Nihayet günün birinde nasılsa bir sokak başında karşılaşmışlar, çatışmışlar. Arnavut Âdem, derhal ta-bancasını çekmiş. Çerkeş Arif Beyi, al kanlar içinde yere sermiş.

Biz, o hayata karışmadığımız için tabiidir ki bilmeziz. Fakat gene işittiğimize göre, Arif Bey'e, ağlamadık can kalmamış.

Cenazesinde, binlerce Müslüman'dan maada (*başka*), bir o kadar da, Galata'nın Rumları ve Ermenileri varmış.

Arnavut Âdem, bu cinayeti yapıp da Saray'a gelirken, yolda Beşiktaş muhafızı Hacı Hasan Paşa'nın polisleri tarafından yakalanmış. Karakola götürülmüş. Paşa, Âdemi - sorguya çekmiş. Fakat bu şımarık adam:

— Ben, tüfekçiyim. Sen, kim oluyorsun da beni istintak ediyorsun? Diye Hasan Paşa'ya direnmek istemiş.

Bu gibi işlerde son derece mutaassıp ve aynı zamanda, vaziyeti idare etmesini bilen Paşa:

— Vay, sen tüfekçilere de iftira ediyorsun ha... Efen-dimizin saray adamlarının Galata sokaklarında, meyhanelerde ne işi var? Seni yalancı herif seni, diye Arnavut Âdem'i güzelce bir sopadan geçirmiş. Ve meseleyi derhal bir jurnal ile -bizzat- Sultan Hamid'e bildirmiş.

Gayet iyi hatırlarım. Sultan Hamid, bu vak'adan çok müteessir olmuştu. Çünkü sarayda Çerkezlerle Arnavutlar arasında bir hadise çıkmasından korkmuştu. Başkâtibi çağırarak:

— Katil tüfekçi, derhal mahkemeye verilsin. Kanunun hükmü, yerine getirilsin, diye emir vermişti.

Arnavut Âdem, mahkemeye verilmişti, işittiğimize göre İstanbul halkı bu muhakemeyi büyük bir alâka

ile takip etmiş. Herkes, Çerkeş Arif Bey gibi bir gence kıyan Arnavut Âdem'in idam cezasına mahkûm olmasını beklemiş. Fakat mahkeme, bu ağır cezayı istilzam edecek (*gerektirecek*) bir sebep bulamadığı için katili on beş sene hapse mahkûm etmiş.

Fakat tam bu karar tefhim edilir edilmez (*açıklanır açıklanmaz*), samiin arasından bir adam fırlamış. Elindeki tabancayı Arnavut Âdemin üzerine çevirerek, ateşe başlamış. Adem, kanlar içinde yere yuvarlanmış. Katil de:

— Kardeşimin intikamını elimle aldım, diye bağır-mış.

Tüfekçi Âdem, böylece tepelenip gitti. Bu halden mahcup olan Arnavut tüfekçilere bir sükûnet geldi. Bu hal, Haydar Gani Bey'in zuhuruna kadar devam etti. Fakat Haydar Gani Bey, şımardıkça şımardıktan sonra -arz ettiğim gibi- bir çok gürültülü hadiselerle sebebiyet verdi.

Sultan Hamidî'n çok güvendiği Söğüt alayından bir süvari

SULTAN HAMİD'İN KORKU VE EVHAMINI ARTTIRAN SEBEPLER

Yıldız Sarayı'nın bende bıraktığı derin hatıralar arasında öyle kanlı bir vaka vardır ki, onu hatırladıkça tüylerim ürperir. Hiç unutmam. Berrak ve sakin bir Mayıs günü idi. Sarayın karşısındaki bahçe, Hamidiye Camisi'nin etrafını ihata eden ağaçlıklar yemyeşildi. Şurada burada, ikinci fırkaya mensup askerler, bahçıvanlar, ahçılar, tablakârlar geziniyor, bunların arasında da, Hamidiye Camisi'nde namaz kılmak için gelen o civarda sakin ihtiyarların sessizce camiye doğru ilerledikleri görülüyordu.

Saat kulesinin dibinde, kadınlı erkekli bir kaç ecnebi durmuştu. Bunlar da, Sarayın caddeye olan cephesini, saat kulesini, Hamidiye Camisi'ni, orada gezinen saray adamlarını seyrediyorlardı.

Yavaş yavaş, ezan okunmaya başlamıştı. O gün ezanı,, en güzel sesli müezzinlerden Boyabatlı Hüseyin

Efendi okuyordu. Bu adamın hazin ve ilâhi sesi, perde perde yükseliyordu, o sakin ve berrak mayıs gününün derin sükûneti içinde, uzun akisler husule getiriyordu. Herkes durmuştu. Herkes Hüseyin Efendi'yi dinliyordu.

Tam bu sırada, temiz giyinmiş, siyah elbiseli ve siyah şapkalı bir adam, büyük bir sükûnetle Sarayın koltuk kapışma yaklaşmıştı. Halindeki sükûnete rağmen, rengi sapsarı idi.

Kapıdaki nöbetçi çavuşuna yaklaşan bu adam, İtalyanca bir şeyler söylemeye başlamıştı. Tabiidir ki çavuş bu sözlerden bir şey anlamamıştı. Gülümseyerek kapının yanındaki sivil tüfekçilere mahsus kulübeyi göstermiş, içeri girmesi için işaret etmişti. Kulübenin penceresinden, kırmızı fesli bir tüfekçinin başı uzanmıştı. İtalyan'ı içeri çağırılmıştı.

Fakat tam o anda bu İtalyan bir kaplan çevikliği ile kapıdan içeri dalmış, bütün kuvvetiyle koşmaya başlamıştı. Kapı çavuşu ile kapının iç tarafında duran iki kapıcı, evvelâ şaşırmışlar, birkaç saniye hareketsiz kalmışlar sonra kendilerini toplayarak, iki tarafı taflanlı yolda bu adamın arkasından koşmaya başlamışlardı.

Bunlar, hem koşuyorlar, hem de bütün seslerde:

— Dur, dur! diye bağırıyorlardı.

Fakat bu adam durmuyordu ve takip edenler de, ona yetişemiyorlardı.

İtalyan, mabeyin dairesi ile Çit Köşk'ü arasındaki yola çıkan küçük merdivenin başına gelmişti. O za-

man bir saniye durarak başını geri çevirmişti. Arkasından koşanlara tehditkâr bir tavırla yumruklarını sallamış. Sonra, büyük bir sür'atle pantolonunun arka cebinden çıkardığı revolverle, üç el ateş etmişti.

Bu üç kurşun tamamıyla hedeflerine isabet ettiği için, kapıcılardan biri, biruh (*cansız*) olarak yere serilmişti. Öteki kapıcı ile çavuş da bir iki adım daha koşuktan sonra, onlar da oldukları yere yığıvermişlerdi.

İki elinde iki revolver bulunan İtalyan, bir hamlede merdiven basamaklarını sıçramıştı. Mabeyin dairesiyle Çit Köşk'ü arasındaki yoldan, "Haremi hümayun" kapısına doğru koşmaya başlamıştı. Fakat tam Çit Köşkü'nün kapısı önüne geldiği zaman, silâh sesini işiterek oraya atılan -Harem kapısına memur- tüfekçiler ve Hünkâr çavuşlarıyla karşılaşmıştı.

İtalyan, şaşırmamıştı. Geri dönüp kaçmamıştı. Ölümü göze alan ümitsizlere mahsus bir tavırla önüne gelene ateş etmeye başlamıştı.

Bu hali gören tüfekçiler de, derhal bellerindeki revolverlere sarılmışlardı. Fakat daha onlar silâhlarını çıkarmadan, Hünkâr çavuşlarından biri İtalyan'ın arkasına sıçrayarak kılıcını çekmiş, arkadan kafasına indirdiği bir darbe ile bu meçhul adamı yüzüstü yere yuvarlamıştı.

Silâh sesleri, Sarayın içini altüst etmişti. Herkes, birbirine girmişti.

Nöbet odasında ne kadar musahip, mabeyinci, bendegân vesaire varsa, hepsi, dışarı koşmuşlardı. Çit

Köşkü'nün kapısı önünde, kanlar içinde upuzun yatan o meçhul adamın etrafını almışlardı.

“Bu adam kim?”

“Buraya kadar nasıl gelmiş?”

Böylece bir takım karmakarışık sualler soruyorlar, fakat buna, cevap alamıyorlardı.

Bu sırada, Sultan Hamid harem dairesinde idi. Silâh seslerini işitir işitmez, Hünkâr dairesinin kapısına inmiş, orada gözüne ilişen musahiplerden birine:

— Koş, bak ne oluyor? Çabuk bana haber getir, demişti.

Fakat daha musahip harem kapısına gitmeden, vak'a yerinden koşa koşa gelen musahipler, Sultan Hamid'e haber getirmişlerdi.

Hünkâr, ilk silâh seslerini işittiği zaman, tüfekçiler arasında bir kavga çıkarak birbirlerine kurşun attıklarını zannetmişti. Fakat haber getiren musahipler:

—Efendimiz! Şapkalı bir adam, her nasılsa koltuk kapısından girmiş. Çit Köşkü'nün önüne kadar gelmiş. Orada, karşısına çıkan nöbetçilere ateş etmiş, kendisini de öldürmüşler.

Sözlerini işitince, çehresi korkudan bembeyaz kesilmişti. Bu haberi getiren muhariple, aralarında şu muhavere (*konuşma*) geçmişti:

—Bir şapkalı mı?

—Evet, efendimiz.

—Demek bir şapkalı. Koltuk kapısından içeri girmiş. Çit Köşkü'nün önüne kadar gelmiş.

—Evet efendimiz.

—Hem de, silahlı olarak...

—Kimmiş, bu adam?

—Kimse bilmiyor efendimiz.

—Hayret, kapıdan nasıl koyvermişler?

—Bilmiyorum, efendimiz. Sultan Hamid, birbirini müteakip:

—Hayret, hayret... diyerek küçük mabeyin dairesi-ne doğru ilerlemişti.

O zaman, vak'a mahallinden gelen diğer bendegân, Hünkâr'ın karşısına dizilmişlerdi. Hepsî de, karmakarışık şeyler söylüyorlardı.

Sultan Hamid, fena halde öfkelenmişti. Bütün öfkeli zamanlarında yaptığı gibi, elindeki bastonu yere vurmaya başlamıştı.

— Koltuk kapısından nasıl girmiş, onu söyleyin, diye bağırıyordu.

İyi hatırımda kalmadı. Fakat zannederim ki kilerci-başı Osman Bey:

—Efendimiz! Kapıdan, birdenbire dalmış, kapıcılardan biri ile kapı çavuşunu yaralamış, kapıcılardan birini de...

—Evet?

—Allah, efendimize tükenmez ömürler versin...

Hünkâr dayanamamıştı. Kendisinde pek ender gördüğüm bir hiddetle:

— Allah, hepinizin müstahakını versin. Bu kadar asker, bu kadar nöbetçi, bu kadar muhafız bulunsun da, eli silahlı bir adam, benim burnumun dibine kadar girsin. Demek ki, ben, burada emniyet içinde değilim, diye bağıra bağıra küçük mabeyin dairesine girmişti.

Derhal tahkikat başlamıştı. Evvelâ, katil ve maktul İtalyan'ın elbisesinin bütün cepleri, inceden inceye aranmıştı. Hüviyetini tespit edecek hiçbir kâğıt bulunamamıştı.

Ceplerinden, bir sustalı çakı. İki mendil. Bir paket-yarısı içilmiş- sigara. Yarım kutu şamalı kibrit. Bir küçük kadın aynası çıkarılmıştı.

Bunlardan maada (*başka*), ikisi katilin ellerinde, biri de pantolonunun arka cebinde olmak üzere, muhtelif modelde ve orta çapta revolver vardı. İki revolverlerin kurşunları kamilen (*tamamen*) atılmıştı. Yalnız bir fişek, bozuk olduğu için patlamamıştı. Katil, üçüncü tabancayı kullanmaya vakit bulamamıştı.

Sultan Hamid, bu cüretkâr adamın derhal öldürüldüğüne çok teessüf etti. Çünkü yaptığı bu mecnunane hareketin sırrı da kendisi ile beraber mezara gömülecekti. Halbuki Hünkâr'ın en büyük meraklarından biri de, kendisine karşı vuku bulan hareketlerin mahiyetini öğrenmek, bilhassa kimlerin teşvikiyle yapıldığını anlayarak düşmanlarının kimler olduğunu bilmektir.

Bu meselenin en dikkate şayan olan noktası, şurası idi. Kanlı ceset, bütün saray kapıcılarına, kapılarda nöbet bekleyen tüfekçilere, muhtelif dairelerin hademelerine gösterilmişti. Bu adamı, kimse tanımıyor-

du. Şu halde bu İtalyan, şimdiye kadar Saray'a girip çıkan bir adam değildi. Böyle olduğu halde, koltuk kapısından içeri atılır atılmaz, sanki Saray'ın içini mükemmelen biliyormuş gibi, doğruca harem kapısına saldırması, çok nazarı dikkati celbetmişti. Bundan da anlaşılıyordu ki, çok çılgınca bir maceraya atılan bu adamın hareketi tesadüfi bir şey değildi. Çünkü koltuk kapısı ile harem kapısı arasındaki yol, oldukça karışık bir vaziyette idi. Değil büsbütün bir yabancıнын, Hatta bir kaç defa Saray'a girip çıkmış olanların bile bu yolda şaşırımları pek tabii idi. Halbuki bu adam, o heyecanlı halinde bile hiç tereddüt etmeden, koşa koşa harem kapısına tekarrüp etmişti (*yaklaşmıştı*).

Bir taraftan sarayda tahkikat devam ederken, diğer taraftan da sefarete malûmat verilmişti. Sefareten bir heyet gelmişti. Tahkikata, onlar da iştirak etmişlerdi.

Heyet, evvelâ itiraz etmişti:

— Maktulün üzerinde, hüviyetini gösteren hiçbir alâmet yok. Bizim tebaamızdan olduğu ne malûm? Demişlerdi.

Halbuki bu adamın, koltuk kapısına yaklaştığı zaman, kendisini karşılayan kapı çavuşuna, "İtalyan. İtalyan..." diye bir şeyler söylemesinden, İtalyan olduğu istidlal edilmişti (*sonucu çıkarılmıştı*). Nitekim gerek sefaret ve gerek Beyoğlu zabıtasının yaptığı tahkikat da bunu teyit etmişti. Bu kanlı hadisenin, bugüne kadar meçhul kalan sırrına gelince, resmi tahkikat, sonunda bu adamın bir hafta evvel, bir İtalyan pasaportu ile Viyana'dan geldiği tahakkuk etmişti. Bu pasaport-

taki kayda nazaran, kendisi komisyoncu idi. Ve bir ticaret işi için gelmişti. İşte, o kadar...

Gelelim, gayri resmi tahkikata, yüzlerce hafiye tarafından, binlerce jurnaller verilmişti. Bunların hepsinde de:

“Veliaht Reşat Efendi’nin adamları tarafından, nefsi şahaneye suikastta bulunmak üzere sureti mahsusa da Avrupa’dan getirilmiş bir anarşist...” Diye, Sultan Hamid’in korku ve evhamını tahrik edecek mealde birçok yalanlar söylenmiş, birçok masum kimseler, bu vak’anın müşevviki gibi gösterilmişti.

Bahsolunan şahıslar arasına, devlet ricalinden, saray erkânından, Avrupa hükümdarlarından bazıları'nın isimlerini karıştırmak şöyle dursun, Hatta birkaç cesur jurnalcı:

“Bu suikastın, şehzade Selim Efendi hazretleri tarafından teşvik ve tertip edildiğine dair çok kuvvetli şayialar deveran etmektedir.” diyecek kadar cür’et göstermişlerdi.

Baba ile oğul arasındaki dargınlığı bilenler, bu vaziyetten istifade etmek istemişlerdi.

Halbuki meselenin esası, bunların hiçbiri değildi. Asıl hakikati, Beyoğlu zabıtasına mensup Lofolon Bey ismindeki (*polis müfettişi*) unvanını taşıyan bir Fransız keşfetmiş, Sultan Hamid’e mufassal (*ayrıntılı*) bir rapor vermişti.

Bu rapora nazaran bu kanlı vakanın sebebi, şu idi:

Öldürülen bu İtalyan, o aralık İstanbul’da bulunan

bir İtalyan operet kumpanyasına mensup genç ve güzel bir kızın nişanlısı idi. Üç seneden beri sevişen ve o senenin sonunda da evlenmeye karar veren âşık ile maşukun arasına son zamanlarda bir soğukluk girmişti. Kız, kumpanyası ile her turneye çıkışında Napoli de ikamet eden bu genç ve hararetli asığına deste deste mektup gönderirken, bu sefer sadece Viyana'dan bir mektup göndermiş. "Yakında, İstanbul'a gidiyoruz. Ne zaman döneceğimiz belli değil" demişti.

Genç âşık, bu baştan savma cevaba dayanamamış, işini gücünü terk ederek Viyana'ya gitmişti. Fakat onun Viyana'ya muvasalatından (*ulaşmasından*) dört gün evvel, kız da arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a hareket etmişti.

Sevgilisinin gittikçe kendisinden yüz çevirdiğini hisseden ve artık kalbine kıskançlığın en dayanılmaz ateşleri düşen İtalyan genci, hemen pasaportunu vize ettirerek İstanbul'a gelmişti. Fakat birdenbire nişanlısının karşısına çıkmayarak birkaç gün onun hareketlerini uzaktan uzağa takip etmeye, böylece de başka bir sevgilisi olup olmadığını öğrenmeye karar vermişti. Bu maksatla, Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda, Macar oteline yerleşmişti. Böylece, nişanlısını tarassuda girişmişti.

O sırada, bu operet kumpanyası, Saray'a davet edilmişti. Yıldız Sarayı'nın tiyatrosunda, üst üste iki gece oyun vermişlerdi. Fakat ikinci oyun verildiğinin ertesi gün, genç kız birdenbire ortadan silinmişti. Tiyatro müdürü ve bütün oyuncular, telaş içinde idiler.

Kıskanç âşık. Sevgilisini ortada göremeyince, doğ-

ruca kumpanya müdürüne koşmuş, izahat istemişti. Fakat tiyatro müdürü:

— Biz de bir şey bilmiyoruz. Muhakkak olan bir şey varsa, kız ortadan kaybolmuştur, diye cevap vermişti.

Fakat tiyatro kumpanyasına mensup birkaç kişi, şu fikri ileri sürmüşlerdi:

— Kız, sarayda oynadığı oyunlarda çok muvaffak oldu. Defalarca, Sultan tarafından alkışlandı. Biz eminiz ki, kız, kaçırıldı. Saray'a kapandı. Şu anda, Sultan'ın (odalıkları) arasındadır. İhtimal ki bir gün, zengin olarak ortaya çıkacaktır. Veyahut dinini değiştirecek, orada kalacaktır.

Sevgilisine hasretinden ve kıskançlığından çılgın gibi bir hale gelen âşık, bu sözleri işitir işitmez, Sultan'dan feci bir intikam almaya karar vermişti. Ve sarayda nakkaşlık eden bir iki İtalyan işçisine müracaat edecek, Sarayın iç kısmını öğrenmişti, Ondan sonra da, o kanlı maceraya girişmişti.

Halbuki sarayda cereyan eden bu kanlı vakadan iki gün sonra, tiyatro müdürüne Bükreş'ten bir mektup gelmişti. Bu mektubu, esrarengiz bir surette ortadan kaybolan kız yazıyordu. - Üç aydan beri kendisini seven ve İstanbul'a kadar takip eden zengin bir Fransız delikanlısı ile kaçtığını itiraf ediyor, Bükreş'te evlendiği bu delikanlı ile Fransa'ya hareket ettiğini bildiriyordu.

Polis müfettişi Lofolon Bey'in verdiği bu raporun ne derecede doğru olup olmadığını bilmiyorum. Fakat

iyice aklımda kaldığına göre Sultan Hamid bu rapor üzerine bu Fransız polis müfettişine ikinci rütbeden bir nişan ile bir bayii ihsan vermişti. Fakat bu meseleden hiçbir suretle bahsedilmemesini de sıkı sıkı tembih etmişti.

Mahmut Nedim Paşa

SULTAN HAMİD VE ERMENİ KOMİTACILARI

Sultan Hamid'in en çok ehemmiyet verdiği şeylerden biri de, Ermeni komitacıları idi.

Çarlık istibdadının (*baskı yönetiminin*) zulmüne dayanamayarak hayatlarını kurtarmak için Kafkasya'dan firar ederek İstanbul'a gelen bu komitacılar, tek durmuyorlar, asırlarca Türklerle kardeş gibi yaşamış olan devlet ve millete sadık yerli Ermenileri baştan çıkarıyorlar, isyanlara, ihtilâllere sevk ediyorlardı.

Yaşlı ve ağırbaşlı Ermeniler, bu hallerden memnun değillerdi. Onun için Ermeni komitacılarına kafiye yüz vermiyorlar, bunların komita namına istedikleri para, silâh vesaire gibi talepleri, şiddetle reddediyorlardı.

Bu komitacıların teşvikiyle, 1303 (1887) senesinde bir bayram günü Kumkapı'daki patrikhane kilisesinde

bir ihtilâl başlangıcı zuhur etmişti. Fakat vakayı tam zamanında haber alan Sultan Hamid verdiği şiddetli emirlerle patrikhane civarını asker ve zabıta memurlarına derhal abluka ettirmiş, işin önüne geçmişti. Ve bu hadise üzerine, Ermeni komitacılarının hudut haricine tart edilmeleri (*kovulmaları*) için emir vermişti.

Fakat Bulgaristan ve Romanya'ya giden komitacılar, kısa bir müddet sonra, başka isimlerle ve ecnebi pasaportlarıyla tekrar İstanbul'a gelmişler, gene işlerine devam etmişlerdi.

Mevzuumuz haricinde olduğu için uzun tafsilâttan içtinap ederek söylüyorum, bir akşam, Karaköy de kanlı bir cinayet işlenmişti. O tarihte "Aseyan" ve "Unciyan" isminde iki zengin Ermeni tüccarı, bir vapur şirketi teşkil etmişlerdi. Bu şirketin idare merkezi de Galata da, Mehmet Ali Paşa hanının alt katında idi.

O gün Unciyan Apik Efendi akşama kadar işleriyle meşgul olmuştu. Geç vakit yazıhaneden çıkmıştı. Mehmet Ali Paşa hanının, Karaköy meydanına karşı kapısının önünde bekleyen arabasına binecek, evine gidecekti. Fakat tam arabaya bineceği zaman iki el silâh patlamış, zavallı adamcağız kanlar içinde yere yuvarlanmıştı.

Bu kanlı vaka, tam Aziziye karakolunun yanında cereyan ettiği için askerler koşmuşlar, Apik Efendi'yi öldüren iki Ermeni komitacısını Mumhane sokağında ele geçirmişlerdi.

Cinayet mahkemesi, bu iki komitacıyı idam cezasına mahkûm etmişti. Mahkeme tarafından verilen

idam hükümlerini daima müebbet hapis cezasına tahvil etmeyi (*çevirmeyi*) adet edinmiş olan Sultan Hamid, Apik Efendi'nin katilleri hakkında verilen idam hükmünü tasdik etmekte, zerre kadar tereddüt etmemişti. Bu da, komitacılara ne kadar öfkeli olduğunu göstermeye kâfi idi.

Sultan Hamid, bu vakadan sonra, komitacıları daha şiddetle takip ettirmişti. Fakat buna rağmen, komitacılar 1311 (1895) senesinde cür'etkârane bir ihtilâl atılmışlar, silahlı kuvvetlerde Babîâlî'yi basmışlardı.

Bu haber Yıldız Sarayı'na aksettiği zaman Sultan Hamit son derecede kızmış. Beşiktaş, Gümüşsuyu, Maçka, Nişantaşı'ndan Ortaköy'e kadar bütün saray muhitini askerle çevirterek, muhtemel bir taarruza karşı tertibat almakla beraber, komitacıların asker ve zabıta kuvvetlerde tedibini emretmişti... Bu sayede, ihtilâl birkaç saatten fazla sürmemiş, bir hayli ihtilâlcinin ölümüyle neticelenmişti.

Sultan Hamid'i en fazla kızdıran hadise, 1313 (1897) senesindeki ihtilâl idi.

Çok iyi hatırlarım, tam öğle vakti idi. Saray'da herkes, namaza hazırlanıyordu. Birdenbire uzaktan, top seslerini andıran korkunç gürültüler duyulmaya başlamıştı.

Bu sesler, Galata tarafından geliyordu. Ve gittikçe şiddetleniyordu. Civardaki kışlalarda,

"Silâh başına!.." Boruları çalınıyor, bu boru sesleri, işitilen korkunç gürültünün dehşetini arttırıyordu.

Saray halkı, birbirine girmişti. Derhal bütün kapıların önüne silâhlı asker kıt'aları getirtilmişti, Tüfekçiler, haremi hümayunun etrafını çevirmişlerdi.

Ne oluyordu? Bunu, henüz hiç kimse bilmiyordu.

Vakıa, o günlerde Ermenilerin bir ihtilâl çıkaracaklarına dair Saray'a bazı jurnaller verilmişti. Fakat 311 Ermeni vakasından sonra, sık sık böyle jurnaller m verilmesi adet olduğu için son günlerde takdim edilen jurnaller da aslı çıkmayan diğer jurnaller kabilinden addedilmişti.

İlk silâh sesleri işitildiği zaman, saray halkından bazıları:

— Demek ki, son günlerde Ermenilerin ihtilâl çıkaracaklarına dair vâki olan ihbarat doğru imiş, demişlerdi...

Fakat silâh sesleri arasında, top sadalarını andıran gürültüler herkesin fikrine bir tereddüt vermişti. Çünkü komitacılar, topu nereden bulup da ihtilâlde kullanabileceklerdi.

Saray'dan, muhtelif istikametlere yaverler gönderilmişti. Bunlar, gidecekler, bu, toplu tüfekli gürültünün ne olduğunu anlayacaklar, haber getireceklerdi.

Halbuki bu yaverler avdet etmeden (*dönmeden*), Beşiktaş karakolundan Hasan Paşa'nın gönderdiği vukuat jurnali gelmişti.

Hasan Paşa, bu muhtasar jurnal ile Ermeni komitacılarının Galata'daki Osmanlı bankasını bastıklarını, revolver ve bombalarla her tarafa hücum ederek asker

ve ahaliden birkaç kişiyi öldürüp bir hayli kimseyi de yaraladıklarını, Aziziye karakolundan yetişen asker vasıtasıyla bankanın kuşatıldığını, banka binası ile önündeki caddenin bir harp meydanı halini aldığını bildiriyordu.

“Bomba” kelimesi, Sultan Hamid’in üzerinde çok fena bir tesir husule getirmişti. Çünkü o tarihe kadar bomba denilen nesne, İstanbul’da henüz herkesçe meçhul idi.

Sultan Hamid’in telaşı, sebepsiz değildi. Çünkü Avrupa hükümdarlarına yapılan suikastların ekserisi bomba ile yapıldığı gibi o sırada Çar Aleksandr da, bu korkunç vasıta ile kurban gitmişti.

İşte Sultan Hamid, bu tarihten sonra büsbütün evhamlanmıştı. Onun bu evhamını hisseden jurnalciler de artık verdikleri jurnallerde bol bol bombalardan bahsetmeğe başlamışlardı. Saray’a, herhangi şekilde bomba sokulmaması için kapılarda tüfekçiler tarafından mutat (*ahşılmış*) olan tarassutlara (*gözetlemelere*) bir kat daha ehemmiyet veriliyordu.

Hiç unutmam, bir mart ayının ilk günü idi. Sene başı addedilen her mart ayının ilk günü, Balıkhanede bir merasim icra edilir, en nefis balıklardan seçilerek sepetlere konur, Saray’a gönderilirdi. O gün de muhtelif balıklarla, büyük bir levrek gönderilmişti. Bunlar, usulen Sultan Hamid’e takdim edilecekti... Bu balıklar tam huzura çıkarılacağı zaman, Çerkeş Mehmet Paşa, bir baston alarak bu canım levreğin ağzından sokmuş, karnında bomba aramış, balığı didik didik etmişti.

Sultan Hamid kendisine arz edilen bu balıkları gözden geçirirken, levreğin o hali nazarı dikkatini celbederek sebebini sormuştu:

—Efendimiz! Mehmet Paşa kulunuz, balığın karnında bomba olup olmadığını anlamak için muayene etti.

Cevabını almıştı... Bir balığın karnına bomba saklanamayacağını Sultan Hamid çok iyi bilirdi. Mehmet Paşa'nın bu hareketinin basit ve adi bir şarlatanlıktan başka bir şey olmadığını da takdir ederdi... Böyle olmakla beraber,

—Yaa... Gösterdiği bu sadıkane dikkatten dolayı çok: memnun oldum, demiş, bir zarf içinde yüz lira ihsan göndermişti.

Saray'ın mutfağına giren yağ tenekeleri, erzak çuvalı vesaire şu tarafa dursun, lâhana ve bostan patlıcanı gibi yiyecek şeylerin ortasından ikiye bölünerek muayene edilmesi adet olmuştu.

Gittikçe artan bu evham, artık sarayda herkesin rahat ve huzurunu selbetmişti (*ortadan kaldırmıştı*). Saray halkı, elinde küçük bir paket ile saray kapılarından geçemez hale gelmişlerdi.

Bir gün, izinli çıkmıştım. Beyoğlu'ndan bir kutu şeker almıştım. Dönüşte, mutfak kapısından geçerken tüfekçilerden birisi önüme dikilmiş:

—Ağa efendi! Ne var, o kutuda? Demişti.

Buna, son derecede canım sıkılmıştı. O anda irade mi kaybederek:

—Ne olacak? Bomba... Sarayı, temelinden uçuracak, bomba, diye bağırmıştım ve sonra kutuyu, Arnavut tüfekçinin önüne fırlatmıştım.

O kadar müteessir olmuştum ki, derhal odama gelip kapanmıştım.

Aradan bir çeyrek kadar geçtikten sonra, telaşlı bir ayak sesi işittim. Odamın kapısı birdenbire açıldı. Musahip arkadaşlardan biri, başını içeri uzatarak:

—Yâ ahi!.. Çabuk, efendimiz, acele seni istiyor, diye mırıldandı.

Fakat arkadaşın sesinde, büyük bir korku ve heyecan eseri vardı. Aleyhimde, Hünkâr'a bir şeyler söylendiğini anladım. Derhal yerimden fırladım. Küçük mabeyin dairesine doğru koşmaya başladım. Tam Hünkâr dairesinin kapısı önünde, Sultan Hamid ile karşılaştım. Hünkâr, beni görünce durdu. Bastonuna dayandı. Yüzüme bakarak gülümsemeye başladı.

Eliyle yaklaşmamı işaret etti. Sonra adeta kulağıma eğilerek:

—Beşir Ağa!.. Galiba kapıda biraz canını sıkmışlar... Fakat böyle şeyleri hoş görmeli... Gerek senden ve gerek bütün kapı yoldaşlarından, en küçük bir şüphem yoktur. Kapıdaki tüfekçiler, umumi emri icra etmişler. Benim bir fikrim vardır. Emniyetsizlikten, emniyet hasıl olur. Şekerleri, bana getirdiler. Hoşuma gitti. Yalnız sana karşı bir şey tembih edeyim. Bir daha bomba kelimesini ağzına alma, dedi ve pardösüsünün cebinden çıkardığı zarfı bana uzatırken, güle güle, şu

sözleri ilâve etti:

— Al bakalım, şekerlerin parasını...

Ben, tekdir göreceğimden korkarak gelirken, böyle güler yüzle karşılaşınca sevinmiştim. Teşekkür ederek tekrar odama çekilmiştim.

Asıl garip olan cihet şurasıdır ki, yirmi saat sonra, bir iş için, Hünkâr'ın küçük mabeyin dairesindeki odasına girmiştim. Bizim şeker kutusunu orada, küçük bir masanın üstünde görünce hayret etmiştim. Hiç şüphe etmiyorum ki, Sultan Hamid bu şekeri büyük bir emniyetle yemiş, belki de hoşuna gitmişti. Çünkü bilhas-sa kendisi için alınmış, getirilmiş bir şey değildi. Onun için. kalbine en küçük bir şüphe girmeden bu şekerleri yemiş olması çok tabii idi.

Bomba korkusu yüzünden sarayda birçok vakalar geçmiştir. Bunların hepsini anlatmak, çok uzun sürer. Size, yalnız bunlardan birini nakletmekle iktifa edeyim.

Bir gün Sultan Hamid Hünkâr dairesinden içeri girer. Mutadî veçhile sessiz sedasız merdivene doğru ilerlerken alt kattaki mermerlikte kapısı aralık kalan bir odadan kulağına bazı sesler gelir. Bu arada “bomba” kelimesini de işitir.

Derhal kapıya yaklaşır. Konuşulan şeyleri dinler. Kızlardan birinin:

— Hayır, hayır, ben, bombalı isterim, dediğini işitir işitmez, derhal kapıdan içeri girer.

Yarı çıplak bir halde bulunan kızlar, Hünkâr'ın ka-

pıdan girdiğini görür görmez, yerlere kapanırlar, birer köşeye kaçırlar.

Bu vaziyetten. Sultan Hamid'de fena halde sıkılır. Başını kapıdan tarafa çevirerek kızları isticvaba (*sorgulamaya*) başlar. Bir iki sualden sonra, mesele anlaşılır... Meğer kızlar, yeni yaptıkları elbiseleri prova ediyorlarmış. O tarihte, kabartmalı kollar, moda imiş. Bunlara da bomba kollar diyorlarmış. Bu sözler Sultan Hamid'in kulağına çarpmış, kalbinde birdenbire bir şüphe uyanmış...

O günden itibaren sarayda bu kolların adı değişti. Bunlara “puf kollar” denildi.

Stepan Zorian Christapor Mikaelian Simon Zavarian
Ermeni Devrimci Federasyonu Kurucuları

SULTAN HAMİD'İN GARİP HAREKETLERİ

Sunu da ilâve edeyim ki, Sultan Hamid, korktuğunu belli etmek istemez, Hatta bazı zamanlar hepimizi hayretlere düşürecek kadar cesaret gösterirdi. Zaten Sultan Hamid'in hususiyetlerinden biri de, ehemmiyetsiz işlerde telaş ve heyecan göstermesine rağmen, mühim hadiselerde şaşılacak ve inanılmayacak kadar sükûnet ve soğukkanlılıkla hareket etmesi idi.

Adları lazım değil, İstanbul'daki sefaretlerden bazılarının baş tercümanları ile İstanbul'daki ecnebi müessesatının en yüksek idare mevkilerinde bulunan bir Fransız ve meşhur bir İngiliz, gizlice Sultan Hamid'e jurnaller gönderirlerdi. Ve bunların jurnalleri de -saray hafiyelerinin jurnalleri gibi boşa çıkmaz- ekseriya, tahakkuk ederdi. Onun için Sultan Hamid, bunların gönderdikleri jurnallere çok ehemmiyet verir, fakat kendilerini hiç kimseye belli etmek istemezdi.

Bunlardan biri, bir mevlit alayından bir gün evvel Sultan Hamid'e bir jurnal göndermiş:

“Avrupa’nın en korkunç anarşistlerinden bir kadın ve bir erkek, bir hafta evvel İstanbul’a gelmişlerdir. Mevsukan (*güvenilir*) haber aldığıma nazaran bunlar, yarın icra edilecek büyük alayı seyretmek üzere Yıldıza gelecekler, ecnebilere mahsus mevkide bulunarak zati şahanelerine bir suikast tertip edeceklerdir. Bunların ellerinde, fotoğraf makinesi şeklinde bir bomba bulunacak, suikast, bu bombayı, arabanızın üzerine fırlatmak suretiyle icra olunacaktır.” Demişti.

Jurnal o kadar açık, sarıh ve kat’i idi, jurnal verenin de daima doğru söylediği o kadar mücerrep (*denenmiş*) idi ki, bu haberi aldıktan sonra korkmamak ve telaş etmemek mümkün değildi.

Bu jurnal karşısında yapılacak üç ihtimal vardı: Birincisi, ertesi gün, ecnebilere Yıldız civarına sokmak.

İkincisi, Yıldız civarına yaklaşan ecnebilere tevkif ve ellerindeki fotoğraf, çanta vesaire gibi eşyaları muayene ederek o iki anarşisti yakalamak.

Üçüncüsü de, bir bahane ile selâmlığa çıkmamak.

Sultan Hamid, bunların üçünü de yapmamıştı. Mutat olan usullerden (*alışılâgelen*) hiçbirini bozmamıştı. Yalnız, yaverlerinden ve tüfekçilerden en açık gözlerini seçirmiş, bunlara sivil elbise giydirmiş, ertesi gün selâmlığa gelecek olan ecnebililer arasında bulunmalarını irade etmişti.

Mevlit alaylarında yapılan selâmlıklar pek şatafatlı olduğu için ertesi gün, alayı seyretmek için kadın ve er-

kek pek çok ecnebi gelmişti. Bilhassa sefirlerin hemen hepsi, gelmişlerdi. Büyük mabeyin dairesinin “mahalli mahsus” denilen set, iğne atılsa yere düşmeyecek bir halde idi. Bu kadar kalabalığın beş on yaver ve tüfekçi ile tarassut e-dilmesi, mümkün değildi. Hatta serhafiye Ahmet Celalettin Paşa tarafından bu cihet Sultan Hamid’e arz olunarak, ihbar olunan suikastın önüne geçilmesi için daha ne gibi tedbirler alınması istizan edilmişti (*yetki istenmişti*).

Sultan Hamid, bu istizana karşı:

— Başka bir şey yapılamaz. Sonra, gülünç oluruz. Kazaya rıza göstermekten başka çare yok, diye cevap vermişti.

Mutat olan (*alışılagoon*) şekilde, selâmlık tertibatı yapılmıştı. Ve tam zamanında, “hazır ol”, “selâm dur” boruları çalmış, mabeyin bandosu, marş çalmaya başlamıştı.

Sultan Hamid’in arabası, saltanat kapısından ağır ağır çıkmıştı. Yokuşu inmek için sağ tarafa kıvrılmıştı.

Yokuştan inmek için arabacıbaşı fren yapıncaya kadar, araba birkaç adım hızlanmıştı. Hatta o günkü tehlikeli vaziyeti bilenler, Sultan Hamid’in arabacıbaşına emir vererek yokuşu süratle inmek istediğini sanmışlardı.

Halbuki Hünkâr o gün çok büyük bir soğukkanlılık göstermişti. Bütün usul ve adet hilâfına olarak:

— Acele yok, yavaş yavaş, diye arabacıbaşına seslenmişti.

Sultan Hamid'in, arabacıya böyle emir vermesi, o tarihe kadar -ve o tarihten sonra- görülmüş ve işitilmiş şey değildi.

Arabacıbaşı, derhal sıkı bir fren yapmıştı. Araba, son derecede ağırlaşmıştı. Sultan Hamid, başını tamamıyla ecneblerin bulunduğu set tarafına çevirmişti. Kendisini hararetle alkışlayan ecneblere karşı gayet sakin ve mütebbessim bir çehre ile sık sık temennah ederek böylece geçip camiye gitmişti.

Fakat arabadan inip de cami merdivenlerini çıkarırken, biraz evvelki cebri sükûnetinin aksûlâmeli olarak, göze çarpacak derecede heyecan göstermişti.

Bir misal daha:

Ramazan ayı geldi mi, jurnalcilerde da bir faaliyet başlardı. Ramazanın 15'inci günü Topkapı Sarayı'na gidip gelecek olan padişaha karadan, denizden ve havadan yapılacak suikastlara dair yüzlerce ve binlerce jurnaller yağırdı.

Ne gülüyorsunuz? Galiba "havadan" dediğim nazarı dikkatinizi celbetti. "Canım, o devirde tayyare var mı idi ki, jurnalciler böyle bir vasıttan bahsetsinler?" Demek istiyorsunuz, değil mi?

Müsaade edin. Evvelâ, başladığım fıkrayı nakledeyim. Sonra, ona dair bir misal söylerim.

Yatsı ezanı okunuyor. Ben, Hünkâr'ın verdiği bir takım evrakı, onun gözünün önünde bir dosya defterine yerleştirmek için, huzurdayım. İçeri, bir musahip girdi:

—Efendimiz!.. Ahmet Celalettin Paşa kulları, huzura kabulünü istirham ediyor.

Sultan Hamid'in cevabı:

— Gelsin.

Serhafiye Celalettin Paşa telaşla giriyor. Beni tanıdığı için serbestçe söylüyor:

—Efendimiz! Yarın Topkapı Sarayı'na teşrif buyurulurken, Sarayburnu'ndaki şimendifer köprüsünden geçileceği esnada, tıbbiye mektebi talebeleri tarafından bir suikast icra edileceği mevsukan (*güvenilir*) haber alındı.

—Buna emin misiniz, Paşa?

—Efendimiz! İhbar eden zat, pek mevsuk (*güvenilir*) kelâmlıdır. Ferman buyurulursa, mektep dahilinde hususi tertibat icrası için...

—Düşüneyim, Paşa...

Celalettin Paşa çıkıyor. Bir dakika sonra, bir istizan (*izin isteme*) daha:

—Efendimiz! Kadri Bey kulları, huzura kabul buyurulmasını istirham ediyor.

—Gelsin.

Kadri Bey'in büyük bir telaşla maruzatı:

—Efendimiz! Yarın, Topkapı Sarayı'na teşrif buyurulduğu zaman, tam şimendifer köprüsü geçilirken, tıbbiye talebesi tarafından bir suikast icra edileceğine dair kat'i ihbarda bulunuluyor.

—Yaaa?

—Evet efendimiz.

—Pekâlâ, siz, işinize bakın. İcap edenlere, lazım gelen emirleri veririm.

Kadri Bey çıkıyor, arkasından şifre kâtibi Asım Bey haber gönderiyor. O da huzura giriyor, o da, Hünkâr'a aynı şeyleri söylüyor.

Ben bütün bunları işitiyorum ve yarın orada alınacak tertibat yüzünden çekilecek sıkıntıları düşünüyorum.

Gece, geçiyor. Çok iyi biliyorum ki, o gece bu meseleyle dair Hünkâr kimseye hiçbir emir vermiyor.

Ertesi gün, mutat olan merasimle Dolmabahçe Sarayı'na iniyor. Rıhtımdan, Söğütlü vapuruna biniyor. Gene mutat olan merasimle Sarayburnu'na geçiyor. Orada, karadan geçen yaverler, tüfekçilerle bineceği açık araba hazır.

Arabaya biniyor. Etrafında, piyade yaverler, tüfekçiler, saray erkânı vesaire bulunduğu halde, şimendifer köprüsüne doğru ilerliyor. Tam köprünün olduğu yere gelince, başını arabadan uzatıyor. Arabanın yanında yürüyenlerden birine bir şey söylüyor.

Arabacı Hünkâr'ın birisi ile konuştuğunu duyar duymaz, dizginleri çekerek, arabayı büsbütün hafifletiyor. Sultan Hamid böylece, beş on saniye orada adeta tevakkuf ediyor. Ve bu esnada da, tıbbiye mektebinin pencerelerine göz gezdiriyor. Tabiidir ki, suikasta dair en küçük bir hareket bile görülüyor.

İşin içyüzüne vakıf olanlardan bazıları, Sultan Hamid'in bu hareketini, onun o gün büyük bir cesaret gösterdiğine atfetmişlerdi. Fakat bazıları:

— Hünkâr, kendisini saray halkına cesur göstermek istedi. Hususi bendegânından biri vasıtasıyla, Celalettin Paşa'ya, Kadri Bey'e, Asım Bey'e, uydurma jurnaller verdirdi. Onun için pervasızca oradan geçti. Hatta geçerken tevakkuf etti (*durakladı*). Böylece sahte bir cesaret gösterdi, demişlerdi.

Bu sözlere hayret ettiniz: “Bu, nasıl mümkün olur? Sultan Hamid aleyhinde böyle şeyler söylenebilir mi?”

Böyle bir dedikodu yapıldığına dair, Hünkâr'a müteaddit jurnaller takdim edilmişti.

Gelelim, Sultan Hamid'e havadan taarruza...

Jurnalcilık, zannettiğiniz kadar kolay bir iş değildi. İyi bir jurnalcı olmak için meşhur Fransız romancısı “Jules Verne” kadar kâşifane bir zekâyâ, bugün bizim “tarihi tefrika muharrirleri” kadar da kuvvetli hayale malik bulunmak lazım gelirdi. Çünkü aynı mevzu dahilinde verilen jurnaller, artık Sultan Hamid üzerinde hiçbir tesir husule getirmediği için mutlaka hünkârın evhamını tahrik edecek yeni şeyler bulup çıkarmak icap ederdi.

Bunların envaımı size sayıp dökersem, bir hayli uzun olur. Lâfı uzatmadan maksada geçeyim.

Meşhur “bomba hadisesinin” üzerinden henüz iki ay kadar geçmişti. Bu korkunç vakada bozulan sinirler, henüz sükûnet kesbeylememişti. İşte o esnada,

Sultan Hamid'de birdenbire bir telaş başlamıştı. Bir türlü bir yerlerde duramıyor, mütemadiyen oturduğu odaları değiştiriyor, denizi gören odalarda ve yerlerde dolaşiyor, gözlerini, Dolmabahçe ve Beşiktaş önünde demirli vapurlardan ayıramıyordu.

Aynı zamanda sarayda mahdud zevat arasında bir fısıltı dolaşiyor, komisyonu mahsus denilen ve daha hâlâ bomba hadisesinin tahkikatına ait teferruat ile iştigal eden heyet tarafından, Sultan Hamid'e sık sık mühürlü zarflar gönderiliyordu. Bu esrarengiz hadise, dört beş gün kadar devam etti. Ondan sonra, bütün mahiyeti öğrenildi.

Meselenin esasını, size başından anlatayım:

Sarayda, bu esrarlı hareketin başlamasından, takriben on gün kadar evvel, Atina zabıtasına bir ihbar vuku buluyor:

“Filan yerde Leon Aparyan isminde bir Ermeni vardır. Bu Ermeni İstanbul ile mühim muhabereelerde bulunmaktadır. İkametgâhında mühim miktarda silâh-cephane ve bomba vardır.” deniliyor.

Atina zabıtası derhal bu adamı yakalıyor. İkametgâhında taharriyat (*araştırmalar*) yapıyor. Silâh, cephane ve bomba çıkmıyor. Fakat bazı mektuplar ele geçiriliyor. Tercüme ettirilmek üzere bizim oradaki sefarethaneye gönderiliyor. Mektuplardan biri, derhal tercüme edenlerin nazarı dikkatini celbediyor. Sefir Rıfat Paşa tarafından Sultan Hamid'e derhal şu şifreli telgraf name gönderiliyor:

Atina zabıtası tarafından şüphe üzerine derdest edilen Leon Aparyan ismindeki Ermeni'nin ikametgâhında İstanbul'dan gönderilmiş olan bir mektup çıkarılmıştır. Bu mektupta, Kuyumcubaşı Jak Harunaçi Efendi'nin, zati şahaneye karşı büyük bir suikast tertibatı ile meşgul olduğu yazılmaktadır.

Bu baptaki tafsilâta nazaran veliaht Reşat Efendi'nin taraftarları tarafından büyük bir meblâğ mukabilinde elde edilen Jak Efendi, güya, Zonguldak'tan Pire limanına kömür nakletmek için bir vapur isticar etmiştir. Bu vapur Pireye geldiği zaman gizli bir yerine, beş yüz kilo miktarında melinyit ve dinamit paketlerde birkaç balon ve bu balonları şişirmeğe mahsus aletler yerleştirilecektir. Vapur İstanbul'a geldiği zaman, Beşiktaş veyahut Kabataş önlerinde demirleyecek, gecenin karanlığından istifade edilerek balonlar şişirilecek ve içlerine binecek fedailerle, Yıldız Sarayı üzerine sevk edilecektir. Hemen her gün Saray'a girip çıktığı için bütün daireleri bilen ve bilhassa padişahın gündüzleri nerelerde oturup kalktığını, geceleri de nerede yattığını iyice tahkik eden Jak Efendi, Sarayın o mahallerini gösteren bir harita tertip etmiştir. Bu haritanın kopyası, balonlarla havaya çıkacak olan fedailere verilecektir. Onlar da işaret olunan yerlere melinyit ve dinamit yağdırarak padişahın bulunduğu yerleri korkunç ateşler altında eritip mahvedeceklerdir.

Çok tabiidir ki, her şeyden evvel Kuyumcubaşı Jak Harunaçi efendi derhal tevkif edilmiş, zavallı adamın evi ve ticarethanesi, bir heyet tarafından, şiddetli bir araştırmadan geçirilmişti. Lâkin bu büyük suikast ter-

tibatına dair, en küçük bir vesika bulunamamıştı. Aynı zamanda, dehşetli bir tahkikat başlamıştı. Bu tahkikat karşısında, Harunaçi efendi, teessüründen çıldıracak bir hal almıştı.

Bu esnada Pireden vesair Akdeniz limanlarından gelen şileplerin hepsi sıkı bir tarassut altına alınmıştı. Fakat bütün bu araştırmalardan, istintaklardan, tarasutlardan hiçbir şey çıkmamıştı. Ve neticeden şu anlaşılmıştı.

Eskiden beri Sarayın kuyumculuk işleri, Ermenilere verilir. Gerek harem takımlarına lazım olan ziynet eşyaları ve gerek Sultan Hamid tarafından verilen nişanlar, kamilen (*tamamen*) Ermeni ustalara işletilir. Halbuki muhtelif Ermeni vakalarının zuhur etmesi ve bilhassa son bomba hadisesi üzerine artık Ermeniler tamamıyla saraydan uzaklaştırılmış, bu işler, Harunaçi Efendi'ye verilmiştir.

Bu işle alâkadar olan Ermeniler, Harunaçi'den intikam almak ve bir müddet de Sultan Hamid'in rahatını kaçırmak için böyle bir plân tertip etmişler, İstanbul'dan bir mektup yazarak Leon Aparyan'a göndermişler ve gene bu plân icabı olarak Leon'u Atina zabıtasına ihbar ederek bu velveleye sebebiyet vermişlerdi.

Harunaçi, bir hayli müşkülât ile bu işten yakasını sıyrabilmişti. Fakat aradan birkaç gün geçer geçmez, iki muzip mektep talebesinin yüzünden çok tuhaf bir hadise vukua gelmiş, yeni baştan, Sarayı altüst etmişti.

Aklımda kaldığıma göre, bir salı günü akşamı idi.

Birdenbire sarayda korkunç bir haber parlamıştı:

— Cenup istikametinden büyük bir balon geliyor. Saray üzerine doğru ilerliyor.

Bu haber, Sultan Hamid’e akseder etmez, fena halde telaşa kapılmıştı. Doğruca “Cihannüma Köşk”üne koşarak büyük dürbün ile semada balon aramaya başlamıştı. Halbuki meselenin, ne aslı ve ne de astarı vardı.

Sultan Hamid’e ve bütün saray halkına bu heyecanı veren, iki mektep talebesi idi. Vefa idadisi talebesinden olan bu iki çocuk, akşam paydosunda mektepten çıkarak Ayasofya semtindeki evlerine giderlerken, tam Beyazıt meydanına gelince, oradaki sıra kahvelerde oturan halkı aldatarak eğlenmek isterler verdikleri karar ile birdenbire meydanın ortasında durarak hayret ve heyecan ifade eden hareketlerle birbirlerine semada bir noktayı gösterirler.

Çocukların bu halini gören birkaç meraklı, derhal yerlerinden fırlarlar, çocukların yanına gelirler:

— Ne var? derler.

Çocuklar, hiç bozmazlar:

— Şurada bir şey görünüyor. Galiba, balon... diye cevap verirler.

Birkaç kişinin meydanda toplanarak gözlerde seymayı araştırmaları, kahvelerde oturan halkta büyük bir merak uyandırır. Herkes kahvelerden meydana boşalır.

Bazı hayalperestler, hakikaten semada bir şey gör-

düklerini zannederler:

Evet, işte, bu tarafa doğru bir şey geliyor.

Görüyorum, ben de görüyorum. Gibi bir takım id-dialara girişirler.

Her yerde “hazır ve hâdisata nazır” olan saray ha-fiyelerinden orada da bulunanlar derhal birer arabaya atlarlar, çalakamçı Yıldız Sarayı’na koşarlar:

—Balon geliyor, diye velvele koparırlar. O gece hem Sultan Hamid’in, hem de saray halkının rahat ve huzurunu kaçıırırlar.

Sultan Hamid’in atı Ferhan

NÖBET ODASI

Yıldız Sarayı'nın en dikkate şayan olan yeri, "Nöbet Odası" idi. Buraya, Nöbet Mahalli derlerdi.

Saray halkının hemen hepsi, buraya girmek, burada oturanların arasına karışabilmek için hasret çekerlerdi. Çünkü burası, Sultan Hamid'in en "hâs bendegân"ının merkezi idi. Hünkâr'ın en çok emniyetini kazanmış olan bu adamlar sabahtan akşama ve akşamdan da sabaha kadar burada otururlar, efendilerinden emir beklerlerdi.

Size evvelâ, nöbet odasının yerini tarif edeyim. "Haremî hümayun kapısı"ndan girip de, ileri doğru yürümeye başladığınız zaman, sağ tarafta evvelâ bir aralık görürsünüz. Bu aralık, bir yoldur. Buradan, doğruca büyük havuza ve havuzun ortasındaki adanın karşısındaki Av Köşkü'ne inilir.

Bu aralık, harem kapısının yüksek duvarı ile Küçük Mabeyin denilen dairenin arasındadır. Küçük mabeyin dairesi de iki katlı kâgir bir binadır.

Bu binayı da geçiniz. Sultan Hamid'in geceleri yattığı bir katlı, adi ve gösterişsiz "daire-i hümayun -yahut- habegâhı hümayun" denilen binaya doğru ilerlerken, araya sıkışmış gibi görünen, birkaç odadan mürekkep küçük bir daireye rast gelirsiniz.

Bu binanın camekânlı kapısından girerseniz, sağ taraftaki küçük oda, hususi şifre kâtiplerine mahsus-tur. Bu odanın karşısında gene küçük bir salon vardır ki, tam Sultan Hamid'in yatak odasının arkasına isabet eder. Dar ve uzunca bir koridorla Sultan Hamid'in yatak odasına merbuttur. Geceleri, mühim bir işten dolayı yatağından kalkmaya mecbur olan Sultan Hamid, bu salona geçer. Kendisine vuku bulan ehemmiyetli maruzatı burada dinler. İcap eden emirleri burada verir. Ondan sonra, tekrar yatak odasına avdet eder (*döner*).

Bu salon ile şifre kâtiplerine mahsus odanın arasında camlı bir kapı vardır. İşte bu kapı, nöbet mahallinin kapısıdır. Bu kapıdan içeri, hususi bendegândan, musahiplerden, mabeyincilerden, başkâtip ile nöbetçi kâtiplerden başka kimse giremez.

Sultan Hamid'in hususi bendegânının gece gündüz ikamet ettikleri bu büyük odayı nasıl tahayyül ve tasavvur edersiniz? Duvarlar ve tavanlar, yaldızlı nakışlarla müzeyyen, yerde dört parmak kalınlığında kıymettar bir hah, her tarafta, Hereke kumaşından yapılmış, muhteşem koltuklar, yerden tavana kadar halis Venedik aynaları, tavandan sarkan billur avizeler vesaire değil mi?

Fakat hayır. Sultan Hamid'in has bendegânının da-
imi merkezi olan bu nöbet odası, adi bir mahalle kah-
vesinden farklı değildir.

Camlı kapıdan içeriye girdiğiniz zaman, karşınıza
çıkan manzara şudur:

Duvarların dibinde, sıravâri adi kanepeler. Ortada,
küçük masalar, bunların etrafında düz, basit, eski püs-
kü sandalyeler. Kanepelerde ve sandalyelerde bağdaş
kurmuş, uzunca oturmuş, ayağını ayağının üstüne at-
mış, bir bacağına altına almış, renk renk sakallı, çeşit
çeşit kıyafetli, ekserisinin fesleri kulaklarına geçmiş
sivil ve asker kıyafetli adamlar...

Bilhassa kanepelerin manzarası, pek sefilanedir.
Kumaşları yırtılmış, şuralarından buralarından, kirli
pamuklar fışkırmıştır. Gece gündüz oturmadan, üzer-
lerine uzanıp yatılmadan yayları bozulmuş, her taraf-
ları kamburlaşmış, yerde, bazen günlerce süpürülme-
yen eski ve yırtık bir halı vardır.

En göze çarpan şey, ortadaki adi tahta masalardır.
Bu masalar, pek kaba bir tarzda yapılmıştır. En süfli
mahalle kahvelerindeki masaları andırır. Üzerlerinde,
örtü yoktur. Tahtaları yağ içindedir. Çünkü bu ma-
salarda, sabahtan akşama ve akşamdan sabaha kadar
iskambil, tavla, domino, pastra, bezik oynandığı gibi,
yemek de bunların üzerinde yenir.

Muhtelif binaların arasına sıkışmış ve üç tarafı
camekânla çevrilmiş olan bu odanın tavanı çinko ile
kaplanmış. Yazın, buradaki hararet, tahammülfersa
(tahammül edilemeyecek) bir hale gelir. Havasızlıktan nefes

almak mümkün değildir. Burada oturanlar, mütemadiyen buram buram terlerler, adeta, vakit vakit baygınlıklar geçirirler. Kışın da, -hiçbir vasıta ile lââyıkıyla ısıtılamadığı için tiril tiril titrerler.

Bereket versin ki burada yaşayanlar, vaktin nasıl geçtiğini bilmezler. Hemen hemen bütün zamanlarını, oyunla geçirirler.

Bu, oyun işine de hayret ettiniz, değil mi? İşte, bu da. Sultan Hamid'in bir siyasetidir. Bütün bu has bendegâni. boş durup da şundan bundan bahsetmesinler, dedikodulu mevzulara girişmesinler diye, mahalle kahvelerinde oynanan oyunların bütün envainı (*çeşidini*) burada cem'ettirmişti. Zaten burada oturanların fikir, iz'an ve zihniyet seviyesi de, münhasıran bu oyunlara rağbet gösterecek derecededir.

Burada, bol bol sigara, kahve çay içilir. Sarayın en mühim şahsiyetlerinin merkezi olan bu garip oda bazen o kadar sigara dumanıyla dolar ki, adeta nefes almak güçleşir.

Sol taraftaki köşede, beş metre murabbai bir yer camekânla ayrılmıştır. Burası, Sultan Hamid'in kahve ocağıdır. Hünkâr'ın kahveleri burada kavrulur, burada değirmende çekilir, burada pişer. Fevkalâde kıymeti haiz olan kahve fincanları ve tepsiler burada muhafaza edilir.

İstitraten (*ara söz olarak*) şunu da arz edeyim ki, Sultan Hamid'in her gün kahve içtiği fincanlar, gayet basittir. Düz beyaz üzerine altın yaldızla "A. H." harfleri nakşedilmiş sade fincanlardan ibarettir. Fakat misa-

firlere mahsus olan kahve fincanları son derece kıymettardır. Bilhassa Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın validesi misafir geldiği zaman kendisine kahve takdim edilen elmas ve mine işlemeli altın zarf ve tabaklar, kuyumculuk san'atının birer şaheseridir.

Sultan Hamid'in kahve ocağında ateş, hemen hemen sönmez gibidir. Hünkâr, kalktığı dakikadan itibaren yatıncaya kadar sık sık kahve istediği için, kahvecibaşı ocağın başından bir yere ayrılamaz.

Hele nöbet yerinden dışarı, bir adım bile atamaz. Şayet, herhangi bir sebeple kahve ocağından uzaklaşmaya mecbur kalırsa, camlı kapıyı büyük bir dikkatle kilitler, anahtarı üzerine alır. Nöbet odasında bulunanlar, padişahın en sadık bendegânından oldukları halde, bu ihtiyat ve itiyadı terk edemez. Esasen, kahve ocağına, kahvecibaşından başka da hiç kimse giremez.

Muhtelif tarihlerde, nöbet odasının daimi sakinleri şunlardı:

Esvapçıbaşı İsmet Bey, musahip Lütü Ağa, Seccadeci-başı İzzet Efendi, İbrikdarbaşı Kâmil Ağa, tüfekçi Halil Bey, tüfekçi Hacı Hasan Paşa, musahip Hacı Mustafa, Şamdancıbaşı, tütüncübaşı Ali Bey, miralay Lâtif Bey, gidiş müdürü Hacı Mahmut Efendi, Kilerci-başı Osman Bey, Dr. Arnavut Bayram Efendi, Doktor Mukim Bey "Paşa", berberbaşı Mustafa Bey, kuşçubaşı Osman Efendi, gazcı Sıtkı Efendi, Arnavut Yüzbaşı Hasan Ağa, Tüfekçi Arif Ağa, Zeybek Mustafa, Bekçibaşı Osman Ağa, Harem külhancısı Arif Ağa.

Bunlardan başka Arap musahipler, nüfuzlu tüfek-

çilerde -tıpkı bir mahalle kahvesine gelir gibi- buraya gelip yarım saat, bir saat otururlar, kahve çay içerlerdi.

Yukarıda isimlerini saydığımız zatlardan ekserisinin kendilerine mahsus odaları, uşakları, hademeleri, muavinleri olduğu halde, vakitlerinin pek çok zamanını bu süfli, bu mukassi, bu havasız ve ağır kokulu yerde geçirirlerdi. Tepsiler içinde gelen yemeklerini bile o kirli masaların üzerlerinde yerlerdi.

Nöbet odası aynı zamanda, başkâtip ile diğer nöbetçi kâtiplerin geçit yeri idi. Bunlar, Sultan Hamid'e evrak takdim etmek yahut yazılamayacak bir şeyi istizan eylemek için huzura çıkmak isterlerdi, buraya gelirler, musahiplerden birini Sultan Hamid'e gönderirler, cevap gelinceye kadar burada oturup beklerlerdi. Bu beklemler bazen bir çeyrek, yarım saat, Hatta üç çeyrek bile devam ederdi.

Asıl hayrete şayan olan cihet şurasıdır ki, bu nöbet odasının haricinde kalan herkes ve Hatta Osmanlı İmparatorluğunun halkını teşkil eden otuz sekiz milyon nüfus Sultan Hamid'in hareketleri hakkında tek söz söylemeye cesaret edemezken, buradakiler, dahili ve harici siyasetten tutturarak, Hünkârı bol bol tenkit ederlerdi.

Mesela, Fransa hükümeti ile siyasi bir gerginlik var, değil mi? Artık buradaki mütalaaları dinlemeli:

“Vay efendim, Fransa, kim oluyormuş.”

“Ne haddine Koca Âli Osman'a kafa tutuyormuş.”

“Kabahat, hep Efendimiz'de imiş.”

“Eğer Gazi Osman Paşa’ya, ‘Şu ordularımdan birini al da, yürü!’ deyiverse, Gazi Paşa bir haftada Fransa’nın suyunu içer, öbür tarafa geçiverirmiş.”

Veyahut Avusturyalılarla aramız açıldı, değil mi?

“Avusturya Gâvuru da kendini fasulye gibi nimetten mi sayıyor? Alimallah efendimiz isterse, elinin iki parmağını şöylece uzatırsa kralın gözlerini kör ederir. Fakat mübarek, yapmıyor ki... İşi, Sadrazama, hariciye nazırına bırakıyor. Onlar da meseleyi uzattıkça uzatıyorlar.”

Veyahut Sultan Hamid İngiltere sefirine fazlaca iltifat etti.

“Efendimizin ne acayip hali var? Gene İngiliz elçisinin yüzüne o kadar güldü ki, o böyle yaptıkça, Frenkler de şımarıyorlar. Sanki böyle şeylere ne lüzum var? Eskiden elçiler, Âl-i Osman’ın ayaklarını öperlermiş. Şimdi efendimiz, Frenk elçilerinin ellerini sıkıyor.”

Mesela, bir sadaret tebeddülü vuku bulmuş da, sadrazamlık mevkiine Sait Paşa gelmiş:

“Eyvah! Efendimiz, mührü gene o pintiye vermiş. Gelir de, huzura girerken, o iğrenç paltosunu çıkarıp bana verirse, alimallah elime almam. Ne tuhaftır, şu efendimiz? Sanki memlekette başka akıllı adam yokmuş gibi, ikide birde onu Sadrazam yapar. Bu adam bizim köye gelsin, eğer bir hafta muhtarlık yapabilirse, şu mübarek sakalımı kökünden tıraş ettirim.”

Bu garip ve gülünç tenkitler, derhal Sultan Hamid’e aksederdi. Hünkâr, söyleyenleri takdir veya tecziye et-

mek şu tarafa dursun, bilâkis güler geçerci.

Bütün bu kalabalığın içinde, Sultan Hamid hakkında en küçük bir tenkitte bulunmayan bir adam varsa, o da, Esvapçıbaşı İsmet Bey'di. Sultan Hamid'i hakikaten candan bir muhabbetle seven bu zat, Hünkârı tenkit mahiyetinde bir söz söylendiği takdirde derhal yanındakine döner, söz söyleyenlere işittirecek surette:

— Bir takım terbiyesizler, efendimizin işlerini ve siyasetlerini beğenmezlik ediyorlar. Acaba bu cahiller, ne bilirler? Efendimiz gibi akıllı bir padişah, dünya yüzüne gelmemiştir. Efendimiz, her şeyden, her şeyi bilir. Fakat ne çare ki, bu sarayda, bendegân adı verilen cahil ve kaba insanlar arasında onun kıymetini bilen yok.

Çinkodan bir tavan altına kurulmuş olan bu küçük insan mahşerinin en mühim hususiyetlerinden biri de, burada yaşayan insanların karakterleri idi. Görünüşte, candan ciğerden dost olan bu adamlar, senelerden beri hergün ve her saat ve her dakika karşı karşıya oturdukları, bir kaptan yemek yedikleri, aynı bardaktan su içtikleri, birbirlerine, “Kardeş”, “Kapı yoldaşı” diye hitap ettikleri halde, her fırsattan istifade ederek birbirlerinin gözlerini oymak isterlerdi.

Sultan Hamid, içlerinden birine küçük bir iltifat gösterse, derhal onu gözden düşürmek için teşebbüslere girişirlerdi.

Vaktiyle nöbet odasının en nüfuzlu şahsiyeti Lütfi Ağa idi. Bu adam eskiden, Kastamonu vilâyetine merbut (*bağlı*) olan Boybat (Boyabat) kazasının bir köyün-

de doğmuş, köyünde aç ve sefil kaldığı için, hamallık ve saire gibi bir işle hayatını kazanmak maksadıyla İstanbul'a gelmişti.

Yalnız bir ekmek parası kazanabilmek için başını şuraya buraya vururken nasılsa talih onun koluna girmiş, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın konağına sevk eylemişti.

Uşak olarak bu kapıya giren Lütfi Ağa, çok zeki, mizaca göre şerbet veren, vaziyetini çok iyi idare eden bir genç olduğu için çarçabuk göze girmişti. Uşaklıktan bir perde yükselerek, Paşa'nın Ağaları arasına ithal edilmişti.

Lütfi Ağa, bu işte kendini bir kat daha göstermişti. Verilen emirleri dikkatle dinlemesi, bunları aynen tatbik etmesi, haber gönderilen yerlerden aldığı cevapları harfi harfine getirip söylemesi, diğer uşaklara ve ağalara benzemeyen temiz ve iyi giyinmesi yüzünden, Nedim Paşa'nın adamları arasında büsbütün temayüz etmişti.

Sultan Hamid tahta çıkıp da kendisine bir saray halkı düzmeye başladığı zaman, Mahmut Nedim Paşa, Lütfi Ağa ile birkaç arkadaşını yeni padişaha takdim etmiş. Bunların sadakat ve hizmetlerine emniyet edilebileceğine dair de teminat vermişti.

İşte, bu suretle Sultan Hamid'e intisap eden Lütfi Ağa, birkaç gün zarfında kendisini Sultan Hamid'e son derece sevdirecek, cehaletine, okumak ve yazmak meziyetlerinden mahrumiyetine rağmen, padişahın "mabeyinci"leri arasına girmişti. Ve artık bu dereceyi

ihraz ettikten sonra, her gün bir başka suretle Sultan Hamid'i memnun ederek pek kısa bir zamanda, Hâs bendegânın, en başına geçmişti.

Lütfi Ağa, böylece ikbalin en son şahikasına (*doruğuna*) kadar yükselmişti. Önünde, nice vezirlere, nice Sadrazamlara boyun eğdirmişti. Hadsiz ve hesapsız servet edinmişti. Fakat günün birinde en ehemmiyetsiz bir hadise yüzünden tepe-taklak oluvermişti. Bunun sebebi de şu idi:

Sarayda, adamları Ermenilerden mürekkep olmak üzere bir tulumba takımı vardı. Ermeni vakaları birbirini takip edince, Ermeni tulumbacılar kâmilten (*tamamen*) çıkarılmıştı. Bunların yerlerine alınacak emniyetli adamların seçilmesi, Sultan Hamid tarafından Lütfi Ağa'ya havale edilmişti. Lütfi Ağa bu işle meşgul iken, Hünkâr'a:

“İcap ettiği zaman, haremi hümayuna bile girmeleri icap eden tulumbacıların ehli namus ve itimada şayan kimselerden intihabı lazım gelirken, Lütfi Ağa kulları, ellişer lira mukabilinde bir takım serserileri işbu tulumba ocağına kaydediyor.” diye bir jurnal verilmişti.

Lütfi Ağa hakkında verilen bu gibi rüşvet jurnalleri o kadar çoğalmış ve bu adam aleyhinde söylenen sözler artık Sultan Hamid'in sabrını o derece taşırılmıştı ki, Hünkâr bu jurnali okur okumaz, derhal Lütfi Ağayı huzuruna çağırmış:

— Nankör herif! Dünyayı doyurdum, seni doyurmadım, diye bağırmaya başlamış, bununla da öfkesini

yenemeyerek elindeki bastonla kendine mükemmel bir dayak atmıştı.

Lütfi Ağa, o günden itibaren saray muhitinden silinmişti. Muhteşem konağının bir köşesine çekilmişti. Bu darbe o kadar ağır gelmişti ki, ondan sonra artık uzun zaman yaşamamış, mevkiini oğlu Faik Bey'e terk ederek dünyadan çekilip gitmişti.

Lütfi Ağanın bu acı akıbetine çok sevinen İbrikdarbaşı Kâmil Ağa olmuştu. Birbiriyle hemşeri olan bu iki adam arasında büyük bir zıddiyet vardı. Beraber bulundukları zaman canciğer gibi birbirine sarılan bu iki adam, her fırsatta birbirlerinin kuyularını kazarlardı.

Bu adam da, şehzade Nureddin Efendi'nin dairesinden gelmiş, Sultan Hamid'in en has ve nüfuzlu bendegânı sırasına geçmişti. Parayı son derecede se-verdi. En büyük düşüncesi, servetini tezyit etmekte (*arttırmaktı*). Okuması yazması olmadığı halde, her şeye ve bilhassa para işlerine son derece akli ererdi.

“Tevhid-i düyun” meselesinde, ikinci kâtip Arap İz-zet Paşa başta olmak üzere münevver saray erkânından birçokları kendilerine mühim, menfaatler temin etmişlerdi. Fakat bunların hepsinden fazla kâr eden, İbrikdarbaşı Kâmil Ağa idi.

Gayet kurnaz bir adam olduğu halde,-son derecede saf görünürdü. Sultan Hamid'in huzurunda bu saflığı o kadar arttırdı ki, Hünkâr ona çok zaman:

— Kâmil Ağa! Sen artık kendini tamamıyla kaptın koyuverdin. Adeta Allahlık oldun, derdi.

Kâmil Ağa'nın böyle hareketten maksadı, Sultan Hamid'in daha ziyade nazarı dikkatini celbetmek ve tam manasıyla emniyetini kazanabilmek idi. Çünkü Hünkâr'ın fikrine göre, ancak saf adamlara itimat edilebilirdi. Zeki ve becerikli adamlar iyi iş görürlerse de onlara karşı daima ihtiyat göstermek elzemdi.

İşte, daima bu nazariyeyi güden Sultan Hamid'in en ziyade emniyet ettiği adamlardan biri de, Seccade-cıbaşı İzzet efendi idi. İzzet Efendi de, Lütü Ağa gibi Mahmut Nedim Paşa'nın konağından gelmiş, pek kısa bir zamanda saray erkânı arasına girmişti. Fakat bu zat, hakikaten çok sâf ve temiz kalpli idi. Sultan Hamid, onun doğruluğuna o kadar kanaat getirmişti ki verilen jurnallerde en ehemmiyetli işleri ona tahkik ettirirdi.

Bir gün, Sarayın en meşhur hafiyelerinden biri, bindiği arabanın atlarını çatlatacak Saray'a gelmiş, heyecanından boğuluyormuş gibi, ibrikdar başı Kâmil Ağa'ya koşarak onun vasıtasıyla Sultan Hamid'e bir jurnal takdim etmişti.

Üzerinde dakikası ve saniyesi yazılı olan bu jurnalın meali, şu idi:

"Şimdi, Sarayı hümayuna geliyordum. Veliaht Reşat Efendi'nin dairesi önünden geçerken, kapıda büyük bir kalabalık gördüm. Reşat Efendi, kapıdan araba ile çıkıyordu. Arabanın etrafını almış olan ahali ile konuşuyordu. Sadakat ve ubudiyet iktizası olarak arz ediyorum."

Bu jurnalı okur okumaz, Sultan Hamid'in aklı başından gitmişti. Derhal nöbet odasına zil çekmiş:

— Çabuk Seccadecibaşı'yı çağırın, demişti. İzzet Efendi, huzura girer girmez:

— Koş, bak! Biraderin kapısına bir kalabalık toplanmış. Orada bir şeyler oluyormuş. Çabuk, anla. Bana haber getir, demişti.

İzzet Efendi, kapıda bekleyen nöbet arabalarından birine atlamış, mümkün olan azami süratle Beşiktaş'a inmiş, meseleyi tahkik etmiş, gene o süratle Saray'a gelerek Sultan Hamid'e şu haberi vermişti:

— Efendimiz! Bu müfsit münafıkların boyunları altlarında kalsın. Pireyi deve yapıyorlar. Asılsız yere sizi evhama sokuyorlar. Meselenin aslı şu: Büyük efendi araba ile kapıdan çıkıyormuş. Oraya birkaç dilenci toplanmış. (Hafî Veliahd'a "büyük efendi" denilirdi.)

Hasan Paşa'nın adamları koşmuşlar, dilencileri dağıtmışlar. İşte; işin aslı, faslı bundan ibaret.

İzzet Efendi'nin bu sözlerini duyar duymaz, Sultan Hamid geniş bir nefes almıştı.

Eğer Sultan Hamid bu işe İzzet Efendi'yi göndermeyip de başka birini yollamış olsaydı:

— Aman efendimiz! Veliaht ile temasta bulunmak isteyen bazı kimseler, dilenci kıyafetine girmişler. Daire kapısı civarında beklemişler. Efendi kapıdan çıkarırken para istemek bahanesiyle arabanın etrafına birikmişler. Kendisine bir takım kâğıtlar vermişler.

Diye, bir cevap alırdı. Artık ondan sonra tahkikata başlayacak, hakikat meydana çıkıncıya kadar kendisinin de rahat ve huzuru kaçacaktı.

Sultan Hamid, İzzet Efendi'nin doğruluğuna emin olmakla beraber, bazen onunla kavga da ederdi. Mesela Hünkâr, saray haricinde mühim bir şahıs hakkında verilen bir jurnalın hakikatini anlamak için İzzet Efendi'yi gönderirdi. İzzet Efendi, tahkike gidip avdet ettikten sonra, doğruca Hünkâr'ın huzuruna çıkar:

— Efendimiz, gittim. O adamla görüştüm. Verilen jurnal, yalan. Zavallı adama, iftira etmişler.

Sultan Hamid, kızardı. O zaman aralarında şöyle bir muhavere başladı:

— Canım, iftira olduğuna neden hükmediyorsun?

— Efendimiz!.. O adam, gayet temiz yürekli bir adam

— Temiz yürekli olduğunu ne biliyorsun?

— Efendimiz, kulunuz, o adamın zaten iyi adam olduğunu çoktan beri işitiyordum. Şimdi, kendisiyle görüşür görüşmez, artık bana tamamiyle kanaat geldi.

İzzet Efendi böylece saflıkla, birçok fenalıkların önünü alırdı.

Nöbet yerinin en mühim erkânından biri de, Tüfekçi Halil Bey'di. Âdi bir bahçıvanlıktan miralaylığa (*albaylığa*) kadar yükselen bu adam da, Sultan Hamid'in son derecede emniyetini celbetmiş, sadakatine tamamiyle kanaat hasıl ettirmişti.

Halil Bey, tam manasıyla cahil, fakat gene tam manasile zeki ve kurnazdı. Fevkalâde cesur görünmeyi çok iyi bilirdi. Hatta nail olduğu o yüksek ikbal mevkiini de, bu sayede elde etmişti.

Ali Suavi'nin Çırağan Sarayı'nı bastığı güne kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bahçıvanlara yamaklık eden bir gençti. Fakat Çırağan Sarayı'nda kopan gürültü, Dolmabahçe Sarayı'na akseder etmez, derhal eline bir kürek kaparak, Sultan Hamid'in bulunduğu odanın penceresi önüne dikilmişti. Onun bu hareketi, zaten korku ve telaş içinde bulunan Sultan Hamid'in nazarı dikkatini celbetmişti. Derhal pencereyi açarak:

—Orada ne duruyorsun? diye seslenmişti.

Genç bahçıvan çırağı, yerle beraber temennah ettikten sonra:

—Vazifemi ifa ediyorum, efendim. Haddi varsa, senin düşmanlarından birisi, buradan geçsin. Alimallah, şu kürekle beynini parçalarım, diye cevap vermişti.

O zamana kadar, Sultan Hamid'in gözüne bile ilişmemiş olan bu genç Arnavut, Hünkâr'ın o kadar hoşuna gitmişti ki, derhal seryaver Mehmet Paşa'yı çağırması:

— Şimdi, şu genci tüfekçi bölüğüne kaydedin. Eline silâh verin, demişti.

İşte Halil Bey, bu suretle, Sultan Hamid'in en büyük bir korku buhranı geçirdiği dakikalar içinde, iki çift sözle onun gözüne girmiş, artık ondan sonra da, mevkiini yükseltmek için hiç bir fırsatı fevt etmemişti.

Halil Bey'in Hünkâr'a karşı beslediği sadakate şüphe edilemezdi. Fakat parayı, her şeyden fazla severdi. Saray haricindeki gizli vasıtalarıyla, elli liradan beş yüz liraya kadar para alır, bunun mukabilinde vilâyetlere "Alay Beyleri", "Tabur ağaları" gönderir, bunları terfi ettirirdi.

Fakat onun en mühim rol oynadığı yer, Yıldız Sarayı ile civarındaki Arnavut taburlarının kışlası idi.

Kaba bir adam gibi görünmesine rağmen, son derecede nazik ve terbiyeli idi. Onun için saray halkı üzerinde cazip bir tesir husule getirmişti. Hünkâr'ın o derecede büyük teveccühüne mazhar olmakla beraber, katiyen kibir ve gurur göstermezdi. Aynı zamanda, saray haricinden kendisine müracaat eden adamları da büyük bir dikkatle dinlerdi. Eğer para çıkacak gibi bir iş ise, ciddi surette alâka gösterirdi. Değilse, gene nazikâne bir şekilde, atlatıverirdi.

Müşir Tahir Paşa, tüfekçi bölüğünün kumandanı idi. Fakat Halil Bey, Arnavut tüfekçilerin hamisi (*koruyucusu*) ve manevi âmiri rolünü deruhte etmişti (*üzerine almıştı*).

Arnavut tüfekçilerle, Boşnaklar arasında kavga eksik olmazdı. Bunlar, bazen harem kapısında bile saldırmalara ve revolverlere dayanırlardı. O zaman Halil Bey, koşa koşa gelir, bunların aralarına girer, iki kelime ile Arnavutları geri çekerek kanlı bir hadisenin önüne geçerdi. Boşnakları da:

— Efendimizin kapısında birbirinize silâh çekmek yakışır mı? Siz, Boşnaklar, medeni adamlarsınız. Bizim cahil dağlılara uymamalısınız, diye tekdır ederdi.

Halbuki bu kavgaların çoğunu, bizzat Halil Bey tertip ederdi. Bundan maksadı da, hem böyle silahlı mücadelelerin ortasına pervasızca atılarak cesaretini göstermek, hem de, iki kelime ile Arnavutları teskin edebilmek kudret ve kabiliyetini ispat ederek Sultan Hamid nazarında bir kat daha ehemmiyet kesbetmek-

ti.

Halil Bey'in en mühim vazifesi, İkinci fırkanın (*tümenin*) zabitlerini kontrol etmektir. Bu zabitler arasında birçok ahabları vardı. Bunlar vasıtasıyla kışlaların zabıt odalarında konuşulan şeyleri dakikası dakikasına haber alırdı.

Sultan Hamid, bazı jurnallerin tahkikini veyahut isticvap edilmesi (*sorguya çekilmesi*) lazım gelenlerin evlerinden alınarak Saray'a getirilmesini Halil Bey'e havale ederdi. O, bu işlerde de huşunet (*sertlik*) göstermez, kim olursa olsun, daima nezaket gösterirdi. Bilhassa saray adamlarından biri jurnal edilip de padişahın hiddetini mucip olsa Halil Bey derhal ortaya atılarak o adamın maruz kalması muhtemel olan bir felâketin önüne geçerdi,

Halil Bey'in Sultan Hamid nezdindeki nüfuzu o derecede mühim idi ki, Müşir (*Mareşal*) Tahir Paşa bile kendisinden çekinirdi. Hele başkâtîp Tahsin Paşa, başmabeyinci Ali Paşa gibi padişahın en mühim mukarripleri (*yakınları*), adeta ona dalkavukluk ederlerdi. Halil Bey, en facialı rolünü, 31 Mart vakasında oynamak istemişti. Bu kanlı hailenin vuku bulacağından, ne Sultan Hamid ve ne de saray halkından hiçbiri haberdar değildi. Çıkacak isyanı sadece Halil Bey biliyordu. Çünkü isyanın elebaşlarından olan Arnavut çavuşlardan birkaçı, Halil Bey'le temas etmişlerdi.

Halil Bey, bunlara karşı da kurnaz davranmış, böyle işlerden vazgeçmeleri için nasihatler vermişti. Halbuki öyle bir lisan kullanmıştı ki, aynı zamanda teşvik mahiyetinde idi. Sonradan öğrendiğimize göre, Halil

Bey bu mesele ile Cevher Ağa'yı da alâkadar etmişti. Sultan Hamid'in bu iki haris bendesi uzun uzadıya müzakerelerden sonra:

— Bu işten, şimdilik efendimize bahsetmeyelim. İsyan, başlasın. Tabibi şeklini alsın. Bakalım, netice ne olacak? Eğer âsiler muvaffak olurlarsa, o zaman onları elimize alırız. Meşrutiyeti ortadan kaldırırız. Efendimizin kudret ve hukuku şahanesini iade ederiz. Böylece de, bir kat daha teveccüh ve muhabbet celbeyleriz, diye, kendi aralarında bir karar ittihaz eylemişlerdi.

Bunun üzerine, gene Sultan Hamid'in en sadık bendegânından tütün kıyıcısı Mustafa Ağa'yı, gizliden gizliye âsilerle temasa memur eylemişlerdi ve isyan hadisesinin bastırılmasını müteakip de, bu hareketlerinin cezasını, hayatlarıyla ödemişlerdi.

Halil Bey sarayda, yalnız bir adamdan yılmıştı. O da, gene nöbet yerinin mühim erkânından Tüfekçi Boşnak Arif Ağa idi. Arif ağa, eskiden beri Halil Bey'e katiyyen ehemmiyet vermezdi. Verenlere de gülerdi. Bir gün, aralarında zuhur eden küçük bir münakaşa, birdenbire büyüyüvermişti. Halil Bey, -çok öfkелendiği zaman bazı saray erkânına yaptığı gibi- Arif Ağa'ya da tabancasını göstermişti. Fakat vaktiyle, Taşlıca müftüsünün refakatinde senelerce Avusturya askerleriyle harp etmiş olan Arif Ağa, evvelâ parlak bir kahrkaha atmış, sonra da kendi tabancasını çekerek:

— Aç gözünü Halil, ben senin gibi bahçıvan çıraklığından gelmedim. Bir kurşunla seni çivi gibi yere mıhlarım, demişti. Ve onun sözleri, Halil Beyi sükûta davet etmeye kâfi gelmişti.

YILDIZ TİYATROSU

Size, Saray'ın en dikkate şayan yerlerinden biri olan tiyatrodan ve Sultan Hamid'in tiyatro merakından bahsedeyim. Evvelâ şunu arz edeyim ki, ilk saray tiyatrosu, Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında Hâs Ahır'ın yanında idi. Sultan Aziz zamanında yaptırılmış olan bu tiyatro, çok müzeyyendi. Ve üç yüz kişiyi alacak cesamette (*büyüklikte*) idi. Fakat Sultan Aziz, tiyatrodan pek o kadar hoşlanmadığı için, bu binadan da uzun zaman istifade edilmemişti. Hatta sonraları perdeleri ve dekorları da kaldırılarak, Dağıstan alayına depo olmak üzere verilmişti.

Sultan Hamid, Ali Suavi vakasından sonra Yıldız Sarayı'na yerleşirken, yeniden yaptırdığı binalar arasında bir de tiyatro yaptırmayı ihmal etmemişti.

Bu tiyatronun yapıldığı yer dar olduğu için, binanın içi kasvetli idi. Sahne, oldukça genişti. Sahnenin karşısında, hemen hemen sahne cesametinde büyük bir balkon vardı. Sultan Hamid burada oturur, oyunu

seyrederdi.

Bu balkonun tavanı, duvarları ve kapıları, son derecede müzeyyendi. Büyük kıt'ada, arkaları yüksek, oymalı ağaç kısımları altın yaldızla cilâlı, Hereke kumaşından bir koltuk Hünkâr'ın ikametına mahsustu.

Ondan daha küçük koltuk ve aynı sistemde sandalyelerde de kadınefendilerle kendi kızları otururdu.

Bu büyük balkondan, küçük koridorlarla sağ ve sol taraftaki localara geçilirdi. Bu localar da, araları üç bölme ile ayrılmış, uzun birer balkondan ibaretti. Locaların önünde, seyrek kafesler vardı. Hünkâr'ın akrabasından olan Sultanlarla gözdeler, ikballer, hazinedarlar, bu localarda otururlardı.

Alt kat localar, şehzadelere ve vükelâ ile yüksek dereceli saray erkânına mahsustu.

Sultan Hamid, musikiyi ve tiyatroyu son derecede sevdiği için, bu küçük tiyatro binasına oldukça ehemmiyet vermişti. Perdeleri ve dekorları, Avrupalı oyuncuların, bile takdirini celbedecek kadar mükemmeldi.

Tiyatroyu, Hünkâr'ın ikinci esvapçısı İlyas Bey idare e-derdi. İlyas Bey, Çerkez'di, yüksek derecede okumuş, yazmış ve tahsil görmüş değildi. Vaktiyle de sahne işlerde kat' iyen iştigal etmemişti. Böyle olmakla beraber, tiyatroyu mükemmelen idare ederdi.

Cuma ve çarşamba akşamları, oyun gecesi idi. Fakat bazen birkaç gece üst üste de oyun verilirdi. Oyunlar, tıpkı şehir tiyatrolarında olduğu gibi, yatsı namazlarından sonra başlar, ekseriya gece yarısına kadar de-

vam ederdi.

Tiyatronun daimi oyuncular, Mabeyin muzikası-na mensup bir takım sanatkârlardan mürekkepti. Fakat sonraları Güllü Agop, Komik Abdi gibi bazı şehir oyuncular da Saray’a alınarak bunlara ilhak edilmişti (katılmıştı).

Sultan Hamid, alaturka musikiden hoşlanmadığı gibi, alaturka oyundan da hazzetmezdi. Onun için muhtelif operaları, operetleri, komedileri, dramları Türkçeye tercüme ettirmişti. Bunlar, mabeyin muzikası sanatkârları tarafından maharetle sahneye tatbik edilirdi.

Sultan Hamid en çok operalardan hoşlanırdı. Bunların içinde de en sevdiği “Travyada”, “Toksa” ve “Haydutlar” idi.

Bu oyunlarda, ecnebi kadın sanatkârları rol yaparlardı. Bu kadın sanatkârlar, çok değildi. Ancak bir kaç İtalyan artistinden ibaretti.

Yıldız tiyatrosunda, en ziyade ecnebi tiyatro kumpanyalarından istifade edilirdi. İstanbul’a ne zaman iyi bir ecnebi kumpanya gelse, Sultan Hamid muhakkak bunları birkaç gece Saray’a aldırır verdikleri oyunları büyük bir zevkle temaşa ederdi.

Tiyatro binası, harem dairesi dahilinde bulunmakla beraber, oyuncular katiyen harem kapısına tekarrüp edemezlerdi (yaklaşamazlardı). Muayyen (belirli) zamanda Saray’a gelen kadın ve erkek oyuncular, şiddetli bir tarassut (gözlem) altında, arka taraftaki küçük bir kapı-

dan, tiyatroya ithal edilirlerdi.

Sultan Hamid, yalnız bu oyunlarla iktifa etmezdi. Oyunlardan sonra, sanatkârlara ayrıca konserler de verdirirdi.

Yıldız tiyatrosunun sahnesi, yalnız bu oyunlara inhisar etmezdi. Hokkabazlar ve entrloklar, küçük hayvanlara marifetler yaptıran sanatkârlar da ekseriya Saray'a davet edilirlerdı.

Meşhur hokkabaz Kaznov birkaç defa İstanbul'a gelmiş, her defasında Saray'a celbedilmişti (*çağırılmıştı*). Hayvan mürebbisi sanatkârların, köpeklerle yaptırdıkları marifetler, Hünkâr'ın son derecede hoşuna giderdi. Bu oyuncular Saray'a girerlerken bütün eşyaları ve çantaları büyük bir dikkatle aranırdı. Kendileri de oyun bitinceye kadar sıkı bir kontrol altında kalırlardı.

Size, şu garip ciheti de arz edeyim ki: Yıldız Sarayı'nın esrarına (*sırlarına*) vakıf olmak hülyasına kapılan bazı macera meraklısı muharrirler (*yazarlar*), gazeteciler, figüran sıfatıyla bu sanatkârların aralarına karışırlar, Yıldız tiyatrosunun sahnesine girmeye muvaffak olurlar, burada geçirdikleri birkaç saatlik hayattan bin bir ilham alarak bire, on bin katmak suretiyle arşın arşın yazılar yazarlardı.

Bu macera meraklıları, birkaç defa mühim vakalara sebebiyet vermişlerdi. 1313 (1897) - Yunan harbi hitam (*son*) bulduğu esnada, Beyoğlu'na bir Fransız komedi kumpanyası gelmişti. Tepebaşı tiyatrosunda birkaç oyun verdikten sonra, Yıldız Sarayı'na davet edilmişti.

O sırada tesadüfen bir de İtalyan operet kumpan-

yası bulunuyordu. Bunlar da, Fransız tiyatrosunda oyunlar veriyordu.

Fransız artistlerini Saray'a nakledecek olan arabalar, Bahçekapısı'nın önüne dizilmişti. Elbiseleri ve sair oyun levazımını ihtiva eden çantalar, bavullar ayrıca bir arabaya yükletilmişti. Sıra, sanatkârların arabalara binmelerine gelmişti. Lâkin tam o anda, Beyoğlu polis müfettişi Lofolon Bey ile birkaç sivil polis tiyatro direktörünün etrafını almışlar:

— Sizin içinizde bir gazeteci varmış. Bu adam, bu vesile ile Yıldız Sarayı'na girerek müşahedelerini (*gö-rüşlerini*) yazmak için, oyuncuların arasına karışmış. Gösteriniz, o kimdir? diye, sıkıştırmaya başlamışlardı.

Direktör evvelâ inkâr etmişti. Fakat polis müfettişi kurnaz davranmış:

— Saraydan, kat'i emir aldım. Eğer o adamı bana göstermezseniz, sizi şimdi şu kapıdaki arabalara bindireceğim, derhal hudut haricine sevk edeceğim, demişti.

Bir adam yüzünden büyük bir zarara uğramayı göze alamayan direktör, oyuncular arasında bulunan genç bir adamı göstermişti. Bu adam derhal artistler arasından ayrılmış, dört beş sivil memur tarafından şiddetli bir tarassut altına alınmıştı.

Bu maceraperest gazeteci, bu tazyike (*baskıya*) ancak yirmi dört saat dayanabilmiş, ertesi akşam, Viyana treni ile hudut haricine çıkmaya mecbur kalmıştı.

Gazeteciyi bu muvaffakiyetsizliğe sevk eden amil,

İtalyan operet kumpanyasının Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir mektup olmuştı. Bu da, rekabetten doğmuştu.

Fransız kumpanyasının İstanbul'a gelmesi üzerine, kazancı azalan ve bundan müteessir olan İtalyan kumpanyasının direktörü, her nasılsa oyuncular arasında böyle bir adamın bulunduğunu keşfetmiş, Fransızları İstanbul'dan kovduracağını zannederek Saray'a o jurnalı göndermişti.

Jurnalin hakikat çıkması üzerine, Sultan Hamid İtalyan direktörüne beşinci rütbeden bir nişan ile yüz altın ihsan yollamıştı. Fakat Avrupa'ya aksedecek bir dedikoduya sebebiyet vermemek için Fransız kumpanyasına hiçbir şey yapmamış, oyunları bitip de kendiliklerinden avdet edinceye kadar, işlerinde serbest bırakmıştı.

Bu vakanın üzerinden çok zaman geçmeden, Sultan Hamid'e "Viyana"dan bir mektup gelmişti. Yuhan Brandis imzası bulunan bu mektupta:

"Şevketmeap!.. Ben, biri erkek ve diğeri kadın olan iki arkadaşım ile beraber gayetle mahir hokkabazlarız.

Huzurunuzda üç oyun vermek, hünerlerimizi size göstermek istiyoruz. Bizi, kabul eder misiniz?" deniliyordu ve cevap gönderilmek üzere Viyana da bir de adres bildiriliyordu.

Kıldan nem kapan Sultan Hamid, derhal Viyana sefaretine şifreli bir telgraf çekmiş, imza sahibi hokkabaz ile arkadaşları hakkında malûmat istemişti.

Ertesi gün Viyana'dan şu cevap gelmişti:

“Viyana da, bu isimde bir hokkabaz mevcut değildir.”

Sultan Hamid’in içine derhal büyük bir şüphe girmişti.

“Şu halde, gizliden gizliye, inceden inceye tahkikat icra ediniz. Bu adam ne maksatla bize mektup göndermiştir.” diye, tekrar bir telgraf çektiirmişti.

Dört gün sonra, şu cevap gelmişti:

“Yuhsan Brandis ismi, uydurmadır. Bu mektubu yazan adam, yeni yetişmiş bir muharrirdir (*yazardır*). Bütün gayretine rağmen, eserleri şöhret kesbedememiştir (*kazanamamıştır*). Nihayet bu adam düşünmüş, taşınmış, bir fevkalâdelik göstermek istemiştir. Kendi fikrine uygun bir kadın ve bir de erkek arkadaşıyla birkaç hokkabazlık numarası öğrenmiştir. Maksadı da, bir hokkabaz sıfatıyla, Sarayı hümayuna girmek, müşahedelerini telleyip, pullayarak bir eser vücuda getirmek, bu suretle de iştihar etmekten ibarettir.”

Sultan Hamid bu cevabı alır almaz:

“Yuhan ile arkadaşlarını sefarethaneye celbediniz. Kendilerine inanmış gibi görünerek ‘İstanbul’a gidip de zati şahanenin huzuruna çıkacak sanatkârların fotoğraflarını evvelce göndermeleri adettir’ diye resimlerini aldırarak serian gönderiniz.” Diye, üçüncü bir telgraf çektiirmişti.

Bir hafta sonra, resimler gelmişti. Sultan Hamid derhal bu resimlerin müteaddit kopyalarını çıkarttırarak bütün iskelelere ve şimendifer istasyonlarındaki

polis, jandarma, asker merkezlerine tamim etmiş, bu adamların “memaliki mahrusa-i şahaneye duhullerine zinhar müsaade edilmemesi” (*Osmanlı topraklarına girmelerine asla izin verilmemesi*) için kat’i emirler vermişti

Size, bir vaka daha: 1316 (1900) senesi kış mevsimi idi. İstanbul’a, gene bir Fransız kumpanyası gelmişti. Bu kumpanya, Beyoğlu’nun büyük otellerinden birine inmişti. Birkaç oyun verdikten sonra, Saray’a davet edilmiş, davet gecesi de tiyatro kumpanyasına bildirilmişti.

Muayyen olan gecede, bütün artistler Yıldıza aldırılmıştı. Sahnede her şey hazırlanmış, mutat olan (*alışlagelen*) saatte, perde açılmıştı.

Fakat perdenin açılması üzerinden, beş dakika kadar bir zaman geçer geçmez, “fevkalâde mühim ve müstacel” (*olağanüstü önemli ve acil*) kaydı ile Sultan Hamid’e bir jurnal takdim edilmişti. Hünkâr bu jurnalı okur okumaz rengi sapsarı kesilmişti. Fakat yanında bulunan kadınlara telaş vermemek için sükûnetini muhafaza etmişti. Bir bahane ile kanepesini geri çek-tirdik ten sonra, Cevher Ağa’yı çağırmış, kulağına bir şeyler söylemişti. -

Aradan birkaç dakika geçer geçmez, şanonun her tarafı tüfekçiler tarafından ihata edilmişti. Ve bütün gözleri uzunca boylu, balıketinde, son derecede güzel bir kadının üzerinde temerküz etmişti (*yoğunlaşmıştı*).

Tiyatro müdürü, Esvapçıbaşı İlyas Bey hemen kumpanyanın direktörünü bir tarafa çekerek şu suret-le isticvaba girişmişti:

— Bu, Madam Duran, sizin oyuncularınızdan mı? Direktör, birdenbire şaşırarak, mütereddit bir lisanla cevap vermişti:

— Hem, evet, hem hayır!

— Nasıl olur? Sarih cevap veriniz. Yoksa hakkınızda hayırlı olmaz.

— Doğrusunu söyleyeyim. Oyuncularımızdan biri, hastalandı. Bu madamı onun yerine almaya mecbur kaldık.

— Kendisini ne zamandan beri tanıyorsunuz?

— Buraya geldiğimiz günden beri. Kendisiyle, otelde tanıştık.

— Pekâlâ, bu kadın, oyuna çıkmayacak.

— Aman efendim, nasıl olur? Sahne, tamamıyla bozulur.

—Ne olursa olsun, bu kadın, sahneye çıkmayacak. Tabiidir ki, direktör, fazla ısrar edememişti, ikinci ve üçüncü perdelerde bu kadının yapacağı rol derhal kaldırılarak oyuna öylece devam edilmiş, piyes bitinceye kadar da kadının kulislere yaklaşmasına meydan verilmemişti.

Meselenin içyüzüne gelince, bu, hafifmeşrep ve oldukça zengin kadın, bir macera aramak için İstanbul'a gelmişti. Otele inmişti. Bir hafta kadar vaktini Türk gençleriyle birer gün, yirmi dörder saat süren maceralara hasretmişti. Fakat bunlar, onun taşkın ruhunu tatmin etmemişti. Ona, kâfi derecede heyecan vermemişti.

İşte tam bu sırada, tiyatro -kumpanyası, İstanbul'a gelmişti. Ve madam Duran'ın bulunduğu otele yerleşmişti. Madam Duran, oda komşuluğu hasebiyle kumpanya direktörü ile çarçabuk münasebet tesis etmişti. Böylece, bir iki gün sonra da, kumpanyanın saray tiyatrosunda oyun vereceğini öğrenmişti.

O anda, Madam Duran'da bir arzu uyanmıştı. Ne yapıp yapıp kendisini Saray'a götürmesi için direktöre yalvarmıştı.

Direktör, garip ruhlu vatandaşının, bu arzusunun tehlikeli bir şey addetmemiş, Saray'da oynanacak oyunda rolü az olan bir kadının yerine onu götürmeye karar vermişti. Ve bu karar da tatbik edilmişti. Fakat otel direktörü, Madam Duran'ın diğer artistlerin arasına karışarak Saray'a gittiğini haber alır almaz, başından korkmuş, doğruca Galatasaray'a koşmuş, meseleyi haber vermişti.

Oyuncular o gece, tam manasıyla göz hapsi altında işlerini bitirmişlerdi. Ve son perde iner inmez de, gene kuvvetli bir muhafaza altında saraydan çıkarılarak, arabalarına bindirilmişler, otele gönderilmişlerdi.

Ertesi gün, otelci Saray'a celbedilmiş (*çağırılmış*), sadakatine mükâfat olmak üzere yüz elli lira ihsan verilmişti. Tiyatro kumpanyasına gelince, bir taraftan sansür, diğer taraftan da zabitanın tazyikine (*sıkıştırılmalarına*) dayanamayarak birkaç gün sonra, İstanbul'u terk edip gitmişti.

Hazır aklıma gelmişken şu bahsi de ilâve edeyim. Zannederim iki sene kadar evvel, akşam gazetelerin-

den biri, bir makale neşretmişti. Bu makaleye nazaran aktör Bertran'ın zevcesi, güya harem dairesine dans hocalığı ile girmiş ve gitgide o kadar nüfuz peyda etmiş ki, adeta siyasi meselelerde bile Hünkâr'a akıl hocalığı edermiş... Yalan.

Evvelâ şunu söyleyeyim ki Bertran denilen bu aktör, alelade bir komikten başka bir şey değildi. Hünkâr'ın Saray'a aldığı sanatkârlar içinde ondan çok üstün olanlar mevcuttu.

Sultan Hamid bu adamı, Müzika-i hümayuna kaydettirmişti. Aklımda kaldığına göre rütbesi de, yüzbaşı idi. Memleketinde olsa, belki de işsizlikten aç kalacak olan bu adam, Sultan Hamid saltanat makamından sukut edinceye kadar hayatını geniş bir refah içinde geçirmişti. Fakat Sultan Hamid sukut eder etmez, derhal vaziyetini değiştirmişti.

Ağam eğleniyor ismindeki revünün mevzuunu, o revünün muharririne bu nankör adam ilham etmişti.

Sultan Hamid devrinin zulüm ve istibdadından dilgir ve müteessir olan tebaasının her şeyi söylemek ve hatta o zalimane idareye isyan etmek, en tabii bir hakkı idi. Fakat zavallı Türk milleti açlıktan ve sefaletten inim inim inlerken, Yıldız Sarayı'nda kuş sütü ile beslenenlerin böylece küfranı nimet etmeleri en hür düşünenlerin bile vicdanlarına dokunmuş, kendisine bazı ihtarlarda bulunulmak mecburiyeti hissedilmişti.

O tarihte Şehremaneti tarafından vaziyet edilerek (*el konularak*) halka açılmış olan, Yıldız Sarayı'nda muvakkaten (*geçici olarak*) yapılan bir salaş bina için-

de aktörlük eden bu adam, artık İstanbul da tutunamayacağını anlayınca memleketine gitmiş, kendisine Sultan'ın tiyatro müdürü ve baş artisti unvanını vermişti. Ve evvelâ Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde, sonra Kahire ve İskenderiye'nin avama (*alt tabakaya*) mahsus tiyatrolarında "Ağam eğleniyor" revüsünü sahneye koyarak kendisi de koca bir takma burunla Sultan Hamid rolünü temsil etmişti.

İşte, bu ruhta ve bu karakterde olan bu adamın karısı ela ecnebi memleketlerde nazarı dikkati celbederek kendisine ehemmiyet verdirmek için Şerife adını takınmış, "Sultan Hamid'in gözdesi" olduğunu ilan etmekten çekinmemişti. Karısının takındığı bu parlak sıfatı, aktör bozuntusu Bertran'ın nasıl hazmettiğini bilmiyorum. Ancak burada, bu kadının söylediği yalanların hakikatini söylemeye lüzum görüyorum.

Bu kadının rivayetine nazaran, Yıldız Saray'ında iki bin kadın varmış, yalan. Yıldız Sarayı'nda, gerek Hünkâr dairesinde ve gerek Sultan ve şehzadelerin dairelerinde mevcut olan kadınların adedi, "hazine defteri" denilen saraylıların kayıt defteri mucibince, üç yüz yetmiş ile dört yüz adedi arasında idi. Bazen bir hayli eksilirdi. Fakat hiçbir zaman, dört yüzü geçmemişti.

Sonra güya bu kadın bir gece haremde muvaffakiyetli bir temsil vermiş, bunun üzerine Sultan Hamid kendisini saraydaki kadınlara dans dersi vermeye memur etmiş, yalan.

Sarayda alafranga dans, eskiden beri malûm olan

şeylerdendi. Ve saraylıların birçokları da vals, polka, mazurka, kadril gibi eski dansları çok iyi bilirlerdi.

Donizetti Paşa'nın en kıymetli talebelerinden olan Dürrenkâr kalfa ile Peyami Nigâr, Tevnifer, Şöhret kalfalar Sarayın en mühim musiki üstatlarından olmakla beraber hemen hemen diyebilirim ki, saraylılara alaf-ranga dans öğretmekte de, bunlar temayüz etmişlerdi. Aktör Bertran'ın karısı, kendisine pek fuzuli bir paye vermiştir.

Daha sonra, Bertran'ın karısı bir gece "gözde"lerle dans ederken, Sultan Hamid odaya giriyor. Oynayanları takdir ve tebrik ederek çıkıp gidiyor. Fakat oradaki gözdelerden bir Rumelili ile bir Çerkes, birbirlerini kıskanıyorlar. Evvelâ kavgaya başlıyorlar. Bununla hırslarını yenemiyorlar, saç saça, baş başa geliyorlar. Bu da kâfi gelmiyor, Çerkes gözde derhal ufak bıçağını çıkarıyor, rakibesinin göğsüne saplıyor. Bu, hepsinden daha fazla yalan... Ne Yıldız Sarayı'nda ve ne de Sultan saraylarında, böyle kanlı bıçaklı bir kavga, ne görül-müş ve ne de işitilmiş şey değildir.

Vakıa sarayların çatılarının altı, her şeyden fazla kıskançlık hislerinin kaynadığı bir yerdi. Hatta bu yüzden, bir takım ufak tefek hadiseler ve dedikodular da eksik değildi. Fakat gerek bu hadiseler ve gerek bu dedikodular, Sarayın sıkı inzibat ve intizamını ihlâl edecek şekillere giremezdi.

Bertran'ın karısı, gözden düşen gözdelerin -içine ağır kurşun parçaları doldurulan- çuvallara konularak denize atıldıklarından bahsettikten sonra, Sultan

Hamid'in Sertabibi Mavroyani Paşa'ya yapılan bir işkenceyi gözleriyle gördüğünü söylüyor. Bu işkenceyi de, şöyle tarif ediyor:

Güya bir gün Sultan Hamid, Mavroyani Paşa'yı çağırıyor. Aktör Bertran'ın karısı da, yanında, Sultan Hamid:

— Paşa!.. Ben, “melankoli”ye tutuldum. Beni, ancak sen tedavi edebilirdin. Bunu yapabilir misin? Diyor.

Mavroyani Paşa, cevap veriyor:

— Şevketlim!.. Bundan şüphe mi ediyorsunuz?

Ve Sultan Hamid'i tedaviye giriyor. Fakat bu tedavi, iyi bir netice vermiyor. Hünkâr gazaba geliyor. Doktora ceza olmak üzere, kendisi dikte ettirerek ona bir komedi yazdırıyor. Bu komedinin mevzuu, doktorun karısının kendisini aldatmasından mürekkep bir takım rezaletlerle doludur... Ve bu komediyi bizzat Mavroyani Paşa'ya oynatıyor. Böylece, Mavroyani Paşa'ya, dünya yüzünde görülmemiş, manevi bir işkence yapıyor.

Aktör Bertran'ın karısı tarafından uydurulan bu yalanlar, az çok tarihimize temas ettiği için ben size bunun hakikatini bütün tafsilâtiyle nakledeyim.

SULTAN HAMİD VE MAVROYANİ PAŞA

Hakikaten, Saltan Hamid ile Mavroyani Paşa arasında, çok mühim bir hadise geçmiştir. Fakat bu, büsbütün başka bir şekildedir.

Evvelâ şunu arz edeyim ki, Mavroyani Paşa, yalnız saray hayatında değil, bizim tıp âlemimizde de oldukça mühim bir şahsiyettir. Sonra, hususi hayatı, çok dikkate şayan bir roman gibidir.

Sultan Hamid'in hususi hayatına dair yazılan bazı yazılarda, Mavroyani Paşa için:

“Sultan Hamid doğduğu zaman, yanında bulunmuş, onu ilk kucağına alan, Mavroyani olmuştur.”

Şeklinde bir takım yazılar yazılmıştır. Bunlar da doğru değildir. Sarayda bulunduğu müddet zarfında kendisi ile sıkı bir dostluk tesis ettiği bu zat, birçok defalar bana hayatını şöylece nakletmiştir:

Mavroyani'nin asıl adı Spiridon'dur. Mavroyani, aile ismidir. 1841 senesinde vefat eden, Osmanlı hü-

kümetinin Viyana maslahatgüzarı, Yanko Mavroyani Bey'in yeğenidir.

Yanko Bey, İstanbul'da doğmuş olan yeğeninin zekâsını takdir ederek onu Viyana'ya aldirtmış, orada tıp fakültesinde tahsil ettirmiş, iyi bir doktor olarak yetiştirmiştir. Mavroyani, mektepten o kadar parlak bir şahadetname ile çıkmıştır ki, Avusturya başvekili Prens Meternihin bile nazarı dikkatini celbetmiş, onu huzuruna celbederek:

— Sizden, burada da istifade edebilirdik. Fakat Viyana mektebinde yetişen bir doktorun, kıymetini göstermek için, İstanbul'a gitmenizi istiyorum, demiş ve eline bir tavsiye vererek, doğruca İstanbul'a göndermiş.

Mavroyani, elindeki bu tavsiye sayesinde, derhal bir askeri hastahanaya yerleşmiş, arası çok geçmeden, hekim İsmail Paşa'nın delaletiyle de, o tarihteki tıbbiye mektebinin "hıfzıssıhha umumiye" hocalığına tayin edilmiştir.

O tarihte, tıbbiye mektebinde dersler, Fransızca verilirmiş. Kitapların Türkçeye tercüme ettirilerek derslerin Türkçe verilmesi için Mavroyani çok çalışmış ise de, sözlerini dinletememiş.

Aradan biraz zaman daha geçmiş. 1861 tarihinde padişah Sultan Mecid'in uzun süren hastalığı, ehemmiyet kesbetmiş. Bir doktor heyeti tarafından uzun uzadıya muayene edilmiş. Bu heyet arasında, Mavroyani de bulunuyormuş. Bu muayene esnasında, genç doktor, padişahın nazarı dikkatini celbettiği için sa-

ray doktorları araştırma alınması için emir vermiş. İşte, Mavroyani ilk defa olarak bu suretle Saray'a girmiş.

O günden itibaren, Dolmabahçe deki Eczane-i hümayun'da, haftada bir gün nöbete giren Mavroyani, nöbet günlerinin birinde, eczanede oturup dururken, telaşla bir harem ağası gelmiş:

— Harem dairesinde bir hasta var. Sizi istiyorlar, demiş, Mavroyani'nin önüne düşerek onu harem dairesine götürmüş.

Hasta, o tarihte henüz on yedi yaşlarında bulunan, şehzade Abdülhamid Efendi'dir. Hastalığı da oldukça ehemmiyetli bir soğuk algınlığından ibarettir. Şehzadeyi o vaktin sayılı hekimlerinden Kız Mehmet Bey tedavi etmiş ise de verdiği ilâçlar iyi gelmemiş, hastalık, günlerce sürüklenmiş. Mavroyani, derhal Hamid Efendi'yi tedaviye girişmiş, bir hafta zarfında şehzade tamamıyla iyileşmiş. Mavroyani, şen, şakacı, son derecede hoşsohbet bir adam olduğu için şehzade Hamid Efendi, kendisinden pek çok hoşlanmış, o tarihten itibaren de artık sık sık temasa başlamış.

Aradan çok geçmeden, Sultan Mecit vefat etmiş, tahta Sultan Aziz geçmiş. Saray kaidesi mucibince (*gereğince*), diğer şehzadeler gibi Sultan Hamid de büyük Sarayın harem dairesinden çıkarılarak hususi ve müstakil bir Saray'a yerleştirilmiş.

Sultan Hamid, bu müstakil sarayda kendisine bir maiyet halkı düzmeye başlamış. Bu arada Mavroyani'yi de, "hususi tabip" sıfatıyla yanına almış. Genç şehzade, o tarihte de münzevi bir hayat geçirmekle bera-

ber, kadınlara son derecede düşkünlük göstermiş. Ve Mavroyani'den de, mütemadiyen kuvvet ilâçları istermiş.

Bir gün Mavroyani onun karşısına geçmiş:

— Valideniz, “verem”den vefat etmiş. Pederiniz de, kadın düşkünlüğü ve işret yüzünden aynı akıbete kurban gitti. Bu gidişle yakın zamanda siz de onları takip edeceksiniz. Benim vazifem, size tehlikeyi haber vermektir. Ya, bugünden itibaren zevklerinize mutedil bir şekil verirsiniz veyahut ben, manevi bir mesuliyyete duçar olmamak için çekilir, giderim, demiş.

Bu sözler, Sultan Hamid'in içine o kadar işlemiş ki, derhal vaziyetini değiştirmiş. Kadınlarla olan münasebetini tahdit etmiş (*sınırlamış*). Hatta ara sıra konyak içerken, bundan bile vazgeçmiş.

Mavroyani, Hamid Efendi'de bu salâh (*düzelme*) eserlerini görür görmez, onun hayatının ve hissiyatının macerasını değiştirmek istemiş. Genç şehzadenin kadın ve içki zevklerini, yavaş yavaş spora ve hayvanlara tebdil etmiş. Saray'a, birçok atlar, inekler, koyunlar, kuşlar, güvercinler getirtmiş. Bir taraftan da, Hamid Efendi'yi ata binmeye, araba kullanmaya, denizde yüzmeye, ava gitmeye heveslendirmiş.

Hamid Efendi, bu yeni hayata girer girmez, sıhhatinde büyük bir fark hissettiği için artık Mavroyani'ye dört elle sarılmaya başlamış. Günden güne, minnettarlığı artmış. Ben, kaç defa Sultan Hamid'in ağzından bizzat işittim. Mavroyani'nin, kendi hayatı üzerinde oynadığı mühim rolü, şöylece izah ederdi:

— Benim talihim yaver imiş ki, Cenabı Hak karşıma Mavroyani gibi bir tabip çıkardı. Bu adam beni bütün zararlı şeylerden vazgeçirerek hayatımı kurtardı. Biraderim, yani Sultan Murat çok talihsiz imiş ki, Kapilyon gibi bir doktorun elinde dünyanın en büyük felâketlerine uğradı.” derdi.

Eski saray halkınca malûm olan bir keyfiyettir ki, Sultan Murad’ın hususi tabibi Doktor Kapilyon, içkiyi son derece severdi. Bunun için de, bu bedbaht adamın sabahlara kadar içki içmesine müsamaha eder (*hoş görür*), Hatta kendisi de karşısına oturarak beraber içerdi.

Ben, bu adamı yakından gördüğüm için çok iyi tanırım. Çok yakışıklı idi. Fakat o kadar riyakâr ve müdahin (*dalkavuk*) bir adamdı ki, doktordan ziyade, bir dalkavuğa benzerdi. Büyüklerin karşısında, alnı yerlere dokunacak derecede eğilirdi. Saray halkından herkesin nabzına da, ayrı ayrı şerbet vermeyi çok iyi bilirdi. Sesi, son derecede tatlı idi. Türkçeyi, İtalyan şivesine kaçan, garip bir ahenkle söylerdi. Fakat hitap ettiği insanlar üzerinde iyi bir tesir husule getirirdi.

O tarihte Sarayın eskilerinden işittiğime göre, bu Doktor Kapilyon, aslen Napolili imiş. Memleketinde ciddi bir muvaffakiyet gösteremeyerek sıkıntılı bir hayat yaşadığı için para kazanmak maksadıyla İstanbul’a gelmiş. Bir müddet serbest doktorluk ettikten sonra, bir kolayını bularak asker kıt’alarının birinin tababetini deruhte etmiş (*üstlenmiş*). Hatta mensup olduğu kıt’a, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın üzerine sevk edildiği zaman, o da bu kıt’a ile beraber gitmiş, avdetinde (*dö-*

nüşünde), Damat Halil Paşa'ya tesadüf ederek onun sayesinde saray hizmetine girmiş. Bir müddet sonra da, şehzade Murat Efendi'ye intisap ederek onun hususi tabipliğince yerleşmiş. Fakat efendisine hayır ve menfaati dokunmak şu tarafa dursun, bilâkis -malûm olan şekillerde- onun felâketine sebebiyet vermiş.

Gelelim Mavroyaniye, Sultan Hamid, tahta geçer geçmez, bu adama karşı beslediği minnet ve şükran hislerini bir vesile ile ödemek istemiş. Ona paşalık rütbesi ile sarayda mümtaz bir mevki vermişti.

E, Mavroyani Paşa da, Hünkâr'ın bu lütuf ve teveccühlerini katiyen suiistimal etmemiş, Sultan Hamid'i daima teşvik ederek memlekette tıbbın terakkiyatına bir hayli hizmet göstermişti.

Seneler ilerledikçe, Mavroyani Paşa'nın ruhunda garip bir istihale baş göstermişti. Gençliğinde kadına ve içkiye karşı son derecede perhizkâr olan Mavroyani Paşa, seneler geçtikçe yavaş yavaş değişmişti. Onda, tedricen artan bir kadın iptilâsı baş göstermişti.

Refikası (eşi), İstanbul'un en maruf Rum ailelerinden birinin kızı idi. Bu kadın mes'ut bir hayat geçirirken, kısa süren bir hastalıktan sonra vefat etmişti. Zevcesinin vefatı, artık yaşı bir hayli ilerlemiş olan Mavroyani Paşa'nın hayatında büsbütün bir değişiklik husule getirmişti. Hatta o derecede ki, onun Beyoğlu'nda geçirdiği âlemleri haber alan Sultan Hamid bir kaç kere?

— Doktor, ne oldu sana? Altmışından sonra, azdın galiba? Vaktiyle bana verdiğin nasihatleri hatırlasana! derdi.

Hiç unutmam, böyle konuştukları bir gün, ben huzurda idim. Mavroyani Paşa gülererek Sultan Hamid'e şu cevabı vermişti:

— Şevketlim!.. Benim, bu doktorluk âleminde bir tecrübem var. İnsan, bir şey canı isterde yaparsa, ondan zarar görmez. Mesela, canınız, falan yemeği yemek istiyor, halbuki o yemek, esasen muzırdır (*zararlıdır*). Fakat mademki canınız istiyor, hiç korkmadan istediğiniz kadar yeyin. Hiç bir zarar görmezsiniz. Fakat eğer canınız istemiyorsa, ondan bir lokma yeseniz bile mutlaka zarar görürsünüz. İçki de böyledir. Kadın da böyledir.

Bu sözleri söyleyen Mavroyani Paşa, gittikçe o kadar ileri gitmiştir ki, bir gün Sultan Hamid, büyük bir tehevvüre (*öfkeye*) kapılarak:

— Ahir vaktinde, bu adamın başına bir felâket gelecek demişti.

Ve hakikaten, bu felâkette gecikmemiştir.

O sıralarda, İstanbul'da پیدا olan ve "Madam La Baron Folt" unvanını taşıyan Sara isminde Musevi bir Fransız kadını, Mavroyani Paşa'ya pençesini takmıştı.

Sara, güzeldi, cazipti, fettandı. Yaşadığı sefahat âlemlerinde, bin bir âşıktan arta kalmıştı. Ve nihayet bu zavallı ihtiyarı avlamıştı.

Bu yaman kadın, hiç şüphesiz ki Mavroyani Paşa'nın artık ferî sönmüş olan gözlerine âşık olmamıştı. Onun maksadı, Sarayın nüfuzlu bir şahsiyeti ile evlenerek büyük oyunlar oynamak, mühim paralar kazanmak, bu sayede gürbüz âşıklarla istediği gibi yaşamaktı.

Mavroyani, Sultan Hamid'in rızası hilâfına bu kadınla evlenmişti. Fakat o günden itibaren de Sultan Hamid'in nezdindeki teveccüh ve muhabbeti kaybetmişti. Kurnaz Sara, ilk hamlede, Mavroyani'nin elindeki bütün serveti çekerek kısa bir zaman zarfında bu paraları genç âşıklarına yedirmişti. Ve sonra:

— Para! diye karşısına dikilmişti.

Mavroyani, şaşırmıştı. Sultan Hamid'den, en küçük bir lütuf ve yardım bekleyecek yüzü kalmamıştı. Başına gelen felâketi anlamıştı. Bu belâyı başından defetmek için çareler aramaya başlamıştı. Nihayet, günün birinde karısını, Tatavalalı bir Rum delikanlısı ile kendi yatağında yakalamıştı. Fakat son derecede ahlâk düşkününü olan Sara derhal kocasının üzerine atılarak:

— Ahlâksız! Kendi elinle kendin getirdiğin bu delikanlıyı benim aleyhimde bir silâh gibi kullanmak istiyorsun, haaaa? diye feryadı basmıştı.

Bununla da kalmayarak, derhal Sultan Hamid'e şu mealde bir jurnal yollamıştı:

“Senelerce emniyet ve itimadınızı taşıyan bu adam, sizin aleyhinizde bulunan nankör bir casustan başka bir şey değildir. Size, ilk temas ettiği günden itibaren bütün hatıratını günü gününe kaydetmiştir. Kaydettiği şeyler de, tamamen sizi lekedaredecek hadiselerdir.

Ezcümle, Sultan Murad'ın uğradığı felâketi de size atfetmektedir. Bu defterleri, kendisinden isteyiniz, tarih karşısında sizi itham edecek olan bu vesikaların neşrine meydan vermeyiniz!”

Sultan Hamid, bu jurnalı alır almaz derhal Mav-

royani Paşa'yı Saray'a çağırarak bizzat isticvap etmiş (*sorgulamış*), Hatta eski dostunun üstüne yürüyecek ve silâhla tehdit edecek derecede hiddet göstermişti. Mavroyani Paşa, ağılıya, ağılıya Sultan Hamid'in ayaklarına kapanmış:

— En büyük kabahatim şudur ki, sizin sözünüzü dinlemedim. Eski saf ve temiz hayatıma avdet edemedim (*dönemedim*). Ben, her türlü cezaya müstahakım. Allah aşkına, beni öldürünüz. Düştüğüm hacil (*utanılacak*) vaziyetten beni kurtarınız. Fakat şunu iyi biliniz ki, ben size karşı sadakatimi ihlâl etmedim. Bunu, aklımdan bile geçirmedi, diye hıçkıra hıçkıra yalvarmıştı.

Sultan Hamid, daha ileri gitmemişti. Hatta onu Sakız'a sürgün etmek için emir vermişken her nedense bu fikrinden vazgeçmişti.

Pis bir kadın yüzünden bu felâketlere uğrayan bu bedbaht adam, hayatını altüst eden o kadını boşamıştı. Bunun üzerine Sara artık İstanbul'da duramayarak Paris'e kaçmıştı. Artık bir köşeye atılan ihtiyar doktor da, bu büyük hayat facialarının ıstırabına dayanamamış, kısa bir zaman sonra ücra bir köşede inliye inliye gözlerini ebediyen kapamıştı.

Sultan Hamid Herkese, Böyle Kadınlardan İhtiraz Edilmesini Tavsiye Ederken.

Sara'dan bahsederken, aklıma gene böyle bir kadın geldi.

Bir aralık İstanbul'da yangınlar çoğalmıştı. Bilhas-sa Beyoğlu taraflarında, ekseriya geceleri sabaha karşı

yangınlar zuhur ediyor. Fakat bunların sebepleri bir türlü tespit edilemiyordu. “Kazaen vuku bulmuş” denilip, geçiliyordu.

Beşiktaş tarafında da böyle bir iki şüpheli yangın vukua gelmiş, bu yangınların, ev sahiplerine düşman olan bir takım kimseler tarafından yapıldığına dair bir takım dedikodular, ortalığa mühim bir korku ve karışıklık vermişti. Böyle bir mesele zuhur eder de, jurnalciler dururlar mı, hiç? Derhal Saray’a jurnaller yağmaya başlamıştı. Bütün bu jurnallerde:

“Kafkasya ve Bulgaristan’dan gelen bir takım Ermeni komitacıları muntazam bir plân ile hareket etmektedirler. Bunlar, rüzgârlı havalarda şehrin ahşap evler bulunan mahallelerine ateş vererek memleketi mahvetmek maksadını takip etmektedirler.” şeklinde muhtelif ihbarlar vardı.

İstanbul ve Beyoğlu zabıtası şiddetle faaliyete geçmişti. Bütün yabancı Ermeniler hakkında gizliden gizliye tahkikata girişilmişti. Fakat hiçbir netice elde edilememişti. Yalnız, bu tahkikat esnasında, birdenbire yangınların arkası kesilivermişti. Bu da, Sultan Hamid’in nazarı dikkatini celbetmişti, hatta itfaiye kumandanı, Avusturyalı kont Zişisni Paşa ile zaptiye nazırı Şefik Paşa’ya bazı emirler göndermişti.

Aradan, takriben (*yaklaşık*) iki ay kadar geçmişti. Bir gün nöbet odasında otururken, Başkâtip Tahsin Paşa elinde müstatil (*dikdörtgen*) şeklinde bir zarf olduğu halde gelmiş, huzura girmek için Sultan Hamid’e haber göndermişti. Fakat o aralık Hünkâr marangozhanede,

bir konsol yapmakla meşgul olduğu için orada oturup beklemişti. Ve beklerken de Kilercibaşı Osman Bey’le aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

— Ne, o Paşa, galiba, mühim bir maruzat var.

— Evet, zarfın üzerinde “mühim ve müstacel” (önemli ve acil) yazıyor. O, bir şey değil. Maruzatın hemen hepsinin üzerinde bu kelimeler yazılıdır. Ancak şu var ki, bu zarfın benim elime geçmesinde bir kurnazlık var.

— Nasıl?

— Bu zarf, Yunanistan’dan benim namıma gelen başka bir zarfın içinden çıktı.

— Acayip?

— Baksanıza, üzerinde, “mühim ve müstaceldir”, bizzat zatı şâhâne tarafından açılacaktır. Son derecede mahremdir yazılı.

— Mutlaka Jön Türklere ait bir ihbar olacak.

— Kim bilir?

Bu sırada, Sultan Hamid tarafından haber gelmiş, başkâtip Tahsin Paşa da, acele acele huzura gitmişti.

Çok kalmadan, nöbet odasına gelerek etrafa göz gezdirmiş, orada -nöbet odasının mühim şahsiyetlerinden olan- tüfekçi Zeybek Mustafa Ağa ile tavla oynayan tüfekçi Halil Bey’e:

— Halil Bey! Efendimiz sizi irade buyuruyorlar, diye seslenmişti.

Biz, başkâtip Tahsin Paşa’nın telaşına bakarak işin

hakikaten mühim olduğunu hissetmiştik. Fakat böyle meseleler hakkında meraklı davranıp sual sormak adet olmadığı için şimdilik susmayı münasip görmüştük.

Dikkat buyurdunuz mu? şimdilik diyorum. Çünkü en mahrem bir mesele bile üzerinden yirmi dört saat geçmeden, nöbet odasında patlak verirdi. Meraklı olanlar, o meseleyi bütün ananesiyle öğrenebilirlerdi. Fakat gariptir ki, bu işin mahremiyetine son derecede riayet edilmişti. Gerek beni ve gerek benim gibi bu meseleyi merak edenlerin hayretini celbetmişti.

Nihayet bu işin bir kadın intikamı olduğunu öğrenmiştik.

Meselenin esası ve neticesi, şundan ibaretti: Beyoğlu'nda Tarlabası'nda oturan Katina Eleftriyadis isminde bir kadın, Sultan Hamid'e bir jurnal veriyor ve bu jurnal da şu meali, ihtiva ediyordu:

“Ben memlekete büyük zararlar veren bir komitanın sırrına vakıfım. Fakat bu adamlar, her türlü fenalığı yapabilecek kabiliyette oldukları için kendilerinden korkuyorum. Hayatım, emniyet altına alınırsa, bunların esrarını ifşa etmeye hazırım.”

Sultan Hamid, böyle şeylere çok ehemmiyet verirdi.

Saray jurnalcilerinin hemen aynı zeminde yaptıkları dedikodulardan bıkip usandığı için yabancı jurnalcilerin ihbarlarını daha ehemmiyetli telâkki ederdi. Ve şunu da büyük bir hakikat olarak ilâve edeyim ki, ekseriya mühim işleri de, böyle saray haricindeki şa-

hıslar ve amatör jurnalciler haber verirlerdi.

Onun için Sultan Hamid, tüfekçi Halil Bey'i huzuruna celbederek onunla istişarede bulunduktan sonra, mükemmel bir plân tertip etmişti.

Bu plân mucibince, o gece Tüfekçi Halil Bey sivil bir elbise giyerek kadının Tarlabası'ndaki evine gitmişti. Ona, erkek elbisesi giydirerek yanına almış, o tarihte baş müddeiumumi olan Cemal Bey'in, Koska'daki konağına götürmüştü. Orada, Cemal Bey ile Halil Bey, müştereken kadının ifadesini almışlardı. Ve şu hakikatte, dest-res olmuşlardı (*ulaşmışlardı*).

Bu kadın, üç seneden beri Artin isminde genç, zeki, şeytan gibi dessay, aslen Batumlu bir Ermeni ile metres hayatı yaşıyordu. Artin, belli başlı bir iş sahibi değildi. Fakat daima para ile oynuyordu.

Katina da zeki bir kadındı. Kendisini refah içinde yaşatan bu işsiz, güçsüz adamın, bu paraları nereden bulduğunu merak etmişti. Evvelâ, Artin'in bu paraları kumarda kazandığını sanmıştı. Çünkü vakit vakit gece yarılarından sonra Artin ortadan kayboluyor, sabaha karşı, neş'eli bir surette avdet ediyor.

Katina'nın:

— Gene, nereye gidip geldin? Suallerine karşı gülererek:

— Canım, şöyle ufak bir oyun oynadık. Ne yaparsın, geçim dünyası, diye cevap veriyordu.

Ertesi gün de, Artin'in elinde, bir hayli para görüyordu.

Fakat bu zeki kadın, yalnız bir şeye dikkat etmişti.

Ne zaman böyle Artin gece gezmesine çıksa, aradan yarım saat, bir saat geçmeden toplar atılıyor, bekçiler çıkarak:

— Yangın var! diye bağıırıyordu.

Bu hal, Katina'nın daha ziyade nazarı dikkatini celbetmişti. Nihayet bir gün Artin'i sarhoş ederek onun bütün sırrını, öğrenmişti.

Artin, o tarihte mevcut olup sonraları iflâs eden bir sigorta şirketinin komisyoncusu idi. Fakat bu şirketin direktörü ile aralarında gizlice bir mukavele akdetmişlerdi. Bu mukavele mucibince (*gereğince*), Artin, şurada burada bir takım çürük, çarık evler buluyor. Bunları, kendi arkadaşlarının namına ucuz fiyatlarla satın alıyor. Sonra, -bir komisyoncu sıfatıyla- bu arkadaşlarıyla şirket arasına giriyor. O evleri, sekiz on misli fazla bedel mukabilinde sigorta ettiriyor. Aradan beş on gün geçer geçmez, evi yakıyor. Yangının kazaen çıktığına dair şahitler dinleniyor. Sigorta kumpanyası, tıkr tıkr paraları veriyor. Bu paralar taksim ediliyor. Aslan payını kumpanya direktörü ile Artin alıyor, geri kalanı da, bu kundakçı ve dolandırıcı şebekesinin ikinci, üçüncü sınıf efradına veriliyor.

Mesele, sadece Artin'in satın alıp yaktığı evlere münhasır (*sınırlı*) kalsa, ne ise... Sadece, bir kundakçılığa ve dolandırıcılığa münhasır kalacak. Halbuki, bazen kolayca söndürülemiyor, büyüyor, etrafa sirayet ediyor (*yayılıyor*). Birçok evlerin yanmasına, birçok vatandaşların büyük zararlar görmesine sebebiyet veriyor.

Bu kadını bizzat isticvap eden (*sorgulayan*) baş müddeiumumi Cemal Bey soruyor:

— Sen, bu işlere ne zaman vakıf oldun? Katina, boş bulunarak derhal cevap veriyor:

— Eh, altı, yedi ay kadar var.

Niçin hükümete haber vermedin? O zaman Katina kendini toparlıyor:

— Ne yapayım? Başımdan korktum. Çünkü Artin, hakikaten korkulacak bir adamdır, diyor.

Fakat kısa bir tahkikattan sonra, şu cihet de anlaşılıyor. Meğer bu kadının çıldırasına bir muhabbetle sevdiği Artin, son zamanlarda başka bir kadınla sevişmiş. Kendisini yüzüstü bırakıvermiş. Katina, yalvarmış, yakarmış. Fakat Artin'in merhametini ve tekrar muhabbetini celbe muvaffak olamamış. Bunun üzerine intikam almak istemiş. Avukatlık eden bir akraba-sıyla düşünüp taşındıktan sonra -yukarıda arz ettiğim şekilde- Sultan Hamid'e kurnazca bir mektup göndermiş.

Sultan Hamid, bu meseleye çok ehemmiyet verdi. Zaptiye nazırı Şefik Paşa'yı Saray'a getirtti, bizzat kendisi görüşerek:

— Paşa!.. Kundakçılar, cayır cayır memleketi yakarlarken, sen uyuyor musun? Ya, bu herifleri cürm ü meşhut (*suçüstü*) halinde yakalarsın. Yahut Fizan'a kadar gidersin, diye, takdir etti.

Tabiidir ki, Şefik Paşa'nın etekleri tutuştu. En mahir zabıta memurları, bu işin takibine koyuldu. Aradan

bir ay geçmeden, Artin cürmümeşhut (*suçüstü*) halinde yakalandı. Hapse atıldı. Evvelâ cürümünü (*suçunu*) inkâr etti. Sonra, her şeyi bülbül gibi söyledi. Gerek o ve gerek cürüm arkadaşları mahkemeye verildiler. Hepsi, ağır cezalara mahkûm edildiler. Hatta bunlar, İstanbul hapishanesinde bile bırakılmayarak, doğruca Trablusgarp kalesine gönderildi.

Gelelim Katmaya, Sultan Hamid bu kadına mühim miktarda, ihsan verdi. Aynı zamanda İstanbul da, Artin'in akrabaları ve meçhul kalmış olan arkadaşları tarafından bir suikasta maruz kalması ihtimaline binaen- yol parasını da bizzat tesviye ederek (*ödeyerek*), kendisini Yunanistan'a gönderdi.

Hünkâr, bu vakayı uzun zaman unutamamıştı. Gerek, Mavroyani Paşa'yı felâkete uğratan Sara'yı ve gerek bu kadını hatırladıkça:

— Kadınlara karşı çok ihtiyatlı bulunmalı, bilhassa onların intikamından korkmalı, diye mırıldanırdı.

Bunun içindir ki Sultan Hamid, dairesinde kadınlara karşı daima hususi bir siyaset takip ederdi.

Zevcesi olan kadınefendiler de dahil olmak üzere ikballerine gözdelerine, hazinedarlarına lüzumundan fazla yüz vermediği gibi, hiç bir zaman onları kırıp incitecek hadiseler de sebep olmak istemezdi.

Kadınların, hiç bir arzusunu ihmal etmezdi. Harem haricinde bir dereceye kadar tasarruf gözetken Hünkâr, harem dairesinin içinde, herhangi bir kadının, herhangi şeklindeki arzusunu -ne kadar pahalıya mal olur-

sa olsun- derhal kabul eder, böylece ayrı ayrı her kadının muhabbetini celbeyleydi.

Kadınlara karşı fena muamele ettiği ve yahut müfret sığısıyla hitap eylediği görülmüş ve işitilmiş bir şey değildi. Bilhassa, kendi hususi dairesi yanında, yangın çıktığı gecedan itibaren, kadınlara karşı takip ettiği nazikâne siyasete, bir kat daha ehemmiyet vermişti.

Evlenmek çağına gelen kızların teehhül (*evlenmek*) için gösterdikleri arzuyu kafiye reddetmezdi. Hatta kızlar bu arzularını kalfalarına bildirdikleri zaman, şayet derhal kendisine arz edilmeyecek olursa ve bunu da başka bir vasıta ile haber alırsa, o zaman o kalfayı çağırır tekdir ederdi (*azarlardı*).

Hariçte olduğu gibi, harem dairesinde de ehemmiyetli derecede hafiye teşkilâtı mevcut idi. Fakat haremdeki hafiyeler, hariçtekiler gibi, müfsit, müzevir, haris ve şeytan ruhlu insanlar olmadığı için, bütün hafiyelikler, “kadın dedikoduları”ndan ileri geçmezdi.

Sultan Hamid’in harem dairesinde en istemediği bir şey varsa, kadınların bir araya toplanarak gizli görüşmeleri idi. Bunun içindir ki kadınları daima çalgılarla, oyunlarla, tiyatrolarla işgal etmek isterdi.

Bazı dairelerde, kadınların odalarından çalgı sesleri kesilmezdi. Uyku ve yemek zamanları hariç olmak üzere, buna hiç kimse mümanaat etmezdi (*engel olmazdı*).

Saraylılar, sık sık büyük sofalarda toplanırlar, birçok oyunlar çıkarırlardı. Alafranga danslardan başla-

yarak birçok oyunlar oynarlardı. Bazen da bir köşeye mükemmel bir sahne kurarlar, saray tiyatrosunda gördükleri oyunları taklide uğraşırlardı.

Yıldız tiyatrosunda, muktedir sanatkârlardan gördükleri operaları, operetleri, komedileri kendilerine göre küçültürler, haremağalarından tedarik ettikleri elbiseleri giyerler, böylece oyunlar verirlerdi. O tarihte pek hoş giden “Pantomima” oynamakta bilhassa çok maharet gösterirlerdi.

Kızlar bu oyunlara, Sultanları, kadınları, Hatta bizzat Hünkârı bile davet ederlerdi. Saraylıların bu talepleri reddedilmezdi. Hünkâr, işi olmadığı zaman memnuniyetle bu oyunlara iştirak eder, Hatta bazen, -o bozuk düzen- oyun bitkiciye kadar, oturup sonunu beklerdi.

Harem dairesinde, en hoş gidecek şey, konserlerdi. Bu konserleri, ekseriya Sultanlar verirlerdi. Çalıştıkları sazlarda, iyi bir parça çıkardıkları zaman, mutlaka bunu herkese dinletmek ve böylece alkış toplayarak kendilerini yüksek görmek isterlerdi. Sultanlara en iyi musiki bilen kızlar da refakat ederlerdi. Sultan Hamid, musikiyi çok sevdiği için bu konserleri ihmal etmezdi. Şayet mabeyin dairesinde işi olursa, o iş bitinceye kadar konserin tehiri için haber gönderirdi.

Bilhassa cülus (*tahta çıkma*) ve viladet (*doğum*) donanmalarında, harem dairesinde şenlikler yapılmak adetti. O gecenin şerefine eğlenceler tertip edilir, tahsil görmüş, akli eren kızlar tarafından bilhassa hazırlanmış oyunlar verilirdi.

Sultan Hamid'in yirmi beşinci cülus (*tahta çıkma*) günü ve gecesi, Yıldız Sarayı'nın harem dairesi pek garip bir şekle girmişti. Burada, saraylılar tarafından, mükemmel umumi bir sergi vücuda getirilmişti.

Daha bir hafta evvel, saraylılar hazırlanmaya başlamışlardı. "Hünkâr sofası"nın iç tarafında, harem ağaları dairesine giden yolda, sıra ile sergiler açmışlardı. Ve bunları da renkli kâğıtlarla, bayraklarla, rengârenk cam ve kâğıt fenerlerle donatmışlardı.

Bu sergilerde, bakkaliye mağazalarında satılan şeylerden, kuyumcu dükkânlarında bulunması lazım gelen kıymetli eşyalara kadar, her şey vardı.

Mesela, serginin birine, çuvallarla sabunlar, tene-kelerle yağlar, içleri erzak ve hububat dolu çuvallar, çeşit çeşit peynirler, kelle şekerleri yerleştirilmişti. Onun yanında, bin bir çeşit kadın levazımından bir manifaturacı sergisi vücuda getirilmişti. Üst tarafındaki sergi, top top kumaşlarla tıpkı Mahmut paşadaki kumaşçı sergilerini andırıyordu. Onun üstünde, bir şekerçi sergisi bulunuyordu.

Fakat bunların en kıymetlisi, elmasların teşhir edildiği sergi idi. O gecenin şerefine, Sultanlar, kadine-fendiler, ikballer, gözdeler, hazinedarlar, eski halfalar, bütün taçlarını, gerdanlıklarını, broşlarını, küpelerini, yüzüklerini bu sergiye göndermişlerdi.

Saraylılar, bunları o kadar maharetle yerleştirmişlerdi ki, cidden görülecek şeydi. Elektrik ampulleri altında pırıldayan milyonlar kıymetindeki pırlantalar, elmaslar, renkli taşlar, dünya servetinin en görülecek

bir bedi ası, Hatta bir mucizesi idi. Diyebilirim ki, hiçbir hükümdar Sarayında, böyle bir servet yığınının bu şekilde teşhir edilmesi görülmüş bir şey değildi.

Serginin karşısında, biri alafranga diğeri alaturka saza mahsus olmak üzere, ipekli kumaşlardan birer yer yapılmıştı. Bunların etrafları da bayraklar, fenerler, padişaha mahsus dua levhaları ile donatılmıştı.

Ortalık kararıp da fenerler yanar yanmaz, şenlikler başlamıştı. Sarayın bütün halkı, bir anda burada toplanmıştı. Nöbet nöbet, alafranga ve alaturka sazlar çalınmaya başlamıştı.

Sultanlar ve kadınefendilerle diğer büyük kadınlar da sergiye gelmişlerdi. Elmaslardan maada eşya üzerinde bir hayli alış veriş etmişlerdi. Bir aralık, Sultan Hamid de gelmiş, sergiyi gezmişti.

O akşam, Hünkâr son derecede neşeli idi. Onun için her serginin önünde durmuş, esnaf kıyafetine giren saraylılarla uzun uzun pazarlıklara girişmiş ve bir hayli alış veriş etmiş:

— Aşkolsun, bizim kızlara... Bu işi, mükemmelen becermişler. Efendilik zamanımda, Ramazanı şeriflerde birkaç kere gezdim Beyazıt camii sergisinden hiç farklı değil, Hatta daha zengin, diye, bir de takdir savurduktan sonra, çıkıp gitmişti.

İstanbul'u ziyarete gelen hükümdarların yanında zevceleri de bulunursa, onları harem dairesine davet etmek, yarı alaturka, yarı alafranga bir ziyafet vermek adetti.

Bu hükümdar zevceleri, daima Sultanlar tarafından davet edilir, bazı kadınefendilerle harem dairesinin belli başlı erkânı da bunlara refakat ederdi. Bu ziyafetlerde, Frenklerin hoşlarına gidecek yemekler, turşular, tatlılar ikram edilirdi. Ve ziyafet masasının üstü de, alafrangadan ziyade alaturka tarzda süslenirdi.

Yemek esnasında, en seçme, en pişkin, en becerikli saraylılar hizmet ederlerdi. Ziyafetin devam ettiği müddet zarfında, saraylılardan mürekkep alafranga saz takımı en güzel havaları çalardı.

Almanya imparatorunun ikinci gelişinde, imparatoriçeye harem dairesinde hususi bir ziyafet verilmişti. Bu ziyafet esnasında, harem orkestrasının çaldığı “Tuna Dalgaları” ismindeki vals, çok hoşuna gitmişti.

İmparatoriçe, resmi bir ziyafette bulunduğuna ehemmiyet bile vermeyerek:

— Çok güzel çaldılar. Çok muvaffak oldular. Acaba, alafranga başka bir şey biliyorlar mı? diye, bir سوال sorarak, adeta orkestra takımını imtihana girişmişti.

Bu sözler, takımı idare eden kalfaya tercüme edildiği zaman o, hiç düşünmeden ve tereddüt etmeden:

— Ne emir buyururlar? Arzu buyurdukları bir şey varsa çalalım, diye cevap vermişti.

İmparatoriçe hafif bir tebessümle, birkaç saniye düşündükten sonra, -aklımda kaldığına göre- kısaca:

— Bahar çiçekleri, demişti.

O anda, orkestrayı teşkil eden kızlar arasında, hafif, rüzgârı andıran bir fısıltı geçmiş, üç değnek darbesi

işitilmiş, tatlı bir valsın dalga dalga yükselen ahengi, ziyafet salonunun yaldızlı tavanlarında aksetmişti.

Henüz pek yeni çıkmış olan bu valsi işittiği zaman imparatoriçe hissedilecek derecede şaşırılmıştı. Çünkü sadece bir fanteziden ibaret telâkki edilen bu kızlar orkestrasının, henüz dünyanın her tarafına yayılmamış olan bir havayı çalması, onda çok derin bir hayret uyandırmıştı.

İmparatoriçe, ziyafetten sonra Sultan Hamid'e ilk tesadüfünde:

— Şevketmeap genç kızlardan mürekkep orkestranızı dinledim. Hatta onları küçük bir imtihandan bile geçirdim. Aldığım netice, mükemmel. Emin olunuz ki, bu şahane orkestranız, Berlin de dahi konserler verebilir, demişti. Takdir, Sultan Hamid'i son derecede memnun etmişti. Çünkü böyle vesilelerle harem dairesine giren yüksek ecnebi kadınlarının, harem halkı hakkında sarf ettikleri takdir ve sitayişler, Hünkâr'ın çok hoşuna giderdi.

Sultan Hamid, saraylıların az çok okuyup yazmalarını da isterdi. Fakat okumaya fazla düşkünlük gösterenler, derhal nazarı dikkatini celbederdi. Kadın zihinlerinin fazla açılmasına kat'iyen taraftar değildi. Onun için harem dairesine, entrikalı ve âşıkane romanlar girmezdi.

Sultan Hamid, muhitinde bulunan erkeklerde iki vasıf arardı:

Ya, gayet iyi, ya, gayet fena.

Ya, gayet zeki, ya, gayet ahmak.

Ya, gayet dürüst, ya, gayet müfsit.

Bunların ortasına, katiyen ehemmiyet vermezdi.

Halbuki kadınlar, da bilâkis orta seviye ve seciyede bulunanlardan haz ederdi. Onun fikrine göre, kadınlarda zekâ arttıkça, şeytanet fikirleri de artardı. Artık o kadına, kolay kolay güven olmazdı. Sultan Hamid'in, tam yirmi iki sene, bilâ fasıla Müşfika Kadınefendi ile baş başa yaşaması, onunla bir yastıkta kocaması, sırf bu Kadınefendi'nin dürüst, hayırhah, başka saray kadınlarının kapıldıkları hırs ve temayülden çok uzak bir ruha malik olmasından ileri gelmişti.

Naciye Kadınefendi de aynı ruh ve sirette (*karakterde*) idi. Onun içindir ki Sultan Hamid onu da Müşfika Kadınefendi kadar sevmiş, nihayet bu iki sevgili kadının kolları arasında can vermişti.

SULTAN HAMİD'İN ŞAHSİ HAYATI VE HUSUSİYETLERİ

Sultan Hamid, itiyatlarına sımsıkı bağlı olan şahsiyetlerdendi. Onda, iyi ve fena, güzel ve çirkin, makul ve sakim öyle bir takım adetler vardı ki, onları bir türlü terk edemezdi. Bunlar, senelerden beri onun ruhunda ve dimağında kökleşmişti.

Böyle olmakla beraber, hükümdar olduktan sonra, bazı huylarında değişiklikler de göstermişti. Hatta seneler ilerledikçe, bu tahavvül bir kat daha kendini göstermişti. Mesela, evham ve hayat korkusu gibi...

Evvelâ şunu arz edeyim ki, Sultan Hamid de -diğer biraderleri gibi- “anormal” bir şahsiyetti. Pek küçük yaşından beri içkiye iptilâ (*düşkünlük*) göstermiş ve bütün hayatı mebzul (*bol*) şehvetinin hırs ve hislerini tatmin ile geçmiş, hatta bu yüzden genç yaşında ölüp gitmiş olan Sultan Mecid'in -erkek ve kız- evlâtlarının hemen hepsinde, bu anormallik adeta bariz bir şekildedir. Meşrutiyetin ilk devirlerinde, mâhaza Sultan Hamid devrini kötölemek için, sabık hükümdar Sul-

tan Murat ve Veliaht Reşat Efendi'ye atfedilmiş öyle kıymetli meziyetler ve sıfatlar vardır ki, bu neşriyata gülmemek kabil değildir.

Mesela Sultan Murat, fevkalâde zeki imiş. Fevkalâde hürriyetpervermiş. Bütün gecelerini sabahlara kadar okumak, yazmakla geçirirmiş. Eğer hükümdarlık mevkiinde kalsa imiş, bütün “Milleti Osmaniye”nin yüzü gülererek Hükümeti Seniye, Avrupa devletlerinin kat kat fevkine geçecekmiş...

Bunlar -zamanın icabı hasebiyle- o devrin propagandacıları tarafından mübalağalı bir şekilde neşrolunan (*yayınlanan*) ve o devrin muharrirlerine de (*yazarlarına da*) mevzu sermayesi olan hayal mahsullerinden ibaretti.

Sultan Murad'ın bütün hayatında, şöyle böyle bir iz bırakacak en küçük zekâ eserinden hiç bir şey hatırlayamıyorum. Babası gibi, pek küçük yaşında içkiye müptelâ olan ve hayatını gece gündüz fasılasız bir şekilde işret etmekle yıpratan Sultan Muratta zekâ eseri gösterecek kadar sağlam kafa ve sağlam şuur aramak, akıllı işi değildir. Zaten hilkat bu kıymetli cevheri ondan esirgemiştir. Kendisinin bir resmini alınız, dikkatli bakınız. O zaman, derhal hükmünüzü verirsiniz. Ve zekâ, hürriyetperverlik vesaire gibi bir takım parlak meziyetler atfedilen bu kafanın, ne kadar boş olduğuna kanaat getirirsiniz.

Gelelim, Sultan Reşad'a, Sultan Hamid'in bu küçük kardeşi de ayrı bir hilkatte (*yaratılıştta*) idi. O da yaradılış itibariyle Sultan Murad'a benzerdi. Ancak şu var ki,

içkiyi ve şehvet zevklerini hiçbir zaman büyük kardeşi gibi suiistimal etmemişti. Sultan Murad’a nispeten, bir hayli zeki idi. Ve bu zekâsı sayesinde, Sultan Hamid’in jurnalcileri tarafından aleyhinde uydurulan yalanlar arasında, hayatını maharetle muhafaza edebilmişti.

Sultan Murat, “Aptal” denilecek kadar saf idi. Sultan Reşat ise, kendisine “melek haslet” dedirtecek derecede sinsi ve dessastı. En büyük mahareti, her gün aleyhinde yüzlerce jurnal verildiği halde, bunlara rağmen Saltanat hırsından uzak görünmesi idi. Hatta Sultan Hamid birçok defalar:

— Birader, bir tekke şeyhliği versem, memnuniyetle kabul eder. Hatta onunla iktifa eyler (*yetinir*). Fakat muhitindekiler, ona akıl hocalığı ediyorlar. Benim ölümümü bekletiyorlar, demişti.

Görülüyor ki bu zat, -insanları tanımak hususunda büyük bir mahareti olan- Sultan Hamid’e bile bu fikri vermişti.

Halbuki Sultan Reşat, “Saltanat”a çok haristi (*istekli*). Biran evvel tahta çıkmayı, canı gönülden arzu ediyordu. Eğer onun yerinde daha zeki ve daha becerikli, daha cür’etkâr bir “veliaht” olsaydı, -zaten hükümetin idaresinden bizar olan- memleketi altüst eder ve çok daha evvel tahta geçerci.

Fakat bu adam, büyük işler yapmaya muktedir değildi. Nitekim meşrutiyetin ilanından sonra, Sultan Hamid’i biran evvel Saltanattan ıskat etmek (*düşürmek*) ve yerine geçmek için garip bir hileye müracaat etmişti. Belki hatırımızdadır. Günün birinde, “Bu gece

veliahdın Sarayı'na tecavüz edilmiş. Sultan Hamid'in bendegânından biri, gizlice Saray'a girmiş. Veliahdı katledecekmış.” diye çıkan bir dedikodu, bütün İstanbul'a heyecan vermişti.

Sultan Reşat tahta çıktıktan sonra, Mabeyin kâtibi Ali Fuat merhuma bizzat itiraf ettirmiştir ki, bu hadise, kendi tarafından uydurulmuş bir yalandan ibaretti.

İstitraten (*ara söz olarak*) şunu da arz edeyim ki, Ali Fuat Bey merhum, son derece afif (*namuslu*), tamamıyla bitaraf, hakperest ve bir kimseye iftira etmeyi aklından bile geçiremeyecek kadar temiz ve terbiyeli bir zat olduğu için, onun bu sözlerini bir hakikat olmak üzere kabul etmek icap eder.

İşte, Sultan Mecit oğullarından, tahta çıkan iki kardeşin -hulasaten- karakterleri.

Gelelim, Sultan Hamid'e...

Acaba bu hükümdar, bu üç kardeşinden hangisine benzer? Ve hangi cihetleri benzer? Buna, bir anda hüküm vermek mümkün değildir. Bu hükmü doğru olarak verebilmek için, onun hususi hayatını, bütün teferruatıyla bilmek lazım gelir.

Veremli bir babadan hasıl olmuş ve veremli bir anadan doğmuş olan Sultan Hamid, dünyaya geldiği zaman, o kadar zayıf, o kadar kuvvetsizmiş ki, dakikalarca hayat eseri gösterememiş. Eski saraylılardan işittiğime göre gerek onu doğurtan ebe ve gerek yanındaki kadınlar onun ölü olarak doğduğuna hükmetmişler. Yandaki odada bekleyen Doktor Kız Mehmet Bey'e

göstermişler, muayene ettirmişler, ancak bu suretle, yaşadığını öğrenebilmişler.

Sultan Hamid, ana sütü emmemiş. Saray'a, her cinsten muhtelif sütnineler getirtilmiş. Türk, Çerkez, Gürcü, Arnavut, Tatar kadınlarından süt emen Sultan Hamid, vücutça bir türlü beslenememiş. Çocukluğu pek zayıf, neşesiz, hatta çok mahzun geçmiş. Hatta babası Sultan Mecit kendisini görünce:

— Gel bakalım, benim, hazin (*hüzünlü*) evlâdım, dermiş.

Sultan Hamid'in çocukluktaki çehresi de bir garabet gösterirmiş. Zayıf çehresi üzerinde göze çarpacak kadar büyücek, keskin ve kanatları açık burnu, hafifçe çıkık, alnı, derinden bakan, fakat baktıklarının üzerinde bir tesir ve alâka uyandıran gözleriyle nazarı dikkati celbedermiş.

Birçokları onun simasını, Ermeni çocuklarının çehrelerine benzetirlermiş. Hatta bazı kadınlar, Sultan Hamid'in validesi Gülnihal Kadın için:

— O, Kafkasyalı bir ermeni kızı imiş. Çerkez esirciler küçük yaşta kaçırmışlar. Çerkezce öğretmişler. On-
dan sonra Saray'a satmışlar. Hatta bir gün hamamda yıkanırken tam belinin ortasında, dövmeden bir “haç” işareti gördük, derlermiş.

Halbuki Gülnihal ile Kafkasya'dan gelen kızlar da: Onun anasının “Şapsıh”, babasının “İbıh” kabilesine mensup olduğunu söyleyerek “sütbesüt Çerkez'dir.” diye, iddia ederlermiş.

Gülnihal kadının, tam belinin ortasında bir haç işareti olduğunu iddia edenlere, inanmamak lazım gelir. Çünkü mutaassıp Hristiyanların, çocuklarının vücutlarına dövme ile yaptırdıkları haç işaretinin bel ortasına değil, kollara yaptırılması adettir. Anlaşıyor ki bu söz, kıskançlıktan mütevellit (*doğan*) bir şayiadan (*söylentiden*) ibarettir.

Fakat ne gariptir ki, Sultan Hamid'in damarlarında Ermeni kanı olduğuna dair bazı saray kadınları tarafından çıkarılan bu rivayetler, saray haricine de aksetmiştir. Ve Hatta Sultan Hamid'in saraydaki ayvazlardan bir Ermeni'nin mahsulü olduğu iddia edilmiştir Hünkâr'ın saltanat devrinde Avrupa'ya firar edip de onun aleyhinde neşriyatta bulunanlar bir aralık parmaklarına bu meseleyi dolamışlar:

“Sultan Hamid, bir Ermeni'nin sulbünden dünyaya gelmiştir. Binaenaleyh, hilâfet ve saltanatı meşru ve caiz değildir.”

Diye neşriyatta (*yayınlarda*) bulunmuşlardır.

Birçoğunun babasını, annesinden başka hiç kimse bilmez. Ancak şu var ki, o çocuğun meşru veyahut gayri meşru olduğunu, anasının halinden istidlal etmek de bir dereceye kadar mümkün olabilir. Bunun için de, evvelâ Gülnihal kadını tetkik etmek (*incelemek*) lazım gelir.

Vakıa, Abdülmecit devri, saray kadınlarının en azgın ve en taşkın zamanı imiş. Sakalını tamamıyla kadınların eline vermiş olan Sultan Mecit, harem dairesinde ciddi bir zapturapt (*disiplin*) tatbikinden âcizmiş.

Bir taraftan müthiş bir israf ve sefahat, diğer taraftan da birçok ahlaki rezalet, adeta halkın hiddet ve infialini celbetmiş. Çarşılarda ve seyir yerlerinde açık saçık gezen, dini ve milli hissiyatı rencide eden saray kadınlarının derlenip toparlanması için hem padişaha, hem de Babîâlî'ye bir takım istidalar (*dilekçeler*) verilmiş.

Eski saray kadınlarının rivayetlerine nazaran, böyle bir muhit içinde yaşayan Gülnihal kadın bu açık meşrepli saraylılar arasına kat'iyen karışmazmış, bilâkis, son derecede sakin, münzevi ve çok dindarane bir hayat yaşarmış... Kendisi, güzel bir kadın olmadığı halde, bu huyları dolayısıyla Sultan Mecid'in nazarı dikkatini celbetmiş, onun üzerine, hazinedarlar arasına alınarak nihayet "ıkbâl"lik ve "kadınefendi"lik makamlarına geçmiştir...

Merak sevkiyle bu mesele etrafında görüştüğüm bütün eski saraylılar ve harem ağaları, Gülnihal Kadın'a atfedilmek istenilen iffetsizliği şiddetle reddetmişler:

– Bu sözlerin yalan olduğu şundan belli ki, o tarihte sarayda bir tek Ermeni ayvaz bile yoktu. Harem dairesinin Aş Kapısı'na gelen tablakârlar, mahdut (*belli*) birkaç kişiden ibaretti. Bunların hemen hepsi de, "ak Arap"dı ve hepsi de yaşlı başlı adamlardı... Sultan Hamid, fena bir hükümdar olabilir. Onu tenkit etmek, fena idaresini ortaya dökmek, çok tabiidir, Fakat bir adamı kötülemek için, onun masum anasına kadar dil uzatmak, işte bu, en büyük alçaklıktır, diye cevap vermişlerdir.

Sultan Hamid'in yaradılışına atfedilen şeylerden

biri de sar'a veyahut ona benzer bir hastalıktır. Söylediklerine göre, doğumundan birkaç gün sonra, ona "havale" denilen çocukların bayılma illeti gelmiş, bu da, hayatının sonuna kadar onu takip etmiş... Onu doğurtan Doktor Mavroyani, terkibi (*karişımı*) ancak kendisine malûm olan bir merhem yaparmış. Bu baygınlık geldiği zaman o merhemi onun bileklerine, şakaklarına sürerlermiş. Bu suretle gelen havale veyahut sar'a nöbetlerini bu merhemle geçirirlermiş.

Bunların hepsi yalandır... Ben, Saray'ın çok eskilere yetiştim. Bu meseleyi de merak ederek hakikati öğrenmek istedim. Vardığım netice, şudur:

Vakıa Sultan Hamid, çocukluğunda çok zayıf ve çelimsiz imiş. Fakat ne böyle onu daima takip eden bir hastalığı varmış ve ne de, hayatını tehdit eden bir hastalık geçirmiş, Hatta o kadar zayıf olmasına rağmen, bilâkis kuvveti ve sıhhati çok iyi imiş. Sonra, Sultan Hamid'i doğurtan, Doktor Mavroyani değildir. Bu zat bana birçok kereler nakletmiştir ki, onun Sultan Hamid ile ilk teması, Sultan Hamid'in tam on yedi yaşında bulunduğu zamana müsadiftir. Sultan Hamid'in doğumunda, onun doğduğu odanın yanındaki odada ihtiyaten bulundurulmuş Doktor, Kız Mehmet Bey'dir.

Size, garip bir rivayetden daha bahsedeyim... Sultan Hamid, doğduğu anda, babası Sultan Mecid hamamda imiş. Bu viladet (*doğum*) müjdesi, padişah hamamdan çıkacağı zaman, iki kapı arasında verilmiş. Sultan Mecid, derhal yüzünü ekşitmiş:

— Bana bu müjdeyi öyle sıkıntılı bir yerde verdiniz

ki. Bu çocuk hükümdar olacak, fakat bunun zamanında, millet büyük bir müzayaka (*sıkıntı*) içinde yaşayacak, demiş...

Padişaha, bunu neden istidlal ettiğini (*çıkardığını*) sormuşlar:

— Görüyorsunuz ya, bu müjde bana hem, iki kapı arasında, daracık bir yerde verildi. Hem de, şu anda üzerimde para olmadığı için, bu müjdeyi getirene bir şey veremedim, diye, cevap vermiş.

Yalan değil, yanlış... Bu vakanın böylece cereyan ettiğini, Sarayın bütün eskileri bilirler. Fakat bu viladet (*doğum*) müjdesi, Sultan Hamid'e değil, Reşat Efendi'ye aittir.

Sultan Mecid devrinde, Sarayın Baltacıbaşı Hacı Mustafa Efendi isminde bir zat vardı ki, 1313 (1897) senesine kadar yaşamış, o tarihte vefat etmişti. Bu zat, ahlâkını salâbeti ve ağır başlılığı ile hem Sultan Mecid'in, hem de Sultan Aziz'in gözdeleri arasına girmişti. Bahusus Tirya Hanım tarafından da son derecede sevildiği için adeta harem dairesinin hususiyeti içine bile girmişti. İşte, bu zatın rivayetine ve diğer saray eskilerinin de bu sözleri teyit ettiğine göre, yukarıdaki vaka, Sultan Reşad'ın doğduğu zamana tesadüf etmiş, o vaktin müneccimleri de padişahın bu istidlalini (*delillerini*) teyit eylemiş... Bu rivayetlere nazaran, o vaktin müneccimleri, kendilerine mahsus vesaite müracaat etmişler ve şu ahkâmı istihraç eylemişler:

— Evet, bu şehzade, padişah olacak. Fakat halk, bunun zamanında çok büyük sıkıntı içinde yaşayacak.

Takriben on sene kadar hükümdarlık edecek ve ayak bastığı topraklar, kâmilten (*tamamen*) düşman eline geçecek...

Ben, fallara ve müneccimlere inanacak kadar saf bir adam değilim... Fakat aşağı yukarı, kırk sene evvel, bir çok defalar işittiğim bu sözlerin Sultan Reşat devrinde tahakkuk etmiş olmasından, daha hâlâ hayret içindeyim. Sultan Hamid'in hal'ine (*tahttan indirilmesine*) kadar, Sarayın kuytu köşelerinde, fısıltı ile konuşulan bu sözler, Sultan Reşad'ın tahta çıkması üzerine bir hakikat kesbetmiş, on seneye yakın saltanat süren bu hükümdarın zamanında da halk cidden sıkıntılı ve mustarip bir zaman geçirmiş, bu meş'um (*uğursuz*) hükümdarın ayak bastığı yerler, kâmilten (*tamamen*) düşman eline geçmiştir.

Biraz evvel ismini arz ettiğim, Baltacı Hacı Mustafa Efendi, Sultan Hamid'in çocukluk zamanında, onunla pek sık temasa gelmiştir. Hatta birçok defalar, "Sarayın bahçesinde, onu kucağında gezdirdim" demiştir... Gene bu zatın rivayetine nazaran, Sultan Hamid çocukluğunda, çok sakin, kalabalıktan ve gürültüden hoşlanmaz, başka çocuklar gibi koşup sıçramaz, çocuk oyunları oynamazmış.

Onun bu hali, gençlik devrine kadar devam etmiş, artık gençlik zevklerini tatmaya başladığı zaman, kendisine biraz neşe gelmiş.

Genç şehzade, aynı zamanda, okumayı da pek o kadar sevmezmiş. Hatta hocaları "Gerdan kıran" Ömer Efendi - Şerif Efendi - Ethem Paşa - Namık Paşa - Ke-

mal Paşa — Fransızca hocası Mogard, genç şehzadenin derslerine ehemmiyet vermediğinden şikâyet ederlermiş.

Bunu, Sultan Hamid de, itiraf ederdi. Muntazam bir çalışmadan ziyade, umumi malûmatını arttıracak şeyleri öğrenmeye hevesli olduğunu söylerdi. Bunun içindir ki, Sultan Hamid, esaslı bir tahsil görmemişti. Fakat yanında hangi bahis açılrsa, ona iştirak edecek derecede vukufu ve malûmatlı görünmeyi bilirdi. Ve az çok bildiği bahisleri, zekâsı sayesinde çok iyi idare ederdi.

Sultan Hamid ile kardeşleri arasında, küçük yaştan beri bir nifak ve açıklık olduğundan bahsederler. Bu da yalan.

Sultan Hamid bilâkis biraderlerini çok severdi.

En sevdiği biraderi, Sultan Murat'tı. Onu Çırağan Sarayı'nda yirmi sekiz sene hapsetmekle beraber, imkân dairesinde, hiç bir arzusundan mahrum bırakmadı.

Sultan Reşad da çok severdi. Fakat bu zatın son derecede nazarı değdiği için kendisinden âdetâ çekinirdi. Sık sık görüşmek istemezdi.

Vahdettin'e karşı da muhabbeti vardı. Bu dedikoducu adam, kendisine sık sık şifahi jurnaller verdiği için, onunla konuşmaktan hoşlanırdı.

Sultan Murat vefat ettiği zaman, günlerce teessürünü muhafaza etti. Halinden, tavrından, yemesinden, içmesinden tamamıyla anlaşıyordu ki, bu teessürü cidden samimi, idi.

Bilhassa şu cihet üzerinde ehemmiyetle durmak lazım gelir ki, Sultan Hamid, devlet idaresinde hiç şaka götürmeyen bir müstebit olmakla beraber, hususiyyetinde ve bilhassa ailesi efradıyla geçinişinde çok nazik ve hatırşinas idi.

En büyük oğlu Selim Efendi ile dargın olmasına rağmen, yine kendisine büyük alâka gösterirdi. Hiç bir zaman, lütuf ve ihsanlarını esirgemezdi.

Bütün oğullarına ve kızlarına tamamıyla müsavi (*eşit*) muamelelerde bulunmakla beraber, şehzade Burhanettin Efendi'ye karşı daha fazla muhabbet hisleri beslediği fark olunur. Onu, diğer şehzadelerden fazla yanında bulundururdu.

Sultan Hamid, kadınlarına karşı da çok nazik ve hürmetkardı. Hepsine, derecelerine göre iltifatlarda bulunarak gönüllerini alırdı.

Beşikbal Müşfike Kadın 1304 (1888) senesinde doğan Ayşe Sultan'ın validesidir. Fakat bu şefkatli kadın, Sultan Hamid'in bütün Sultan ve şehzadelerine karşı, kendi evlâdı derecesinde müsavi (*eşit*) bir şefkat ve hürmet göstermiştir.

Gayet ağır başlı, son derecede ciddi, aynı zamanda fevkalâde nazik ve terbiyeli, bilhassa doğru sözlü, dürüst tabiatlı olduğu için, kendisini hem Sultan Hamid'e ve hem de bütün harem halkına sevdirmişti. Hünkâr'ın nezdinde kazandığı parlak ve mümtaz mevkii çekemeyen birçok rakibeleri olduğu halde, bu zeki ve dirayetli kadın tam yirmi iki sene hiç sarsılmadan, bir kere bile Hünkâr'ın en küçük bir tekdirine uğ-

ramadan mevkiini muhafaza etmişti.

Müşfika Kadın, Sultan Hamid'e karşı beslediği candan muhabbeti, Hünkâr'ın en felâketli günlerinde göstermişti. Sultan Hamid "31 Mart" vakasından sonra hal'edilerek (*tahttan indirilerek*) Selanik'e gönderilirken hiç tereddüt etmeden zevcini takip edecek kadar cüret göstermişti. Halbuki Sultan Hamid'in bu gidişi, akıbeti meçhul olan bir yolculuktan başka bir şey değildi. Böyle olmakla beraber Müşfika kadın her fedakârlığı göze alarak Sultan Hamid'e refakat etmiş, Selanik de Alâtini Köşkü'nde ve Balkan harbine takaddüm eden (*önce gelen*) günlerde Sultan Hamid'in İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Sarayı'nda geçirdiği onun altı senelik hapis hayatına, memnuniyetle iştirak eylemek sur etile vefakârlığını göstermişti.

Müşfika kadınefendi'den sonra, ikinci "ikbal"lik mevkiine, Sazkâr hanım geçmişti. Bu da 1308 (1892) tarihinde doğan Refia Sultan'ın validesidir.

Bunu takip eden ikballer, şunlardır:

Pesent hanım, Hatice Sultan'ın validesidir. Bu Sultan, pek küçük iken vefat etmiş, Sultan Hamid Hamidiye Etfal Hastanesini, bu hazin hadisenin hatırası olmak üzere inşa ettirmiştir.

Behice hanım, Bu, harem dairesinde "ikizler" denilen Ahmet Nurettin Efendi ile Mehmet Bedrettin Efendi'nin valideleridir. Bu ikizlerden Bedrettin Efendi, doğmasını müteakip vefat etmiştir.

Naciye Hanım, Altıncı ikbal unvanını taşıyan ve

Müşfika kadınefendi'den sonra, Sultan Hamid'in en çok muhabbet ve emniyetini kazanan ve bu sebepten dolayı da birçokları tarafından kadın tesmiye olunan (*ismi verilen*) Hünkâr'ın bu güzide ikbali de 1321 (1905) senesinde tevellüt etmiş (*doğmuş*) olan şehzade Abit Efendi'nin validesidir.

Sultan Hamid, bu ikbalini de pek büyük bir muhabbetle sevmiş, kendisini çok yakınında bulundurmak için hususi ikametgâhının üstündeki daireyi ona tahsis etmişti.

Son evlâdı olduğu için Sultan Hamid, Abit Efendi'yi büyük bir muhabbetle sever, aynı muhabbeti, validesine de izhar ederdi (*gösterirdi*). Naciye kadın da, ahlâkı, tabiatı, şefkat ve nezaketi ile harem dairesinin en mümtaz şahsiyetlerinden biri idi. O da, Sultan Hamid'i büyük bir muhabbetle severdi. Nitekim o da -tıpkı Müşfika kadınefendi gibi- zevcine karşı beslediği vefakârlık hislerini göstermiş. Selanik yolculuğuna iştirak etmekle beraber, gerek Selânîk'te ve gerek İstanbul'da, Sultan Hamid'in geçirdiği mahpus hayatını onunla beraber geçirmişti.

Sultan Hamid'in, diğer "gözde"lerini ve "hazinedar"larını burada birer birer saymayı lüzumsuz görüyoruz sadece Sultan Hamid'in en çok hususiyetine karışmış ve onun hayatının günlerinde beraber yaşamış olduğu diğer saraylılara geçiyoruz.

"Hazinedar usta"nın ismi Fattanîfer idi. Fakat saraylılar -birçok kelimeleri ve isimleri kendi dillerine uydurdukları gibi buna da Fettanfer derlerdi. Sultan

Hamid'in tamamıyla emniyet ve itimadını kazandığı için, "hazinedar usta"lık makamını ihraz etmişti (*elde etmişti*).

Hazinedar ustalığın vazifesi, çok mühimdi. Maiyetinde birçok saraylılar olduğu halde, harem dairesine bitişik olan hususi bir dairede ikamet ederdi. Vazifesinin başlıcası, hariçten Saray'a gelen kadın misafirleri kabul etmektir.

Hariçten gelen misafirler, harem dairesindeki hususi dairelere girmezlerdi. Bunlar, doğruca merasim dairesinde kabul edilirdi. Harem dairesine misafir olarak girmek hakkı, yalnız Sultanlara verilmişti. Hanedana mensup olan, fakat şehrin muhtelif yerlerindeki hususi saraylarında yaşayan Sultanlar, Yıldız Sarayı'na misafir geldikleri zaman, kime misafir gelmişler ise, doğruca oraya gidebilirlerdi.

Fakat vükelâ (*vekil*) ve vüzera (*vezir*) aileleri, -Hatta hidivin validesi bile- Yıldız Sarayı'na geldikleri zaman, harem kapısında, ağalar tarafından karşılanırlar, doğruca merasim dairesine-sevk edilirdi.

Bunları hazinedar usta karşılar, izzet ve ikramda bulunur, icap ederse, derhal Sultan Hamid'e arz ederdi.

Sultan Hamid'in huzuruna çıkan kadınların başlarını örtmeleri adet değildi. Bunun içindir ki, devlet erkânından kıskanç ve mutaassıp olanlar, zevcelerini Saray'a göndermezlerdi. Fettanfer, hazinedar ustalık vazifesini uzun müddet ifa etmişti. Bu vazife, çok mühimdi. Çünkü Sultan Hamid, kendi saray -bahusus

harem- halkının, hariçtekilerle temaslarına çok ehemmiyet verirdi. Gelen misafirlerle konuşulan şeyleri en ince teferruatına kadar öğrenmek isterdi.

Sultan Hamid'in bu evhamını çok iyi bilen hazine-dar usta, kendi üzerinde en küçük bir iz bırakmadan vaziyetini idare etmiş, büyük bir muvaffakiyet göstermişti.

İkinci hazinedar Zülfet, üçüncü hazinedar Melek, hazinedarlardan Gülsen, Fulya isimindeki saraylılar da, Hünkâr'ın emniyet ve muhabbetini celbetmişlerdi.

"Hünkâr kalfası" tesmiye olunan (*ismi verilen*) ve Sultan Hamid'in hususi hizmetine bakan saraylıların en başında Sırrıcemal kalfa gelir. Sultan Hamid'in çocuk yaşından beri adeta dadılığını ifa etmiş olan bu emektar kalfa, Hünkâr'ın en çok emniyet ve itimadını kapamış bir şahsiyetti. Sırrıcemal kalfa ile onun refikleri ve gene Sultan Hamid'in emektarları olan Mahienvet, Dilrûba - Dilberyar kalfalar, münhasıran Hünkâr'ın hususi dairesinde ikamet ederler ve sadece onun hizmeti ile meşgul olurlardı.

Bunlar da, Sultan Hamid'in menfa ve mahbes hayatına iştirak etmişlerdi. Sırrıcemal kalfa, tam yetmiş dört yaşında olduğu halde, Selanik de vefat etmişti. Bu emektar kalfasını kaybetmek, Sultan Hamid'e çok acı bir teessür vermişti. Mahpus bulunduğu Alâtini Köşkü'nün muhafızlarına rica etmiş, onun cenazesi iyi bir surette kaldırılmış, ordu müdürü Hayri Paşa merhumun kızının yanına defnettirmişti.

Sultan Hamid Selanik'e giderken, kendisine şu kadınlar refakat etmişti:

Müşfika kadınefendi,
Naciye kadınefendi,
İkinci hazinedar Zülfet usta,
Hazinedar Gülsen usta,
Hazinedar Fulya usta,
Hünkâr cariyesi, Sırrıcemal kalfa,
Hünkâr cariyesi iken, şehzade Abit Efendi'ye dadı-
lık vazifesine nakledilen Mahıenver kalfa,
Dilrüba-Dilberya kalfa,
Hünkâr cariyelerinden Dilbeste kalfa,
Gene Hünkâr cariyelerinden, Çeşmipeykân kalfa.

Fakat bunların hepsi de, Yıldız Sarayı'nda hayatları naz ve naim içinde geçen ve işleri namına hiçbir şey bilmeyen saraylılardan oldukları için, orta hizmetlerini bir türlü becerememişlerdi. Bunun üzerine, orta işlerine bakmak: için şu saraylılar getirtilmişti:

Kâmuran, Dildade, Rengimelek, Seher, Nergis Nihal, Leman, Şaziye. İşte, yukarıdan beri ismini saydığımız bu kadınlar vefatına kadar Sultan Hamid'e refakat etmişlerdi.

Sultan Hamid, hayatında üç büyük istihale (*değişim*) göstermişti

Birincisi, Tamamıyla sönük, sessiz, sakın, ekseriya münzevi ve hareketsiz geçen, çocukluk devri.

İkincisi, birdenbire inkişaf eden ve değişen, gençlik devri. Bu devirde, Sultan Hamid'e birdenbire bir hayat

ve hareket gelmişti. Huyu, ahlâkı, seciyesi çarçabuk değişivermişti.

Hususi tabibi Mavroyani'nin telkini ile evvelâ kuvvetlenmeye heves etmişti. Dairesinin alt katındaki odalardan birini küçük bir jimnastik hane yaptırmış, buraya barfiks, paralel, tavandan asma halkalar, güller getirtmişti. Ve az zamanda da bunlarla oynayacak kadar maharet göstermişti.

Gene Mavroyani'nin telkini ile her sabah kalkar kalkmaz ılık su ile banyo yapan Sultan Hamid, bu jimnastik aletlerinin sayesinde, birdenbire umulmayacak kadar kuvvet kesbetmişti. Artık tabii halde duran bir sandalyeyi bir tek eli ile tutuyor, gergin kolunu bükmeden o sandalyeyi başının üstüne kadar kaldırabiliyordu.

Kollarının bu kuvveti, ona başka bir merak vermişti: Kılıç kullanmak... Sultan Hamid, bunun üzerine, eskrim takımları getirtmiş, az çok bu işte de muvaffakiyet göstermişti.

Biraz sonra, yüzme öğrenmeye merak etmişti. Ve yavaş yavaş bunu da öğrenmişti. İlk defa olarak, Tarabya'da, yalısının önündeki mahdut sahada yüzerken, yavaş yavaş uzaklara kadar açılmaya başlamıştı. O zaman, yüzme yerini değiştirmişti. Deniz mevsimlerinde, her sabah bahriye nezaretinden gönderilen bir istimbot ile Kızkulesi'ne gider, orada denize atlayarak saatlerce yüzerdi.

Yüzme merakını, ata binmek, araba kullanmak ve ava gitmek hevesleri takip etmişti. Fakat bunların

içinde onun en çok hoşuna giden şey, av peşinde gezmekti. Bunun için de, çok zaman Maslak Köşk'ünde ikamet ederdi.

En çok avlandığı yerler, Istranca ormanları idi. Ekseriya kış günlerinde yanına birkaç kişi alır, bu ormana giderdi. Orada, birkaç gün büyük avlar peşinde koşar, çobanların mandıralarında, oduncuların fakir kulübe-lerinde yatıp kalkmaktan çekinmezdi.

Bu avcılık hayatı, ona büsbütün kuvvet vermişti. Artık o cılız ve çelimsiz çocuk ortadan silinmiş, onun yerine orta çapta, tamamıyla zinde, çevik ve atılgan bir delikanlı gelmişti.

Sultan Hamid'in o tarihteki hali, şöylece tasvir edilebilir.

Kısadan ziyade, uzuna yakın orta bir boy. Geniş omuzlar üzerinde, biraz büyücek görünen bir baş. Düz kaşlarının üzerinde hafif çıkıntılı bir alın. Siyaha yakın, parlak, müessir koyu elâ renkte, ne büyük ve ne küçük gözler. Osmanlı hanedanının hususiyetini gösteren büyücek, kemerli, hafifçe sağa doğru eğri bir burun. Kalın ve etli dudaklarının üstünde, saçları gibi koyu kumral renkte uçları aşağı doğru düşük ve hafif kıvrıkcık uzunca bıyık. Çehresine göre, biraz fazlaca tebarüz eden büyücek kulaklar. Eller, narin ve kuru. Üzerlerinde hafif lekeler. Ayakları, bir kadın ayağı kadar küçük ve dar. İşte, Sultan Hamid'in gençlik halinin tasviri... Bunlara, gür, kaim, tannan (çınlayan), müte-hakkim bir ses de ilâve ederseniz, tasvir tamamlanmış olur.

Abdülhamid Efendi'nin ahlâk ve adetleri de tebarüz etmişti. Osmanlı hanedanına mensup olan şehzade ve Sultanların en bariz vasıfları, "israf ve sefahet" olduğu halde. Sultan Hamid bilâhare iktisat ve ticarete heves etmişti.

Bu da, şöyle bir sebepten ileri gelmişti:

Sultan Hamid bir gün ava çıkarken, Maslak Köşkü'nün Boğaza karşı olan sathı mailinde yeni açılan bir kireç ocağı nazarı dikkatini celbetmişti. Derhal orada çalışan ustaların yanına giderek tahkikata girişmişti.

Bir Ermeni usta, o aralık İstanbul'un kireç ihtiyacından ve bu işin mühim bir kâr bıraktığından bahsederek Sultan Hamid'e bir takım hesaplar göstermişti. Bunlara karşı büyük bir alâka hâsıl eden genç şehzade, derhal kararını vermiş:

— Bu işi, ben de yaparım, demişti. Ve o Ermeni ustayı köşke çağırarak vaziyeti bir daha müzakere ettikten sonra:

— Pekâlâ, bu işe, ben de girişeceğim. Yeni ocakları bul. Sermayeyi ben vereyim, çalış. Menfaati taksim ederiz, diye, ilk defa olarak iş ve ticaret hayatına girmişti.

Birkaç ay sonra, bu iş oldukça iyi bir kâr bırakmıştı. Sultan Hamid, bu vaziyetten hoşlanmıştı ve ocakların daha fazla randıman verebilmesi için onları bizzat tetkik ederek bir takım ıslahat yaptırmıştı.

O esnada Sultan Hamid'de başka ticaretlere atıl-

mak hevesi de uyanmıştı.

Gene bir gün av dönüşünde, çok zamandan beri ahbab olduğu mandıra sahiplerinden birine uğramıştı. Fikrini, ona açmıştı.

Bu adam, koyunculuk hakkında ona bir hayli malûmat vermişti. İyi bir sürü koyunun, sütünden, kasaplık mallarından, bu sürünün nasıl çoğalacağından bahsetmişti.

Bu ticaret, Sultan Hamid'e daha cazip gelmişti. Hemen o mandıra sahibi ile anlaşarak, Erzurum ve Sivas taraflarına adamlar göndermiş, bir sürü koyun ile birçok iyi damızlıklar getirtmişti ve ikinci olarak, bu işe girişmişti.

Sultan Hamid'in talihi, çok yardım etmişti. İki üç sene zarfında koyunları çoğalmış, adeta büyük sürüler haline gelmişti.

Böylece ticaretin lezzetini alan genç şehzade, yalnız koyunculuk ile iktifa etmemiş (*yetinmemiş*), kaşar peyniri yaptırmak için Bulgaristan'dan ustalar getirtmişti... O tarihte, İstanbul'da kaşar peyniri pek az sürülüyor, Bulgaristan'dan gelenler de pek pahalı satılıyordu.

Fakat Sultan Hamid'in peynirleri piyasaya çıkar çıkmaz, iş değişmişti. Halk, ucuz satılan bu nefis peynirlere büyük bir rağbet göstermişti. Bu da, şehzade Hamid Efendi'nin, ticarete olan hevesinin bir kat daha artmasına sebebiyet vermişti.

Sultan Hamid, biriktirdiği paraları, kasasında saklamamıştı. Bu paraları o vaktin bankerlerinden bazı

larına uygun faizlerle yatırarak bundan da ayrıca bir menfaat teminine başlamıştı.

Bu bankerlerden biri, ona borsa oyunu hakkında bazı malûmat vermişti. Bu da Sultan Hamid'in hoşuna gitmişti. Fakat bunun tehlikesi de mevcut olduğu için, birdenbire işe girişmemişti. Birkaç gün sessizce Havyar hanına devam ederek orada borsa alış verişlerini görmüş, kendini tanıtmadan birkaç borsa simsarı ile ahbap olarak, hangi eshamın daha kuvvetli, hangisinin çürük olduğunu bunlardan öğrenmişti. Ve aynı zamanda, borsa komisyoncularından kime emniyet edebileceğini iyice tahkik ederek, bu işe de girişmişti.

İşler, fena gitmemişti. Komisyoncunun iyi idaresi sayesinde Sultan Hamid birçok esham sahibi olmuş, bir hayli istifade etmişti. Fakat bir gün, Fransızlara ait esham yüzünden bir adamın bütün servetini kaybederek tecennün ettiğini duyar duymaz, bu tehlikeli oyunda devam cesaret edememiş, o günden itibaren bu işten vazgeçmişti.

Kireç ticaretine de uzun zaman devam etmemişti. Onu en ziyade koyunculuk tatmin ettiği için bu zevkli ve kârlı işi, saltanat senelerinin başlangıcına kadar takip eylemişti.

Sultan Hamid, bu suretle daha şehzadelik zamanında büyük bir servet elde etmişti. Halbuki hanedana mensup diğer şehzadeler, hükümetten aldıkları maaştan başka bir varidata malik olmadıkları için zaruret çekmekte, saraylarının israf ve sefahatine ancak Galata sarraflarından borç etmekle yetiştirebilmektelerdi.

Sultan Hamid'in böylece ticarete heves etmesi ve kendisine mühim bir servet temin etmesi, gerek saraylarda ve gerek hariçte birçok dedikodular husule getirmişti. Saltanat hanedanı arasında o tarihe kadar böyle şeylerle meşgul olan bir şehzade görülmüş ve işitilmiş şey değildi. Orman için Sultan Hamid'in bu hareketi hissetine ve cimriliğine atfedilerek kendisine "Pinti Hamid" ismi verilmişti.

Sultan Hamid, kendisini kıskananların verdiği bu isme, hiç kızmamıştı. Yalnız gülmekle iktifa etmişti (yetinmişti).

Hatta bir gün, amcası Sultan Aziz onunla konuşurken:

— Efendi! Parayı bu kadar mı seviyorsun? Bak, herkes sana "pinti" diyor. Ne dersin bu işe? Demişti.

Sultan Hamid, büyük bir sükûnet ve ciddiyetle cevap vermiş:

— Efendimiz! Herkesin bir düşüncesi olabilir. Ne isterlerse söylesinler. Bana "pinti" diyebilirler, Fakat borç para bulabilmek için sarraf sarraf dolaşan "dilen-ci" diyemezler... Hem, fazla mal göz mü çıkarır? Varsın bir köşede dursun. Belki günün birinde hayırlı bir işe lazım olur, demişti.

Sultan Hamid'in servetini çekemeyenler, bir gün de Sultan Aziz'e giderek:

— Efendimiz! Hamid Efendi'nin böyle para biriktirmesinden, hususi bir maksadı var. Bu para ile taraftarlar peyda edecek, ne yapıp yapıp, vaktinden evvel

salтанat makamına geçecek, demişlerdi.

Bu sözler üzerine, Sultan Aziz fena halde şüphe-
lenmişti. Sultan Hamid, adeta büyük bir tehlike içine
girmişti. Bereket versin ki, bunu çarçabuk haber aldığı
için, kendisini son derecede seven Valide Sultan’a koş-
muş:

— Bakınız, benim için ne iftirada bulunuyorlar...
Amcam hakkında eğer en küçük bir fenalık düşünü-
yorsam, Allah beni kahr ismiyle kahretsin... Maksat
para ise, değil param, Hatta şu anda sırtımdaki göm-
leğime kadar neyim varsa büyük bir memnuniyetle
amcama takdim etmeye hazırım, diye, aleyhinde söy-
lenen sözlerin iftira olduğunu ispat etmişti.

Bu bahse hitam (*son*) verirken, şu hakikati de ilâve
edelim ki, Sultan Hamid’in serveti -amcasına söylediği
gibi- hakikaten iyi bir işe yaramıştı... Sultan Aziz’in son
salтанat senelerinde, İngiltere ve Amerika fabrikaları-
na birçok toplar, tüfekler, cephanelerle beraber, İngil-
tere tezgâhlarına da büyük bir zırlı ısmarlanmıştı. Bu
siparişlerin bedelleri, muayyen taksitlerle ödenecekti.
Fakat Sarayın sefahati yüzünden, ancak iki taksit ve-
rilebilmiş, diğerleri tediye edilememişti (*ödenememişti*).

Fabrika direktörleri, mütemadiyen mektuplar yazı-
yorlar, İstanbul’a adamlar yolluyorlar, vadesi bir hayli
geciken taksitler derhal tediye edilmezse, kontratları
feshedeceklerini bildiriyorlardı.

Bu esnada, Sultan Aziz hal’edilmişti (*tahttan indiril-
mişti*). Yerine gelen. Sultan Murat ise, tam manasıyla
“müflis” bir halde idi.

Sefahatin azami haddine alışmış olan bu mecnun hükümdarın annesi, hazine de mevcut olan parayı derhal Saray'a çekmekle beraber birçok elmasları bile terhin ederek yeniden borca girmişti. Fabrikatörlerin, adeta tehdit derecesine çıkan talepleri tabiidir ki israf edilememiş, imparatorluğun şeref ve haysiyeti, ayaklar altında çiğnenmişti.

Fakat üç ay sonra, Sultan Hamid saltanat makamına gelir gelmez, her şeyden evvel bu işe ehemmiyet vermiş, derhal kasalarını açarak, hükümetin borçlarını ödemiş, silâh ve cephanelerin kalan kısımlarını getirtmişti.

Sultan Hamid'in, en bariz hususiyetlerinden biri de "itikat"ı idi. Ve pek küçük yaşından itibaren kendisine yapılan telkinlerle bu itikat onda kökleşmişti.

Henüz dört yaşında bir çocuk iken, Beşiktaş Sarayı'nda, yattığı odanın altında bir yangın zuhur etmişti. Sultan Hamid, korkmuştu. Haykıra haykıra ağlamaya başlamıştı. Dadıları ve etrafına toplanan kalfalar, onu güçlükle susturmuşlar, evliyalardan ve enbiyalardan bahsederek, kendisini manevi bir kuvvetin daima muhafaza edeceğine inandırmışlardı.

Sultan Hamid, bu telkini hiçbir zaman unutmamıştı. Büyüdükçe, manevi kuvvetlere karşı itimadı bir kat daha artmıştı ve artık, şeyhlerle ve dervişlerle münasebete başlamıştı.

Ona ilk defa olarak Süleymaniyeli Kâl Ahmet isminde bir şeyh tanıtmışlardı. Bu şeyhin o kadar çok keramet ve marifetlerinden bahsetmişlerdi ki, Sultan

Hamid'de ona karşı derin bir incizap ve hürmet uyanmıştı. Onunla, giyaben tanışmış ve muhabereye başlamıştı.

Meşhur Ebulhüda da Sultan Hamid'in efendilik zamanında tanıdığı şeyh ve seyyidlerden biri idi. Ebulhüda pederinden intikal eden tekke şeyhliği ile o tekkeye ait bir arazi meselesi için o sıralarda İstanbul'a gelmişti. Bu zeki ve girgin adam, birçok nüfuzlu adamlarla münasebet tesis edebilmek için kapı kapı dolaşırken, Sultan Hamid'i de ziyaret etmişti.

Genç şeyh, o kadar zeki, o kadar nabzigen idi ki, daha ilk mülakatta Sultan Hamid'in bütün hissiyat ve temayülâtını keşfederek o tarihten itibaren kendisine iyi bir ikbal ve istikbal sahası temin eylemişti.

Sultan Hamid'in şehzadelik zamanında tanıştığı şeyhlerden biri de, Abdurrahman Yasin isminde bir Iraklı idi. Bu ihtiyar şeyhi kendisine Necip Paşa isminde bir zat tavsiye etmiş, bunun birçok keşif ve kerametlerinden bahseylemişti, Sultan Hamid bunu o kadar merak etmişti ki, yol parasını vererek İstanbul'a getirtmişti.

Şeyh Abdurrahman da bütün emsali gibi kurnaz ve zeki idi. Evvelâ genç şehzade ile dereden, tepeden ve suya sabuna dokunmaz şeylerden bahsettikten sonra:

— Şehzadem!.. Bir halvet yerde seni nefes edeyim, demişti. Ve تنها bir odaya çekilerek orada Sultan Hamid'i bir seccadenin üzerine oturtmuş, kendisi de karşısına oturmuş, uzun uzun nefes etmişti. Ve nefes ettikten sonra da kulağına eğilerek:

— Pirim, Abdülkadir Geylânî hazretlerinden ilham vaki oldu. Ve bu ilham ile size nefes ettim. Yakında, tahta cûlus edeceğinizi (*tahta çıktığınızı*) tebşir ederim (*müjdelerim*), diyerek Sultan Hamid'e büyük bir hayret vermişti.

O zaman, şeyh ile genç şehzade arasında, şu kısa muhavere geçmişti:

— Yakında mı?

— Evet.

— Fakat bunda, bir münasebet yok. Amcam, henüz tamamıyla sıhhatte. Sonra da veliaht olan büyük biraderim, gençtir. Hal böyle iken, nasıl saltanat bekleyebilirim.

— Hâdisat, bu iki manii izale edecektir. Bu sözüme nişan koyunuz. Saltanata nail olmanız, uzun sürmeyecek, demişti.

Garip tesadüftür ki, hakikaten, akla ve hayale gelmesi ihtimali olmayan hâdisat zuhur etmiş, birkaç şene zarfında sırasıyla Sultan Aziz ve Sultan Murat hal'edilerek (*tahttan indirilerek*) yerlerine Sultan Hamid geçmişti.

Sultan Hamid'in ehemmiyet verdiği şeyhlerden bir de, Afrika'daki Şazeli tarikinın şeyhlerinden Şeyh Zâfir'di. Bu zat da hem Sultan Hamid'in ve hem de saray mensuplarının ruhları üzerinde büyük bir incizap husule getirmişti. Nitekim sonraları, saray kadınlarının pek çokları, bu zatın müritleri sırasına geçmişti. Ve Sultan Hamid, Saray'ın civarında, Yıldız'a çıkan

yokuşun dönemeç yerinde, bu: zata mükemmel bir dergâh bina ettirmişti.

Sonraları, bu şeyhler kafilesine, oldukça mühim bir şahıs daha iltihak etmişti. Bu da, Van vilâyetine tâbi Hakkâri sancağı dahilinde Şemdinan nahiyesinde mukim, Nakşibendi tariki şeyhlerinden, Abdullah Efendi isminde bir Kürt şeyhi idi.

Bir taraftan Kürt milletine mensubiyetini, diğer taraftan da Sülâle-i Tâhire'den olduğunu iddia eden bu şeyh efendi, alelade bir tekke şeyhi değil, mükemmel bir derebeyi idi. Sultan Hamid'in şeyhlere ehemmiyet verdiğini anlayanlar, bu adam hakkında da birçok mühim malûmat vermişler, son derecede âbit, zahit, bilhassa kerameti pek aşikâr bir zat olduğunu söylemişlerdi. 93 Rus muharebesinde, hükûmete “elli bin silâhlı” vereceğini ve kendisi de bizzat bu kuvvetin başına geçerek düşman ordularını kahredeceğini vadeden bu şeyh efendi, bu vaatlerini ifa etmek şöyle dursun, ancak pek küçük bir kuvvetle harp cephesinde göründükten sonra, hastalığını bahane ederek köyüne çekilmiş, bu, vaadine intizar eden (*bekleyen*) orduyu işfal ederek (*kandırarak*) marifetini göstermişti.

Şeyhler faslına hitam (*son*) verirken, aklıma şu garip hadise geldi:

93 Rus harbinde, Sultan Hamid sarayda bir harp meclisi teşkil etmiş, kendisi de bunun başına geçmişti.

Gece gündüz bu mecliste çalışıyor, ordulardan şifreli telgraflarla gelen raporları tetkik ediyor, orduya asker, erzak, cephane vesaire yetiştirmek için uğraşı-

yordu. Aynı zamanda manevi kuvvetlere de müracaat ederek, şeyhlere, hocalara dualar okutturuyordu.

Süleymaniye şehrinde bulunan Şeyh Kâl Ahmet, Sultan Hamid'e bir mektup göndermiş, yakında, orduların mansur ve muzaffer olacağını tebşir etmişti (*müjdelemişti*). Şeyhin, bu iddiası hilâfına olarak, harp kaybedilmişti. Fakat şeyh, başka bir mektup yazarak:

“Ben, manevi kuvvetlerimi sarf ettim. Çar orduları, mahvı perişan olacaktı. Ancak, benim tebşiratım (*müjdelirim*), lâıyıkı derecede itimat ve iman ile karşılanmadı. Hezimetin sebebi budur. Fakat bundan mahzun olmayın. Ben, bu mağlûbiyetin acısını çıkaracağım.” Demişti.

Aradan çok geçmeden Çar Aleksandr'a bomba atılmıştı. Ve Rusya da, ihtilâl patlamıştı. O zaman bu bombanın patlaması, Şeyh Kâl Ahmed'in kerametine atfedilmiş, bu keramet de Sultan Hamid'e şu suretle haber verilmişti:

Şeyh Kâl Ahmet, bir Hindistan cevizi buldurmuştu. Bunu, kıvılcımlı kül dolu bir mangalın ortasına koymuş, başına geçmişti. Saatlerce teşbih çekerek dua etmişti. Hindistan cevizi, büyük bir gürültü ile patlamıştı. O zaman şeyh Kâl Ahmet de, elinden tespihi atmış:

— Rus Çarı, mahvoldu, diye bağırılmıştı.

Sultan Hamid'in, Kâl Ahmet'e itimadı, bilhassa halatına taallûk eden bir meselede büsbütün artmıştı. Bir aralık Sultan Hamid, arkasında büyük bir çıban çıkarmıştı. Birçok tedavilere rağmen bu çıbanı ilâçlarla

olgun bir hale getirerek delmek mümkün olmamıştı. Tehlike, arttıkça artmış, kangrene çevirmesi mümkün olan bu çıbanın bütün vücuttaki kanı zehirleyerek işin ölümüne kadar dayanması ihtimali artmıştı.

Bütün saray doktorları, çıbanı yarararak içini temizlemeye karar vermişler ve bu kararı da Sultan Hamid'e bildirmişlerdi.

Ameliyatın en küçüğünden bile son derecede tevehhüş eden Sultan Hamid, bu kararı şiddetle reddetmişti. Fakat tehlike gittikçe büyümekle beraber, çıbanın - ıstırabına tahammül etmekte mümkün değildi.

Sultan Hamid, uzun tereddütten sonra, nihayet ameliyata rıza göstermişti. Fakat bunu da, bir gün sonraya tehir etmişti.

O gün, çıbanın üzerine keten tohumu lapaları koydurmuştu. Fakat son ümit ile koydurduğu bu lapalardan ciddi bir fayda beklemiyor, ertesi gün geçireceği ameliyatı düşünerek endişeli saatler geçiriyordu.

İşte tam o sırada, kendisine Arapça bir mektup vermişlerdi. Mektubun imzasına bakarak:

— Şeyh, Kâl Ahmet'ten himmeti, hazır olsun. Aman, şu mektubu okuyunuz da, tercüme ediniz, diye, mektubu o sırada yanında bulunan "Feraseti şerife vekili" Mekkelî Esat Efendi'ye vermişti. Mektup:

"Sizin, büyük bir sıkıntı içinde bulunduğunuzu hissediyorum. Üzülmeyiniz. Bu mektup size vasıl olduğu zaman, o sıkıntıdan halâs olacaksınız."

Sözlerinden ibaretti.

Bu mektup, Sultan Hamid'e büyük bir ümit vermişti. Derhal sırtındaki lapaların sık sık değiştirilmesini emretmişti. Ve çok tabiidir ki, artık tamamıyla olgun bir hale gelen çıban o gece delinmişti. Bu da, şeyh Kâl Ahmet'in kerametine atfedilmişti.

Bu zan ve telâkki, Sultan Hamid'i o kadar teshir etmişti ki, kendisini kurtarmaya yegâne saik addettiği şeyh Kâl Ahmet'in manevi kuvvetine karşı, emniyet ve itimad, bir kat daha tezayüt eylemişti.

Sultan Hamid, kendisinin Kadiri tarikine mensup olduğunu iddia ederdi. Fakat bu tarike intisap etmek için, hangi şeyhten inâbe aldığı belli değildi.

Tarikat ehlinin, yalnız kendi tarikine, kendi tekkesine ve kendi şeyhine ehemmiyet vererek diğerlerini ihmal etmesi hemen hemen tabii olduğu halde, Sultan Hamid, bütün şeyhlere ve tekkelere müsavi (*eşit*) muamele ederdi.

Yıldız Sarayı'nda, misafirler dairesine postunu sermiş, bir hayli -ismi ve cismi maruf olmayan- şeyh kıyafetli adam yatıp kalkıp, yiyip içtikleri gibi, şeyh Zâfiri'nin Yıldız caddesindeki Şaze'li dergâhında da renk, renk, çeşit çeşit, cins cins birçok şeyh ve dervişler ikamet ederlerdi.

Sultan Hamid, birçok masraflar ihtiyar ederek, Afrika'nın ortasına yakın bir yerde ikamet eden Şeyh Sinûsi'ye de, yaverlerinden Şamlı Sadıkulmüeyyed Paşa'yı göndermiş, onunla da münasebet tesis etmişti.

Sonra, her hafta, cuma selâmlığından sonra, Secca-

decibaşı İzzet Bey, İstanbul'un muhtelif yerlerindeki tekkelere gider, şeyhlere ve dervişlere -Sultan Hamid tarafından- paralar götürür, kurbanlar kestirirdi.

Münasebet gelmişken şunu da arz edeyim ki, Sultan Hamid'in bu muamelesinden, yalnız şeyhler değil, ulema denilen sarıklı zümresi de, bol bol istifade ederlerdi.

Bunların içinde, az çok temayüz etmiş (*sivrilmiş*) olanların hemen hepsi, rütbe ve nişan sahibi idi... Çok iyi aklımdadır, Sultan Hamid'in saltanat senelerinin sonuna doğru, muhtelif ilmiye rütbelerini haiz ve devletin en büyük rütbeli nişanından itibaren gene muhtelif rütbelerde nişanları hamil olan bu şeyh ve sarıklıların adedi, 240 ile 250 adedi arasında idi.

Meselenin, asıl hayret veren ciheti şurasıdır ki, tarikat ehli ile ulema zümresi, birbirlerine zıt iki unsur olduğu halde, Sultan Hamid bunları büyük bir maharetle idare eder, hiçbir hususta çarpışmalarına meydan vermezdi. Bu maharetin sırrı ise, malûm olan “mavi boncuk” meselesi idi.

Şimdi burada, bir sual varit olabilir:

— Sultan Hamid'in, şeyhlere, dervişlere, tekkelere, hocalara, medreselere gösterdiği bu iltifat ve teveccüh, acaba: samimi mi idi, yoksa, bir gösterişten ibaret mi idi?

Benim bilgilerime ve Sultan Hamid üzerinde yaptığım tahlillere nazaran, cevap:

— Sultan Hamid'in, çocuk yaşından beri izhar etti-

ği (gösterdiği) ahlaki temayüller nazarı dikkate alınır, her iki cihete de hükmetmek icap eder. Ancak şu fark ile ki samimiyet azdır, gösteriş ciheti çoktur.

Size bunu kısa kısa misallerle izah edeyim:

Sultan Hamid, çocukluk zamanını, cahil ve muta-assıp bir saray halkı arasında geçirdiği için, çok tabiidir ki bir takım bâtil itikatlar yerleşmişti. Bunlar da, gün geçtikçe, muhtelif hâdisat ile kökleşmişti. Bu hadiselerden birkaç tanesini münasebet getirerek arz ettik. Balıklı tekkesi şeyhine iltica etmesi, arkasında çıkan çibanın, manevi bir kuvvetle delinmesi, Rus Çarı Aleksandr'ın, Süleymaniyeli şeyh Kâl Ahmet'in manevi kudret ve nüfuzu ile bombalanması vesaire gibi...

Halbuki, mahrem bendegâniyle açıkça hasbihal etmeyi adet edinmiş olan Sultan Hamid'in ağzından birçok defalar da:

— Boş yere, bir sürü tembel ve miskin herif besliyoruz. Fakat ne çare... Maslahat, bunu icap ettiriyor, dediği işitilmişti.

Bana kalırsa Sultan Hamid'in, bu adamlara bu şekilde temayül ve teveccüh göstermesi, kendisine mahsus olarak icat ettiği bir siyaset sisteminden başka bir şey değildi. Çünkü Hünkâr'ın takip ettiği siyasetten biri de bütün İslâm âleminde kendisinin bilhassa gayet dindar olarak tanınması idi. Onun içindir ki, birçok rahatsızlıklarına, Hatta verilen jurnallerde evham ve endişesi son derecede harekete getirilmesine rağmen, otuz üç sene zarfında, bir hafta bile cuma selâmlığını terk etmemişti.

Yıldız Sarayı ile bu Saray’a merbut (*bağlı*) olan binaların çatıları altında barınan bütün bu şeyhler ve derişler, hepsi İslâm âleminin birer köşesinden gelmiş oldukları için, bunlar adeta bütün İslâm dünyası ile Sultan Hamid arasında “irtibat” vazifesini ifa ederlerdi. Sultan Hamid’in dindarlığından, kuvvetli iman ve itikadından, “ilim ve tarikat” erbabına karşı gösterdiği lütufkârlıktan bahis mektuplar gönderirlerdi. İşte, Sultan Hamid’in bu adamlardan beklediği vazife de, bundan ibaretti.

Sultan Hamid, zahiren çok mutaassıp ve bazen da “ham sofı” göründüğü halde, bazen mükemmel bir hürriyetperver kesilirdi. Bilhassa ecnebilerle bu meseleler etrafında uzun bahislere giriştiği zaman, onların hayretlerini celbedecek kadar taassuptan ayrılır, onlara kendisini pek hür fikirli göstermeyi çok iyi bilirdi.

Hamidiye camisindeki “Mahfeli hümayun”, tamamıyla caminin içinde idi. Tabiidir ki, cami dahilinde sigara içilemezdi Halbuki Sultan Hamid, sıkıntılı ve endişeli günlerinde burada sigara içmekten bile çekinmezdi.

Aklıma, bunu teyit eden bir vaka geldi. Size, nakledeyim:

Sultan Hamid cuma günleri malûm olan o debdebeli merasimle Hamidiye Camii’ne gelip de kendine mahsus olan “mahfeli hümayun”a girer girmez, derhal kapıyı arkasından kilitlerdi. Yanında, yalnız iki küçük çocuk bulundururdu. Bunun biri, serasker Rıza Paşa’nın küçük oğlu Ziya Bey, diğeri de Müşir Ahmet

Eyüp Paşa'nın oğlu diğer Ziya Bey'di. İkisi de Süvari Ertuğrul Alayı'na mensup ve çavuş rütbesini haiz olan bu sekizer yaşında çocuklar, Sultan Hamid ile beraber orada namaz kılarlar ve namaz bitip de kapının kilidi Sultan Hamid tarafından açılınca kadar orada kalırlardı. Bu iki çocuğun orada bulunması da, Hünkâr'ın garip bir düşüncesi idi. Güya bu iki çocuk, "rehine" idi. Onlar orada bulundukça, askerler tarafından kendisine suikast yapılamayacağına kanaat getirmişti.

Sultan Hamid'in gene, düşünceli günlerinden biri idi. Namaz biter bitmez, kapıyı açmadan evvel, bir sigara içmek istemişti. Hünkâr, dudaklarının arasına bir sigara almış, kibriti çakmıştı. Fakat kibritin ucundan bir parça koparak yanar bir halde Sultan Hamid'in ayaklarının dibine sıçramıştı. Seraskerin oğlu Ziya Bey, derhal bu kıvılcımın üzerine atılmıştı. Tabiidir ki o atılınca kadar, kibrit parçası sönmüştü. Fakat bu hadise, Sultan Hamid'in hoşuna gitmişti. Derhal bu sekiz yaşındaki süvari çavuşunun rütbesini mülâzımlığa terfi etmiş ve yaveran silkine kaydedilmesi için de emir vermişti.

Bu hadise de teyit eder ki, Sultan Hamid bazen kızıl taassup gösterdiği halde, bazen da mutaassıpların hoş görmeyecekleri şeylere ehemmiyet vermezdi. Hülâsa olarak şunu söyleyebilirim ki, Sultan Hamid'in gösterdiği taassup, az çok kendi ruhunda mevcut olmakla beraber, aynı zamanda İslâm Âlemi'ne karşı takip ettiği siyasette, zevahiri kurtarmaktan ibaretti.

Şunu da ilâve edeyim ki, bu hususta bizim vere-

ceğimiz hüküm, ancak görünüşe nazarandır (*göredir*). Onun hakiki hissiyatı, doğrudan doğruca kalbine ve vicdanına münhasır kaldığı için bunlara kat'î olarak hükmetmek mümkün değildir.

Biz tekrar, Sultan Hamid'in gençliğine dönelim.

Bir münasebetle arz etmiştik ki, Sultan Hamid on yedi yaşını ikmal edip de müstakil bir daire sahibi olduktan sonra, kadın zevklerinde biraz ileri gitmişti. Bu da, o mevki ve hayata malik olan her genç için pek tabii idi. Fakat genç şehzadenin sıhhatinden endişe eden hususi tabibi Mavroyani, babasının ve annesinin veremden öldüklerini ileri sürerek onun aşırı hareketlerinin önüne geçmişti.

Sultan Hamid Mavroyani'nin bu dersini, hayatının sonuna kadar unutmamıştı. Bir taraftan vücut ve sıhhatini takviye edecek -spor ve saire gibi- her vasıtayı kullanmakla beraber diğer taraftan da kadınlara karşı perhizkârlığı bozmamıştı. Zevklerini, çok idareli bir şekilde kullanmıştı.

Arada sırada konyak, rom, bira gibi içkiler içtiği halde, bunları da derhal terk etmişti.

Yalnız bu perhizkârane hayatı kısa bir müddet için ihlâl etmek cür'etini göstermişti. O da, amcası Sultan Aziz'le Avrupa'ya gittiği günler içinde idi.

Sultan Hamid, Avrupa zevk ve sefahat hayatının iç yüzünü görmeyi çok merak etmişti. Geceleri, resmi ziyafetler, ziyaretler ve saire gibi mecburiyetler hitam

(son) bulunca, derhal kıyafetini tebdil ederek yanına lisan bilir bir arkadaşı almış, bu sefahat âleminin derinliklerine kadar girmiş ve o hayatı çok yakından görüp tetkik etmişti.

Londra'nın zevk hayatı, ona pek kuru ve pek soğuk gelmişti. Fakat Paris zevk âlemleri, son derecede hoşuna gitmişti.

Bizzat kendi rivayetine nazaran, Paris'te bulunduğu müddet zarfında, sefahat hayatının tamamıyla derinliklerine dalmıştı. Neşeli zevklerin bol bol hüküm sürdüğü yerlerin hepsine girip çıkmış, o tarihte Paris'in en kibar eğlence yerlerinden, en süfli kaba-relerine kadar, görmediği yer kalmamıştı. Buralarda, bilhassa "Paris apaşları"nın üzerinde, kendine göre tetkikler yapmıştı. Ve o zamandan itibaren polis romanlarına karşı kendisinde bir merak uyanmıştı.

Avrupa seyahati, Sultan Hamid'in üzerinde mühim tesir husule getirmişti.

Bu seyahatten evvel - gençliğine ve servetine rağmen gayet basit ve Hatta babayani dedikleri şekilde giyinip kuşanırken, bu seyahatten sonra, giyiniş tarzını değiştirmişti. Londra ve Paris terzilerine yaptırdığı elbiseleri Beyoğlu terzilerine model ittihaz (kabul) ederek kıyafet itibariyle de bir istihale (değişim) geçirmişti. Fakat bu elbiselerde de basitliği ve sadeliği iltizam etmiş (seçmiş), bilhassa daima koyu kurşuni ve devetüyü rengi kumaşları tercih etmişti.

Gene bu seyahatten evvel, Sultan Hamid Kâğıthane'den başka hiçbir seyir yerine gitmediği hal-

de, bu seyahatten sonra -mevsimine göre- Kâğıthane ve Göksu mesirelerine devamı adet edinmişti.

Aynı zamanda, Frenklerden de bazı kimselerle dostluk peyda etmişti. Bunlarla sık sık birleşiyor. Onların verdikleri ziyafetlere iştirak ediyordu. Ve bol bol siyasete ait münakaşalara girişiyordu. Fakat bunların hiç birinde memleketin dahili idaresine ait tenkitlere iştirak etmiyor.. Sultan Aziz'in ulu orta siyasetinden veliaht Murat Efendi'nin dillere destan olan sefahatinden bahsedilirken derhal sükût ederek bu bahislere temas etmek istemiyordu... Daha doğrusu, amcası ve büyük biraderi aleyhinde söylenen bu sözlerin, onların kulaklarına gitmek ihtimalini düşünerek susmayı tercih ediyor, onları gücendirmeyi arzu etmiyordu.

Avrupa'ya gidinceye kadar yalnız kendi Sarayında ve yalnız kendi basit ve cahil bendegânı arasında düpedüz yaşamış olan Sultan Hamid, aynı şekilde basit bir şahsiyetten ibaretti. Fakat Avrupa seyahatinden sonra, İstanbul'daki Frenklerle sık sık temasları, onu derhal değiştirmişti. Bir kaç gün aralarında yaşadığı Avrupa prenslerini, çok iyi etüt etmişti. Onların bazı taraflarını beğenmiş, birçok jestleri ve vaziyetleri de, hoşuna gitmişti... Sultan Hamid, hoşuna giden ve İstanbul saraylarında hoş görülebilen cihetleri almış, artık, görüştüğü kimseler karşısında, hareketlerine daha fazla dikkat ve itina göstermeye başlamıştı.

Sultan Hamid'in bu istihalesinden (*değişiminden*), ecnebi dostları çok hoşlanmışlardı. Bilhassa temas ettiği ecnebi kadınlarının dikkat ve teveccühleri artmıştı.

Hatta bunlardan bazıları, yarı alafrangalaşmış olan bu genç şark prensi ile münasebetlerini sıklaştırmışlardı.

Sultan Hamid, bunlarla Fransızca konuşmaya çalışıyordu. Fransızca'yı iyi bilmediği halde, çok iyi telâffuz ediyordu. Bazen kelimeleri karıştırıyor, yanlış yerlerde kullanıyor, bazen da, bilmediği bir kelimenin yerine, o manayı ifade edecek bir kelime söyleyiveriyor, bu da, ecnebilerin ve bilhassa kadınların pek hoşuna gidiyordu.

Ecnebilerin en ziyade nazarı dikkatini celbeden cihet, Sultan Hamid'in konuşma tarzı idi. Sesi, gür, kalın, tanan (*çınlayan*) ve cazibeli idi. Fakat bir mecliste bulunduğu zaman, daima herkesten daha hafif konuşmayı adet edinmişti.

Kısa söylediği zaman, son derecede düzgün ve pürüzsüz sözler söylerdi. Ve sözlerine de, ellerinin küçük ve cevval (*çevik*) hareketleriyle kuvvet vermek isterdi. Fakat uzun söylediği zamanlar, bazen cümlelerin aralarında, sanki yorulmuş gibi birdenbire duruverirdi. Fakat bir iki saniye sonra, bıraktığı yerden sesinin aynı ahengiyle söze devam ederdi.

Sultan Hamid, hususi bendegânı ve samimi dostları arasında şen ve neşeli bulunmakla beraber, bilhassa söz söylerken pek az gülerdi. Fakat ekseriya, dudaklarındaki ağır tebessüm eksilmezdi.

Tahta geçtiği zamana kadar, kafiye hırçın değildi. Hatta herhangi bir meseleye, lüzumundan fazla öfkelenip hiddetlenerek bağırıp çağırdığı görülmemişti.

Fakat tahta ayak bastığı günden itibaren karşılaştığı hâdisat, onun sınırları üzerinde yavaş yavaş tahribata başlamış, birkaç kere iradesini kaybedecek derecede hiddet eserleri göstermişti.

Onu en çok sinirlendiren, eniştesi, Damat Mahmut Celalettin Paşa idi

Efendilik zamanında, bu zatı çok seven ve hürmet eden Sultan Hamid, saltanat zamanında da bir müddet bu hislerini kaybetmemişti. Hatta bu sevgili eniştesine, hudutsuz bir salâhiyet vermişti. Damat Paşa, adeta saltanat müşaviri mevkiine geçmişti.

Fakat muhtelif hâdisat, birdenbire enişte ile kayınbirader arasında bir hufre (*çukur*) açmış ve bu hufre (*çukur*), derinleşe derinleşe, adeta bir uçurum haline gelmişti. Bu da, sebepsiz değildi.

Evvelce de, bazı münasebetlerle arz etmiştik ki, Sultan Hamid saraylarda ahlâk ve iffet meselelerine çok ehemmiyet verirdi. Sarayların hariminde, nezaheti (*ahlaklılığı*), ihlâl eden en küçük hadiselerle bile tahammül edemezdi.

İşte, bu ruhta ve bu zihniyette olan Sultan Hamid'in kulağına, Damat Mahmut Paşa'nın falan sarayda, filan kadın ile münasebette bulunduğu veyahut filan Sultanla mektuplaştığına dair sık sık sözler fısıldanıyor, Sultan Hamid de bunları duydukça, eniştesinden her gün biraz daha soğuyordu.

Sultan Hamid, saraylar aleyhinde dedikodu yapılmasın diye, bunların çoğunu sükût ile geçiştirmiş,

başka sebepler bahane ederek müteaddit defalar Damat Mahmut Paşa'yı memuriyetinden azletmişti.

Fakat eniştesi hakkında kulağına gelen sözler, gene eksilmemişti... Nihayet bir gün artık Sultan Hamid'in sabır ve tahammülü tükenmişti. Bir gece, Damat Mahmut Paşa'yı Sarayından alıp getirmeleri için adam göndermiş, o gelinceye kadar, büyük mabeyin dairesinin binek taşı üzerinde beklemiş. Paşa gelir gelmez, bir takım acı ve ağır sözlerle üzerine hücum etmiş, o kadar bendegân ve yaverler arasında, elindeki bastonu birçok kereler onun omuzlarına ve sırtına indirmek suretiyle hiddetini teskin edebilmişti.

Evvelce bir münasebetle arz etmiştim ki, Sultan Hamid'in bu şekilde hareketi, bir defa da, en sevgili mabeyincisi Lütfü Ağa üzerinde tekerrür etmişti... Eğer, ağalardan ve hususi bendegândan bazılarına gösterdiği ufak tefek hiddetler, nasılsa ağzından kaçırıpverdiği bazı şiddetli sözler istisna edilirse, Sultan Hamid'in şuna buna huşunet gösterdiği vaki değildir.

Biliyorum, şimdi siz burada, meşhur Sadrazam Sait Paşa'nın bir vak'asını hatırlayacak:

“Pekâlâ, ama, Sait Paşa'ya hançer çekip de, üzerine nasıl yürüdü?” Diyeceksiniz.

Bu vaka karşısında, ben de sizin kadar hayretteyim.

Asıl hayrette kaldığım nokta şurasıdır ki: Zaten yaradılışı itibariyle son derecede korkak ve evhamlı olan Sait Paşa, o gece, o buhran arasında, hissen veyahut hayalen, Sultan Hamid'in elinde bir hançer görebilir.

Fakat aradan uzun seneler geçtikten sonra, Sait Paşa gibi çok akıllı ve çok anlayışlı bir zatın, o gece galat olarak gördüğü bir şeyi, hatıratının sütunlarına geçirmesi, bana cidden çok garip gelir.

Sultan Hamid'in hususiyetlerine karışmış olan bir zat olmak hasebiyle, en başta kendisi olarak, bütün saray halkı bilirler ki, Sultan Hamid, kat'iyen revolveriz gezmezdi... Fakat efendilik devri de dahil olmak üzere, Hünkâr'ın bugün ve bir saat bile hançer taşıdığı, görülmüş ve işitilmiş bir şey değildi. O meşhur vaka esnasında soba başında oturarak ateşi karıştıran padişahın elindeki sarı pirinç maşayı, hançer diye tasvir etmek ve bunu da siyasi hatıratına geçirmek, Sultan Hamid'in o kadar büyük lütuflarına mazhar olmuş bir zattan beklenmez, zannedirim.

Sultan Hamid, gençlik zamanından beri hayatının yaşayış tarzlarına hususi bir sistem vermişti. Adetlerine, bilâ kaydü şart (*kayıtsız şartsız*) merbut (*bağlı*) olmakla beraber, büyük bir mecburiyet olmadıkça, bu sistemi, kâfiyen değiştirmezdi.

Pek gençlik zamanından bağliyerek vefatından bir gün evveline kadar büyük bir ısrar ile takip ettiği bir adeti vardı ki, o da, sabah banyosu idi... Bu, kendisine adeta hususi bir merak haline gelmişti. Bunun için de kendisine çinilerle müzeyyen, yarım alafranga tarzında küçük bir banyo dairesi yaptırmıştı. Bu banyo dairesi, kendi ikametgâhına muttasıldı.

Sultan Hamid'in daimi hayatını, bütün teferruatıyla takip edebilmek için, evvelâ bu hususi ikametgâhından

bahsedelim.

Evvelâ, şunu arz edeyim ki, Yıldız Sarayı denilen, birçok muhtelif dairelerin arasında, Sultan Hamid'in bu hususi ikametgâhı, büyük, bir garabet teşkil ederdi. Çünkü bu bina, ortası büyük bir salon olan, dört odalı, gayet adi, gayet basit, hiçbir ziynet ve mimari eseri göstermeyen küçük bir evden ibarettir. Onun içindir ki Sultan Hamid bu küçük evden kinaye olmak üzere, bütün Yıldız Sarayı'na:

“Evim” derdi. Hiçbir zaman: “Sarayım” demezdi.

Kendisinin hal'inden bir müddet sonra, -bir kaza neticesinde yanan bu küçük daire, eskiden Hünkâr dairesi denilen ve sonraları, başkadınefendilere tahsis edilen dairenin karşısında idi. Bugün, “Harem kapısı”ndan girip de tiyatroya doğru giderken, sıra ile devam eden binaların hitam bulduğu yerde, bu küçük binanın temellerine ait bazı eserler, daha hâlâ mevcuttur.

Bu küçük bina, bir kattan ibaretti. Bomba, kundak vesaire gibi tehlikeli bir şey konulmasın diye, döşeme kısmı, kâmilten (*tamamen*) toprağa intibak etmişti.

Binanın yalnız temel kısmı, tuğladan olup, diğer kısımları kamilen (*tamamen*) tahtadan inşa edilmişti. Binanın cephesi, gayet basit ve gösterişsizdi. O derecede ki, bunu gören bir yabancı, bu küçük ve adi binada, koca bir imparatorun ikamet ettiğine kat'iyen ihtimal veremezdi.

Bina, harem kapısından itibaren, tiyatroya ve ha-

rem ağaları dairesine giden çimento yolun seviyesinden bir metre kadar yüksekte idi. Bu yoldan ayrılan hafif meyilli ve sağlam sollu iki küçük yolun ortadaki düzlüğü üzerinden üç ayak mermer merdiven çıkılır, buradaki kapıdan, binanın içine girilirdi.

İlk girilen yer, büyücek bir salondan ibaretti. Bu salonun sağ tarafında iki oda ile bir helâ vardı. Bu iki odadan yol üzerindeki oda, Sultan Hamid'in yatak odası idi. Yanındaki odaya da esvap odası denilirdi. Sultan Hamid'in elbise ve çamaşırları bu odada bulunur, burada soyunup giyinirdi. Ondan sonra, yatak odasına geçirdi.

Salonun sol tarafında da iki oda vardı. Bu odalarda, Hünkâr kalfaları yatıp kalkarlardı.

Gene salonda, methalin karşısında bir kapı vardı. Bu kapıdan da, binanın arkasındaki harem dairesine giden koridora gidilirdi. Ve bu koridorun nihayeti, tasviri pek uzun sürecek olan ayrı bir âlemidi.

Biz, bu uzun tasvirlerle karilerimizi yormadan, Sultan Hamid'in yatak odasına girelim.

Bu oda, büyücek ve müstatil (*dikdörtgen*) şeklinde idi. Odanın bütün mefruşatı, toz tutmamak için ince tüylü bir halı. Hafif ve basit bir karyola, bir gece dolabı, bir de, şezlongdan ibaretti.

Perdeler, açık renkli ipekten ve Hereke fabrikası mamulâtından idi.

Sultan Hamid'in karyolası ve yatak takımları da gayet basitti. Mikrop tutmaması için mesamatı sık ipekli kumaşlardan imal edilirdi.

Karyola, lakedendi ve tel örme somyalı idi. Bu somyalar Avrupa da icat edildiği zaman, saray Döşemeci-başısı Avusturyalı Rozantal vasıtasıyla ilk defa olarak Sultan Hamid İstanbul'a getirtmişti. Evvelâ kendisi kullanmış, çok rahat etmiş, sonra da Sultanlar, şehzadeler ve sonra da saray kadınları için bu cinsten birçok somyalar celbetmişti.

Sultan Hamid, yatak takımlarında daima açık ve baygın renkleri intihap ederdi. Esasen en sevdiği renkler, camgöbeği ile kavuniçi idi.

Sultan Hamid'in yatak takımındaki en büyük hususiyet, baş koyduğu yastıkta idi. Bu yastık, bizim kullandığımız yastıklar gibi yassı ve ikiyüzlü değildi. Bilâkis, köşeli ve üç yüzlü idi. Bu yüzlerden biri, karyolanın ön siperine, diğeri de yatağa temas ederdi. Üçüncü ve boş kalan kısımda da, Sultan Hamid yatardı.

Sultan Hamid, daima arka üstü yatmayı tercih ederdi. Bunun sebebi ise, uyku esnasında kalbin daha rahat bir vaziyette bulunmasını temin etmek içindi. Aynı zamanda, kanın başa çıkmaması için karyolanın ön kısmı, hafifçe yüksekti.

Fevkalâde bir hadise olmadıkça, Sultan Hamid erken yatardı. Fakat hiçbir zaman, yatar yatmaz uyu-mazdı. Onun, hal'edildiği (tahttan indirildiği) tarihe kadar tamamıyla sadık kaldığı adetlerden biri de, roman okutup dinlemektir.

Bu da yatak odasında, hususi bir tertibat alınmasını icap ettirmişti.

Yatak odasının, selâmlık küçük mabeyin tarafında da bir kapı vardı. Bu kapı, sağ tarafa doğru bir paravanla kapatılmıştı. Bu paravanın arkasında, küçük bir masa ile bir mum bulunurdu.

Sultan Hamid, yatmak için odasına girdiği zaman, gider o zaman kilidini açardı. Orada elinde bir roman ile bekleyen okuyucuyu içeri alırdı. Bu, okuyuculuk vazifesini vefatına kadar gidiş müdürü Hacı Mahmut Efendi ifa etmişti. Onun vefatından sonra da bu vazife esvapçıbaşı İsmet Bey ile bazen da şifre kâtibi Asım Bey'e intikal eylemişti.

Roman okuyucusu, kapıdan girer, paravanın arkasına geçerdi. Orada tek mumlu bir şamdan ile bir kutu kibrit hazırды. Bu mumu yakar, masanın başına otururdu. Önüne romanı açarak Sultan Hamid'den emir beklerdi.

Bu esnada da Sultan Hamid, büsbütün gecelik kıyafetini alır ve yatağa girerdi. Gecelik kıyafetinden bahsederken şunu da unutmayalım ki, o tarihte "pijama" henüz icat edilmemiş veyahut bu icat, İstanbul'a gelmemişti. Herkesin adeti, gecelik entarisi ile yatağa girmektir. Fakat Sultan Hamid, gecelik entarisini sevmeydi. Bunun yerine, ancak diz kapaklarına kadar inebilen gömlek gibi bir şey giyerdi.

Hatta bir gece bu yüzden Sultan Hamid bir sıkıntıya uğramıştı. İran şahı Muzafferettin Şah, İstanbul'a gelmişti. O akşam Yıldız Sarayı'nda parlak bir ziyafet verilmiş, hoş bir vakit geçirilmişti. Ve artık yatmak zamanı geldiği için herkes yatak odalarına çekilmişti. Fa-

kat tam o zaman, koşa koşa Sultan Hamid'e gelmişler:

— Efendimiz! Şah hazretleri, gecelik entarisi istiyor, demişlerdi.

Sultan Hamid, şaşırmıştı. Kendi kısa gömleklerinden birini yollamayı muvafık bulmamıştı. O gece sarayda nöbetçi kalan memurlara adamlar koşturmuştu. Nöbetçi tabibi Doktor İbrahim Paşa da, henüz giyilmemiş, beyaz keten bir gecelik entarisi bulunmuştu. Bu entariyi, derhal sırma işlemeli bir bohçaya yerleştirmişti. Misafirine göndermişti.

Bu ders, Sultan Hamid'e kâfi gelmişti. Ertesi gün, misafirler için kıymetli kumaşlardan gecelikler yaptırılmasını emretmişti.

Sultan Hamid karyolasına uzanır uzanmaz:

— Dün akşam, falan yerde kalmıştık. Devam edin bakalım, derdi.

O zaman roman okumaya memur olan zat, biraz yüksek sesle, romana devam ederdi. Yüksek sesle okumasının sebebi de Sultan Hamid'in sağ kulağının biraz ağır işitmesi idi.

Sultan Hamid'e okunan romanların hemen hepsini, polis romanları teşkil ederdi. Bunlar, mabeyin mütercimleri -ve bilhassa bunlardan İzzet Bey- tarafından tercüme edilirdi.

Sultan Hamid, bunları büyük bir dikkatle dinler ve takip ederdi. Hatta bunların entrikalı noktalarının tekrar okunmasını isterdi.

Garibi şurasıdır ki, Sultan Hamid bu romanların

mevzularını adeta hakikat olarak telâkki eder ve bunlara ciddi bir alâka gösterirdi. Hatta bu yüzden bir gece, nöbetçi tabibi - Hamidiye Etfal hastanesi sertabibi ve bahriye ferîği - İbrahim Paşa, çok müşkül bir vaziyete girmişti.

Esvapçıbaşı İsmet Bey, ağır ağır bir roman okuyordu. Romanın o kısmında, Hint prenslerinden birinin, kardeşini öldürmek için tertip ettiği bir hileden bahsediliyordu.

Hint prensi, kardeşini öldürmeyi tasmin etmişti (*tasarlamıştı*). Fakat bu cinayetin, hiç kimse tarafından hissedilmemesinin arzu etmekte idi. Bunun için bir zehir tedarik ederek bu zehiri kardeşinin cariyelerinden biri vasıtasıyla, onun yatağına serptirmişti.

Hiçbir şeyden haberdar olmayan prens, yatağına girmişti. Fakat ertesi gün, onun odasına girenler, esrareniz bir surette vefatını görmüşler, hayret etmişlerdi. Prens babası, oğlunun bir cinayete kurban gittiğini anlamıştı. Lâkin bunun delil ve ispat mı bir türlü bulamamıştı? Nihayet işe, bir İngiliz polis hafiyesi karışmıştı. İş meydana çıkarmıştı.

Sultan Hamid, romanın bu kısmını sükûnetle dinledikten sonra:

— Dur İsmet Bey, acaba bu gece sarayda nöbetçi doktor kim? demişti.

İsmet Bey de:

— İbrahim Paşa, kulunuz diye, cevap vermişti. Sultan Hamid, bir iki dakika düşündükten sonra:

— Hemen şimdi git, İbrahim Paşa'ya sor. Böyle bir zehir var mıdır? Adı, nedir? Çabuk, öğren de gel, bekliyorum, diye irade etmişti (*buyurmuştu*).

İsmet Bey, romanı kapamış, doğruca İbrahim Paşa'nın odasına gitmişti. Paşa, bir saat kadar evvel yatmış, tatlı ve derin bir uykuya dalmıştı. İsmet Bey ansızın başına dikiliverince büyük bir korku ile uyanmıştı.

İsmet Bey derhal söze girişmişti:

— Hindistan da, zehirli bir ot varmış. Bu otun tozu yatağa sürülür yahut ekilirse, insanı telef edermiş. Efendimiz soruyorlar, hakikaten böyle bir zehir var mıdır? Adı, nedir?

Uyku sersemi olan Doktor İbrahim Paşa, büsbütün şaşırmıştı. Birdenbire verecek bir cevap bulamamıştı.

— Efendim, bu, çok mühim bir mesele. Birdenbire, cevap veremem. Olabilir ki, yanlış bir şey söylerim. Müsaade buyurulsun. Yarın bir kaç kitap karıştırayım. Arzı malûmat ederim, demişti.

— Efendimiz çok merak buyuruyorlar. Bunu, behe-mehal (*mutlaka*) bu gece öğrenmek istiyorlar. Ne yapıp yapınız. Şimdi cevap veriniz, diye, ısrar göstermişti.

İbrahim Paşa'nın vaziyeti, tamamıyla müşkülleşmişti:

— Aman efendim, gece yarısı, hangi vasıtaya müracaat eder de, böyle mühim bir suale cevap verebilirim? Hindistan iklimi, bizim memleketimize benzemez. Oradaki otların ekserisi zehirlidir. Ve bu zehirlerin

tesirleri de, muhtelifdir. Onun için efendimizden istirham ederim. Bana müsaade buyursunlar, yarın sabahdan itibaren mufassal nebatat (*bitki*) kitaplarıyla Hindistan'a ait seyahatnamelere müracaat edeyim. Meraklarını tatmin edecek şekilde bir cevap vereyim, diye, istirham etmişti.

İsmet Bey, gitmişti. Fakat biraz sonra, nefes nefese geri gelmişti:

— Hadi bakalım, paşa, efendimiz sizi istiyor, demişti.

İbrahim Paşa, bu yüzden başına bir fırtına kopmak ihtimaliyle, titreye titreye giyinmişti. İsmet Bey önde, o arkada olduğu halde, doğruca nöbet odasına gitmişler. Oradan da dar koridora geçerek Sultan Hamid'in yatak odasının kapısından girmişlerdi.

İsmet Bey, paravananın arkasından seslenmişti:

— Efendimiz!.. Doktor İbrahim Paşa kulunuz, geldi.

Bu sefer paravananın öbür tarafından, Sultan Hamid'in sesi işitilmişti:

— Paşa!.. Sizi, vakitsiz rahatsız ettim.

Estağfurullah, efendimiz. Fermanı hümayunuza daima hazır ve muntazırım (*bekleyenim*).

— Hindistan da bir nebat varmış. Bunun tozu, yatağa ekilir ve sürütürse, o yatakta yatan helak olurmuş. Bu nebatın (*bitkinin*) adı nedir?

Doktor İbrahim Paşa, odasından çıkıp, Sultan

Hamid'in yatak odasına gelinceye kadar yolda hafızasını cebretmiş (*zorlamış*). Asya'nın cenup (*güney*) adalarında yerli kabilelerinin oklarına ve silâhlarına sürdükleri, Gürar ismindeki bir nevi zehir aklına gelmişti.

Şimdi, Sultan Hamid bu suali sorar sormaz, imtihanında bildiği sual çıkan bir mektep çocuğu gibi derhal cevap vermişti:

— Efendimiz! Gürar ismindeki nebattan çıkarılan zehrin bu tesiri yapması ihtimali vardır.

— Yaaaa... Bu zehir, o tesiri yapar ha?

— Muhtemeldir, efendimiz.

— Acaba, bu zehrin istihsal edildiği nebat, İstanbul da, Mesela, Mısır Çarşısı'nda falan bulunur mu?

Doktor İbrahim Paşa, tepesinden tırnağına kadar titremişti. Bu sual, öyle müthiş bir sual idi ki, buna verilecek cevabın müspeti de, menfisi de tehlikeli idi. Eğer:

— Yoktur, dese, o zaman Sultan Hamid şüpheye düşecek:

— Ne biliyorsunuz? Araştırdınız mı? Ne gibi bir lüzum ve ihtiyaç ile araştırdınız? Nerede kullanacaktanız? Diye, cevap verilmesi müşkül, bir alay sualler soracaktı.

— Bulunabilir... dese, o zaman da Sultan Hamid'in içine bir şüphe girecekti.

Bereket versin ki, İbrahim Paşa'nın kalbine, çok lastikli bir cevap gelmişti:

— Efendimiz!.. İstanbul da, bu kabil zehirlerin ve zehir istihsal edilen (*üretilen*) otların bulunmasına ihtimal veremiyorum. Çünkü zehirli maddelerin, Mısır çarşısı ile kökçü ve aktar dükkânlarında bulundurulmaması hakkında, tıbbiye meclisinin şiddetli emirleri vardır. Saye-i Şahanenizde, alâkadar memurlar ve tabipler, bu dükkânları sık sık teftiş ederler. Bu emrin hilâfına harekete meydan vermezler.

Sultan Hamid, memnun bir sesle cevap vermişti:

— İsabet, isabet! Pekâlâ, istirahat ediniz...

Doktor İbrahim Paşa, iyi bir badire atlatmaktan mütevellit (*doğan*) bir sevinç ile huzurdan çıkıp odasına avdet etmişti (*dönmüştü*).

Fakat ertesi gün, Sultan Hamid, hususi bendegânından birkaçını, Mısır Çarşısı'na, kökçü dükkânlarına, İstanbul'un belli başlı aktarlarına göndererek Gürar isminde bir ot mevcut olup olmadığını araştırmıştı. Tabiidir ki, bulunamamıştı.

İşte, buna benzer bazı hadiseler Sultan Hamid'in uykusunu kaçırırdı. O zaman, saatlerle uyuyamazdı. Yok, eğer böyle bir şey olmazsa, o zaman yarım saat bir saat kadar roman dinler, ondan sonra, uyumaya başlardı.

Roman okuyanlar, Sultan Hamid'in uyuduğunu hisseder etmez, derhal önlerindeki mumu söndürür, okudukları defteri kapar, usulcacık odadan çıkarlardı. O zaman, odanın salona açılan kapısının önünde bekleyen “nöbetçi kalfa”lardan biri, sessizce odaya girer,

roman okuyucusunun çıktığı kapıyı kilitler anahtarı, oradaki bir çiviye asardı.

Sultan Hamid'in uykusu, uzun sürmezdi. Ekseriya, ü-zerinde saat ve dakika yazılı "son derecede mühim ve son derecede müstaceldir (*acildir*)" ibareli bir jurnal gelir, o zaman Sultan Hamid'i uyandırırıldardı.

Bu uyandırmanın da bir usulü vardı. Bu gibi jurnaller, kimin vasıtasıyla verilirse verilsin, jurnali alan, derhal nöbet odasına gelir, oradaki nöbetçi musahip ağalardan birine verir:

— Derhal, efendimize arz edin, derdi.

Nöbetçi musahip, nöbet odası ile yatak odası arasındaki koridoru geçer, kapının önüne gelirdi. Sultan Hamid'i uyandırıncaya kadar, parmaklarının ucu ile kapıya hafif hafif fiskeler indirirdi.

Sultan Hamid, uyandırıldığı için kat'iyen kızmazdı. Derhal yatağından kalkar, evvelâ, kapının arkasında kimin olduğunu sorar. Tanıdığı sesi alınca, derhal kapıyı açar, verilen jurnali alır, okur. Artık o jurnalın ehemmiyetine göre, ya tahkik için birine havale eder veyahut jurnali yanında alıkoyup musahibi savarak kapıyı tekrar kilitlerdi.

Bazen da, bir iki saat uyuduktan sonra uyanır, aklına bir şey gelirdi. O zaman nöbet odasının zilini çekerek, o işi yapabilecek kim varsa derhal getirtir, ona, uzun uzun emirler verirdi.

Hiç uyumadığı, geceler de, ender değildi. Esasen, böyle arızı sebepler olmasa da, pek uzun ve sürekli

uyumak, Sultan Hamid'in adeti değildi.

Geceleri, yatak odasına müntehi olan (*sona eren*) koridorun başında, nöbet odasında kalan nöbetçilerle beraber, "Söğütlü Bölüğü" kumandanı Yüzbaşı Mehmet Ağa ile o bölüğün efradından iki silahlı nefer nöbet beklerdi. Münasebet gelmişken şunu da söyleyeyim ki, Yıldız Sarayı'nda, muhtelif milletlere mensup tüfekçiler, yaverler, Hünkâr çavuşları ve muhafızlar bulunmasına rağmen, Sultan Hamid ancak ve ancak, bu Söğütlü bölüğünün Türk efradına (*askerlerine*) emniyet ve itimat eder, geceleri bile hayatını onlara teslim ederdi.

Aynı zamanda, yatak odasının salona açılan kapısının önünde de, nöbetçi kalfalar beklerdi. Bu nöbetçi kalfalar, tamamıyla yaşlı başlı kadınlardan mürekkepti. Esasen Sultan Hamid'in bu hususi dairesine, genç kalfalar ve hazineدارlardan hiçbiri giremezdi. İcap ederse, Sultan Hamid irade eder, getirtirdi.

Sultan Hamid, sabahları daima erken kalkardı. Kalkar kalkmaz, kahvesini içerdi. Ve günün ilk işi olarak, banyoya giderdi.

Banyo esnasında kendisine Müşfika kadınefendi ile sevgili ve emektar kalfası Sırrıcemal kalfa refakat ederlerdi. Fakat Sultan Hamid banyo yaparken onlar banyoya bitişik olan odada beklerlerdi.

Sultan Hamid banyosunu yaptıktan sonra, tamamıyla hava cereyanından masun bir tarzda yapılmış olan istirahat odasına geçerdi. Burada, büyük bir sükûnet içinde kısa bir müddet istirahat eder, ondan

sonra, o gece zarfında başkitabet dairesine gönderilmiş olan evrakı isterdi.

Eğer bu evrak az ise, onları burada gözden geçirirdi. Eğer çok ise, bir kısmını burada tetkik ettikten sonra, kalanları, “küçük mabeyin dairesi”ndeki yazı odasına gönderirdi.

Sultan Hamid, başkalarının yanında soyunup giymekten, son derecede çekinirdi. Diyebilirim ki, uzun seneler, Müşfika kadınefendi ile Sırrıcemal kalfadan başka, onun çıplak halini kimse görmemişti.

Sultan Hamid’in sıhhati çok mükemmeldi. Başhe-kimi Mavroyani Paşa’nın, gençlik zamanında kendisine yaptığı telkinlerden sonra, hayatını çok muntazam bir şekilde idare etmeye ehemmiyet verdiği için, bilhassa saltanat devrinde belli başlı ve ehemmiyetli hiçbir hastalık geçirmemişti. O, sıhhatinin bu mükemmeliyetini, bilhassa banyoya atfederdi.

Mamafih, ufak tefek rahatsızlıkları ve kırgınlıkları da eksik değildi. Kış günlerinde, hava ne kadar soğuk olursa olsun, açık araba ile selâmlığa çıktığı için ekseriya hafta içlerinde nezle ve hafif boğaz ağrıları geçirirdi. Fakat bu rahatsızlıkları esnasında da yatağa girmez ve çalışmasına kat’iyen fasıla (*ara*) vermezdi.

Hünkâr kendisinde böyle bir kırgınlık hisseder etmez, derhal hususi doktorlarından birkaçını ayrı ayrı çağırır, hemen ciğerlerini ve kalbini muayene ettirirdi. Çünkü onun en çok ehemmiyet verdiği şey, vücudunun bu iki cihazı idi.

Bilhassa ciğerlerini muhafaza etmeye çok itina gösterirdi. Hatta onun içindir ki, kış mevsimlerinde, içi müflonlu podüsüet yelekler giyerdi.

Verem hastalığının irsi olup olmadığı hakkında belki beş yüz defa doktorlarıyla mübahaselere (*konuşmalara*) girişmişti. Bunun da sebebi, valide ve pederinin veremden vefat etmesi idi. Bu doktorlar, Hünkâr'ın maksadını bildikleri için, Sultan Hamid'in bu husustaki suallerine gayet mahirane cevaplar verirler, fikirlerini ve mütalaalarını:

— Evet verem hastalığının irsi olduğunu iddia eden tabipler de vardır. Ancak, bu hastalık, natura meselesidir. Naturası sağlam olanlar, böyle bir tehlikeden kat'iyen endişe etmemelidir, diye hülâsa ederlerdi.

Sultan Hamid, kalbinin yorulmamasına da son derece dikkat ederdi. Yorucu hareketlerde bulunduktan sonra, muhakkak o meşguliyetine fasıla verir, bir müddet zamanını, istirahatle geçirirdi.

Böyle ufak tefek rahatsızlıklarında, kendisini muayene eden doktorların verdikleri reçeteleri, evvelâ diğer doktorlara gösterir, sonra, yaptırılmak için Sarayın eczanesine gönderirdi. Fakat eczaneden yapıp gelen ilâçları bir defa dahi kullanmayı aklından geçirmemişti.

Hemen hemen, diyebilirim ki, Sultan Hamid'in yegâne eczanesi, Mısır Çarşısı idi. Sıhhatli zamanlarında, gidiş müdürü Mahmut Efendi, seccadecibaşı İzzet Bey, esvapçıbaşı İsmet Beylerden birini sık sık Mısırçarşıma gönderir, oradan “koca karı ilâçları” de-

diğımız şeyleri tedarik ettirirdi.

Bu zevat, Mısır Çarşısı'na gittikleri zaman, hüviyetlerini kafiye bildirmezler, kendilerinin Saray'a mensup olduklarını kat'iyen hissettirmezlerdi. Muhtelif dükkânlara uğrarlar, birinden "kırk paralık ketentohumu", diğlerinden "üç kuruşluk saparna", bir başkasından "altmış paralık ıhlamur çiçeği" vesaire alıp getirirler, Sultan Hamid'e verirlerdi.

Hünkâr, büyük bir dikkatle bunları saklardı. Ve kendisinde bir rahatsızlık hisseder etmez, bunları çıkarır, kendi bildiği gibi kendisine ilâç yapardı.

Fakat bunları, muhitindeki en mahrem şahsiyetlerden başka kimseye bildirmek istemezdi. Hatta tabipler ve eczacılar bile bunu bilmezlerdi. Tabipler, kendi yazdıkları reçetelerin Hünkâr tarafından memnuniyetle kabul edildiğini, eczanedekiler de, yaptıkları ilâçların istimal edileceğini zannederlerdi.

Sultan Hamid, şahsına verilen bir reçeteyi eczaneye yollarken, Sereczacı Bekir Efendi'ye de:

— İlâçlarıma dikkat etsin, haaaa! diye, hususi bir haber gönderirdi.

Böylece de herkese, saray eczanesinin ilâçlarıyla tedavi edildiğine dair bir fikir ve kanaat verirdi.

Efendilik zamanından beri tanıdığı Sereczacı Bekir Efendi'ye son derecede emniyet ve itimat ederdi. Böyle olduğu halde, gene onun yaptığı ilâçları kullanmaktan çekinirdi.

Bir gün, bilmem ne gibi bir sebeple Bekir Efendi'yi

huzuruna istemişti. Fakat lâkırdıyı döndürüp dolaştırarak insanların suhuletle iğfal edilebileceği meselesine getirmişti. Ve hemen hemen aynen:

— Bekir Efendi!.. Bu dünya, imkân dünyasıdır. Para denilen o mel'un şey yok mu, bazen insanların dinini imanını satın alır. Mesela, bir adam, yüz lira karşısında boyun eğmez. Bin liraya ehemmiyet vermez. On bin lira için vicdanını kirletmez. Fakat yüz bin lira vaat edilince, düşünmeye başlar. İşte bu düşünme yok mu? O, iğfalin başlangıcıdır. Artık o adamdan korkmalıdır, demişti.

Ve böylece de ona, bir ders vermek istemişti. Halbuki Bekir Efendi, kendisinin en ziyade emniyetini celbetmiş olan şahsiyetlerden biri idi.

Sertabip Mavroyani Paşa, bir aralık bir meseleden ürkererek Rusya sefarethanesine sığınmıştı. Bu hadise, Sultan Hamid'i son derecede öfkelen-dirmişti. Hatta bu emektar doktorunun, artık kendisine olan sadakatinin sarsıldığına hükmederek son derecede kederlenmişti. Kendisine ilişmeyeceğini temin ederek, sefarethaneden aldırıp Saray'a getirtmişti. Ve Saray'a gelmez de derhal huzuruna istemişti.

Büyük bir korku ve hicap içinde bulunan Mavroyani Paşa'yı görür görmez:

— Yaaa, paşa, bana, bunu mu yapacaktın? Hiçbir zaman senden beklemezdim. Bundan sonra, senin sadakatinden nasıl emin olabilirim? demişti.

Mavroyani Paşa, Hünkâr'ın ayaklarına kapanarak:

— Affediniz, şevketlim, bir şeydir, oldu... Fakat size olan sadakat ve ubudiyetimden bir zerre bile kaybetmedim. Nasıl isterseniz, sizi temin edeyim, diye, cevap vermişti.

Sultan Hamid, derhal Sereczacı Bekir Efendi'yi çağdırtmış:

— Bekir Efendi, Paşa ile kapıdaki arabalardan bir kapalı arabaya bininiz. Doğruca, Patrikhane'ye gidiniz. Patrik Efendi'ye benden selâm söyleyiniz. Paşa'nın, bundan sonra da bana sadakatte devam edeceğine dair kendisine yemin ettirsin. Bu yemini, kulağınızla siz de işitiniz, diye, irade etmişti (*buyurmuştu*).

Sultân Hamid, şöyle bir fikir edinmişti:

— Emniyetsizlikten, emniyet doğar.

İşte, bu fikrin verdiği kanaatledir ki, bazen en emniyet ettiği şahsiyetlere bile itimatsızlık gösterirdi.

Aklıma, bir vak'a geldi. Sarayın cerrahlarından altmış yaşlarında kadar ağır başlı, son derecede ciddi, Miralay Hasan Bey isminde bir zat vardı. Bu zat da, Sultan Hamid'in büyük emniyetini kazanmıştı.

Bir gün, harem dairesinde, kadınlardan birinin kolunda çıkan bir çıbanı pansuman yapmak için Hasan Bey, o kadının bulunduğu daireye gidiyordu. Kendisine, musahiplerden Tahsin Ağa refakat ediyordu.

Bunlar, geçerlerken Sultan Hamid'in gözüne ilişmişti. Sultan Hamid'in kalbine nasılsa bir vehim girmişti. Arkalarından İbrikdarbaşı Kâmil Ağayı göndermişti.

Kâmil Ağa, onlara yetişerek:

— Hasan Bey! Zahmet ama biraz musahipler daire-sine buyurunuz, demişti ve bu halden şaşırın Hasan Bey'i, musahipler dairesinde bir odaya götürerek elin-deki çantanın içini büyük bir dikkatle muayeneden geçirmişti. Tabiidir ki, çantada, pansuman levazımın-dan başka bir şey mevcut değildi.

Kâmil Ağa, koşa koşa gelmiş, neticeyi Sultan Hamid'e haber vermişti. Hünkâr, derhal masanın gö-zünü çekmiş, bir zarfın içine elli liralık bir banknot yerleştirmiş:

— Hasan Bey'e selâm söyle. Kendisine esasen em-niyet ve itimadım vardı. Şimdi, büsbütün arttı. Bu para ile çocuklarına şeker alsın, diye, haber göndermişti.

Hünkâr'ın bazı garip halleri de vardı. Mesela, dok-torlarından, Mukim Paşadan kafiye hoşlanmazdı. Ne zaman ondan bir bahis açılrsa:

— Şu, Mukim yok mu? Dedikodu için yaratılmıştır. Nasıl doktor olmuş, bilmem. Bu Saray'a geldiği gün-den beri, bir gün eline bir tıp kitabı alarak bir köşeye çekilip mütalaa ettiğini işitmedim. Dünyada, bir o bir ben kalsam ve bir hastalığa müptelâ olsam, ona nabzı-mı bile uzatmam, derdi.

Hakikaten de mabeyni hümayun tabibi unvanım taşıyan bu zata, bir kere bile kendisini muayene ettir-memişti.

Mukim Paşa, mabeyinci Lütfü Ağanın gözden düş-mesi ve vefat etmesi üzerine de, oğlu Faik Bey tara-

findan aynı şekilde himaye edilmişti. Sarayda gördüğü işler de, tama-mile mesleğinin haricinde idi. Herkesin şahsına göre iş vermeyi çok iyi bilen Sultan Hamid, Mukim Paşa'ya da mühim bir vazife tevdi etmişti. Herhangi bir meseleden dolayı istintak için Saray'a getirilenler, Hünkâr'ın tayin ettiği zatlar tarafından isticvaptan (*sorgudan*) geçirilirken, ekser o heyete Mukim Paşa da refakat ederdi. Sultan Hamid'in bu heyetler arasında onu da bulundurmasının sebebi, maznun ile o heyet arasında bir uyuşma hasıl olmasının önüne geçmekti. Çünkü Mukim Paşa'nın bulunduğu yerde böyle bir şeyin vukuu mümkün değildi. Bu zat, böyle bir meseleyi o dakikada Sultan Hamid'e haber verirdi.

Sultan Hamid, bu gibi meselelerde bu zatı kullanmakla beraber, kendisini kafiyen sevmezdi. Hatta bazen ondan bahsedildiği zaman yüzünü buruşturur, başını öbür tarafa çevirirdi.

Meşrutiyet ilan edildiği zaman, Sultan Hamid ilk iş olarak Tüfekçi Tahir Paşa'yı çağırmış:

— Kapılara, emir ver, jurnalcilerin hiçbiri, Saray'a girmesin, demişti. Ve saray memurlarından olup da jurnalcilik ile tanınmış olanlara da, derhal Sarayı terk ederek evlerine çekilmelerini emretmişti.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra, gözüne Mukim Paşa ilişmişti. Onu görür görmez, yanında bulunanlardan biri ile:

— Söyleyin, şuna... Evine gitsin, otursun. Bir daha buralarda görünmesin, diye haber göndermişti.

Sultan Hamid, Mukim Paşa'dan başka, diğer doktorlarını severdi. Ve az çok kendilerine emniyet ederdi. Fakat bazen öyle aksilikler zuhura gelirdi ki, gene kendisinde büyük bir itimatsızlık baş gösterirdi.

Mavroyani Paşa'dan sonra sertabip olan Müşir Hayri Paşa, bir gün Sultan Hamid'e ehemmiyetsiz bir ilâç vermişti. Ve o da, nasılsa o ilâcı istimal etmişti. Fakat aradan bir saat kadar geçer geçmez, Hünkârda şiddetli bir karın ağrısı ile ishal baş göstermişti.

Bu arada, huzura giren müfsit ve münafıklardan birkaçı:

— Aman efendimiz, biraz evvel ilâç almıştınız. Sakın ilâçta bir şey olmasın? Diye, Hünkâr'ın kalbine büyük bir şüphe girmesine sebebiyet vermişlerdi.

Sultan Hamid, derhal Sertabip Hayri Paşa'dan şüphelenmişti. Huzuruna çağırarak verdiği ilâç hakkında uzun uzun isticvap etmişti (*sorgulamıştı*).

Doktor Hayri Paşa o günden itibaren, evinde ikamete memur edilmişti. Fakat bu hal, çok hassas bir adam olan Hayri Paşa'nın üzerinde çok acı bir tesir husule getirmişti. Galiba iki sene kadar böyle gözden düşkün bir halde yaşadıktan, sonra vefat etmişti.

Verilen şu malûmattan da anlaşılıyor ki, Sultan Hamid, saray doktorlarından lüzumu kadar istifade etmezdi. Hatta bunlara muhtaç olmamak için sıhhatine son derecede itina ederdi.

Sultan Hamid bütün hayatında belli başlı bir böbrek hastalığı geçirmişti. Bu rahatsızlık, evvelâ ehem-

miyetsiz bir surette başlamıştı. Vakit vakit gelen hafif sancılardan ibaret kalmıştı. Onun için kendisi, ufak tefek ilâçlar, kompresler vesairelerle geçiştirmeye çalışmıştı. Lâkin aradan beş on gün geçer geçmez ıstırap artmış, artık dayanılmayacak bir hal almıştı.

Bir perşembe günü gelen sancı, Sultan Hamid'i fena halde hırpalamıştı.

Ertesi günü, itiyadını bozmayarak cuma selâmlığına çıkmak istemişse de, muvaffak olamamıştı.

Selâmlığa çıkamamak, Sultan Hamid'e fena bir üzüntü vermişti. Çünkü Hünkâr, hastalıklarını hiç kimseye belli etmek istemezdi. Halkın kendisini, daima zinde, daima pür-sıhhat bilmesini arzu ederdi.

O gün selâmlığa çıkamayınca, ertesi gün mabeyin baş-kitabetinden matbuata bir tebliğ gönderilmişti.

"Zati şahane, hafif surette soğuk almış olduklarından, birkaç gün kadar daire-i hümayunlarında istirahat buyurmaları etibba (*doktorlar*) tarafından tavsiye edilmiş, buna binaen dünkü gün selâmlık resmi âlisi icra edilememiştir." Mealinde olan bu tebliğ, ertesi gün bütün gazetelerle ilan edilmişti. Nitekim Hünkâr'ın vefatı da, daimi bir hastalıktan ileri gelmemiştir. Vefatından altı gün evvel müptelâ olduğu zatürreenin ihtiyarlık ve diğer bir hastalıkla ihtilâti ölümüne sebebiyet vermiştir.

Yalnız Sultan Hamid, sık sık diş ağrısı çekmiştir. Fakat ne dişlerini bir dişçiye tedavi ettirmiş ve ne de yabancı bir elin ağzına girmesine müsaade etmiştir.

Yalnız bir defa Üsküdarlı Ahmet Efendi isminde bir dişçiye bir tek dişini çektirmiştir.

Diğer dişlerini, bizzat kendisi çekmiştir. Ve bunun için de Avrupa'dan mükemmel bir kerpeten takımı getirtmiştir.

Hünkâr, ağzında tek bir diş kaldığı halde, takma diş de yaptırmamıştır Fakat kendisini çok iyi kullanmıştır. Konuşmasını bile pek o kadar bozmamıştır. Hatta birçok kimseler, Hünkâr'ın dişsiz olduğunun farkına bile varmamışlardır.

Sultan Hamid, saltanat devrinde değil, menfa ve mahbes hayatında da doktorlar ve ilâçlar hakkındaki itiyatlarına sadık kalmıştır.

Gerek İstanbul'da ve gerek Selânik'te mahpus bulunduğu zaman, hükümet tarafından kendisine hususi bir tabip ile hemen iki günde bir temasa gelmiştir. Ufak tefek rahatsızlıkları için onunla uzun uzun müşaverelere girişmiştir, ilâçlar istemiştir. Fakat bu ilâçların hiçbirini istimal etmemiştir (*kullanmamıştır*). Beylerbeyi Sarayı'nda vefat ettiği zaman, yatak odasında bulunan iki gardıroptan biri açıldığı zaman, senelerden beri kendisine verilen ilâçları orada sakladığı görülmüş ve bu hal herkese hayret vermiştir.

Yalnız, hayatının son seneleri "aspirin" kullanmaya başlamış ve bundan da büyük bir memnuniyet göstermiştir. Fakat şunu da ilâve edelim ki, bu ilâcı hususi tabibinin tavsiyesi ile ve onun delaletiyle bir eczane-den almamış, itimat ettiği musahiplerden Nuri Ağa'ya veyahut Şöhrettin Ağa'ya aldırarak kullanmıştır.

SULTAN HAMİD, NE YERDİ, NE İÇERDİ?

Sultan Hamid'in bu kadar zinde ve sıhhatli kalmasının sebeplerinden biri de, hiç şüphesiz onun yemek ve içmek meselesinde gösterdiği itina idi.

— Sultan Hamid, ne yerdİ?

Rivayete nazaran, altı sene Yıldız'da askerlik ettikten sonra memleketine dönen bir askere, böyle bir sual sormuşlar. O da, şöyle bir cevap vermiş:

— Ne yiyecek? Ekmeğin hası ile soğanın cücüğünü yerdİ, demiş.

Gariptir ki, Sultan Hamid'in hususiyetlerine merak edenler, daima bu suali sormuşlar ve hiç şüphesizdir ki, karmakarışık cevaplar almışlardır.

Evvelâ şunu arz edeyim ki, Sultan Hamid, yemek meselesindeki nokta-i nazarını bir düstur halinde tespit etmişti. Onun için daima:

— Yemeklerin terkipleriyle, vücudun sıhhati arasındaki alâkayı gözetmeli, ona göre yemekler yemeli, derdi. Ve bu usulü herkese tavsiye etmekle beraber, kendisi de buna son derecede riayet ederdi.

Sabahleyin, banyodan sonra hafif bir kahvaltı etmek, Hünkâr'ın âdeti idi Ve bu kahvaltıda da yerli beyaz peynir ile taze yumurtayı tercih ederdi.

Sultan Hamid'in her gün yiyecekleri yemekler, Kilerci Osman Bey ile ikinci kilerci, Çerkez Hüseyin Efendi tarafından tertip edilir, evvelâ kendisine gösterilirdi. Tabiidir ki, bu listeye birçok yemek isimleri kaydedilirdi. Fakat Sultan Hamid, bunların içinden daima bol gıdalı ve hazmı en kolay olanları tercih eder, seçtiği yemek isimlerinin yanını, renkli bir kalemle çizirdi.

Sultan Hamid'in tercih ettiği yemekler, şunlardan ibaretti:

Et, köfte ve balıkların ızgaraları. Hafif ve sebze börekler. Beyinli pılâv. Her türlü meyve.

Sultan Hamid'in bütün yemek malzemesi, bizzat kilerci başı Osman Bey tarafından tedarik olunarak, ikinci kilerci Hüseyin Efendi'ye teslim edilirdi.

Kileri idare eden, bizzat Hüseyin Efendi idi. Ondan başka, Sultan Hamid'in hususi kilerine hiç kimse giremez, hiç bir şeye kimse elini süremezdi.

Bu kiler, cidden görülecek bir manzaraya malikti. Evvelâ, son derece temizdi. Sonra, çini kaplar, porselelen kavanozlar, parıl parıl parlayan kutular, büyük bir intizam ile yerleştirilmişti.

Bu kilerde, yenecek ve içilecek şeylerden akla ne gelebilirse, hepsi çiğ olarak mevcut idi. En doğru tabir ile söyleyelim, yalnız, “kuş sütü” eksik idi.

Asıl garip olan cihet şurasıdır ki, Sultan Hamid bir içki müptelâsı olmadığı halde, muhtelif markalı şampanyalar, yerli ve Avrupa şaraplarının envayı (çeşitleri), halis Viyana ve Almanya biraları, en yüksek markalı viskiler, Fransız ve Yunan konyakları bile bu hususi kilerde yer bulabilmişti. Yalnız, bir tek rakı şişesine bile yer verilmemişti.

Fakat bilhassa nazarı dikkati celbeden cihet, - “Yanos” maden suyundan başlayarak - Çitli, Karahisar gibi yerli maden sularıya, Evyan, Vitel, Kishoplar, Sudavatr vesaire gibi Avrupa maden suları idi.

Şunu da unutmayalım, Sultan Hamid’in sevgili pağanlarına verilen Şam fıstıkları da gene bu kilerin bir köşesinde, tertemiz sepetler içinde muhafaza edilirdi.

Hünkâr’ın yemekleri için lazım olan çiğ maddeler, Hüseyin Efendi tarafından bizzat ayrılarak içleri temiz kumaş kaplanmış sepetlere konulur, bunlar gene bizzat Hüseyin Efendi tarafından mutfağa verilirdi. Ve orada, Kilercibaşı Osman Bey’in nezareti altında, büyük bir dikkat ve itina ile pişirilirdi.

Bu hususi mutfağın önünde, en emin tüfekçilerden nöbetçiler beklerdi. Hünkâr’ın hususi açılıyla Kilercibaşı Osman Bey’den ve Hüseyin Efendi’den başka, mutfağa hiç kimse giremezdi.

Sultan Hamid'in yemeklerini pişiren aşçılar, muhtelifli. Her biri, bir türlü yemek pişirmekte ihtisas kesp etmişlerdi (*kazanmışlardı*). Mesela bunlardan İbrahim Ağa, Beşiktaş Sarayı'nın mutfaklarında yetişmişti. Et yemeklerini pişirmekte, cidden büyük bir maharete malikti. Kebapçı Mehmet Ağanın pişirdiği kebablar, ağza alınır alınmaz, dağılıverirdi. Bilhassa "tandır kebabı" ile bütün kuzuyu Mehmet Ağa kadar nefis ve leziz pişirmek, her aşçının kârı değildi.

Yıldız Sarayı'nın harem mutfağında Ocakbaşılıkta temayüz ederek (*sivrilerek*) hususi mutfağa alman Börekçi Metinoğlu'nun açtığı börek hamuru ile pişirdiği böreklerin nefaseti emsalsizdi. Kırk kat hamurdan açtığı börek tepsinin üstüne bir çil kuruş atılsa, tepsinin dibine iniverirdi.

Tatlıcı Mehmet Ali Ağanın yaptığı baklavalar, unlu ve meyveli tatlılar, Sultan Hamid'in sofrasında yemek yiyen ecnebileri, daima hayretlere gark ederdi.

Fakat bütün bu adamlar, saray mutfaklarının ateşleri karşısında senelerce emek vermiş kimseler olduğu için, hepsi de birer birer vefat etmiş. Sultan Hamid'in saltanatının son senelerine doğru hususi mutfağa yeni yetişenler tattan da hemen her gün Saray'a nefis ve turfanda meyveler gönderilirdi.

Fakat Sultan Hamid, bunlardan hiç birine el sürmezdi. Hünkâr'ın mey vasi, Seccadecibaşı İzzet Bey, Esvapçibaşı İsmet Bey bibi, en itimat ettiği kimseler tarafından tedarik edilirdi.

Bunlar, muayyen (*belli*) olmayan günlerde,

İstanbul'un. Galata'nın, Beyoğlu'nun meyveci dükkânlarına giderler. Meydanda teşhir edilmiş olan sıra yemişlerinin içinden en nefislerini seçerek alıp Saray'a getirirlerdi.

İstanbul civarında bahçeleri ve bağları olan devlet ricalinden bazı zevat da "suret-i mahsusada" yetiştirdikleri meyveleri mühürlü sepetler içine koyarak Saray'a takdim ettikleri gibi taşradan da valiler ve kumandanlar, nadide ve turfanda meyvelerden gönderirlerdi. Fakat bu rüşvete zahmet ederlerdi.

Hariciye Nazırlarından Turhan Paşa, bir gün Sultan Hamid'e üç küçük sandık göndermiş, bu sandıklarla beraber yolladığı arizada da (*dilekçede de*), bu üç sandığın içinde bulunan elmaları, armutları, şeftalileri, sureti mahsusada Paris'ten getirttiğini söyleyerek kabülünü istirham etmişti.

Sultan Hamid, bu üç küçük sandığı, küçük mabe-yindeki odasına getirterek açtırmıştı. Meyvelerin nefasetine ve iştihayı celbeden manzaralarına hayrette kalmıştı.

Boynunu bükerek, meyvalarının karşısından çekilmişti.

— Doktor İbrahim Paşa'yı çağırın, demişti.

Tesadüf, Doktor İbrahim Paşa, nöbetçi değildi. Şişli'deki evinde idi. Ve yemek yemek için, henüz sofranın başına geçmişti.

Kaldırım taşlarını parçalayan bir Hünkâr çavuşu kapıya dayanıp da:

— Çabuk, Paşa'yı saraydan istiyorlar, deyince, zavallı İbrahim Paşa'nın yüreği kopmuş, ağzına gelmişti.

Tabiidir ki, yemeği bırakarak arabasına atladı. Mümkün olan sür'atle Saray'a gitti. Karşısına çıkan bir musahip:

— Geldiniz mi, paşa efendi? Buyurun. Efendimiz sizi bekliyor.

İbrahim Paşa, gittikçe artan bir merak içinde Sultan Hamid'in odasına girdi. O sırada Hünkâr elinde bulunan uzunca bir arizayı (*dilekçeyi*) okumakla meşgul oluyordu.

İbrahim Paşa'yı görür görmez kâğıtları bıraktı. Ayağa kalktı. Odanın köşesine gitti. Gülererek:

— Paşa! Sizin, meyveyi sevdiğinizi bilirim, derken, orada duran üç sandığı gösterdi. Sözüne devam etti:

— Bunları, benim için Avrupa'dan getirtmişler. Halbuki ben de, Avrupa'nın yemişlerini hiç sevmem. Bakınız bakalım şunlara, hoşunuza gidecek mi? dedi.

İbrahim Paşa eğildi. Küçük sandıkların kapaklarını kaldırdı. Büyük dikkat ve itinalarla pamuklar içine yerleştirilmiş olan meyvelerin lâtif renk ve manzaralarından ağzı sulandı.

Sultan Hamid tekrar etti:

Hoşunuza gitti mi? İbrahim Paşa yutkunarak:

— Aman efendimiz. Hoşa gitmeyecek şeyler değil ki, diye, cevap verdi.

Sultan Hamid, kısa bir tereddüt devresi geçirdi.

— Evet, evet, ama bilmem, bunların içine, sanki bir şey konulamaz mı? Mesela, şırınga ile bir zehir...

İbrahim Paşa, padişahın maksadını derhal anladı. Meyvelerden bir tanesini alarak, evirip çevirip her tarafına baktı:

— Zannetmem, efendimiz... Mamafih, mademki içinize bir şüphe girmiş. Yemenizi de tavsiye etmem, diye mırıldandı.

Sultan Hamid gülümsedi:

— Paşa! Sakın aklına bir şey gelmesin. Ben, bunları sana hediye ediyorum. İster at, ister ye, Fakat alt tarafı pot gelirse, hiç bir mesuliyet kabul etmem, dedi.

Doktor İbrahim Paşa, Sultan Hamid'e teşekkür ettikten sonra, o üç küçük meyve sandığını aldı, evine götürdü. Ve akşam çocuk çocuğu ile - ve tabiidir ki kemali afiyetle -meyveleri yedi.

Ertesi gün Saray'a gelir gelmez karşısına bir musahip dikildi:

— Paşa efendi!.. Zatiâlinizi, efendimiz istiyorlar, dedi.

İbrahim Paşa huzura çıkar çıkmaz, Sultan Hamid mütebbessim nazarlarla onun çehresini tetkik etti. Aralarında şu muhavere geçti:

— Paşa! Yemişleri ne yaptınız?

— Efendimiz! Saye-i şahanenizde, afiyetle yedik. Ömrünüze dualar ettik.

— Sancı, kay, ishal, falan...

— Hayır efendimiz, hayır... Hatta üç günden beri midemde bir rahatsızlık vardı. O bile geçti.

Sultan Hamid derin derin içini çekti.

— Pekâlâ, paşa... afiyetler olsun, dedi.

Fakat Sultan Hamid bu sözleri söylerken, adeta:

— Ne bahtiyar insanlarsınız ki, hiçbir endişeye kapılmadan, her şeyi yiyorsunuz, içiyorsunuz, hayatın zevklerinden bol bol istifade ediyorsunuz, demek istemişti.

Bu “zehirlenmek evhamı” yüzünden, bir gün sarayda mühim bir facia zuhur etmişti.

Sultan Hamid’in gene eski emektarlarından ve tamamıyla itimat ve emniyetini kazananlardan bir E. Paşa vardı. Saray cerrahları arasında bulunan bu zatı, Sultan Hamid son derecede severdi. Hatta vücuduna hiçbir kimsenin eliyle bir cerrah aleti dokundurmayan Hünkâr, bu zata birkaç defa kendisini hacamat ettirmişti (*kan aldırmişti*).

Bu zatın haremî vefat etti. Bunun üzerine Sultan Hamid kendisine bir “gözde” verdi Bu gözdenin biraderi de, Sultan Hamid’in yaverlerindendi.

Arası çok geçmeden bir gün bu kadın Saray’a geldi. Sultan Hamid ile hususî bir mülakat talep etti. “Gözde” olduğu için, Hünkâr kendisini kabul etti.

Sonradan haber aldık ki, bu kadın Sultan Hamid’in karşısına geçmiş:

— Siz, kocama emniyet ediyorsunuz, ama, o sizin

en büyük düşmanınızdır. Sizi zehirleyecektir. Bunu birkaç kere kendi ağzından duydum. Size sadakatim var. Haber veriyorum, demiş. Ve bu sözlerini de yeminlerle teyit etmiş.

Sultan Hamid bu sözleri duyar duymaz, Ragıp Paşa, Doktor Mukim Paşa, şifre kâtibi Asım Bey'den mürekkep bir heyet teşkil etti. Derhal bu kadının ifadesini tespit ettirdi.

Cerrah E. Paşa'da hemen tevkif edilerek Taşkışla divanı harbine gönderildi. Divanıharp, bu mühim meseleyi inceden inceye tetkik etti. Karısının, kendisinden hoşlanmadığı için böyle bir iftirada bulunduğu kanaat getirdi. Esasen, bu kadın ile biraderi olan yaverin ifadelerinden başka hiçbir delil ve emare de mevcut değildi.

Tam bir sene süren bu tahkikattan sonra, divanıharp bu kanaatini bir mazbata ile Sultan Hamid'e bildirdi. Paşa'nın masumiyetine, Sultan Hamid de kanaat getirmişti. Fakat ne çare ki, artık bir kere içine zalim bir şüphe girmişti.

Sultan Hamid, meseleyi şöyle halletti:

Evvelâ, Paşa'yı Erzurum'a gönderdi. O, orada ikamet edecekti. Kadının biraderi olan yaveri de, altıncı orduya tayin ederek, kadınla beraber onları da orada ikamete memur etti.

Paşa, esasen Taşkışla da iken ihanet gördüğü bu karısını boşamıştı. Bunlar, meşrutiyetin ilanına kadar orada kaldılar. Hürriyetin ilan edildiği zaman avdet

ederek, birçok emsalleri gibi ‘fedakâranı millet’ arasına karıştılar. Hünkâr’a, bol bol küfürler ve lanetler yağdırdılar.

SULTAN HAMİD, NE İÇERDİ?

Bu suale, “Hâlis su,” demek pek mümkündür.

Bizzat kendisinin rivayetine nazaran Hünkâr hayatını tamamıyla perhizkâr bir şekilde geçirmiş değildir. Evvelce de hulasaten arz ettiğimiz veçhile gençliğinde, hafif tertip içkiler içmiştir. Fakat bunu, hiçbir zaman adet haline getirmemiş, gene şehzadelik zamanında, hususi tabibi Mavroyani Paşa’nın tavsiyesi üzerine derhal içkiye veda etmiştir.

Bilhassa hükümdar olduktan sonra, Sultan Hamid artık ağzına kat’iyen içki koymamıştır. Sadece muhtelif maden sularıyla İstanbul’un en saf sularını kullanmıştır.

Maden suları içinde tercih ettiği su, Çitli maden suyu idi. Bursa’nın İnegöl kazası dahilinde, bir derenin içinde böyle bir maden suyunun kaynadığını duyan Sultan Hamid, derhal bu suyu tahlil ettirmiş, sıhhate pek nafi (*yararlı*) olduğunu öğrenince hemen o suya ehemmiyet vermiştir.

Evvelâ, suyun bulunduğu yere bir bina yaptırmış, memurlar yollamıştır. Böylece suyun membaı, muhafaza altına alınmıştır.

Senenin muayyen (*belli*) zamanlarında kendi hususi bendegânından ve saray doktorlarından bir heyet ora-

ya gider, büyük bir dikkatle yüzlerce şişe su doldurarak getirirlerdi. Sultan Hamid bunları hem kendi içerdi, hem de saraydakilere içirirdi.

Sonra, Kisarna suyunun da faydalı olduğunu öğrenmişti. Oradan da birçok şişe su getirtmişti.

Fakat bir takım ahlâksız saray hafiyeleri, bu iki su hakkında da birçok jurnallerle zehirlenmek tehlikesini ileri sürünce, artık Sultan Hamid doğrudan doğruya kendi namına o membalardan su getirtmekten vazgeçmişti. Bir müddet de, İstanbul'un muhtelif eczanelerine gizlice adamlar göndererek oralardan tedarik etmişti.

Görüştüğü ecnebilerden bazılarının tavsiyeleri üzerine, Avrupa'dan da muhtelif maden suları getirtirdi. Fakat bunları, nadiren içerd.

Saf sulara gelince, Sultan Hamid şehzadelik zamanında Kâğıthane civarında pek çok dolaştığı için orada tesadüf ettiği bir kaynağın suyu pek çok hoşuna gitmiş, bu suyu içmeyi adet edinmişti.

Saray halkından bazıları, Sultan Hamid'in Kağıthane suyuna gösterdiği bu rağbet hakkında efsanevi bir hikâye söylerler. Bunların rivayetlerine nazaran, Hünkâr'ın efendilik zamanında, Afitap isminde bir falcı kadın varmış. Sultan Hamid, bunun falcılıkteki maharetini çok işittiği için merak ederek bir gün Sarayı'na celbetmiş, falına baktırmış, kadın birçok şeyler, söylemiş. Bu arada:

— Şehzadem! Kâğıthane'de, falan yerde, bir su var-

dır. Eğer daima o sudan içersen, “padişah” olacaksın, demiş ve Sultan Hamid de o günden itibaren bu suyu içmeye devam etmiş.

Gel zaman, git zaman, Sultan Hamid padişah olmuş, falcı Afitab’ı derhal aratıp buldurmuş. Kendisine birçok ihsanlar vermiş. Kızını da alarak, Saray’a yerleştirmiş.

Saray’a ait yazılar yazmaya meraklı olanlara, - kendilerine “saray adamı” veyahut “sarayla alâkadar” süsünü veren - cahil, basit düşünceli, hurafeperver bir takım adamlar tarafından söylenen bu sözlerin kat’iyen aslı yoktur.

Sultan Hamid’in mükerreren söylediğine nazaran bu su, esasen mevcut imiş. Fakat o civar halkı, kat’iyen buna ehemmiyet vermezlermiş. Kendisi, ava çıktığı zamanlar bir iki defa bu sudan içmiş, hem lezzetinden ve hem de bazı hâssalarından istifade etmiş, onun için Sarayı’na sık sık bu sudan getirtmiş...

Hünkâr, tahta geçip de Yıldız Sarayı’na çekildikten sonra, bir müddet bu suyu terk ederek Karakulak ve Çamlıca suları içmiştir.

Fakat aradan birkaç sene geçip de jurnalcılık terakki etmeye başlayınca, bu iki suyun da zehirleneceği hakkında birçok jurnaller verilmişti. Bunun üzerine, Sultan Hamid artık içeceği sular hakkında tedbirler almak mecburiyetini hissetmiştir. Saray’a, Büyük Çamlıca suyu getirttiği halde, gizlice Karakulak suyu celbederek bu suyu içmiştir.

Bir müddet de böylece geçtikten sonra, Galata, Tophane, Fındıklı, Beşiktaş halkının su sıkıntısı içinde bulunduğunu öğrenen Sultan Hamid Kâğıthane'deki suyun buralara nakli için teşebbüslere girişmiş, bir hayli masraflar ihtiyar etmiştir.

Müfsit ve hain jurnalciler, bu suya da rahat vermemişler, Hünkâr'ın bu sudan içtiğini zannederek, jurnal üstüne jurnal yağdırarak, Cenabı Hakk'ın bu büyük nimet kaynağını kurutmak istemişlerdir.

Lâkin Sultan Hamid bu meselede metanet göstermiş, jurnalcilere ehemmiyet vermemiştir. Yalnız suyun başını, asker karakolları ve tüfekçilerle muhafaza ettirmişti. Kendisi de, saltanattan hal'edildiği (*tahttan indirildiği*) zamana kadar, bu sudan içmişti.

Şu meşrubat faslına hitam (*son*) verirken, vaktiyle yazılan yanlış bir fıkrayı da tashih edeyim (*düzelteyim*). Şüphesiz hatırınıza gelir, dört sene kadar evvel²⁹, “kırk sene evvel bizi idare edenler” başlığı altında 250 küsur tefrikalık uzun bir yazı intişar etmişti (*yayınlanmıştı*). Bu yazıda da, Serasker Rıza Paşa'dan rivayet edilerek:

“Sultan Hamid, cuma selâmlığına çıkarken, heyecanını teskin edebilmek için bir bardak rom içmeyi adet edinmişti.” Diye, bir fıkra nakledilmişti. Bu, doğru değildir.

Sultan Hamid'in çok mutaassıp bir adam olduğunu nazarı dikkate alırsanız, cuma namazı kılmak için camiye giderken, içki içmeyeceğine kanaat getirmeniz lazımdır.

Sefirlerden birini huzuruna kabul ettiği vakit, çehresinin renkli görülmesi için behemehal (*mutlaka*) bir bardak pun³⁰ içtiğine dair söylenen sözler de, kafiye iftira ve yalandır.

Yıldız Sarayı kuş kafeslerinin olduğu salon

30 Çeşitli meyve suları ve alkol karışımıyla yapılan bir tür içki

SULTAN HAMİD'İN, GÜNLÜK MEŞGULİYETLERİ

Sultan Hamid'in en dikkate şayan hususiyeti, her gün, hiç şaşmayan mütemadi meşguliyeti idi.

Bu meşguliyet, daha banyoda iken baş gösterirdi. Banyodan çıkan Sultan Hamid, sevgili kadını Müşfik kadınefendi ve sadık cariyesi Sırrıcemal kalfanın yardımlarıyla iyice kurulandıktan sonra, oradaki bir şezlonga uzanır, henüz gelmiş olan sabah gazetelerini uzun uzadıya ve büyük bir dikkatle gözden geçirirdi.

Gazeteleri okurken, siyasi havadis ve haberlere kâfiyen ehemmiyet vermezdi. Çünkü bunların en mühimleri, hususi surette daha evvel kendisine arz edildiği için, tekrar bunları okumakla vakit kaybetmek istemezdi.

En ehemmiyetle okuduğu şeyler, dahili havadislerle zabıta vakaları idi. Zabıta vakalarına ehemmiyet

verdiği de sebepsiz değildi. Mesela, falan yerde bir cinayet veyahut sirket (*hırsızlık*) vakası olmuş. Faili de ele geçmemiş. Sultan Hamid, derhal buna nişan koyardı. Artık her gün gazetelere bakar, o failin bulunup bulunmadığına dair bir havadis arardı. Eğer üç beş gün aradan geçer de, henüz failin derdestine (*tutuklanmasına*) dair gazetelerde bir havadis göremezse, derhal Zaptiye Nazırı Şefik Paşa'yı Saray'a celbeder (*çağırır*), - bilvasıta - sorguya çekerdi.

Hünkâr gazetelerini okuyup bitirdikten sonra elbiselerini giyinir, kendisine yardım ettiklerinden dolayı Müşfika kadınefendi ile Sırrıcemal kalfaya teşekkür eder, dar bir koridordan, nöbet odasının duvarına bitişik, küçük bir salona geçerdi. Ve nöbet odasının zilini çekerdi. Bu zilin çekilmesi, artık Sultan Hamid'in işe başlamış olmasına alâmetti.

Zil çekilir çekilmez, nöbet odasında bekliden muhahiplerden biri, içeri, girerdi. Sultan Hamid bu muhahibe:

— Evrakı getirsinler, derdi.

Musahip, süratle nöbet odasına girer, beş on dakika, bazen da yarım saatten beri orada bekleyen başkâtibe veyahut nöbetçi kâtibine:

— Efendimiz evrakı istiyorlar, diye haber verirdi.

Sultan Hamid'in istediği evrak, bir gün evvel, ikindi vaktinden itibaren baş kitabet dairesine gelir ve bazen adedi yüzleri geçen resmi ve hususi "maruzat"tan teşekkül eden. Başkitabet'e gelen evrakın "mühim ve

müstacel” (önemli ve acil) olanları - gecenin hangi saatinde olursa olsun - Sultan Hamid’e arz edilirdi. Ancak, mühim ve müstacel olmayanları, başkâtibin masası üzerinde biriktirilirdi.

Asıl garabet, bu evrakın Sultan Hamid’e takdim tarzında idi. Başkitabet’e teslim edilen evrak, ister resmi ve ister hususi olsun, üzerine derhal saat ve dakika yazılırdı. Başkâtibin masası üzerinde, “resmiler” bir tarafa “hususiler”de diğer tarafa ayrılırdı. Sabaha karşı, her iki evrak kümesi hulasaten bir deftere kaydedilirdi. Ve Sultan Hamid uykudan kalktığı zamana kadar beklenirdi. Sultan Hamid, uykudan uyanıp da, “harem kapısı”nın açılmasını emrettiği dakikada, bir gün evvel ikindiden itibaren o dakikaya kadar birikmiş olan evrak, kaydedilen hülâsa defterlerde beraber bir torbaya yerleştirilir. Başkitabet dairesinde bulunan etüv makinesinden³¹ geçirilirdi. Başkâtip - eğer o, izinli ise, nöbetçi kâtiplerinden biri - bu torbayı alır, nöbet odasına gelir. Orada, Sultan Hamid’in banyodan çıkarak nöbet odasına geçip zil çekmesini beklerdi.

Zil çekilip de musahip vasıtasıyla haber gelir gelmez, başkâtip derhal huzura girerdi. Oradaki bir yazı masasının üzerinde torbayı açarak evrakı çıkarır, bu evrakın hülâsalarını ihtiva eden defteri, Hünkâr’a takdim ederdi.

Hünkâr, evvelâ bu deftere göz gezdirirdi Kendince mühim gördüğü kâğıtlar varsa, evvelâ onları okumayı tercih ederdi. Sonra, sırasıyla diğerlerini isterdi.

31 Yiyecekleri, nesneleri yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etmekte kullanılan kapalı araç

Sultan Hamid, üşenmeden, yorulmadan, bu yüzlerce evrakı gözden geçirirdi. Bunlardan icap edenleri, kendi yanında alıkoyar, lazım gelenlere ayrı ayrı cevap verirdi.

Bu cevapları, kendi yazmazdı. Söyler, yazdırırdı. Ve söyleyerek yazdırdığı bu esvaplar o kadar düzgün çıkardı ki, ekseriya başkâtip veyahut alâkadar kâtipler tarafından bunların bir kelimesini tebdil veyahut tas-hihe ihtiyaç kalmazdı.

Sultan Hamidin en ehemmiyet verdiği cihet, - her işte olduğu gibi - saray kitabet dairesinde de fevkalâde intizamdı. Kat'i olarak söyleyebilirim ki, o tarihte Osmanlı hükümetinin hiçbir dairesinde, mabeyin başkitabetinin intizamını aramak ve bulmak mümkün değildi.

Bu dairenin kapısından giren bir kâğıt, hiç kimse-nin ehemmiyet vermeyeceği derecede âdi bir şey olsa bile gene derhal üzerine "saat ve dakika" işareti konulur, son derecede muntazam olan evrak defterine kaydedilir, mutlak ve mutlak, Sultan Hamid'e verilirdi.

Başkitabet dairesinin bu intizamını, bizzat Sultan Hamid temin ederdi. Çünkü muhtelif vasıtalarla, sık sık kontrol ettirirdi.

Aynı zamanda, kendisi de bu intizama fevkalâde riayet ederdi. Nezdinde alıkoyduğu evrakın işi bittikten sonra, bunları bir zarfa doldurur, zarfın üzerine kendi eliyle tarih, saat ve dakika yazar, imza yerine de "malûm" kelimesini koyar, en emin bir adamıyla başkâtibe gönderirdi.

Muamelesi biten ve sarayda kalması icap eden kâğıtlar, “evrak hazinesi” denilen taştan yapılmış, demir kapılı, demir parmaklıklı, sağlam kilitli büyük bir odada muhafaza edilirdi. Yangın tehlikesinden masun kalması için, etrafı tamamıyla açık olan bu oda, Sultan Hamid’in otuz üç senelik saltanat hayatına ait bütün evrak ve vesaikin, hakikaten çek ciddi ve son derece muntazam bir hazinesi idi. Bu uzun ve derin düşünceli hükümdar, devletin en mühim siyasi hadisesinden, kendisine takdim edilen en basit ve sefil bir jurnal kâğıdına kadar büyük bir dikkat ve ehemmiyetle bütün bunları burada hıfzettirmişti. Mesela, yirmi sene evvel, herhangi bir meseleye ait olursa olsun, el kadar bir kâğıt parçasını arayıp bulmak, en nihayet on dakikalık bir işti.

Sultan Hamid, bir taraftan bu evrak ile meşgul olurken, diğer taraftan da mütemadiyen sigara ve kahve içerdi.

Banyodan çıkıp bu küçük salona gelerek nöbet odasına zil çeker çekmez, kahvecibaşı derhal kahvesini hazırlar, hiçbir emir ve istizana hacet kalmadan getirir, takdim ederdi. Hünkâr’ın kahvesi, hususi bir şekilde pişer, hususi bir şekilde getirilirdi. Hususi şekilde pişmesi, kahvecibaşının maharetine tâbiydi. Hâlis Yemen kahvesi, orta şekerli olmak ü-zere, büyük bir itina ile pişirilirdi. Kahvenin piştiği abanoz saplı, ağzı kapaklı gümüş cezvenin külleri temizce silindikten sonra, düz beyaz iki fincan ile bir tepsie konulur, böylece Sultan Hamid’e takdim edilirdi.

Hünkâr, cezvedeki kahveyi kendi eliyle fincana koyar, ilk doldurduğu fincanı, yarısına kadar sür'atle içerdi. Ve bu müddet zarfında da, elinden bırakmadığı sigarasından sık sık nefesler çekerdi. Birinci fincanda-ki kahveyi tamamıyla bitirdikten sonra, ikinci fincanı doldurur, onu da ağır ağır içerdi.

Tetkik edilecek evrak çok olduğu zaman, Sultan Hamid'in bu meşguliyeti bazen saatlerce sürerdi. Bu müddet zarfında, mütemadiyen kahve ve sigara içerek başını kâğıtlardan kaldırmayan Hünkâr, çok tabiidir ki dimağında mühim bir yorgunluk hissedirdi. Onun için bu işlerini bitirir bitirmez, bahçede hafif bir gezinti yapar, dimağ yorgunluğunu, vücut yorgunluğu ile te vazün ettirmek için kendi hususi marangozhane-sine girerdi.

Bu marangozhane, ikametgâhının arka tarafında, büyücek bir salondan ibaretti. Fakat Avrupa'dan getirilmiş olan en kıymetli marangoz aletleri ile mücehhezdi.

İstitrat olarak şunu arz edeyim ki, eskiden şehzadelere birer san'at öğretmek adetmiş.

Saray eskilerinin an'ane ve rivayetlerine nazaran, bu şehzadeler padişah oldukları zaman öğrendikleri bu san'ata devam ederlermiş. Hatta bu padişahlardan bazıları, diş karıştırmak için hilâl, sakal taramağı yaparlarmış. "Cüz" ve "En'âm" yazarlarmış. Bunları, birer vasıta ile şehirde sattırır, paralarını da:

— Helâl para, berekettir, diye, saklarlarmış...

Muhafazakâr ve an'aneperest bir şahsiyet olan Sultan Hamid de, bu usulü takip etmek istemiş. Şehzadeliğinde marangozluğa heves etmiş.

Bizzat kendisinin rivayetine nazaran, ona bu merakı, Kari Yensen isminde bir Alman marangoz ustası vermiş. Bu da, şöyle bir vak'adan husule gelmiş.

Sultan Hamid, henüz on sekiz yaşlarında iken, annesinden kendisine bir hatıra olarak intikal eden çok zarif ve sanatkârane bir çekmeceyi tamir ettirmek istemiş. Fakat gösterdiği marangozlardan hiçbiri, buna elini sürmeye cesaret edememiş. Nihayet Beyoğlu'nda küçük bir dükkânda çalışan bu Alman usta Saray'a getirilmiş, çekmeceyi Sultan Hamid'in gözü önünde tamir etmiş. Ve bu tamir esnasında da, san'atını medhüsena ederek genç şehzadeye merak vermiş.

Sultan Hamid, Saray'ının alt kattaki odalarından birini derhal tahliye ettirmiş, ustaya para vererek Avrupa'dan bir takım aletler getirtmiş, onun nezareti altında işe girişmiş, az zamanda da bir hayli muvaffakiyet göstermiş.

işte bu muvaffakiyet, onun cesaretini artırarak, Sultan Hamid'i pek mükemmel bir marangoz ustası mevkiine getirmişti. Ve artık bu san'atı, saltanatının son senelerine kadar terk etmemişti.

Sultan Hamid, padişah olduktan sonra, ustası Kari Yensen'i, büsbütün Saray'a almıştı. Ve senelerce marangozhanesinde, bir usta-çırak gibi, onunla baş başa çalışmıştı.

Hünkâr, ustasına son derecede hürmet eder ve büyük bir itimat gösterirdi. Hatta bir gün ona, kendi elbiselerinden birini hediye etmişti. Kari, artık çalışmayacak dereceye gelinceye kadar sarayda kalmıştı. Sonra, zengin olarak memleketine avdet etmişti. Sultan Hamid onun maaşını kesmemişti. Berikideki sefir tarafından bu adama her ay kırk lira verilmişti.

Kari gittikten sonra, Sultan Hamid kendisine bir yardımcı edinmek istemişti. Tophane Müşiri Zeki Paşa, Tophane marangozhanesinde çalışan, İbrahim isminde Anadolulu genç bir marangoz ustasını tavsiye etmişti.

Sultan Hamid, bu adamın hususi ahvalini ayrı ayrı birkaç kişiye tahkik ettirmişti. Yanma alabilecek ahlâk ve kabiliyette olduğunu görünce, kendisine mülâzımlık rütbesi vermiş, Saray'a getirtmişti.

İbrahim, gayet saf, dindar ve san'atında cidden mahirdi. Onun için bu da, Kari Yensen gibi, çarçabuk Sultan Hamidin hoşuna gitmişti. Ve aralarında nazarı dikkati celbedecek kadar bir samimiyet husule gelmişti. Hiç tereddüt etmeden söyleyeyim ki, Sultan Hamid, Sarayı'nı dolduran binlerce bendegânı arasında bu adamı hususi bir muhabbetle sevmiş, onun yanında bulundukça, kendisine karşı en küçük bir şüphe bile göstermemişti.

Gariptir ki, İbrahim, Hünkâr ile bu kadar samimi olduğu halde, aldığı maaştan fazla en küçük bir şey koparmak hevesine düşmemiş, kendisine birçok paralar teklif edildiği halde, hiç kimsenin işine tavassut

etmemişti.

Bir gün ona, Sultan Hamid sormuştu:

— İbrahim Efendi!. Hısmından, akrabandan kayırlacak adam yok mu? Söyle de onları İstanbul'a getirelim, kendilerine birer iş verelim, demişti.

Bu saf Anadolu Türkü, şöyle bir cevap vermişti:

—Efendim, hısmım akraba mı ararsın, bende... Bütün Anadolu halkı benim babam, kardeşim... Bunlar, izbe gibi evlerde yatıyorlar, pek çoğu, zarurettten dağlardan ot toplayıp yiyorlar. Bunların hangisini sana söyleyeyim. hangisini, hangisine tercih edeyim?

Bu sözler, Sultan Hamdi son derecede müteessir etmişti.

— İbrahim Efendi! Bana Anadolu köylülerinin yaşadıkları evlerden birinin örneğini yap, göreyim, demişti.

İbrahim, ertesi günü büyük bahçenin bir köşesinde, bir köy kulübesi inşasına girişmiş ve bir iki gün zarfında bitirmişti. Ondan sonra Sultan Hamid'i bu kulübe-ye götürerek, bu basık tavanlı izbenin içine sokmuş:

—İşte efendim, bu köşede insanlar yatar. Bu köşede hayvanlar yatar. Şu köşe ambardır. Bu köşe de samanlıktır, diye izahat vermişti.

Sultan Hamid, hakikaten bir hayli sanatkârane eserler vücuda getirmişti. Ve bunların hemen hepsini de şehzadelerine, Sultanlarına, yerli ve ecnebi dostlarına hediye etmişti.

1313 (1897)- Yunan harbi başladığı zaman, Sultan Hamid pek endişeli ve heyecanlı günler geçirmişti. 93 - Rus harbinin mağlûbiyet acısını bir türlü unutamayan Hünkâr, bu harpte de mağlûbiyet ihtimalini düşündükçe, artık hiçbir yerde durup oturamayacak hale gelmişti.

Fakat ordunun zafer haberleri tevali etmeye başlar başlamaz artık son derecede neş'elenmişti. İşini gücünü bırakıp marangozhaneye kapanarak yeni bir işe girişmişti.

Bu yeni iş, baston yapmaktan ibaretti. Padişahın, marangozhaneye kapanarak birçok bastonlar yaptığını gören ye duyan saray halkı:

— Allah, Allah... Efendimiz, bu kadar bastonu ne yapacak, acaba? diye, telaşa düşmüşlerdi.

Harp, bir ay sürmeden bitmişti. Sultan Hamid, bu harpte yaralananların hemen hepsini İstanbul'a getirtmiş, muhtelif hastanelere yerleştirmişti. Yıldız Sarayı'nın karşısında paviyonlardan mürekkep bir hastane yaptırarak bir kısmını da bu hastanede tedavi ettirmişti.

Bir gün, bu hastaneyi bizzat ziyaret etmişti. Mecruh (*yaralı*) nefer ve zabitlerin karyolalarını birer birer gezmişti. Bunlara ayrı ayrı iltifatlarda bulunduktan sonra, bastonla yürüyebilecek kadar iyi olanların isimlerini tespit ettirerek, marangozhanesinde, kendi eliyle yapmış olduğu bastonları, bunlara hediye olarak göndermişti.

Sultan Hamid'in, marangozhanedeki meşguliyeti, bazen öğle yemeği vaktine kadar devam ederdi. Bu meşguliyet esnasında az çok yorulduğu için, daima iyi bir iştaha ile yemek yerdı.

Öğle yemeklerinden sonra, bir saat kadar istirahataya çekilir, bu müddeti, rahat bir uyku ile geçirirdi. Katiyetle söyleyebilirim ki, Sultan Hamid'in, yirmi dört saatlik hayatında en lezzet ve rahatla geçirdiği dakikalar, işte bu bir saat uyku müddeti idi. Çünkü bu müddet zarfında, Hünkâr'ın muhtaç olduğu sükûneti ihlâl edecek en küçük bir hareket dahi gösterilmezdi. Ne kadar mühim ve müstacel bir iş olursa olsun, bu uykusu ihlâl edilmez, kendi kendine uyanması beklenirdi.

Sultan Hamid, bu bir saatlik uykudan uyanıncaya kadar, sabahtan beri başkitabet dairesinde birikmiş olan evrak, gene usulü dairesinde hazırlanır, evrakı koltuğunun altına alan başkâtıp paşa nöbet odasına gelerek, Hünkâr'ın uyanmasını beklerdi.

Yatak odasındaki şezlongun üzerine, elbisesiyle uzanarak bu rahat uykusunu kestirmiş olan Hünkâr doğruca mabeyin dairesindeki "hususî meşguliyet odası"na geçerdi.

Bu oda, gayet garipti. Ve birbirine geçme, iki odadan mürekkepti. Bugün bile tamamıyla mevcut olan bu oda, küçük mabeyin dairesinin üst katında, merdivenden çıkıldığı zaman sol tarafta ve yol üzerindedir. Bu odaya, çift kanatlı beyaz zemin üzerine altın yıldız işlenmiş büyücek bir kapıdan girilir.

Bu kapıdan giren, kendisini hafif döşemeli bir

odada bulurdu. Etrafa göz gezdirdiği zaman, tamamıyla birbirine benzeyen dört kapı görürdü. Sultan Hamid'in çalıştığı asıl kendi odasına girmek için acaba hangi kapıdan girilirdi? Bunu, yabancıların hiçbiri bilmezdi.

Halbuki bu kapıların üçü, tamamıyla sahte idi. Hakikatte açık olan, sadece bir kapıdan ibaretti.

Bu açık kapıdan, Sultan Hamid'in çalıştığı odaya girilirdi. O oda, orta cesamette ve murabba şeklinde idi. Yol üzerine, büyük ve geniş iki penceresi vardı.

Girilen kapının karşısına tesadüf eden cephe, düz bir duvardan ibaretti. Diğer iki cephe, öteki odanın aynı idi. Bu iki cephede de yan yana ve tamamıyla birbirinin aynı olan iki kapı vardı.

Pencereli cephenin karşısındaki cephedeki kapının biri sahte, diğeri de hakiki bir koridora girilirdi. Bu koridorun sağ tarafındaki nihayetinde bulunan çitf kanatlı kapıdan, sofaya - yani, binanın asıl merdiven basma - çıkılırdı. Bu kapı, Sultan Hamid'in emri olmadıkça, kafiye açılmazdı. Koridorun ortasındaki kapıdan, helaya girilirdi.

Helâ, uzun ve genişti. Kapıları sağlam ve iç taraftan küçük, fakat kuvvetli çelik sürgülerle sürmelenirdi.

Helanın koridorunun üzerinde, oldukça sanatkârane bir surette mermerden yapılmış, bir apdestlik bulunmakta idi. Bu helâ, umumi şekil ve heyeti ile eski büyük konakların helalarından pek farklı değildi. Aradaki fark sadece - sık parmaklıklı - pencere

camlarının kristal olmasından, kilit ve sürmelerinin de çok kuvvetli ve kolay kırılmaz cinsinden bulunmasından ibaretti.

Tekrar, koridora çıkalım. Koridorun sol nihayetinde, biri aşağı kata inilecek gizli bir merdiven, diğeri de yukarı kata çıkılacak merdivenin kapıları görülür. Yukarı kata çıkıldığı zaman, karanlık bir sofadan geçilir ve bir camekânla büyük bir tavan arasına girilir. Fakat tavan arası denilen bu yer, çimento döşeli, büyük bir salondan ibarettir. Her tarafı, camekânla çevrilmiştir. Buradan, Boğaziçi'nin bir kısmı ile Marmara, Adalar ve İstanbul'un bir kısmı, bütün letafetiyle görülebilir.

Bir zamanlar burası, mükemmel bir kış bahçesi haline getirilmişti. Ekseri akşamlar, Sultan Hamid buraya çıkar, şehrin kış manzarasını seyrederdi. Hatta bilhassa burası için, kendi eliyle kamıştan bir oturma takımı imal etmişti. Fakat sonraları, artık fazla meşguliyetten, burada da oturamayacak hale gelmişti.

Tekrar koridora inelim. Alt kattaki gizli merdivenden, üzeri saç kaplı, zemini çimento döşeli geniş, tıpkı tüccar depolarını andıran bir yere indirdi. Buranın demir kapısı, bahçeye açılırdı. Diğer bir kapısından da, "kasa odası"na girilirdi.

Küçük mabeyin dairesinin alt katında ve yol üzerinde bulunan bu küçük oda, tavana yakın yerden küçük ve demir parmaklıklı iki pencereden ışık alan dar bir izbeden ibaretti. Her türlü yangın tehlikesine mukavemet edecek kadar kuvvetli, taştan ve çimentodan, inşa edilmişti. Burada bulunan biri orta çapta,

ikisi gayet büyük ve son derecede metin üç kasada, Sultan Hamid paralarını ve kıymetli eşyalarını muhafaza ederdi.

Çalışma odasının eşyası, gayet basitti. Orta cesamette (*büyükükte*) maundan mamul bir yazıhane ile bir geniş koltuk, bir iki sandalyeden ibaretti.

Sultan Hamid bu odasına, başkâtip, başmabeyinci ve hususi bendegânından başka, hemen hemen kimseyi kabul etmezdi. Şayet bu dairede - yani, “küçük mabeyin”de - misafir kabul etmesi icap ederse, arka tarafta ve bahçe üzerindeki büyücek salona geçerdi. Ve ekseriya, kendisi de bu salonda istirahat ederdi.

Hünkâr öğle uykusundan kalkıp buraya gelir gelmez, derhal nöbet odasına haber gönderir, evrakı isterdi. Orada zaten hazır bulunan başkâtip, “etüt”den geçmiş olan evrak torbasını hamilen huzura girerdi. Aynı zamanda, hususi bendegândan - hafiyelikle meşgul olanlar vasıtasıyla-gönderilen jurnaller de, Hünkâr’a bu sırada takdim edilirdi.

Hünkâr evvelâ başkâtibin getirdiği evrakı birer birer gözden geçirir, bunları imza ederdi. Sonra da sıra jurnallere gelirdi.

Sultan Hamid, bu jurnallerden ancak bir kısmını açıp okur, mühim bir kısmını da okumaya lüzum görmezdi. Tahkik edilmesi lazım gelen bir jurnale tesadüf ederse, onu hususi bendegânından birine havale eder, diğerlerini de bir torbaya koydurarak doğruca evrak hazinesine gönderirdi.

Bu işler de, aşağı yukarı ikindi zamanına kadar devam ederdi.

Eğer bu müddet zarfında sefirlerden veyahut maruf ecnebilere birinin geldiği haber verilirse, küçük mabeyin dairesinin karşısında ve harem kapısının yanında bulunan “Ser”in içindeki kapıdan “Çin köşkü”ne geçer, o misafirini burada kabul ederdi.

Büyük mabeyin dairesi ile harem bahçesinin yüksek duvarı arasına sıkışmış olan bu bir katlı uzun ve yayvan bina, Sultan Hamid’in ecnebi misafirlerini kabul ettiği yerd. Hünkâr, bu küçük daireyi severdi. Çok zamanlar, burada da evrak tetkik eder ve yemeklerini de burada yerdi.

Bu dairenin bir işi daha vardı. Mühim işlerde, toplanan komisyonlar, burada içtima ederlerdi.

Sultan Hamid, hükümetin büyük siyasi ve idari işlerinde, hiçbir zaman:

— Bu iş böyle olacak, diye emir vermezdi.

Ehemmiyetsiz işleri bile gene ait oldukları makamların rey ve takdirlerine bırakan, ancak hatalı işler hakkında kendi mütalaasını söylemekle kalan Sultan Hamid, bilhassa büyük ve mühim işler zuhurunda derhal tecrübeli vezir ve müşavirlerden mürekkep bir komisyon teşkilini irade eder, ekseriya da bu komisyonun müzakeresini, bir paravan arkasından kendisi dinlerdi. Eğer o iş hakkında kendisinin hususi bir düşüncesi varsa, mabeyincilerden biri ile veyahut başkâtib ile komisyona haber gönderirdi. Yahut komisyona riyaset

eden zati celbeder, fikrini ona söylerdi.

Sultan Hamid'in, asla müdahale etmek istemediği bir iş varsa, adliye işleri idi. Ve bendegânından hiçbirinin de, mahkemeler üzerinde tesir yapmalarına kafiyen meydan vermezdi. Onun içindir ki: Abdurrahman Paşa gibi doğru, namuslu ve faziletkâr bir zatı, senelerce Adliye Nezaretinde ipka etmişti (*tutmuştu*).

Hünkâr, öğle meşguliyeti bittikten sonra, şayet kabul edilecek ecnebi misafir yoksa o zaman, ya biraz bahçeye çıkar dolaşır, hava alır veyahut da Kütüphaneye geçerdi.

Buraya, kütüphane deyip de geçmeyelim, burası, adeta dört büyük salondan mürekkep, hususi bir âlemdi. Vaktiyle burası bir salondan ibaret iken, gündün güne tevsi edilmiş, bahçeye nazır koskoca bir bina husule gelmişti. Son zamanlarda, mevcut kitapların adedi, 10 bini geçmişti.

Sultan Hamid, bu kütüphaneye memur ettiği - kitapçı denilen- zevatı, dikkatle seçerdi. Ekserisi, şark ilimlerine oldukça vakıf olan zatlardan mürekkepti.

Kütüphanenin muhteviyatı, çok zengindi. Türkçe, Arapça, Farsça neşredilmiş (*yayınlanmış*) olan kitapların hemen hepsi mevcut idi. El yazması kitaplar da mühim bir yekûn teşkil ederdi. Bunlar, -ekserisi al renkli atlas veyahut kadife- ile gayet güzel ciltletilmiş ve Sultan Hamid'in verdiği model üzerine yapılan camekânlara raflara -oldukça iyi bir şekilde tasnif edilerek- yerleştirilmişti. Bu raflardan bir kaçını, Sultan Hamid bizzat kendi eliyle yapmıştı.

Kütüphanenin, ecnebi lisanlarına ait olan kısımları da bir hayli zengindi. Sultan Hamid, resimli mecmua meraklısı olduğu için, dünyanın her tarafında çıkan nefis basılmış mecmuaları muntazaman getirtir, bunları büyük bir dikkatle tetkik ederdi. Şayet nazarı dikkatini celbeden bir yazı olursa, derhal tercüme ettirirdi. İşte, bu ecnebi mecmuaları da her altı ayda bir ciltletilir, dikkatle muhafaza edilirdi.

Evvelce de bir münasebetle arz etmiştim ki, Sultan Hamid esaslı bir tahsil görmemişti. Hatta tahsil zamanında derslerine karşı, adeta kayıtsızlık göstermişti. Halbuki seneler geçtikçe, Hünkârda ilme karşı bir alâka başlamış ve bu da arttıkça artmıştı. Fakat işi ö derece çoğalmıştı ki artık çalışacak vakit bulamamıştı. Onun için bu iştiağını -hangi zümreden olursa olsun- âlim geçinenlerden müsahabetten zevk almakla teskinе çalışırdı. Ve gene bunun içindir ki, kütüphanelerine gelerek burada saatlerce oturmaktan pek hoşlanırdı.

Hatta bazen vükelâyı ve huzura çıkmak isteyenleri burada kabul ederdi.

Hünkâr, eğer bu işlerden vakit bulabilirse, bazen da bahçeye çıkardı. Bu bahçe gezintisi, hiç bir merasime tâbi değildi. Bu gezinti esnasında kendisine hususi bendegânından bir kaçı refakat ettiği gibi, birkaç tüfekçi de uzaktan takip ederdi.

Bu gezintiler esnasında sık sık Cihannüma köşküne gider, bu iki katlı binanın üst katında ve deniz tarafındaki camekânlı odada, sehpa üzerine oturtulmuş, büyük dürbün ile limandaki gemilerin azlığını, çoklu-

ğunu tetkik eylerdi.

Limanda gemilerin çok olduğu zaman, sevinirdi. Fakat limanın tenhaliğı, hiç hoşuna gitmezdi. Derhal alâkadar makamlara adamlar göndererek, ticari faaliyetin niçin durgun olduğunu tetkik ederdi.

Sultan Hamid, ticaret ve sanayiye çok ehemmiyet verirdi. Hatta gerek bendegânına ve gerek hususi şekilde görüştüğü zevata daima ticareti tavsiye eder, kendi şehzadelik hayatında yaptığı işlerden bahsederdi. Gerek saray adamlarından ve gerek nazırlarından bazılarının ziraat ve ticaret işlerde meşgul olduğunu bilirdi. Bunları menetmek şu tarafa dursun, bilâkis teşvik ederdi. Mesela, mabeyinci Ragıp Paşa, bir taraftan ticaret yapar, diğer taraftan da çiftlikler işletirdi. Hatta o tarihte Müslümanların rakı ve şarap yapmak ve satmak gibi işlerle meşgul olması şiddetli bir taassupla karşılanmasına rağmen, “Umurca” rakı ve şarapları aynı ismi taşıyan çiftlikte imal edilirdi. O devirde, büyük mikyasta ticaret yapanlardan biri de, bahriye nazın Bozcaadalı Hasan Paşa idi. Hasan Paşa, yelken gemilerinden adeta küçük bir filoya malik olduğu gibi, bir İtalyan ile de ortak olarak Akdeniz limanlarına vapur işletirdi.

Sanayi işlerine gelince, o devrin garip hususiyetlerinden olarak şunu arz edelim ki: Memlekette kaba ve ince bütün san’atlar, Rumların ve ecnebilerin elinde olduğu halde, Yıldız Sarayında, tamamen Türklerden mürekkep bir sanatkâr zümresi mevcut idi. Sultan Hamid Yıldız Sarayı’na yerleştikten sonra, Saray’ın ihti-

yaçlarını tehvin etmek (*kolaylaştırmak*) için, Tophane ve tersane fabrikalarından ustalar ve çıraklar getirtmiş, tamirhane namı altında bir müessese vücuda getirmişti. Bunun başına Cemil Paşa isminde birini müdür tayin etti. Bu zat, aslen Belçikalı idi. Hükümetin hizmetine girmiş ve ihtida ederek Abdüllâtif Bey isminde bir zattan dul kalan bir Türk hanımı ile evlenmişti. İstanbul ve taşra sanayi mekteplerinden birinci ve ikinci derecede mezun olan talebeler, dolgun maaşla bu tamirhanede istihdam edilirdi.

Hünkâr, bununla da kalmadı. Büyük bir çini fabrikası yaptırdı. Bu fabrikayı yapan, Sarayın hususi mimarı, Dranko kalfa idi. Fransa'nın Sevr fabrikasından celbedilen, Dat isminde bir Fransız bu fabrikaya müdür tayin edilmişti. Bu fabrikanın tesisine, bir tesadüf sebebiyet vermişti. O da, Arnavutköy sırtlarında, çini imaline elverişli bir toprağın keşfedilmesi idi. Sultan Hamid, orada böyle bir toprağın bulunduğunu haber alır almaz, numuneler getirtmiş, Avrupa'ya gönderecek tahliller icra ettirmiş, bu tahliller muvafık netice verir vermez, oldukça mühim bir para sarf ederek bu fabrikayı vücuda getirmişti.

Bu fabrikada, çini işlerinin envai (*çeşitleri*) yapılırdı. Sevr fabrikası mamulâtından kat'iyen farkı olmayan sofa takımları, vazolar vesaire yapılmış, bir kısmı Yıldız Sarayı'nda kullanıldığı gibi, bir kısmı da şuraya buraya dağıtılmıştır. Topkapı Sarayı'nın zengin çini müzesinde, bunlardan birçok parçalar vardır.

Yıldız'daki demir işleri atölyesi de, cidden şayanı

dikkatti. Yıldız Sarayı'nın demircilik san'atına temas eden ihtiyaçları, bu müessesede imal edilirdi. Atölyenin bilhassa döküm ve galveno plâsti şubeleri, çok mükemmel işler vücuda getirirdi.

Yıldızda mükemmel bir elektrik fabrikası da mevcut idi. Sarayın iç kısımları, geceleri kamilen (*tamamen*) elektrikle tenvir edilirdi (*aydınlatılırdı*). Hünkâr karanlıktan hoşlanmadığı için, bilhassa dairei hümayun ile civarında yüzlerce elektrik fenerleri yanar, gerek bunların ve gerek havagazı fenerlerinin sönmemelerine çok ehemmiyet verilirdi.

Sultan Hamid, bitip tükenmeyen işlerinden vakit buldukça, İç bahçe de ağaçlar ve çiçeklerle iştigal ederdi. Bahçenin en cazip ve zengin ciheti, havuz başı idi. Üç yüz metre uzunluğunda olan bu havuzun genişliği, muhtelif yerlerde 40 metreden 15 metreye kadar tehalüf eden ivicacılı bir şekilden mürekkepti. Bazıları bu havuzun biçimini "Hamid" kelimesine benzetirler.

Bu havuzun kenarı, bir çiçek ve kıymetli ağaç meşhəri halinde idi. Burada, Hindistan'ın "Bambu"larından, Arabistan'ın en nefis palmyelerinden, Japonya'nın en nadide krizantemlerine kadar her nevi ağaç ve çiçek yetiştirilirdi. Bu gün bile Yıldız Sarayı'nda o eski tohumlardan, çok güzel krizantemler yetiştirilmektedir.

Sultan Hamid'in her günlük hayatında, hiç değişmeyen adetlerinden biri de, kıymetli papağanlarını ve güvercinlerini ziyaret etmek, onlara eliyle yem vermektir. Bu hayvanlar, Hünkârı tanırlardı. Onu görür görmez, derhal çırpınmaya başarlardı. Hünkâr'ın en

hoşlandığı şeylerden biri de, güvercin sesi idi. Hatta sabahları, bunların ötüşlerde uyanmak için güvercinliği, kendi dairesine pek yakın bir yerde idi.

Hünkâr, en başta at olmak üzere bütün hayvanları severdi. Her cinsten ineklere, koyunlara, keçilere ve köpeklerle malikti. “Şeri” ismindeki son derece zeki ve hassas köpeği, en sevdiği hayvanlardan biri idi. Garip olarak şunu da arz edelim ki, Sultan Hamid’in beslediği hayvanlar, bunlardan ibaret değildi. Bu hayvan kadrosuna, boz renkli ve bir kulaçtan uzun koca bir yılan da dahildi. Bu yılanın yuvası, büyük havuzun şimal cihetinde, Cihannüma köşkü’ne gidecek yolun üzerinde idi. Oralarda, serbestçe gezerdi. Ve hiç kimseye ilişmezdi. Hünkâr ekseriya onun yuvasına gider, kendisine süt ve yiyecek verirdi. Şimdi Harp Akademisi olan Yıldız Sarayı’nı, on sene kadar evvel bir münasebetle ziyaret ettiğim zaman bahçede çalışanlar, bu yılanın daha hâlâ sağ olduğunu söylediler.

Her işte intizamı son derecede seven ve bunu kendi nefsinde ve işlerinde de tatbik eden Hünkâr, bilhassa kılık ve kıyafet meselelerine de pek ehemmiyet verirdi. Kendisi, gayet sade, fakat bir anda göze çarpacak derecede zarif giyinirdi. Ve hangi mevsimde olursa olsun, daima kurşuniye kaçan koyu renkli kumaşları tercih ederdi. Ecnebi misafirleri kabul edeceği zaman, kıyafetine daha fazla ehemmiyet verdiği gibi, onların karşılarında da hareketlerine son derece itina ederdi.

Zekâsına ve son derecede intikal kabiliyetine emin olduğu için, -bilhassa ecnebilerle- her türlü bahislere

ve en nazik mevzulara girişmekten çekinmezdi. Gerek yerli ve gerek ecnebi olsun, hususiyeti olanlarla bol bol konuşmayı çok seven Sultan Hamid, kendisini ziyarette gelen ecnebileri kabul ettiği zaman daima az söyler, neş'eli bulunur, bilhassa kendisine çok yakıştırdığı bir tebessümle dinlerdi.

Huzuruna kabul ettiği ecnebilerin, “Kızıl Sultan”ı yakından görmeye geldiklerini bilirdi. Ve bunu bildiği içindir ki bu hisle gelenlere, derecelerine göre iltifat ve nezaket gösterir, onların düşüncelerini çarçabuk değiştiriverirdi.

Otuz dört seneye yakın bir müddet saltanat sürdükten sonra, Beylerbeyi Sarayı'nın ücra bir köşesinde vefat eden Sultan Hamid, insanların zihniyet ve hassasiyetlerini idare etmeyi çok iyi öğrenmişti. Ve hiç şüphesiz ki, bu mahareti sayesinde de, o uzun hayat ve saltanatını idame edebilmişti (*devam ettirebilmişti*).